

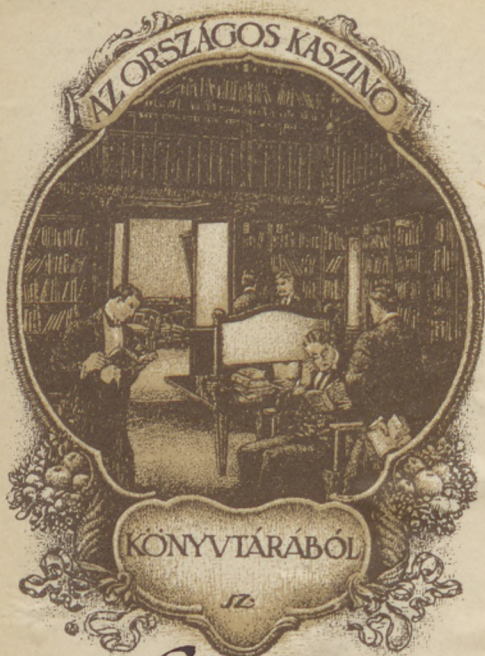
306581

A SZOCIÁLPOLITIKA FŐKÉRDÉSEI

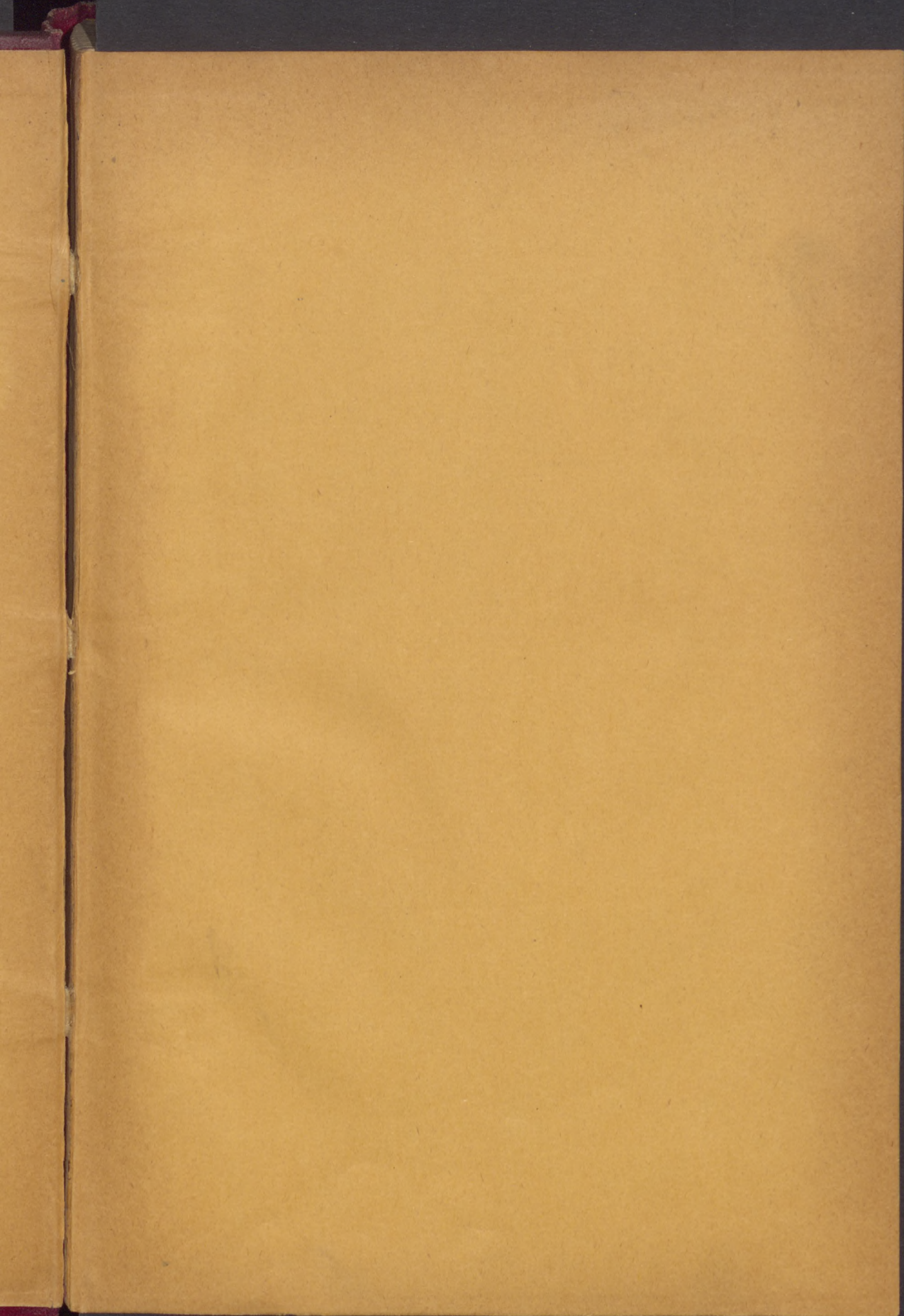
IRTA

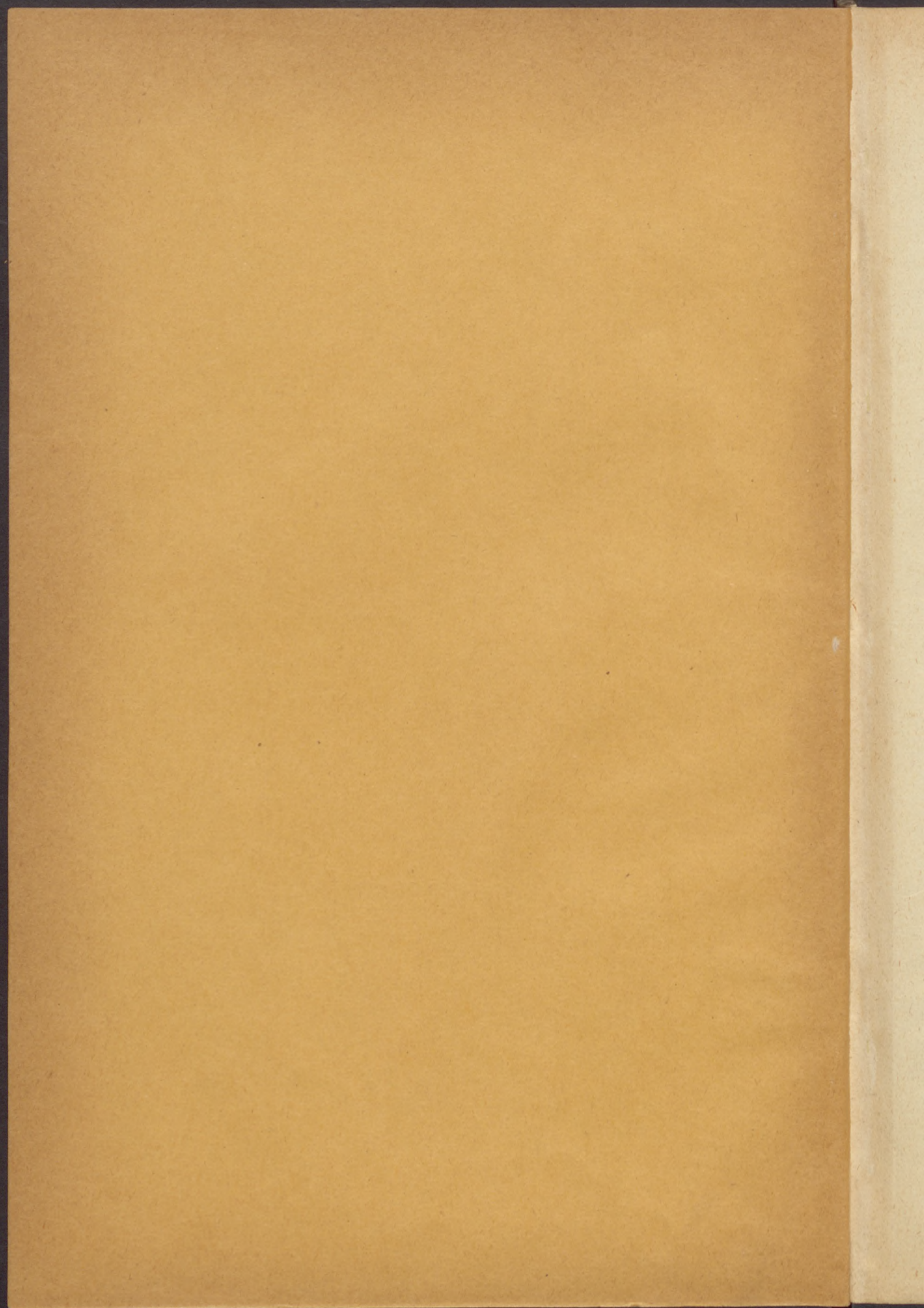
BALÁS KÁROLY

A PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM
NY. R. TANÁRA

MAGYAR FOLDAJAI INTÉZET R.T. BUDAPEST.

A SZOCIÁLPOLITIKA FŐKÉRDÉSEI

IRTA

BALÁS KÁROLY

A PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM

NY. R. TANÁRA

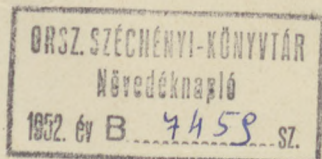
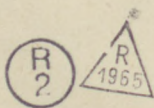
1929

PALLAS RT. KIADÁSA, BUDAPEST

P 6

306581

• ~~Za~~ 24

Pallas részvénytársaság nyomdája, Budapest, V., Honvéd-u. 10.
Felelős vezető: Tiringner Károly műszaki igazgató.

Előszó.

A szociálpolitika fogalma ma már nem lehet ugyanaz, ami akkor volt, amikor a megszülető és terjedő „szocializmus“ ostromozni kezdte a társadalmi rend igazságtalanságait és felhívta a figyelmet a dolgozó tömegek nyomorának enyhítésére.

Az *akkori* stádiumban sokkal megbocsáthatóbb dolog volt, ha valaki talán több illúziót, nagyobb jövőbeli boldogságot festett a tömeg elé, mint amennyit a lehetőségek reális mérlegelésével a társadalom a maga tagjainak nagy többsége részére megadni tud. *Akkor* tehát nem tűnhetett fel olyan veszedelmes hibának, vagy lelkiismeretlenségnek a meglevő állapotoknak és berendezkedésnek a felelősség érzete nélkül való szidása és eltakarításuk követelése, sőt némi tekintetben meg lehet bocsátani azt az optimista felfogást is, hogy a társadalom jogintézményeinek egyenlősítő megváltoztatása már magában véve biztosítani fogja az élet javainak a legnagyobb kvótáját az emberek túlnyomó többsége számára.

Akkor tehát a szociálpolitika és szocializmus gyakorlatilag sokkal kevesebb veszedelemmel lehetett egy és ugyanaz, mert az emberi kultúra és termelés eddigi eredményeit nem fenyegette imminens veszedelemmel az a sokat emlegetett nagy társadalmi leszámolás, amely tabula rázát volna hivatva csinálni az eddigivel és helyébe állítani volna hivatva az új, tökéletesebb társadalmi berendezést. Akkor még nem mardoshatták a gondolkozó emberek lelkét azok az egyre inkább bizonyosságszerű balsejtelmek, amelyek szerint egy ilyen nagy leszámolás rengeteg értéket, egyént és kultúrát semmisítene meg és helyébe minden valószínűség szerint a jólétnek és kultúrának dekadensebb stádiuma következhetnék be az eddigi kulturális és termelésbeli eredmények pusztulása következtében.

Ma már sokkal felelősségteljesebb a helyzet a szociálpolitikai ígérek és célkitűzések tekintetében és sokkal veszedelmesebb dolog továbbra is az osztályharc és forradalom ideológiájában rohanni tovább és nem merni megmondani a kellemetlen igazságokat úgy a nagy tömegeknek, mint a nagy tömegek kihasználóinak.

Kíméletlenül utilitaristává vált tömeg és demagógia áll szemben ugyancsak ilyen világkapitalizmussal. A szociálpolitika elméleti művelőjének feladata nem lehet ezzel szemben más, mint azt az optimumot keresni állásfoglalásában, mely e két ellentét kompromisszumával a társadalom minél több tagjának jóléti és kulturális haladása javára létrehozható volna. Ez a kompromisszum azonban nem gondolható el egyszerű matematikai értelemben való arányszerű megalkuvásban a gazdasági javak és a nemzeti jövedelem felett, mert hiszen emberek közötti békéről és ellenséges indulatok, ártó törekvések csökkentéséről, szóval a társadalmi boldogság átlagos és általános tényezőinek erősítéséről van szó, ami egyúttal társadalom-pszichikai és etikai tartalmat is követel meg a szociálpolitikától. De követel azonkívül az emberi kultúra és az eddig generációk fáradságos szorgalmával elért eredmények megvédésének és továbbra való megőrzésének szolgálatába állított társadalmi *erőket* is, melyek csak erre alkalmas embereknek erre a célra való felvilágosítása, egymást megtalálása és szervezése által hozhatók létre.

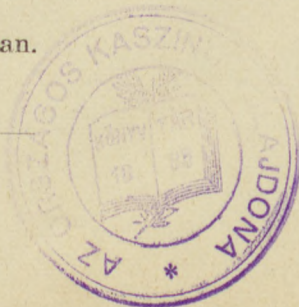
Budapest, 1928 június havában.

Előszó a magyar kiadáshoz.

Ez a munka, mely először német kiadásban jelent meg (Die Hauptfragen der Sozialpolitik 1928. Manz, Wien) a szociálpolitikának azokat a kérdéseit tárgyalja, amelyek a legaktuálisabban vannak a modern szociális problémák és küzdelmek homlokterében. A szociálpolitikának területe ezekkel a kérdésekkel még korántsem sincsen kimerítve. Számos fontos társadalmi probléma van még, mely ide tartozik. Elég a középosztály kérdésére, a nőkérdés és a népesedés kérdésének idevágó részeire csak úgy példaképen is rámutatnom, nem is említve a föld különböző emberfajtainak egyre jobban tornyosuló külön szociális érdekeit és problémáit. Mindazonáltal európai és hazai viszonyaink szempontjából is, az itt felőlt kérdések azok, amelyek a modern kapitalizmussal, szocializmussal és industrializmussal, sőt a modern társadalom forradalmi törekvéseivel és ideológiáival kapcsolatban át nem ugorható módon járnak elől és tekinthetők szinte sorsdöntőeknek. Ezért fordul feljűk különös figyelemmel a szociálpolitikus szeme is.

Minthogy szociálpolitikai felfogásomban és következtetéseim rendszerezésében nem követem a megszokott sablonokat, igyekeztem felfogásomnak szorosabb értelemben vett elméleti megalapozást is adni, (lásd.: Társadalmi politika. Alapvetés. Budapest, 1924. Centrum kiadóvállalat r.-t. — Die Grundlage der Sozialpolitik, Jena. G. Fischer, 1926. — The Foundation of Social Politics C. W. Clark & Co Ilford—London) mely mintegy világnézeti és rendszerbeli általános részül szolgál az itteni konkrét kérdések megbeszélésével szemben. A jelenlegi dolgozatban ennek az elméleti alapvetésnek csupán gondolatrendszerbeli tömör összefoglalására szorítkozom a függelékben.

Budapest, 1929 március havában.

I. FEJEZET.

A közérdekű társadalmi berendezésről.

1. Amint ninesenek tökéletes emberi intézmények, úgy nem lehet tökéletes a társadalom rendje sem. Viszonylagosan jó és viszonylagosan rossz társadalmi berendezkedésről lehet ekként csak szó emberek között. Minden meglevő társadalmi állapotnál, rendnél és intézménynél lehet jobbat is, rosszabbat is elgondolni. Aligha volt kor, amelyben többet foglalkoztatta az emberiséget a társadalmi berendezkedés és intézmények kritikája és különösen az a szempont, hogy a társadalom meglevő rendjében és állapotában kinek, mely csoportoknak, egyéneknek, rétegeknek, osztályoknak, népeknek, fajoknak stb. érdekei érvényesülnek jobban és melyekéi kevésbé, vagy sehogysem.

Az eszményi állapot, amelyet tökéletesen meg nem valósíthatunk, de amely felé törekednünk kell, ha szociális „haladásról” akarunk kultúrértelemben beszélni, az volna, amikor a társadalmi rend alakulásában nem az egyesek és külön csoportok érdekei érvényesülnek a többiek rovására, hanem ha a sok különféle érdek a legszerencsésebb kompromisszumban alkuszik meg egymással, amikor tehát a sok egyéni-, osztály- és csoportérdek olyan eszményi kiegyezést tud megvalósítani a társadalom különféle intézményeinek keretében, hogy ezek a társadalmi intézmények és maga az egész társadalmi rend a körülményekhez képest a legtöbb egyénnek, csoportnak és osztálynak a lehető legkevésbé sérti az érdekeit, illetőleg a lehető legjobban megfelel azoknak. Ekkor beszélhetünk leginkább a közérdek érvényesüléséről a társadalmon belül.¹

Konkrétebb formában kifejezve akkor mondhatjuk el, hogy valamely ország, nemzet, állam, vagy általában véve valamely társadalom a közérdeknek megfelelően van berendez-

¹ Lásd erről a tárgyról bővebben szerzőtől Politikai Gazdaságtan 2. kötet. Budapest, Eggenberger, 1922. (Az érdekek, célok és eszközök elmélete 89–127. l.), továbbá: Társadalmi Politika. I. Alapvetés. II. feje. 11–25. l.

kedve, hogy ha intézményei és állapotai — alapos és tárgyi-lagos megítélés szerint — alkalmas eszközöknek tekinthetők egy minél tökéletesebb emberi együttélést biztosító kultúrának és civilizációnak, mint célnak szolgálatában.

Ennek a most említett célnak az eléréséhez pedig akkor közeledünk igazán, hogyha úgy általánosan, mint egy-egy emberre eső viszonylagosságban is egyre szaporodnak az anyagi és szellemi szükségkielégítés javai. Értjük pedig ezek alatt a javak alatt mindazt, ami az embereket odasegíti, hogy okosabbak, ügyesebbek, erősebbek, egészségesebbek, jobbak, fegyelmezettebbek és eme tulajdonságaik következtében boldogabbak legyenek.

A sok emberből álló társadalomban kellő mennyiségű jószágot csak akkor lehet mindenkinek juttatni, hogyha abszolút értelemben véve elegendő mennyiséget termelt meg az illető társadalom belőlük. A tökéletesebb emberi együttélést biztosító kultúra és civilizáció felé való haladást ekként egyedül csak egy szellemi és anyagi értelemben kellően eredményes termelés biztosíthatja. Közérdekű, vagyis olyan, amelyet megfelelőnek, fenntartandónak, fejlesztendőnek és megvédelmezendőnek kell tekintenünk, az a társadalmi rend, illetőleg berendezkedés, amely ilyen szellemi és anyagi értelemben eredményes termelést biztosít, mert csakis az ilyen eredményes termelésre lehet efficiens, vagyis kellő mennyiséget és minőséget juttató jószágelosztást, valamint kultúr- és etikai javakban való részesedést építeni.

Az osztozkodást előtérbe helyező, de a termelés kielégítő stádiumát, vagy haladását nem biztosító társadalmi berendezkedések szükségszerűen a jólét következetes csökkenésének a társadalma. A termelés efficiens voltának következetes és hosszú időn át való meglétét biztosító berendezés viszont a jólét következetes haladásának is kell, hogy az irányát jelezze. Egészen bizonyos tehát, hogy az előbbi berendezés mellett alkalmazott nagyobb és egyenlőbb osztozkodási kulcs dacára is előbb-utóbb (de a társadalom legfontosabb szükségletkielégítési javainak gyors és folytonos megújítást igénylő felhasználódásánál fogva bizonyosan rövid időn belül) csak kevesebb fog jutni átlag egy-egy emberre, mint kisebb és egyenlőtlenebb osztozkodási átlagkulcs mellett, de egy efficiensebb *termelési* berendezkedés állapotában. Eredménytelen, csökkenő átlagos szolgáltatású termelés mellett ugyanis a társadalom egyre gyorsabban kell hogy közeledjék ehhez az említett stádiumhoz. Ettől az említett időponttól kezdve azonban (t. i. amelytől kezdve kevesebb jut már a nagyobb osztozkodási kulcs dacára is) rohamosan kell romolnia az állapotnak az egyenlősítő de inefficiens termelésű társadalomban, mert ez az állapot már a készletek egyre fokozódó gyorsaságú felélésének az állapotát jelenti, amikor a kívánt hányados egyre kevesebb-

szer található meg a felosztásra kerülő mennyiségben, mert az elfogyasztottaknak nincsen meg többé a fogyasztással lépést tartó utánpótlásuk. A kommunizmusok *ezért* a nyomorúság közösségei mindig előbb-utóbb.

A szociálpolitika főszempontjának és első feladatának ebből folyólag nem az egy-egy időszakban mutatkozó társadalmi jószágkészlet felosztásában és felélésében kell állania, hanem a jólétnek *minél fejlődőbb és tartósabb* biztosításában. Minthogy pedig nagy szellemi és anyagi kvótát a társadalom javaiból csak a munkának és termelésnek haladó eredményessége mellett kaphatnak az emberek, ha az elosztási kulcs egyenlővé tétele az akadály a termelés eredményes voltának, észszerűtlen dolog a termelés eredményességét áldozni fel az egyenlősítésnek és nem megfordítva.

Másrészt azonban garanciákra van szükség az utilitarisztikus kisebbségek közérdekellenes visszaéléseivel szemben is. Amikor hangsúlyoztuk, hogy a termelés efficiens alakulása elsőbbrendű érdek az elosztás egyenlősítésénél, ezzel korántsem helyeseltük a parazitizmusnak azokat a különböző formáit, amelyeket a kapitalisztikus termelési és elosztási rend korában találunk.

Ellenkezőleg. Az előrelátó és valóban közérdekű társadalmi politikának *le kell nyesnie szorgalmas gondoskodással akár a kapitalisztikus, akár másféle termelési és jövedelemeloszlási rend, vagy rendetlenség mellett előforduló közérdekellenes kénővéseket.* Nem az államot, a nemzetet magát és annak rendjét kell tehát felrobbantani és elpusztítania, mint azt a forradalmi szocializmus barbár módon hirdeti, hanem gondos előrelátással kell folytonosan őrködni és javítgatnia a modern társadalom rendjén és szerkezetén, de megőrizni és fenntartani magát a társadalmat, annak alapintézményeivel együtt. A modern társadalom és annak alapintézményei és fundamentumai, t. i. civilizációja és kultúrája a keresztény és európai, valamint az azoknak körébe bekapcsolódott népek szellemi, fizikai, katonai stb. munkájának és nemzedékek sorozatán át hozott áldozatainak eredménye. *Ezek az eredmények a maguk együttességében kockára nem tehetők józan ésszel.* Már pedig a forradalmi szocializmus kockára teszi azokat és újabb barbarizmussal fenyeget, mely hatványozottan nagyobb nyomorúságot, szenvedést és igazságtalanságokat zúdít az emberiségre, mint amilyeneket a mai társadalmi berendezés következményeként kell elszenvedni.

2. Egyébként pedig egy helytelen felfogásra kell itten rámutatnunk, amely a szociálpolitikai ítéletalkotás tekintetéből a lehető legnagyobb jelentőségű helytelen következtetésekkel és következményekkel járhat, arra a közhelyként általánossá vált gondolkodásmódra t. i., mely egyedül a tulajdonjog, a mai társadalmi rend, a kapitalizmus stb., *tehát a társadalmi*

és gazdasági intézmények elvont fogalmainak, mint okoknak és okozóknak eredményei- és következményeiként állítja oda a mai társadalomban tapasztalható legkülönbébb jó, vagy rossz jelenségeket, viszonyokat és állapotokat, mintha nem élő és mozgó emberek tennének meg és mulasztának el mindent, ami történik és elmulasztódik ebben a társadalomban.

Teljes mértékben inefficiensnek, kényelmesnek és a lényegét elmosónak, társadalompolitikai tekintetben pedig vétkes mulasztásokat palástolónak kell tartanunk azt az irányt, mely bizonyos rendszeren belül mutatkozó visszasságokat nem az élő és mozgó emberek visszaéléseinek, mulasztásainak, fogyatékos erkölceik és fegyelmük konkrét tényekben megnyilvánuló következményeinek tekint, hanem amely a visszaélések apaságát elvont társadalmi fogalmakra és állapotok jelzőire hárítván, a társadalomban fizikai és fiziológiai léttel egyedül bíró egyént és egyéneket kibocsátja a felelősségrevonás és a közérdekű magatartásra szorítás alól. Az ú. n. gazdasági és szociálpolitikai liberalizmus elfajulásának eme lanyha módszere mellett békésen és buján tenyészhetnek a parazitikus és utilitarisztikus visszaélések, melyek mindig élő emberek visszaélései, még pedig a visszaélési lehetőségeket kihasználó visszaélései.

Abból, hogy a magántulajdon intézményét a termelés eredményessége szempontjából alapvetően fontosnak kell tartanunk, *nem következik még, hogy a kapitalisztikus jövedelemeloszlási, illetőleg nyereségszerzési módoknak és alkalmaknak mindenikét is helyeselnők, megrendszabályozandóknak, vagy kiküszöbölendőnek ne tartanók.*

Éles különbséget kell tennie tehát a szociálpolitikusnak maga az általános értelemben vett kapitalisztikus termelési mód között és azok között a különféle jövedelem- és nyereségszerzési módok és alkalmak között, amelyeket a korlátozatlan, a fogyasztási piac és a jövedelemszerzés, különösen a konjunkturális jövedelemszerzés terén való kapitalisztikus szabad kalózkodás kieszelni és megragadni tud, ha megfelelő közérdekű jékre nem talál.

Kapitalisztikus, tőkével való gazdálkodás alatt általában a fizetési hatalmaknak, a fizetést adó és rejtő jogoknak megsokszorozásával való gazdálkodást értjük.¹ Előnye az ilyen kapitalisztikus gazdálkodásnak a termelés szempontjából, hogy igen agilis mindenüvé elérő, nagy ember- és jószágátömegeket megmozgató vállalkozást tudunk életrehívni a segítségével és ami talán a legfontosabb, könnyű és biztos rendelkezési módot tudunk vele megteremteni az emberek és javak fölött. De éppen

¹ Lásd erről bővebben szerzőtől A jövedelemeloszlás főágai a kapitalizmus korában. Budapest, Eggenberger. 1913. 656 l., továbbá: Politikai Gazdaságtan, u. o. 1922. első kötetét.

ezek a könnyű rendelkezési módok azok, amelyekkel olyan *könnyen vissza lehet és vissza is szoktak élni* a kapitalisztikus rendben. Az emberekkel és jószágokkal való megkönnyített rendelkezési módok ugyanis, melyeket számos variációban és egyre gyorsabban és finomultabb lebonyolítási eljárásokkal bocsát a tőkés- és hitelvilágnak rendelkezésére a modern kereskedelmi és forgalmi jog, a kizsákmányoló nyereségszerzésnek, a finomult uzsorának és a jövedelemszerzésre való improduktív jogcímszerzésnek egész légióját is bocsátja a modern gazdasági élet élelmes parazitáinak és kalózáinak rendelkezésére.

Az a tőke, amely a termelés csatornáihoz tereli a dolgozó embereket és termelési jószágokat egyaránt, gazdagabbá teszi az emberiséget, mert nyomában újabb és újabb különféle szükségletkielégítési javak áradnak ki a termelés műhelyeiből. Csakhogy a kapitalizmusnak éppen az a leggyöngébb oldala szociális szempontból, hogy a tőkét nemcsak termelésre, hanem termelés nélkül való jövedelem- és nyereségszerzésre is fel lehet használni és hogy e felhasználások ellenőrzése és megkülönböztetése sokszor igen nehéz. A fogyasztók, a dolgozók, a kihasználtak nagy táborának s ezzel, mondhatjuk, hogy a társadalom túlnyomó részének nagy érdekei követelik azonban, hogy amíg egyrészt a magántulajdon és tőke a termelés efficienciáját biztosító és fokozó természeténél és lehetőségeinél fogva a társadalom alapintézményei között meg legyen őrizve, addig *a tőke, pénz, hitel és fizetési hatalmak segítségével való jövedelem- és nyereségszerzés terét szigorú közérdekű ellenőrzés alá kell venni.* Irányadó tekintetnek kell lennie ennél a közérdekű ellenőrzésnél elsősorban annak, hogy az improduktív, vagyis *reális használati, technikai, vagy szellemi javak előállításával, vagy rendelkezésére bocsátásával nem járó kétoldalú jövedelemszerzési jogcímeket lehetőleg ki kell küszöbölni a tőke- és hitelgazdasági forgalom teréről. Főleg az improduktív konjunkturális nyereségek terét kell minél szűkebbre szorítani.*

Nem igaz, hogy a mai legkedveltebb improduktív konjunkturális nyereségszerzési módok olyan *lényeges* velejárói volnának a modern termelési és tőkegazdasági életnek, hogy azokat a termelési funkciók biztosítása érdekében okvetlenül el kellene tűnni, mint szükséges rosszat. *Ez a kifogás csak az érdekeltek, vagy a kényelmes opportunusok kifogása lehet, kik egy részükre tetszetős negatív elvi akadállyal szeretnék elintézni a kérdést. Ez a kérdés részletekbe menő rendezést igényel: becsületes használni akarást, puritán érdektelenséget, a közérdekellenes konjunkturális nyereségszerzési módok szorgalmas megfigyelését, alkalmakkor nyomonkövetését, szóval akaraton, tapasztalaton és szakmabeli hozzáértésen alapuló keresztényszellemű közérdekvényesítő empirikus eljárást. Egy kis, szegény, gyöngye állam természetesen keveset tehet érzésben akkor, ha a*

világforgalom nagy gócpontjain uralkodó nemzetek nem ismerik még fel és nem találják még meg a teendőiket. Az efficiens szociálpolitikának azonban el kell söpörnie a konjunkturális nyereségszerzésbeli kiáltó visszaéléseket és ki kell gyomlálnia a forgalomból a közérdekellenes nyereségszerző jogcímeket. *Szóval nem a mai társadalomnak alapintézményeit kell kivégezni s ezzel szükséges funkcióktól is megfosztani a társadalmat, hanem a jogot, főleg a vagyon, forgalmi és büntetőjogot kell a konjunkturális nyereszkesedés irányában is efficienssé tenni és efficiensen alkalmazni.*

3. Nagyon helytelen és téves felfogás az, amely azt hiszi, hogy az ú. n. „kapitalisztikus termelési rendnek“ *okvetlenül* meg kell túrnie és nem lehet semmiképpen sem leráznia a mai társadalom keretében tapasztalható utilitar-parazitikus körjelenségeket. A legfélrevezetőbb felfogás az, amely a bármennyire is elterjedt nyereséghajhászás, üzérkedő kihasználás stb. tényeiben jelentkező visszaállásokat a társadalom vagy a társadalmi rend immanens betegségeiként állítja oda. Ezek a valóságban mindig eleven emberek cselekményei, visszaélései és mulasztásai, amelyeket tehát az emberekben kell gyógyítani, megakadályozni és ritkítani, bármilyen számban forduljanak is elő. Csak ez az eljárás és ez a felfogás teremthet igazán javító eredményeket, mely lenyesegeti gondos és becsületes cselekvéssel és a cselekedetek sokaságával az emberi utilitarizmus kinövéseit *ebben* a társadalmi és állami rendben, anélkül, hogy felrobbantaná ezt a társadalmi rendet, nemcsak visszaállásaival, hanem civilizációjával, kultúrájával és fejlődési lehetőségeinek értékeivel együtt.

Csak a korrupt utilitarizmusnak és a forradalmi szociálizmus ideológiájának célzatos elhitései szerint nem lehet ennek a társadalomnak utilitar-parazitikus visszaélései tekintetében ezen a társadalmi és állami berendezkedésen belül lényeges javításokat eszközölni. A józan ész logikája azonban egészen másra tanít: arra, hogy ott, ahol emberi cselekvőségről, vagy magatartásról van szó, ott *lehet is, kell is* az emberekre hatni. Hiszen akkor, amikor a „kapitalisztikus kizsákmányolás“, az üzérkedő utilitarizmus, parazitizmus stb. közérdekű visszaszorításáról beszélünk, nem is olyan elemi erővel megnyilatkozó milliós tömegek letöréséről, vagy egyénenként való megjavításáról van szó, hanem természetüknél fogva bizonyos fokig opportunus, a gazdasági kihatású politikai konjunkturákhoz alkalmazkodni kénytelen emberekről és emberek csoportjáról, akik ezerféle érdekléssel és ezerféle szállal vannak a modern államhatalomhoz odakapcsolva.

Ezért, ha tárgyilagos lelkiismeretességgel ítéljük meg a szociálpolitikának cselekvési és használati lehetőségeit, akkor azon az állásponton kell lennünk, hogy a modern államnak, illetve a modern közgazdasági politikának *igenis módjában áll*

a mai társadalmi és jogi berendezkedés mellett és annak alapján is *nagyon jelentékeny* és a legnépesebb társadalmi osztályok szükségletkielégítési és jövedelemeloszlási helyzetét különösen érintő és *javító intézkedéseket tenni*. A modern államnak mindenekelőtt a legvagyonosabb osztályokkal szemben áll módjában hatékony jövedelemeloszlási politikát folytatnia. Egy tudatos adó- és árpolitikában számos eszköze van erre, mint azt más helyen bővebben is vázoltuk (lásd: Politikai gazdaságtan, 1922. II. rész, 491—556. l.). Éppen a legnagyobb modern termelő vállalatok függenek annyi tekintetben az államtól és az állam gazdasági politikájától, hogy áraik csinálásába a mai állam úgyszólván mindenütt beleszólhat. Nem lehet természetesen cél e vállalatoknak a fölösleges zaklatása, de mégkevésbé azoknak szabad zsákmányolása sem nagy termelési monopóliumaik alapján. *Leginkább erkölcsi tényezőkön múlik a gyakorlatban az, hogy a modern állam tud-e tenni s mennyit érezben*. Puritán, anyagi érdekekkel e nagy vállalatok és tőkéscsoportok varázskörébe oda nem szálazott politikusokra, illetőleg állami funkcionáriusokra van szükség itt elsősorban és akkor kellő akarat mellett meg vannak a lehetőségeknek az útjai a mai társadalmi rend mellett is arra, hogy garanciákat és intézkedéseket lehessen találni a közérdekellenes üzletekkel, a trösztök, kartellek visszaéléseivel szemben. *A parlamentek értelmessége és erkölcsi színvonala* természetesen szintén jelentékeny vagy a legjelentéktlenebb tényező érezben, különösen fontos pedig itten az érdekeltiségnek, t. i. a politikusok és parlamenti tagok egyes vállalatokkal szemben fennálló érdekeltiségének közérdekű szabályozása.

A modern államnak ekként, a modern kapitalizmus minden nemzetközi hatalmi jellege dacára is számos eszköze van rá, hogy a mai társadalmi keretek között valóban szociális érdekű fogyasztás- és jövedelempolitikai aktivitást folytathasson különösen akkor, ha a kapitalisztikus utilitarizmusnak nemzetközi kinövéseivel szemben a szociálpolitikának mamár ugyancsak jelentékeny nemzetközi segélyforrásait is ügyesen igénybe veszi ha szükséges. Nem a mai állami és társadalmi keretek megváltoztatásán, mint sokkal inkább *e kereteknek kellő erkölcsi tartalommal való megtöltésén* múlik a dolog.

A mai társadalmi rend alapintézményei magukban véve nem lehetnek akadályai, amennyiben kellő társadalmi és politikai etikával telítődnek meg, sem egy haladó tömegjólét állapotának, sem pedig a mutatkozó visszaélések — állandó és komoly igyekezettel folytatott — jelentékeny csökkentésének.

Szellemi és technikai eredményeket, javak és jószágforrások sokaságát, szóval jólétet, civilizációt és kultúrát s ezek keretében nagyobb átlagos emberi boldogságot s a társadalomnak méltóbb földi létét megteremtő állapotokat csak úgy valósíthatunk meg ekként az emberek között, ha elő tudjuk hívni és

következetes előhivogatásuk után ismét jobban bele tudjuk rögzíteni az emberekbe azokat a mozgatóerőket, — s elsősorban az akaratot, a hivatásérzetet —, melyek az embereket a tökélethebb állapotokat megvalósító milliárdnyi részletcselekmény megtételére rábírják. Olyan hangulatokat, lelki készségeket kell tehát kiváltani tudni az emberekből, amelyek biztosítékai minden eredményes, céltérő, szóval efficiens cselekvésnek.

4. De viszont csak az a társadalom mutathat fel efficiens együttműködést, amelyben a kötelességteljesítés szelleme elegendő arányban él ahhoz, hogy ott megbízható munkát lehessen végezni és végeztetni a munka megnyilvánulásainak különféle terein. Minél kisebb, minél kevésbbé általános a kötelességtudás és ennek megfelelően a munka efficienciájának szempontjából nézett megbízhatóság, annál több és erősebb olyan kényszereszközöket kell feltalálni és alkalmazni, amelyek az embereket eredményes munka teljesítésére kényszerítik. *Minden kornak megvoltak a maga jellegzetes, munkakényszer gyanánt ható tényezői vagy intézményei, melyek az illető kor embereinek kisebb-nagyobb részét megdolgoztatták.* Egyik korban a hatalmi, az erőszakos, szóval a közvetlen kényszerítő tényezők játszottak nagyobb szerepet, a másokban közvetettek. A modern termelés és osztályalakulás korában széles néprétegeknek a munkabérre való ráutaltsága is kétségtelenül hatalmas kényszer jellegével bíró és ható körülmény, mely az elmúlt időkben alig ismert nagyságú tömegeket csoportosít össze a modern termelés központjaiba, amint arról s annak következményeiről annyit beszélünk, gondolkodunk és jövendölünk is. *Csakhogynak bármiféle külső — mégpedig akár közvetlen, akár közvetett — kényszerítő eszközök csak viszonylagos erejűek lehetnek a végzett munka eredményességének szempontjából.* A külső kényszer tökéletes sohasem lehet igen nagy és igen népes társadalmi osztályokkal szemben. Minél több kötelességérzet van magukban az emberekben, annál kisebb és minél kevesebb, annál nagyobb kényszernyomásra van szükségük abban a tekintetben, hogy a megfelelő teljesítéseredményt felmutassák.

Mint az emberi társadalomban minden, úgy az emberekben lakó kötelességérzet és a reájuk gyakorolható kényszer foka is csak véges és viszonylagos lévén, az ú. n. „kapitalizmus rendjének“ kényszere is csak ilyen. Hogy a munka eredményessége tekintetében a „kapitalizmus“ munkakényszere nem valami tökéletes kényszer, azt a munkásmozgalmak és az „osztályharc“ legújabb fejleményei és módszerei alkalmasak legjobban igazolni. Az osztályharc lefolytatási eszközei között nem egyszer ott szerepel a sabotage, a gépek megrongálása, az anyagok alkalmatlanná tévése stb. aszerint, amint nagyobb- vagy kisebbfokú az elvadulás az „osztályharc“ gyakorlatában. A dolgozni akarókra való kényszer gyakorlása, illetőleg megakadályozásuk a munkában, a teljesítmény maximumainak

megállapítása és egyre lejjebb szállítása s nemkülönben a munkaidőnek a munkásvédelem követelményein messze túlmenő s ugyancsak az osztályharc eszközeként és érdekében való megrövidítési tendenciája mind olyan körülmények, amelyek *egyre nagyobb és nagyobb mértékben teszik ki nem elégitővé a kapitalizmus munkabére ellenében teljesített munkát annak eredményessége szempontjából*. Már magában az a mód, ahogy a szocializmus felfogja az osztályharcot, ahogy szakszervezetei azt alkalmazni érdekükben állónak tartják, ahogy a modern szocializmus által a munkástömegekbe oltott szellem azt értelmezi a munkateljesítésre nézve, hogy t. i. a munka termelékenység és eredményessége megcsökkentésének árán is érje el a maga, gyakran igen csekély eredményeit, nem egyéb, mint következetes küzdelem a munka eredményessége, efficientsitása ellen is. A kapitalisztikus „munkakényszer” tehát a munka eredményessége szempontjából egyre-egyre hatálytalanabb a szocialisztikus munkásság és szervezetek eredménycsökkentő, szabotáló politikája és magatartása miatt. A modern szocializmus politikája és gyakorlati megnyilvánulása ezzel a munkaeredmény csökkentésének politikája is igen gyakran. Valóságos *antiefficientizmus*. Röviden így jellemzhetnők ezt a politikát: *a termeléseredmény csökkentésének árán való munkabérieredmény politikája*. Ez pedig a közérdekek szempontjából mindennél veszedelmesebb, azért mert *szegényebbé teszi a társadalmat* használat és szükségletkielégítési javakban, melyeket következetesen egyre jobban megdrágít. *Végeredményben tehát a fogyasztóérdekek ellen irányuló politika*, mely ekként magának a munkásosztálynak is látszólagos eredményeket hozhat csak többnyire s amely a társadalom rétegei közül végeredményben a nagy kapitalistáknak árthat legkevesébbé, mert ez a társadalmi réteg az, amely a legkevésbé veszít a fogyasztóknak, illetőleg a fogyasztói járákékoknak fokozottabb kihasználása folytán és legjobban kihasználhatja a drágulás konjunktúráját is. Gyakorlati eredményében tehát a szocializmusnak ez az eljárásmódja közérdekellenes inefficienzizmus, mely nem könnyít, hanem nehezít a társadalom túlnyomó részének életsorsán.

5. Még rombolóbb hatása van azonban ennek a szándékosan előidézett inefficienzizmusnak *tömegpszichológiai tekintetben*. A munkára való készségnek, a kötelességérzetnek, a hivatásnak, a kellően eredményes munkateljesítménynek, mint erkölcsi kötelességnek fokozatos kipusztítása a dolgozók nagy tömegeiből, a termelő energiaforrások legnevezetesebbikét s egyszersmind legkényesebbikét is sorvasztja el a társadalomban: azt az energiaforrást, mely magukban a kultúremberekben él benn, s amelyet semmi mással pótolni nem lehet: a termelés eredményességére irányított energiakifejtő akaratot. Ez az a tömegpszichológiai termelési tényező, melynek — szellemi

és technikai téren való — megléte haladóvá teszi s melynek hiánya hanyatlóvá változtatja át a társadalmat.

Annak biztosítékát pedig, hogy meg legyen a társadalomban az eredményes munkateljesítményt biztosító akarat, — erkölcs — illetőleg energiamennyiség, csak magukban az emberekben kell és lehet csak keresni. Ha olyanokká tudjuk nevelni és buzdítani az embereket, kikben erős kötelességérzet, hivatásbecsülés, szóval *közérdekű magatartásra szorító erkölcs* lakik, akkor az ilyen társadalomban benne élnek az efficiens munka- és kötelességteljesítésnek biztosítékai is. Nagyon jól tudták ezt a nagy hódítók, szervezők, vallási és társadalmi rendszerek alapítói. Ezért mindig nagy súlyt helyeztek a népnek, vagy társadalmi rétegnek a maguk eszményei és céljai szerint való erkölcsi telítésére, hogy ezáltal beléjük oltsák azokat a mozgató erőket és pszihikai biztosítékokat, amelyek a közérdeknek megfelelő magatartásra indítják és ilyen magatartás mellett való maradásra fékezik le az embereket. Minden kultúra az emberekben él s a legegészségesebb kultúra a haladást a szellemi és technikai eredményes termelés alakjában biztosító erkölcsökre — mondhatjuk az efficiens erkölcsökre — építhető. *Ilyen erkölcsökkel kell tehát telítenünk vagy újra megtelítenünk a társadalmat.* Ilyen erkölcsöket kell elterjesztenünk s ilyenek elterjesztésére megtennünk mindazt, amit az emberi társadalomban e részben tenni lehet. Példaadás, szervezés, tanítás, agitáció az emberek jobbá, kötelességteljesítőbbé, enegikusabbá stb. tétele, valamint azoknak a lelki előfeltételeknek (nemzeti érzés, valláserkölcsei felfogás stb.) az erősítése, amelyek a kötelességteljesítő efficientizmus erényeinek talaját teremtik a társadalomban, mind eszközök erre.

A modern társadalomnak, ha a kultúrértelemben vett haladását, le nem hanyatlását, ha a társadalmi termelés ellátóerejének meg nem csökkenését akarjuk biztosítva látni, hatalmas etikai meggyógyulásra is van szüksége, olyan értelemben, hogy az embereket ne a forradalmi robbantás szelleme telítse meg, hanem ismét az eredményes munkateljesítés és hivatásérzet energiáit előhívó s a szellemi és technikai haladás szolgálatába állító világnézet. Evégből pedig az *efficiens kötelességteljesítés szellemével telített csoportok és szervezetek szuggesztív erejére* s a nagy közérdekű célok szolgálatában gyakran az érdekelteknek önálló kezdeményezésére és pozitív cselekvésére van szükség, mert elveszett az a társadalom, mely az államtól vár mindent és nem veszi észre, hogy ezt a társadalmat a fenyegető forradalmi fejlődés barbarizmusával szemben *csakis saját maga* védheti meg.

II. FEJEZET.

A modern munkáskérdés alakulásáról általában.

1. A modern munkáskérdést főleg az jellemzi, hogy még ezelőtt sehol sem volt olyan társadalom, melynek olyan jelentékeny hányada lett volna kizárólag pénzbeli munkabérből élő bér munkás, mint a jelenlegi társadalomban. A modern államok társadalmának széles néprétegei, itt-ott a népesség túlnyomó része is a kizárólag munkájának béréből, főleg ipari munkabérből élő bér munkás.

A modern bér munkásosztály kialakulását a népesedési és közgazdasági, főleg a gazdaságtechnikai viszonyok alakulásainak együtthatása hozta meg. Angolországban következett be legelőször ez az alakulás, majd Európa többi államaiban s azután az új- és óvilág egyéb részeiben is előállott az és alakul most is egyre tovább. A jól ismert angol iskolapéldaszerű fejlődésmenet alkalmas talán a legjobban a megfigyelésre: a vidék, a falu népessége itt szorul ki legelőször mezőgazdasági foglalkozásaiból. Többféle oka volt ennek. Egyrészt nagyon erősen megszorodott a népesség, úgy hogy az ezzel fejlődésében lépést tartani nem tudó mezőgazdaság nem bírt többé valamennyijüknek megélhetési és munkaalkalmat adni. Még fokozottabban csökkentette a falusi munkaalkalmak számát a földbirtokoknak az újjgazdagok által történt összevásárlása, illetőleg a megművelt földnek vadászterületekké és parkokká való átalakítása. A tengerentúli országokból behozott mezőgazdasági termények pedig egyre nagyobb mértékben szorították alá a szigetország mezőgazdaságának jövedelmező voltát s mindemellett a XVIII. század utolsó harmadában bámulatosan fel lendült nagyipari technika az ugyancsak párhuzamosan növekedő kapitalizmus képesen gyártelepein olyan tömegét tudta szolgáltatni az ipari bér munkaalkalmaknak, melyek mellett egyre inkább eltörpültek a mezőgazdaság által nyújtottak. Az ipari és forgalmi gócpontok tehát a városokba szívták be a vidék munkásnépességét. Így lett a falusi paraszt napszámosból

városi gyári vagy kikötőbeli napszámos, majd a lelkiületében végbement átalakulás folytán modern ipari munkás.

A modern bér munkásosztály kialakulásának első időszakai szociálpolitikai tekintetben szomorú képet nyújtottak, melyet a XVIII-ik század végének és a XIX-ik elejének Angolországa tanulságosan tár elénk. Túlmunka, serdületlen, gyöngye gyermekeknek, nőknek megerőltető, egészségükre káros alkalmaztatása, erkölcsi, higiénikus és minden magasabb közérdekű szempontnak elhanyagolása, szóval az erő és egészség kíméletlen kihasználása a gyakori, sőt általános jelenség. Ekkor kezdett a társadalom szélesebbkörűen érdeklődni a munkások sorsa iránt, mely akkori bér munkásosztály még csak passzív tömeg volt szervezett erő híján s így az angol társadalom felébredő humanitása nyújtotta annak az első, valóban tervszerű és nagyarányú segítséget. A résztvevő érzések szélesebbkörű felébredése a parlamentnek megmozdulását eredményezte s megszülettek az első munkásvédő törvények. Kezdetben a gyermek- és női munkások védelme tárgya főként a gondoskodásnak. Megállapítják a védett egyének kategóriáját s az első angol gyári törvény 1802-ben 12 órában állapítja meg ezeknek legnagyobb munkaidejét. Ez a törvény azonban még nehezen tudott csak a gyakorlatban érvényesülni. 1815-ben nagy gyári ankétet tartanak s az 1819-iki törvény a pamutgyárakban csak a 9 éven felülieknek a munkáltatását engedi meg s 9—12 évesek munkaidejét 12 órában maximálja és másfélórát időt rendel az ebédre. Nemsokára megindul a 10 órai munkaidőért való küzdelem stb. stb.

Az imént említett törvényhozási intézkedéseket ezután a munkásvédelmi, majd egyéb szociálpolitikai törvényeknek meg nem szűnő sorozata követi Angliában és később más államokban is.

2. A munkásvédelem ekként egyre több országban vált törvényes gondoskodás tárgyává. A munkástömegek azonban érdektudatuk kialakulásával nem elégednek meg többé azzal, hogy csupán passzív alanyai legyenek a munkásvédő gondoskodásnak, érdekeik védelmére mindjobban sajátmaguk gondolkodnak s erre a célra alakítják meg és fejlesztik a saját érdekvédelmi szervezeteiket. Angliában indul meg először az ilyen irányú munkásszervezkedés a trades unionizmus alakjában s a XIX. század folyamán egyebüttl is megalakulnak és kifejlődnek a különféle munkásszakszervezetek. Ugyancsak Angolországban indul meg a betegség, baleset, sőt rokkantság és munkanélküliség esetére való biztosítás is. Először magánúton, majd a trades unionok segítségével egyre több munkás biztosítja magát. A különféle biztosítási kategóriákban természetesen különböző eredményeket érnek el. Egyre jobban szociálpolitikai követelménnyé válik később a munkásbiztosításnak állami gondoskodássá tétele. Ezen a téren azután a XIX. szá-

zad végefelé a Németbirodalom alkot nagyot. Megteremti az állami kötelező munkásbiztosítást és a körülményekhez mértén példaszerű kiépítést ad annak. A többi európai államok szintén szociálpolitikai programjukba veszik a kötelező állami munkásbiztosítás kiépítését, de jóegypár esztendő múlik el míg a németekéhez hasonló állami munkásbiztosítást tudnak megvalósítani. A világháború kitörése előtt azonban a főbb ipari államokban már meg van az állami munkásbiztosítás valószínűsítése, természetesen a labilis természetű munkanélküliség esetére való biztosítás kivételével, mely csak viszonylagos mértékben vihető keresztül mindenütt.

A XIX. század második felében beleszól a modern szociálpolitikába egyre inkább a munkástömegek forradalmi célzatú, szocialisztikus mozgalma is. Franciaországban bukannak fel az internacionalista forradalmi célzatú szocializmus nagybbszerű megnyilvánulásai, majd német talajon épül ki legrendszeresebben ez az irány, de elterjed és megerősödik másutt is, Angliát sem véve ki. A szocialisztikus mozgalom eszmeadóivá és irányítóivá nagyrészt forradalmi hajlandóságú, nemzeti kívüli intellektuek lesznek s részben ez a körülmény is magyarázza meg a modern nemzetközi szocializmus annyira ellenséges célkitűzéseit a keresztény-európai alapokra épített nemzeti intézményekkel és államokkal szemben. Ez a nemzetközi szocializmus egyre jobban hatalmi tényezővé is válik az európai államoknak nemcsak gazdasági, hanem politikai életében is, helyenkint uralomra is jut s megmutatja ilyen minőségében való gyarlóságait is. Oroszországban pedig — egy éppenséggel kevésbé industrializálódott társadalom keretében — kommunista államot alapítanak. A világháborút befejező békék egy nemzetközi munkaügyi egyezménynek, illetőleg hivatalnak nevezett intézményt cikelyeznek be, mely összeállításában és működésében a nemzetközi szocialisztikus hatásoktól nem éppen mentes. A legújabb idők megmozdulásai és egyre szélesedő vágyódásai azonban a forradalmi szocializmus és kommunizmus nemzetköziségével szemben nem egy országban — bár kezdeti és véglegesen ki nem alakult formában is, — de mindenesetre egészséges, kiegyensúlyozó irányt is ígérnek a munkásmozgalmak területén is.

3. A társadalmi, illetőleg közgazdasági politikának, ha széles néprétegeknek, így a munkásosztálynak a helyzetét előbbre akarja vinni, mindenekelőtt *reálisnak* kell lennie: Le kell vetkeznie minden utópizmust, minden könnyelmű, — mert taktikai szempontokból könnyen megtett — de nehezen vagy kevés valószínűséggel megvalósítható ígéretést. Minden szenvedélytől és vérmességtől mentesen kell mérlegelnie az elérhetőt és az elérhetetlent és nemcsak befelé, mintegy a vezetők titkárként kell megállapítani azt, hogy mi az elérhető és mi az el

nem érhető vagy valószínűtlen a tömegek jólétének, anyagi és kulturális helyzetének javulása dolgában. Tehát puritán becsületességgel meg kell mindezt mondani a tömegnek, a „népnek“ is és népcsalók azok, akik akár taktikából, akár más ok miatt nem így cselekednek. Az aztán más kérdés természetesen, hogy lehet-e ilyen becsületes eszközökkel pl. forradalmat csinálni. Lenin azt mondja, hogy aki forradalmat akar csinálni, annak mindenekelőtt ígérnie kell tudni a tömegnek. Ennek a felfogásnak az értelmében tehát a hazug ígéret is jó és megengedett eszköz lehet a forradalom, mint cél érdekében. Hogy pedig a forradalom jó és szükséges: olyan dogma az igazi kommunista és marxi szocialista szemében, amely kétségen felül áll. Ilyen elfogultsággal és ilyen morállal szemben nincs mit vitatkoznunk, de a magunk részéről nem is tartjuk kultürembereknek az ilyen politikai morál képviselőit, hanem a társadalmi osztályharenak nevezett polgárháború veszedelmes felszítóinak és a civilizált európai társadalom felrobbantóinak, mely európai társadalom csak számtalan generációnak nehezen megvalósult összeműködése és hozzánevelődése árán ruházódott fel az eddig is elért tömegszükségkielégítéssel és kultúrjavakkal.

A társadalompolitikának tehát úgy kell megjelölnie a cselekvés irányát a mi morálunk és lelkiismeretességünk szerint, hogy minden javaslata ne csak a lehetőség és megvalósíthatóság, hanem az általa és segítségével elérni remélt és ígért népjóléttbeli és más beígért társadalmi állapotjavulás bekövetkezésének valószínűségei tekintetében is kiállja a legszigorúbb és leglelkiismeretesebb kritikát. Igaz, hogy aki csak ilyen becsületesen és lelkiismeretesen tud a tömegnek ígérni, az nem alkalmas a forradalomcsinálásra, de az is igaz viszont, hogy aki akár forradalmi, akár más taktikából dobálódzik a tömeg előtt könnyelmű ígérekkel, nem más, mint népcsaló, mert az a kirajzolt jövődöbéli nagyobb jólét és boldogság, melyet ő elérendő célként rajzolt ki a tömeg, a nép elé, csak szemfényvesztő eszköz a saját kezében.

A társadalmi politika művelőjének, ha csak némileg is józan ítélete, társadalom- és emberismerete van, nem szabad abban a hitben élnie, hogy a társadalmi, illetőleg közgazdasági politika rendelkezésére álló eszközeivel, vagy valami szociálpolitikai, vagy filozófiai találmánnyal földi paradicsomot lehet megvalósítani, sem pedig azt nem szabad naív módon hinnie, hogy valamely ideális eszméjét az igazságnak, vagy bármely relatív fogalomnak tökéletes emberi intézményben lehessen megtestesíteni. Azt sem szabad hinnie továbbá, hogy a társadalomban ugorri lehet egy igen tökéletes társadalmi állapotból egy igen tökéletes társadalmi állapotba, mert a társadalmat és társadalmi fejlődést mindig *emberek* alkotják, illetve emberek képviselik, kiknek maguknak kell tehát javulniok, fejlődniök

és tökéletesedniök, hogy jobb, tökéletesebb, termelésben efficiensebb s így nagyobb jólétben élő társadalom keletkezessék belőlük.

Figyelembe kell vennünk ellenben azt, hogy a fejlődés, a viszonyok javulása a társadalomban *időt*, hosszabb-rövidebb processzust igényel s hogy a fejlődés irányát hosszabb időre szociális, vagy forradalmi találmányokkal csak úgy előírni nem lehet. Figyelembe kell vennünk, hogy éppen a vagyon- és jövedelemeloszlási rendszerek, meg a társadalomgazdasági szervezetek és szerkezetek azok, amelyeket a priori, úgy helyesre megtervezni a legkevésbé lehet, hogy ne a jelenleginek a megjavítására és tökéletesítésére, hanem egy egészen új s eddig ismeretlen, tehát még gyökérnélküli jobbnak nemcsak kitervezésére, hanem valóságtételére is gondoljunk. A társadalmi, jövedelemeloszlási berendezkedés intézményei helyesen csak fokozatosan és mindenekfölött csak gyakorlati tapasztalatokkal javíthatók és tökéletesíthetők, már csak azért is, mert ezeknek az intézményeknek az emberekhez kell hozzáilleszkedniök, hiszen az emberek kedvéért vannak az intézmények, nem pedig az emberek vannak azért, hogy önző vagy fanatikus csoportok új, mondva csinált társadalmi berendezkedési találmányokat próbáljanak ki rajtuk és ezen a címen esetleg megszenvedtessék, megszokott életköreikből kizaklassák őket.

Figyelembe kell vennünk mindezeket a szempontokat akkor is tehát, amikor a munkáskérdéssel foglalkozunk, mely ezernyi meg ezernyi szállal van beleszövődve a modern társadalom gazdasági, kulturális, etikai és politikai problémái közé. Figyelembe kell vennünk ennél fogva tehát, hogy nem javíthatók és nem fejleszthetők többé azok az intézmények és berendezések, melyeket megsemmisítünk és hogy sok haszontalan és igazságtalan szenvedést okozunk *már akkor is*, amikor a meglevő, bár gyarló intézményeket más, de hasonlóan gyarló intézményekkel cseréljük ki. Azok pedig a legártalmasabb gonosztevői a társadalomnak, akik társadalmi rendszerváltoztatással szenvedtetik meg az embereket, hogy saját politikai sémáikat és érdekeiket megvalósítsák, de csak fogyatékosabb, nélkülözőbb, meg elvadultabb új állapotokat hoznak a régiek helyébe. Ezért a munkáskérdés tere különösen olyan tér, ahol nagyon veszedelmesek a könnyelmű és nem őszinte, hanem taktikai, izgatási, forradalmasítási célzattal tett ígérek, célkitűzések, mozgalomindítások: egyrészt mert veszedelmes társadalmi megrázkódtatások előidézői és előmozdítói, másrészt mert nagy csalódások és elkésett kiábrándulások szülői a tömegnél előbb-utóbb.

III. FEJEZET.

A munkásvédelemről általában.

1. A munkásnak s különösen az ipari és bányamunkásnak kedvezőtlen gazdasági és társadalmi helyzetét illetőleg a szociálpolitikusok főleg a következő körülményekre hivatkoztak: nincs otthona, koreszmákban él, műveltsége alacsony, magasabb társadalmi osztályokba emelkedésére alig van kilátás, alkalmazása bizonytalan a kereslet és kínálat hullámzása szerint, erkölcsi állapotai meglehetősen züllöttek, világnézetét elégedetlenség tölti be, a női munkások a prostitúciónak gyakori áldozatai, egészségtelen az életmódja, rossz levegőben, az egyéniséget megölő gyári vagy bányászati munkarendszerben dolgozik, gyakran legelszörendű szükségleteit sem fedő munkabér fejében stb. stb.

Ezeket a körülményeket tekinthetjük általában olyanoknak, amelyekben a modern munkásság helyzetének kedvezőtlen oldalai leginkább kifejezésre jutnak, illetőleg jutottak. E körülmények egyikében-másikában azonban napjainkban már kétségtelenül jelentékeny javulás tapasztalható. A kultúra haladása s főleg általánosodása társadalmi és gazdasági tekintetben is javára vált a munkásságnak, úgyhogy az alacsony műveltség kritériuma ma már nem mindenütt állítható a modern munkásságról, mely különösen kultúrszempontról egyáltalában nem alkot homogén társadalmi réteget. Különösen pedig nem találó az alacsony műveltségnek a kritériuma a kultúrában haladottabb és azt jó közoktatásukkal általánosabbá tenni tudó nemzeteknél. A lakásügy is nagy mértékben javult nem egy ország munkásságánál. A társadalmi emelkedés lehetőségei szorosan az iskoláztatás lehetőségeivel függnek össze, de érésben az egyéni tehetség és szorgalom is mindig nélkülözhetetlen koefficiens marad. Meg kell itt egészen általánosságban jegyeznünk, hogy a társadalomban való emelkedéshez fűződő egyéni érdek nem mindenkor közérdek is. Míg az egyénnek mindig érdeke a saját viszonylagos társadalmi helyzetében való emelkedés, a köz érdeke ezzel szemben az, hogy azok emelkedjenek

fel jobb és kimagaslóbb helyzetekbe, akiknek a közérdek szempontjából értékelt egyéni tulajdonságaik teszik kívánatossá azt.

A munkásosztály szempontjából, illetőleg a munkásság helyzetének közérdekű szemléletéből folyólag e társadalmi rétegek életkörülményeinek egyetemleges megjobbulása és megjavítása az, ami a szociálpolitikát elsősorban érdekli. Erészben pedig a munkásvédő törvények, az állami beavatkozás és a munkások szervezkedésében megnyilvánuló erő voltak a termelés és technika haladásán kívül legfontosabb előmozdító tényezők a XIX. és XX. század eddigi folyamán.

2. A munkásvédelmi politika, mely Angliában indult meg, természetesen az angol és a nagyipari munkásviszonyokból indult ki és csak későn terjesztette ki figyelmét a mezőgazdasági munkásviszonyokra. Azok a fizikailag elnyomó körülmények, amelyek a XIX. század elején oly megdöbbentően mutatták be a fejlődő kapitalisztikus termelés háttereit, a gyári és különösen a bányauzembeli termelés szomorú sajátosságaiként jelentkeztek, de a tulajdonképeni bérmunkások társadalmi rétege is ezeknél az említett üzemeknél alakult ki jellegzetesen. A mezőgazdasági termelés munkáját — az Angliában már egyébként is eltűnt — parasztság munkáereje látta el, míg a modern ipari munkásosztály, mint a parasztságból kiszorult s a városba húzódott társadalmi réteg vált külön. Nem csoda ekként, ha a modern munkáskérdés eleinte a mezőgazdasági munkásproblémát nem foglalta magában.

A mezőgazdasági munkások helyzetének a tulajdonképeni ipariakétól s a bányászokétól való eltérése dolgában — nagy általánosságban — a következő körülmények mondhatók jellemzőeknek: a) általában véve egészségesebb s mondhatjuk természetesebb életviszonyok; b) a mezőgazdaság ezidőszert nem bír mindenütt oly nagy munkabéreket fizetni, mint az ipar; c) különösen jellegzetes és kedvező hatásuk lehetnek itt a megfelelő természetbeli munkabérek, amennyiben a munkás elsőrendű s főleg táplálkozásbeli életszükségleteit kielégítően biztosítják, miért is fenntartásuk szociálpolitikai szempontból nagyon kívánatos. Már az a körülmény, hogy a munkás természetben elsőkézből s így a közvetítő-kereskedelem drágításától és a piaci konjunkturák hullámzásától mentesen kaphatja meg egy-egy idényre élelmiszereit, igen nagy fogyasztópolitikai előnyt jelent.

Nem lehet továbbá figyelmen kívül hagyni azt a körülményt sem, hogy számos amerikai és nyugateurópai értelemben nem modern pénzgazdaságú mezőgazdasági üzem létfenntartási lehetőségeket nyújt a naturálbérek segítségével számos állam lakossága nagy részének, amire teljesen képtelen volna, hogyha kizárólag a modern kapitalisztikus értelemben vett pénzbeli munkabérekre volna kizárólag ráutalva. A mező-

gazdasági naturálmunkabérek megítélésének ekként magának a szociálpolitikának szempontjából is nemcsak a naturálbérek fogyasztáspolitikai tekinteteit kell figyelembe vennünk, hanem azt is, hogy a nem teljesen kapitalisztikus mezőgazdasági üzemek (és mondhatjuk, hogy a kedvezőtlen konjunktúrájú és extenzív mezőgazdasági üzemek) fenntartásának sokszor a naturálbérek *conditio sine qua non*-ját képezik. Ez a körülmény pedig szorosan vett szociálpolitikai oldalról nézve nem jelent kevesebbet, mint azt, hogy az ezekben az utóbbi mezőgazdasági üzemekben munka- és megélhetési alkalmat találó népességnek munka- és megélhetési alkalmai nagyrészt a naturálbérek lehetőségén alapulnak.

A naturálbérek világgazdasági jelentőségének megítélésére szükséges ezeket az imént említett nagyon is kézenfekvő körülményeket figyelembe venni, mert a világ nem csupán a kapitalisztikus értelemben vett kedvező pénzgazdaságú államok társadalmából áll, hanem olyanokéból is, amelyeknél bizonyos gazdaságok, üzemek fenntartása csak bizonyos természetben való jövedelemeloszlási folyamatok mellett lehetséges. Ez a jelenség már Középeurópa sok mezőgazdasági üzeménél előtérbe lép s innen Kelet felé haladva, egyre gyakoribbá válik.

3. A modern államot olyan, nemcsak önfenntartásra, hanem lehetőleg haladásra berendezett kultúrközösségnek fogjuk fel, melynek érdeke gazdasági és fizikai vonatkozásban is csak népességének minél egyetemesebb jóléte lehet. Célkitűzése a modern állam szociálpolitikájának a munkáskérdés, mint általában a dolgozó egyének és tömegek boldogulása kérdéseinek terén, e felé a minél egyetemesebb jólét felé irányított haladás és törekvés lehet csupán.

Ennek a modern szociálpolitikai célnak az eszközei sokféleképpen gondolhatók el, hiszen már magának a jólétnek fogalma sokféle téren való gazdasági, fizikai és pszichológiai követelményekhez és feltételekhez vezet el. A XIX. század társadalmi politikája azonban a munkásnépességgel szemben a *munkásvédelem* és *munkásbiztosítás* célkitűző fogalmai alatt csoportosította főleg azokat a meggyámolító, konkrét feladatokat és intézményeket, amelyek elsősorban arra vannak hivatva, hogy a dolgozó tömegek egyéneinek sorsától minél több csapást, szerencsétlenséget és élethajótörést vagy ezekből folyó szomorú következményt küszöböljenek ki.

Úgy a munkásvédelem, mint a munkásbiztosítás állami feladatot jelent a modern szociálpolitika szervében. Ezzel nem azt értjük, hogy a munkásvédelem és biztosítás sokoldalú feladatainak minden részletét az állam, illetőleg annak közegei vagy szervei végezzék el, hanem értjük ezt úgy, hogy a szociálpolitikai cselekvéseknek célkitűzéseit és megvalósító munkamenetét a modern állam vegye a maga irányító és előmozdító gondozásába és lássa el az *efficiens* módon való

megvalósítás garanciáival és szankcióival. Tehát ne csak irányítsa az állam a munkásvédelem és biztosítás sokoldalú cselekvőségét, hanem törekedjék arra és gondoskodjék is arról, hogy ez a cselekvőség, tehát az illető állam keretei között lefolyó munkásbiztosítás és védelem gyakorlata eredményes, efficiens legyen. A viszonyok különfélesége folytán természetesen más és más teendők hárulnak az egyes különböző államokra. Ott pl., ahol a munkásbiztosítás és védelem teendőinek körét a társadalom összességéből és kezdeményezéséből tölti meg tartalommal, sokkal kisebb mennyiségére van szükség az állami kezdeményezésnek, mint ott, ahol a társadalom passzivitása az uralkodó jelenség ezen a téren.

A munkásvédelem és munkásbiztosítás kiegészítő összefüggésben van egymással. A munkásvédelem a munkás életét, egészségét minden vonalon *megelőző* hatással igyekszik óvni. A munkásbiztosítás pedig a *bekövetkezett* baleset, halál, betegség, rokkantság, aggkor stb. esetére biztosítja a munkásnak vagy hozzátartozóinak fentartását.

Helyes társadalompolitikai sorrendben a munkásvédelem előfeltételét kell, hogy alkossa a biztosításnak. Minél tökéletesebb a munkásvédelem, annál könnyebben s eredményesebben valósítható meg a munkásbiztosítás. A munkásvédelem megelőző természetéből folyólag többnyire általánosabb hatású a biztosításnál. Helyesen megvalósított munkásvédelem mellett a biztosítás igénybevételének esetei (az aggkori biztosítást kivéve) kell hogy erősen csökkenjenek. A biztosítás ezzel szemben egyéni eseteken keresztül érezteti segítségét s ennek folytán megvalósításában gyakran az érdekelt egyén hozzájárulását is igényli, míg a munkásvédelem rendszerint nem kíván áldozatot magától a munkástól.

A munkásvédelem hatásának lényege a társadalomnak a munkásvédelmi cél szempontjából nézett közérdekű magatartásra való kényszerítésében áll. Így pl. a munkásvédelmi politikának megvalósított rendelkezései, rendszabályai a vállalatokat higiénikus, balesetmegelőző stb. berendezések tartására, a munkásságot saját érdekükben is álló óvatosság betartására mindenkor bizonyos előírt óvatossági intézkedések, magatartás követésére kényszerítik.

A mai kor bonyolult termelési és munkaviszonyai között annyiféle alakban, esetben és változatban nyilvánulnak meg a munkásvédelem vagy általában a dolgozók védelmének aktuális alkalmi, technikai és jogi esetei, hogy alaposabb részletezésük és rendszerezésük külön erre való tárgykörben történhetnek csak meg, úgy hogy elméletileg csak a problémával szemben követett szociálpolitikai álláspontnak körvonalozására szorítkozhatunk csak inkább.

A munkásvédelem terének és alkalmainak egyetemességénél fogva annak gyakorlása és megvalósítása sem szorítható

egyetlen faktorra. Gyakorolnia és megvalósításában résztvennie tulajdonképpen az egész társadalomnak kellene. Fő megnyilvánulásmódjai mégis a munkásvédelem gyakorlásának elsősorban az idevonatkozó elveknek, szempontoknak, teendőknek, állami, községi, szóval felsőbbbségi jogszabályokba foglalásai. Ez tehát a *munkásvédelmi jogot* megalkotó és végrehajtó Köznek a funkciója. A munkaadók és vállalkozók kategóriája a másik s talán technikailag legfontosabb tényező a munkásvédelem gyakorlati megvalósításában, akár önkéntesen, akár jogi kötelezettség keretében történik általuk a különféle védelmi intézkedések megtétele és berendezések megvalósítása. Maguk a munkások a további, mondjuk, automatikus tényezőt alkotják, amennyiben a munkásvédelem gyakorlati megvalósulásának lehetőségét csakis a kellő óvatosság szabályainak megtanulásával és beidegzésével, a higienia érzékének, igényeinek és tudni-valóinak megszerzésével érhetik el, míg az ő megfelelő önkéntes magatartásuk nélkül illuzóris marad az. Erőszakkal, saját hozzájárulása ellenére alig lehet bárkinek egészségét, épségét vagy egyéb jólétét megvédeni.

A munkások szakszervezetei további nevezetes tényezői lehetnek a munkásvédelemnek, úgy kezdeményező, mint megvalósító értelemben. Szerepük lehet erőszben a munkásvédelmi kívánalmak kifejezésre juttatásában, a tagjaik között végzett felvilágosító és fegyelmező munkában és gazdasági eszközökkel való előmozdításban egyaránt.

A tulajdonképpeni munkásvédelem alatt főleg a jogilag szankcionált munkásvédelmet értjük, mely gyakorlatilag a közigazgatásnak egyik ágazata gyanánt nyilvánul meg. Számos szociálpolitikai érdekű teendő utalódik ekként ezen a módon a közigazgatási, itt-ott a büntetőjog körébe.

A munkásvédelemnek, helyesebben a dolgozó társadalom védelmének problémája annyira általános és közérdekű társadalmi probléma, hogy annak egyetemes irányú érvényrejutásán való örökös és irányítás elsőrendű állami, nemzeti és szociálpolitikai feladatot alkot. Az egész feladat megvalósításában tehát az államtól kezdve a társadalom szinte valamennyi tagjáig ki kell vennie a maga részét „mindenkinek“ és nem is sajátíthatja ki ekként ezt a feladatkört és funkciót senki sem a maga számára. Legkevésbé pedig az egyetemes közérdeket érintő, vagy sértő, különleges politikai célzattal vagy érdek-szempontból. A különféle szakszervezetek feladata is ekként a munkásvédelem terén: beleilleszkedni annak egyetemes irányú és összefüggésű megvalósításába s szerves részévé válni ebben a tekintetben a közérdek megvalósításának. A munkások szervezetei által való munkásvédelem alapjában véve mint a szakszervezetek útján megvalósult önszegély jelentkezik ugyan, melyet az osztályharc idővel gyakran eltorzított, ez azonban nem zárja ki, sőt annál inkább szükségessé

teszi, hogy az objektív szociálpolitika annál inkább hangoztassa azt, hogy a munkásvédelem egyetemes közérdekű problémájában a szakszervezetek a maga részüket nem mint az osztályharcnak elfogult szervei vegyék ki, hanem mint a nemzeti társadalomnak közérdekű célkitűzésű intézményei. Valóban maradandó efficiens eredményeket már a munkás- és munkabérproblémának a nemzeti társadalom gazdasági és politikai életével való egyetemes összefüggésénél fogva is csak ezen a módon lehet elérniök.

Minél alacsonyabban áll a munkásosztály erkölcsi, műveltségi, értelmi és szervezetségi tekintetben, annál inkább szükségesnek mutatkozik az állami gyámkodás életkörülményeiken. De nem nélkülözhető az államnak munkásvédelmi irányú gondoskodása bármilyen előrehaladott állapotok mellett sem. Abból ugyanis, hogy ú. n. elmaradott állapotok között nagyobb fokú közhatalmi gyámkodásra van szükség, még éppen nem következik, hogy bármiféle ú. n. fejlődés a Köz munkásvédelmi gondoskodásának a megszüntetését tenné indokolttá. Sőt a technikai és gazdasági élet fejlődése s életviszonyainak változása és formáinak megsokasodása egyre újabb meg újabb tereken és irányokban teszi szükségessé a dolgozók közhatalmi oltalmának megvalósítását. A társadalmi béke szempontjából pedig a legtöbbször kedvezőbbnek és etikaibbnak látszik az állam által kezdeményezett és megvalósított, mint egyes társadalmi rétegek önségélye útján kieroszakolt védelem állapota.

A történeti kialakulás sorrendjét tekintve a munkásvédelem első teendőit a munkások életéről, egészségéről stb. való gondoskodás képezte. Azután jöttek a békéltetés, bíraskodás, majd a munkásbiztosítás problémáinak részben sikeres, részben sikertelen megoldási javaslatok és kísérletei.

A jövő nagy társadalmi feladataihoz tartozik a munkásszervezkedésnek és érdekvédelemnek, az önségély eseteinek a közérdek egyetemes szempontjaival való összeegyeztetése, jogi szempontból való rendezése s ennek megfelelően kiterjesztése, korlátok közé szorítása, vagy formáinak és lényegének közérdekű átalakítása.

Figyelembe veendő azonban itt is, hogy az osztályharc a polgárháborúnak egyik fajtája és a gazdasági térre való kiterjesztése. Ezért aki a társadalom békéjét őszintén és kultúrmagaslatról óhajtja, az nem nyugodhatik bele abba, hogy a munkásönsegélyt az egyetemes közérdekek sérelmével az osztályharc alapján szervezzék meg s a munkásérdek megvalósításának egyedüli eszközéül és keretéül az osztályharcot állíthassák oda.

Az állam és társadalom gyöngeségét jelenti, ha az osztályharc szervezését és folytatását megtűri, saját intézményeibe beleveszi is kiterjeszti. *Ezért a józan szociálpolitikai*

cél: vissza a közérdekhez, az egyetemesebb, kultúrabb szempontokból megalkotott és levezetett nemzeti, társadalmi érdekek uralmához a munkáskérdés terén is. Az államnak hivatás és feladatteljesítő erejére mutat, ha — mint pl. Olaszországban az 1926-iki korporációs törvény — a munkásszervezés és érdekvédelem kérdéseit is a szigorú jogi szabályozás és efficiens jogi normák alá helyezés stádiumába tudja és bírja juttatni, ellentétben a (tudatosan vagy tudat alatti beidegzésben) marxi evolúciós ideológia által befolyásolt magatehetetlen szociálpolitikai áramlatokkal és az osztályharccal megalkuvó foltozó munkajogalkotási kísérletekkel.

4. Az állami munkásvédelem alapjai emberbaráti kezdeményezésre valósultak meg Angliában, ahol a modern bér-munkásosztály a legelőször alakult ki. Legelőször a női- és gyermekmunka védelme alkotta törvényhozási gondoskodás tárgyát. A szövő- és fonóiparra s a bányauzemekre vonatkoztak az első munkásvédő törvényes rendszabályok, innen terjesztették ki tovább azokat egyéb gyári üzemekre, majd a műhelyekre, kézműiparra. 1802-ben eltiltják a gyermekek éjjeli munkáltatását. Szabályozzák a foglalkoztatás alsó korhatárát és 12 órában állapítják meg munkaidejüket. Jóval később kerül a sor a nők éjjeli munkaidejének és föld alatti munkájának korlátozására (1850, illetőleg 1842-ben). A fizikum és egészség védelmére irányuló törvényes védelemhez azok az intézkedések csatlakoznak, melyek az ipari munkásoknak áruikkal való fizetését (truck-rendszer) tiltják el. A vállalkozók ugyanis ezen a módon rövidítették meg gyakran munkásaikat. A munkabér pénzbeli kifizetése helyett ipari áruk, rendszerint saját gyártmányaik elfogadását kényszerítették rájuk, minek folytán a munkások béreikhez csak közvetve s nagy áruuzsorán keresztül jutottak.

A munkásvédelemnek most említett kezdetei Angliából kiindulva, a többi államokban is gyökeret vertek. A XIX. század folyamán az egyes államok iparosodásának nyomában — hol gyorsabb, hol lassúbb ütemben — megjelennek a munkásvédelem törvényes intézményei is. A gyermek-, női- és éjjeli munka korlátozása után megindul a mozgalom a munkaidő korlátozására.

A kötelező munkaszünetek megállapítása, a túlórák eltiltása, illetőleg szabályozása, a munkarendnek a munkásvédelem követelményeihez való kötelező hozzáidomítása, a különféle, különösen gyári és bányauzemek technikai sajátságainak és a bennük felhasznált anyagok egészségrontó hatásainak megfelelően az üzemi védelemnek specializálódása a modern munkásvédelemnek a terét óriási módon kiterjesztették. Ide csatlakoznak az otthonmunka-, a tanonc-, eselédügy, a munkabérminimumok, illetve mennyiségek törvényes megállapítására vonatkozó intézkedések. A munkásvédelem problémája ekként

hatalmas szakmaterületté szélesedett ki, melyben nemcsak nagy változatossággal, a szabályok és életviszonyok sokféleségével találkozunk, hanem a szociális problémáknak új formákban és új viszonyok szerint való bekapcsolódásaival is.

A törvényes munkásvédelemmel párhuzamosan egyre erősebb módon alakul ki a munkások különféle rétegeinek a saját sorsuk megjavítására törekvő szervezkedése is. Az angol gazdasági liberalizmus, mely az ú. n. manchesteri irányban jut gazdaságpolitikai kifejezésre, a női- és gyermekmunka törvényes védelmét nem kifogásolja, sőt mint humanitárius intézkedést programjába veszi fel. Az egyéni szabadság elvére hivatkozva, ellenzi azonban a szakszervezetek beavatkozását a vállalkozó és a munkás közötti munkabérvizonyba. Hasonló állásponton van Németországot illetőleg Bismarck is, aki az erős monarchia és erős vállalkozói osztály együvértartozó érdekeit féltette a szakszervezeti mozgalomtól, de a munkásvédelem és munkásbiztosítás terén monumentális állami intézkedésekre volt hajlandó. A munkásosztály, illetőleg a kapitalisztikus gyári termelés fejlődése azonban fait accompli-vá tették a munkásszervezkedést és a szakszervezeteket, melyeket azután a modern állam, mint tényleg már meglevő, igen sok tekintetben szükséges önszegély-alakulatokat jogilag is igyekezett elhelyezni a maga rendszerében.

Ezzel tehát bevonul a modern társadalomba a munkásszakszervezetek jogállásának és jogi természetének korszakalkotóan fontos problémája, mely ma is fennáll, aktuális, fejlődik és hullámszik, de kielégítően megoldva nincsen.

A munkásvédelem szempontjából a szakszervezeteket illetőleg teljes általánosságban itt csak arra mutatunk rá, hogy a szakszervezetek kialakulása és működése a lehető legszorosabb összefüggésben áll, illetőleg jutott a munkásvédelem kialakulásával és sorsával. Bár a törvényes munkásvédelem először főleg társadalmi, humanitárius kezdésekből indult ki és az állami szociálpolitika gondoskodásának különben is tárgyát kellett hogy képezze, mégis a szakszervezetek lettek — különösen később — azokká a természetes szervekké, amelyekből a munkásvédelmi kívánalmaknak szinte természet-szerű kiindulása adódik. A munkásvédelmet és annak korszerű kialakítását, az arra vonatkozó szempontok és kívánságok szemügyre vételét és kifejezésre hozását a szakszervezetek munkásjóléti célú feladatai között, mint elsőrendű feladatot kell tehát felfognunk. Ez természetesen nem mondja azt, hogy az állam a munkásvédelem terén való kezdeményezést kizárólag a szakszervezeteknek engedje át, sőt jobban kidomborítja az államnak abbéli feladatát, hogy hivatásbeli kötelességévé tegye inkább a szakszervezeteknek a tulajdonképeni munkásjóléti ügyekkel, mint a szakszervezetek egyik legsajátosabb feladatkörével való foglalkozást, másrészt pedig a köz-

érdek szempontjából maga az állam is irányítólag és kezdeményezőleg lépjen fel a modern munkásvédelem kérdésében.

Már a XIX. században egyre sűrűbben merültek fel a kísérletek arra, hogy a munkásvédelem megvalósítását, rendelkezéseit nemzetközivé tegyék. A nemzetközi szocializmus, mely saját érdekeit is előmozdítani vélte, szintén s elsősorban vette szárnyaira ezt a törekvést. A törvényes munkásvédelem, illetőleg állami szociálpolitika nemzetközi megvalósulása és nemzetközileg megállapított közös alapokra helyeződése azonban főleg a legújabb kor tünete, melynek jellemző, intézményes megnyilvánulása az 1900-ban megalakult törvényes munkásvédelem nemzetközi egyesülete, majd a világháborút követő békékbe becikkelyezett nemzetközi munkaügyi hivatal, mint a Népszövetség egyik alapintézménye.

IV. FEJEZET.

A gyermek- és női munka törvényes védelme és a nemzetközi munkásvédelem.

1. A modern munkaviszonyba való első törvényes beavatkozás — mint már jeleztük is — a gyermek- és női munka terén történt. Érző emberbarátok terelték a közvélemény figyelmét az emberkihasználás degeneráló hatásaira s a közvélemény sürgetésének eredménye lett a törvényhozás megmozdulása is.

A családjuk köréből kiragadott gyári- és bányamunkára fogott gyermekek szomorú sorsa váltotta ki legelőször a művelt angol közvélemény szánalmát. A vagyonos és a szegény munkásosztály gyermekei között az iparvidékeken látott fizikai különbség mindennél hangosabban beszélt a kellő nyugalom és táplálék hiányának, valamint a hosszú, megerőltető dolognak degeneráló hatásáról. Világossá vált egyszerre, hogy fejletlen korban a test állandó megerőltetése, a figyelemnek túlságos leköttése következetes elsatnyulást eredményez, melyet többé még a később kedvező körülmények közé jutás sem egyensúlyozhat ki többé. Annál biztosabb még a korai megerőltető munka degeneráló hatása, ha később is ennek a fokozott mértéke jut osztályrészül az illetőnek. A fizikai elsatnyulással párhuzamosan többé-kevésbé a morális eltompultság is bekövetkezik, hiszen a megerőltető munkában eltöltött gyermekkorának sem ideje, sem képessége nem lehet arra, hogy akár a család, akár az iskola részéről nevelésben részesüljön. A kimerült szervezet azonban kapva-kap a bódító narkotikumokon s így az elsatnyult gyermekgeneráció rendszerint az alkoholizmusnak is áldozatául esett. Korai túlerőltetés és alkoholizmus versenyezve pusztított tehát a kezdő kapitalizmus fiatal munkásosztályát a XVIII. század végének és a XIX. század elejének Angliájában. Érdekes dolog volna megállapítani, hogy melyik tényező volt a nagyobbik rosszhatással. Az alkoholizmus elleni küzdelem azonban ebben az időben még nem bírt erősebb gyökereket verni.

A gyermekek munkába való korai befogásának következménye az iskoláztatás követelményeivel való összeütközés is. Különösen áll ez az állandó ipari munkákban korán foglalkoztatott fiatalságra nézve. A főleg a melegebb hónapokra összpontosuló mezőgazdasági foglalkoztatás még ahogy-úgy megadja a lehetőséget a téli, illetőleg hideg hónapokban való iskolabajáráshoz. Ezenkívül az iskolakerülés hajlamai is kifejlődnek az iskolától elszokott gyermekek s az őket anyagi okokból munkába fogó szülők között. Ez a körülmény szintén fontos problémája a szociálpolitikának, illetőleg a közoktatásügynek, melynek miként való, a viszonyok kellő figyelembevételével való megoldására nem lehet elég nagy súlyt helyezni. Nagy nemzeti kultúrérdekeket kell itt megvalósítani a szegény osztályok kereseti érdekeinek lehető kíméletével összeegyeztetve, de mindenestre úgy, hogy az ifjú generáció fizikai, értelmi és erkölcsi fejlődésének tekintetei vezessenek a megoldás sorrendjében.

A női munka védelmének a problémája semmivel sem kevésbé közérdekű. A nő legnagyobb hivatását az anyaságot csak megfelelő fizikai erővel és fejlettséggel bírja teljesíteni. Kellő idő és kellő erő szükséges a gyermekek neveléséhez és táplálásához. A társadalomnak tehát a saját degenerációját megakadályozó kötelessége ennek legalább bizonyos minimális mértékben való megadásáról gondoskodnia. Fokozott kímélésre és védelemre szorul a nő a terhesség és szülés időszaka alatt.

A fiatalkorú nők időelőtti megerőltetett dolgoztatása nemcsak a gyermek fejlődésének érdekeit sérti, hanem a leendő anyák fizikai és sokszor etikai kifejlődésének nemzeti és szocialis nagy érdekét is. A kialakuló modern társadalom igazán fizikailag is megtestesült érdekeinek védelme volt tehát az, mely a XIX. század elejének Angliája a gyermek- és női munka oltalmazásában a törvényhozás terén megindított.

2. A gyermekmunka terén való törvényes védelem megelőzte a nőnek a munkában való törvényes védelmét. Első törvényes intézkedés az éjjeli gyermekmunka eltiltása volt Angliában. Svájc 1810-ben, Poroszország 1839-ben követte a példát. A legtöbb európai állam azonban csak a múlt század második felében hozott hasonló intézkedéseket. Egyidejűleg felmerült a gyermekmunka napi maximális óraszámának megállapítása is. A múlt század első felében ezt többnyire 12 órában állapították meg. Poroszország ellenben már 1805-ben 10 órában szabta meg azt. A gyári- és bányaiüzemekben foglalkoztatható gyermek alsó korhatárát Anglia 1812-ben és Poroszország 1839-ben 9, 1853-ban 12, Franciaország 1813-ban 10, Ausztria 1842-ben 12 évben állapította meg. Ezek az intézkedések sokatmondó kezdeményezést jelentenek, de korántsem voltak tekinthetők a gyermekek fizikai és kulturális érdekeit illetőleg kielégítőeknek. A védelem fokozásának követelményei a korhatár felemelésére és a munkaórák számának leszállítására

irányultak. E követelmények fokozatosan jutottak a megvalósulás stádiumába, a különböző államok fokozatosan szállítják le az ipari és bányauzemekben való gyermekmunka napi órászámát és emelik az alkalmazható gyermekek korhatárát. Így Angolország a 9—13 éves gyermekek munkaidejét 1841-ben 8 órában, Svédország pedig ugyanabban az időben a 12—14 évesekét már 5 és fél órában, a 14—16 évesekét 8 órában állapította meg. Gondoskodás történik a gyermekek vasárnapi munkaszünetének kötelező meghagyásáról már a XIX. század első felében (Poroszországban 1839-ben, Franciaországban 1841-ben). Több állam biztosítja továbbá már ebben az időben a tanoncok iskolalátogatását.

A kisebb gyermekekről később a fiatalkorúakra is reáterelődik a védelem figyelme s a 16—18 éven aluli munkások védelmére hasonló, bár kisebb mértékű korlátozásokat léptetnek életbe, mint a gyermekeknél. Velük szemben is maximális munkaórászámot állapítanak meg, habár még a 70—80-as évek törvényhozásai is (Svédország kivételével) többnyire 12 órában.

A XIX. század végén, amikor a felnőtt munkások is egyre rövidülő munkanapokat és egyre hatásosabb könnyítéseket küzdöttek ki a maguk számára, a gyermek- és fiatalkorú munkások törvényes védelme is egyre több irányban mutat fel újabb eredményeket. Így általános követelménnyé válik a gyermekmunkásoknak a veszélyes és különösen egészségtelen üzemekből és foglalkozásokból való kizárása. A különböző államokban számos törvény és törvényen alapuló rendelet állapítja meg ezeket a veszélyes üzemeket, valamint az egyébként a gyermekmunkásokra nézve veszélyesnek nem nyilvánított üzemekben is a gyermek egészségére nézve s erejéhez mérten káros és megerőltető foglalkoztatásokat. 1903-ban Németországban az általános Kinderschutzgesetz lép életbe, mely az összes ipari üzemekre és a saját gyermekekre is kiterjed.

Az 1900-ban Párisban megalakult törvényes munkásvédelem nemzetközi egyesülete, mely Baselben nemzetközi munkásvédelmi hivatalt állított fel a gyermek-, illetőleg ifjúkori munkásvédelem kérdését is nagy agilitással igyekezett előrevinni. Egyrészt arra törekedett, hogy azok az államok, melyek a gyermekmunka védelmét még meg nem valósították, szintén tegyenek erre vonatkozó törvényes intézkedéseket, másrészt pedig a gyermekmunka korhatárát emelje. Az 1919-iki washingtoni konferencia a számos állam által már előbb megállapított 14 éves korhatár mellett foglalt állást, továbbá a 18. életévig (néhány üzemekben 16 évig) eltiltja az éjjeli munkát. Több állam törvényhozása ennek megfelelő rendelkezéseket is hozott. Az 1921-iki genfi nemzetközi munkaügyi konferencia már a mezőgazdaságra is ki óhajtott terjeszteni a 14 éves korhatárt, mely kíváncsi azonban teljesen

elhibázott és a mezőgazdasági termelés és népesség életkörülményeinek és érdekeinek kellő figyelmen kívül hagyásáról tanuskodik, bár a javaslat főleg az iskolai időben való foglalkoztatás eltiltását követeli. (Mintha a mezőgazdasági termé-nyek érési és bemunkálási idejének kellene az iskoláztatás idejéhez alkalmazkodni!) A javaslat elhibázott voltát mutatja, hogy — Esztország kivételével — egy állam sem helyezkedett annak álláspontjára. Eltekintve attól, hogy az északi és más államok között különbségek vannak a gyermekek fejlődési kora tekintetében, az általában egészségesnek mondható mezőgazdasági életmód mellett a gyermekeknek bizonyos könnyebb természetű foglalkoztatása nem jár az egészség sérelmével. Másrészt pedig különösen a mezőgazdasági kis-üzemek családias természetéből folyólag a családtag munká-ját a mezőgazdálkodással foglalkozó családban nem lehet úgy nélkülözni, mint ahogy a gyári vállalkozó nélkülözheti a mun-kások gyermekeinek munkáját. Egy kisbirtokos család megél-hetése, üzemének fentartása a legtöbbször tisztára attól függ, hogy a család tagjai belefektetik-e a munkásságukat a kis-birtokba vagy sem. A kisbirtok és kisbirtokos népesség akkor is rá van szorulva a föld művelésére, amikor az pénzgazdasági szempontból és bérmunkások alkalmazása mellett már nem fizeti ki magát. Mindezeknél a tekintetknél fogva óvakod-nunk kell az iparra alkalmas rendszabályokat s köztük a munkásvédelmiéket egyszerűen lemásolni a mezőgazdasá-giakra is. A mezőgazdaságot illetőleg főleg a gyermekek iskoláztatásának érdekeit kell a szokásos mezőgazdasági mun-kákkal és munkaidénnyel összhangba hozni. Igen természetes, hogy a gyermekfizikum ártalmas kihasználását itt is, mint mindenütt, meg kell akadályozni. A tennivaló ennél fogva nem a gyermekmunkának az általános eltiltása a mezőgazda-sági üzemekben s különösen a ksigazdaságokban, hanem az esetleg előforduló egyes, különösen káros foglalkoztatási mó-dok megakadályozása.

3. A női fizikum és munka védelme, mint már rámutat-tunk, nemcsak általános munkásvédelmi szempontból folyik, hanem a nő faj- és családfenntartó hivatásából is. A női szer-vezet degenerációja, valamint a nőnek családjától való elvona-tása, ekként fizikailag és társadalmilag bosszulja meg magát. E követelmények felismeréséből indult ki a nők munkájának különleges és az általános munkásvédelem tekinteteinél szigo-rúbb oltalmazása. Például a berni egyezmények (1917, 1919) az iparban és bányászatban a nők éjjeli munkáját és a fehérfosz-foros iparokban való alkalmazását tiltják el. A törvényes nő-védelem Angliában kezdődött a nők földalatti bányamunkájá-nak eltiltásával (1842) és éjjeli munkatilalmával (1850) és kifejezést nyert abban is, hogy a női munka maximális órá-számának megállapítása megelőzte az általános jellegű

munkaóramaximumok megállapítását. Az angol példát azonban a többi államok meglehetősen lassú tempóban követték, valamint a különleges, ú. n. anyasági védelem megvalósítására, mely a nő fiziológiai hivatásánál fogva úgyszólván a legfontosabb — is csak későn, a mult század utolsó negyedében került a sor. Így pl. a nővédelem terén Németországban csak az 1878-iki üzemi törvénynovella tesz kezdeményezést a szülő nők 3 heti kíméletével, de annál inkább kiépítette ezt már az 1891-iki munkásvédelmi törvényben. Itt különösen arra kell súlyt helyezni, hogy a nő a szülés ideje körül, különösen pedig a szülés után, bizonyos ideig el legyen tiltva a megerőltető és éjjeli munkától, elegendő idejük legyen az étkezésre és a gyermek táplálására munkaközben is és hogy erre az időre segélyezésre legyenek kilátásai az arra szoruló nőknek. Különös fontosságúak az 1906-iki berni egyezmény határozatai a törvényes nővédelem szempontjából, amelyek elveit több állam iktatta munkajogába, így az 1908-iki német novelláris törvény is. Nem hangsúlyozhatjuk eléggé, hogy a törvényes nővédelem általános nemzeti és társadalmi probléma, melynek érdekszpontja messze túlterjed a munkáskérdés körén, mert minden gyermekszülő nő egyaránt munkása a nemzet fajfenntartásának.

A washingtoni egyezmény 12 hétben állapítja meg az anyák szülési időben való védelmét akként, hogy hat hét a szülés elé és hat hét a szülés után essék. A szülés előtti hat hetes védelem azonban a dolog természeténél fogva csak feltételes jellegű, amennyiben csak a nő kívánsága esetén kell a munkát abbahagyatni. Megállapítja továbbá ez az egyezmény azt az elvet is, hogy a gyermekek táplálását és meggyámolítását munkaközben is meg kell engedni a szoptató anyáknak, valamint hogy általában a szülési munkaszünet alatt megfelelően segélyezni, vagy erre az esetre biztosítani kell őket.

A női- és gyermekmunka védelmével párhuzamosan alakult ki Angliában s később egyebütt is a közérdekű iparfelügyelet és az üzemi védelem. Az előbbinek célja a munkásvédelmi törvények végrehajtásának ellenőrzése és hatásosabb biztosítása, az utóbbié az egyes munkaüzemekkel kapcsolatos veszélyek és egészségrontás csökkentése. Sokat dicsért szociálpolitikai intézmény az angol gyári felügyelők intézménye, mely innen más országokba is elterjedt, bár többé-kevésbbé módosult alakban s méginkább hatásban. Angliában az 1833-ik évi gyári törvények létesítették ezeket a hivatalos állásokat. Bennük és általuk a gyári felügyelet hivatalból való megszervezése valósult meg. Igen természetes, hogy az egyéni megbízhatóság és arravalóság a főszempont ahhoz, hogy a felügyelői intézmény igazán beváljon a gyakorlatban is.

4. A munkásvédelem nemzetközi alapokra helyezése — mondhatjuk — három irányból mozgatódott meg. Egyrészt

s először társadalmi úton igyekeztek annak gondolatát megvalósítani. Így Owen a munkásvédelem nagy propagálója a múlt század elején már az angol gyárosok nagy csoportjával tudta elfogadtatni a gondolatot. De különösen a forradalmi szocializmus nemzetközi szervezkedésével, a munkásinternacionálék felállításával vált a szervezett munkások oldaláról jövő s a többi munkáskövetelések sorába iktatott kívánsággá a munkásvédelem nemzetközi megalapításának programja.

A harmadik irányú kezdeményezés hivatalos orgánumok részéről történt. A svájci szövetségtanács már 1880-ban kezdeményezőleg fordult ebben a kérdésben a többi hatalmakhoz. Majd az ifjú II. Vilmos császár karolta fel különösen az eszmét. Kezdeményezésére jött létre a különben meglehetősen sikertelen 1890-iki berlini nemzetközi munkásvédelmi konferencia. II. Vilmos szakított Bismarck óvatos szocialistapolitikájával s alig tudván kellően előre mérlegelni az osztályharc alapjára helyezkedett forradalmi szocializmus részére való szabadmozgás engedésének következményeit, könnyelműen félredobta a nagy Bismarck által szükségesnek tartott fékeket. A munkásvédelem törvényes alapokra fektetésének már Bismarck által inaugurált gondolata mindenestre helyes, humánus és szükséges szociálpolitikai irány volt. Annál naivabbaknak bizonyultak a tulajdonképpeni szocializmussal szemben Bismarck távozása után követett politikának alapfeltevései. A berlini konferencián a női- és gyermekmunka védelmének tekintetén kívül a munkásvédelem egyéb kérdésének is programszerű megvitatására került a sor. A munkásvédelem ennekfolytán bizonyos hivatalosabb jellegű nemzetközi programot kapott. 1900-ban alakult meg Párisban a törvényes munkásvédelem nemzetközi egyesülete, majd ennek szerveként a baseli nemzetközi munkásvédelmi hivatal. Az egyes államok hasonló egyesületei, valamint magán- és hivatalos egyének a tagjai ennek a nemzetközi egyesületnek.

A munkásvédelem szervezetének nemzetközi kiépítésére nagy befolyással volt a világháború kezdetén az amerikai munkásföderációnak az a meglehetősen szocialisztikus követelménye, hogy a békeszerződés feltételeinek megállapításában a nemzetközi munkásságnak, mint az egyes nemzetek törvényes hatalmi képviselőitől külön elgondolt tényezőnek is részt kell vennie. A háború folyamán az entente-államok szocialista munkássága több kongresszusán hangoztatta ebbeli követelményeit, melyben többek között a munkára való jog törvénybeiktatását sürgették. (Leeds-i kongresszus 1916-ban, a buffaloi 1917-ben.) Sőt 1917-ben a háború dacára nemzetközi szakszervezeti kongresszusokat tartottak Stockholmban, majd Bernben s még nyomatékosabban követelték a munkáskíválmak érvényesítését a békeszerződésben. A világháború után, de az azt követő békék létrejötte előtt, 1919 februárjában ült össze az

internacionális munkásság berni (második) kongresszusa, melyben követeléseik intézményes biztosításának a békeszerződésben való követelésén kívül ismételten kívánták a szakszervezeti jog nemzetközi biztosítását, a nők éjjeli munkájának eltörlését, az otthonmunkának a szakszervezeti kívánságok szerint való rendszabályozását és a 8 órai munkaidő nemzetközi általános elrendelését stb. Ugyanannak az évnek június havában pedig az amszterdami nemzetközi szakszervezeti értekezlet újabban élesen követelte, hogy a békeszerződésekben a nemzetközileg megmozdult szakszervezetek kívánságait kielégítsék.

A világháborút követő békeszerződések előkészítésénél ekként jelentős szerepet játszottak a szocialisztikus szakszervezeti kívánalmak, amelyek bele tudtak kapcsolódni a népszövetség felállításának terveibe és munkálataiba. Törekvéseik eredményeképpen a békeszerződések XIII. részeként a „munka” című rész iktatódott be, melynek első szekciója a munka szervezéséről szól. Legelőször azt jelentik ki ezek a rendelkezések, hogy miután a nemzetek szövetségének célja az egyetemes békének (la paix universelle) megvalósítása és mert egy ilyen béke csak a társadalmi igazságosság alapjaira helyezetten jöhet létre s mintegy a munka feltételei nagyszámú egyénre nézve igazságtalanságot, nyomort és nélkülözést jelentenek, miáltal elégedetlenség keletkezik, mely veszélyezteteti a békét és az általános harmóniát (harmonie universelle) — különösen a munkaidő s annak maximális napi és heti óraszámát, a megfelelő munkabér biztosítása, a betegségek és hivatásbéli balesetek, a gyermek- és nővédelem, az aggkori nyugdíjbiztosítás, a külföldön dolgozó munkások védelme és a szakszervezeti szabadság elvének elfogadása, a szakmabeli oktatás szervezése stb. terén — ennek a programnak megvalósítása végett állandó szervezetet létesítsenek a békeszerződések, mely szervezet tagjai a nemzetek szövetségének egyébkénti tagjai lesznek. A munkának ez az állandó szervezete magában foglalja: a) a tagok képviselőinek általános értekezletét (Conférence Générale és b) a nemzetközi munkaügyi hivatalt (bureau international du Travail). Látható a nemzetközi munkaügyi szervezet főbb programpontjainak felsorolásából, hogy szocialisztikus szempontból abban a szakszervezeti szabadság nagyon sokat takaró általános elvének a besorozása volt politikailag a legfontosabb az egyéb társadalmi és emberbaráti munkásvédelmi követelmények közé. Ezzel az általános szakszervezeti szabadsággal szociálpolitikai objektív szempontból ugyanis lehet helyesen élni, ameddig a munkásjólét és munkásvédelem békés érdekeinek megvalósítása végett történik az, de lehet visszaélni is vele, amikor pl. a marxizmus a szakszervezeti szabadságot a forradalom és az osztályháború megszervezésének és előkészítésének szabadságaként értelmezi

és harci céljaira használja ki. (Gúnyosan hat mindenesetre az is, amikor a versaillesi és trianoni békék az egyetemes béke és harmónia szolgálatát mondják a magukénak.)

5. A nemzetközi munkásvédelem tekintetében hozott intézményeket és intézkedéseket, — éppen úgy, mint az emberi intézményeket általában — szintén a kritika szűrőjén át kell megvizsgálnunk. Különösen fokozott kritikára van szükség azokkal szemben, melyeket a világháborút követő békék cikkeztek be s különösen akkor, amikor általános elvekről van szó. (Az általános elveknek törvénybeiktatását egyébként mindig s minden téren óvatossággal kell fogadnunk.) Meg kell különböztetnünk tehát közöttük az utógondolat nélkül való jót, helyeset és közérdekűt az ellenkezőtől. Míg egyrészt csak örömmel lehet üdvözölni azt az emberbaráti törekvést, amely a munkásvédelmet, nevezetesen a munkás élet-, egészségi és kulturális viszonyainak megjavítását nemzetközi intézkedésekkel is biztosítani akarja, másrészt fel kell ismernünk annak a veszélyét is, hogy a nemzetközi munkaügyi hivatal kikényszerítőinek és képviselőinek mentalitása és működése többé-kevésbé a nemzetközi szocializmus osztályharcát is támogatja és intézményesíti — akár tudatosan, akár akaratlanul is. Ezért a nemzetközi munkaügyi hivatal gondolatának, mint aféle a parlamenteket irányító nemzetközi szervnek, mely inkább a radikális szocializmus világnézetének és nyomásának szülötte, mint a munka efficienciájának legfőbb szükségességéből kiindul s így a fentartó nemzethez közelebb álló világnézeté, nem lehetünk feltétlen csodálói. A munkásvédelmet előmozdító, ideákkal és szorgalmazásokkal támogató nemzetközi szervre van és lehet szükség, de nem lehet valami szerencsésnek tartanunk olyan intézményt és szervezetet, melynél a jól ismert természetű nemzetközi szocializmus céljainak és ideáljainak nyomai fedezhetők fel sokkal inkább, mint a munka efficienciájának nemzeti és kulturális érdekeire kellő tekintettel levő szociális érzék. A nemzetközi munkaügyi hivatal akkor volna igazán a közérdek synthézisét képviselő intézmény, ha az efficiens munkásmorál terjesztőinek és a nemzeti fentartó világnézet képviselőinek munkásvédő nemzetközi intézményeként is jelentkeznék és nagyobb érzéket tanúsítana az egyes államok konkrét termelési viszonyai, mint a konkrét szociálpolitikai lehetőségek reális előfeltételei iránt.

V. FEJEZET.

A munkaidő.

1. A munkaidő megállapításáért folyó küzdelem jellegzetes része a modern munkásügy alakulásának. Legelőször is szociál-higiéniai és orvosi szempontok tették kívánatossá a gyermekek és nők korlátlan munkaidejének leszállítását az ipari és bányauzemekben. A fizikum kizsákmányolásának káros hatásai — úgy egyéni, mint közérdekből tekintve — jelentkeznek azonban természetesen a felnőtt férfimunkások túlságos hosszú időn át való megdolgoztatásánál is. Szociálpolitikai tekintetben is kétségtelenül jogosultaknak kell tartanunk ennél fogva azokat a törekvéseket, amelyek a férfimunkásoknak is, illetőleg a munkásnak általában túlnagy napi munkaóraszámú megdolgoztatásával szemben a munkaidő maximálására irányultak bizonyos főbb ipari és bányászati ágakban.

A munkanap megrövidítéseért való küzdelem tehát először munkásvédelmi és szociálhigiéniai indokokból talált széleskörű — mondhatjuk objektív — pártolásra a munkásosztályok körein kívül is. A mozgalom eredménye lett a legtöbb államban részint törvényhozási, részint társadalmi úton (a munkaadók és munkások, illetve szervezeteik megegyezése, gyakran a munkabér körülményeire vonatkozó munkabér-tarifaszerződések útján) a munkanapnak, jelesen a napi, illetőleg a heti munkaidőnek szabályozása.

A munkaidő maximális megállapításában törvényhozási kezdeményezést először Svájcban, majd Franciaországban látjuk, az utóbbinál az 1848-iki forradalmak hatása alatt. A glarusi kanton óramaximumai 13—15 óra közöttiek, Franciaország pedig 10—11 órás maximumokat állapít meg, melyeket azonban visszavon a forradalom után.

A következő évtizedekben aztán a nyugati nagyiparú, majd később más államok is, egymásután teszik meg törvényes intézkedéseiket a munkanap óraszámának maximálására, de ezzel párhuzamosan és kezdeményezőleg működik a magángazdasági élet gyakorlata is. A 80-as évek végén pedig már egyre több és több helyről hangzik fel a 8 órás munkanap követelése, amely csakhamar világmozgalmává lesz a szervezett munkásságnak. A francia munkásság szervezi először a

nagyarányú propagandát a 8 órai munkanapért s az csakhamar általánossá válik.

A XX. század elején az egyes államok munkaidőt szabályozó törvényei már jelentékenyen lejjebb szállított óraszámot mutatnak fel a múlt század kezdő maximálásaival szemben, főleg a bányaszakmában, amelyben a méltányosság szempontjai kétségtelenül a legerősebbek is. Így 1901-ben Ausztria a szénbányákban 9, más bányákban 10 órai munkanapot állapít meg törvényhozással.

A 8 órai munkanapot Franciaország a szénbányákban a föld alatt dolgozó munkások részére 1905-ben hozott megállapítással fokozatosan hozta be, a Délafrikai angol Dominium pedig 1911-ben az aranybányászatban hozta azt be. A világháború küszöbén ekként a 8 órás munkanap már a megvalósulás szakába lépett egy-két államban, de nem általánosságban, hanem csupán egy-egy igen nehéz bányászati szakmában.

A háború alatti munkáskongresszusok az akkor kedvező munkakeresleti viszonyok bizonyos kedvező helyzetében sürgették a 8 órai munkanap általános megvalósítását. A háború után, még 1918-ban a forradalmi stádiumban levő Ausztria, Németország és Esztország mindjárt törvénybe is iktatták azt. Más államok, mint Norvégia és Délafrika pedig a 8 órát megközelítő munkaóra maximálásokat léptettek életbe. Az 1919-ben összeült washingtoni nemzetközi munkaügyi értekezlet pedig már az általános 8 órai munkaidő alapján állott. Ki is mondomta a 8 órai munkaidőt az iparra és bányászatra vonatkozóan, de hogy annak merevségét enyhítse, a 48 órai heti maximális munkaórára fektette a fősúlyt. A washingtoni egyezményt Csehország és másrészt még néhány kevésbé iparos állam (Bulgária, India, Románia, Görögország) fogadta el 1930-ig kötelezően. Angolországban pedig a gyakorlat már előbb megvalósította a 8 órai, illetőleg a heti 48 órás munkaidőt.

A szakszervezetek azonban most már korántsem elégedtek meg mindenütt az elért eredménnyel és itt-ott máris felütötte fejét a munkaidő további leszállítására irányuló törekvés, így a bányamunkások Angliában hét és fél, Németországban pedig hét órai hivatalos munkaidőt harcoltak ki maguknak. A visszahatás azonban nyomban jelentkezni is kezdett. A folyton lejjebb szállított munkaórák egyre láthatóbb inefficiens termelési eredményekben éreztették hatásukat más tényezőkkel, különösen a munkateljesítmény csökkentésére irányuló tendenciákkal kapcsolatban. Ennek hatása alatt a vállalatok részéről általánossá vált a törekvés a munkaóráknak újból való bizonyos fokú felemelésére a termelés eredményessége és versenyképessége érdekében. Több országban emelték fel ennek folytán a gyakorlatban ismét a munkaórákat. Itt-ott a túlórák állandóbb rendszeresítésével, másutt azonban a 8 órás munkaidőre vonatkozó törvények felfüggesztésével (Lengyel-

ország) vagy visszafejlesztésével (Hollandia) is. A 8, illetőleg még rövidebb óraszámú munkanap meghosszabbítására vonatkozó mozgalom pedig más országok iparában is napirenden tartja a kérdést, dacára a nemzetközi munkaügyi hivatal 8 órai munkaidőt védő politikájának.

A munkanap megállapításához fűződő ellentétes érdekek erős társadalmi és osztályküzdelmekhez vezettek, míg a termelés megdrágulása ipari válságokhoz is, ami némely országban, különösen Angliában nagy munkanélküliséget eredményezett. A munkanélküliség és a bányavállalatok közvetett támogatásaként adott állami szubvenciók megszüntetésének kilátásba helyezése és ennek következtében a vállalatok munkabérszállítása és munkaidőemelése az angol általános sztrájkhoz vezetett 1926-ban, mely a polgárság erélyes talpraállása folytán nem ment át nyílt forradalomba. Az általános sztrájk letörése után azonban a bányaipar válsága nem szűnt meg s kapcsolatban a nagy munkanélküliséggel, súlyos gondokat okozó probléma. A német munkásság a nyomor fenyegetésének hatása alatt ideig-óráig a munkanap önkéntes meghosszabbításával sietett gyakran a létfenntartó alapjukat alkotó nemzeti termelés eredményességének védelmére, de a munkanap dolgában való ellentétek vállalkozó és munkásszervezetek között ezzel még nem nyertek megoldást.

2. A munkaidő megállapítása — ha teljes objektivitással vesszük a kérdést — nem történhetik mindenütt egyenlő hattással és így egy az egész világra kiterjeszteni akart egységes munkaidő szabályozásnak nem lehet egységesen hozzásimulnia a különböző előfeltételekhez. Egyik országnak természeti kincsei, termelési előfeltételei, közterhei, a termelésben legyőzendő akadályai nagyobbak vagy kisebbek, mint a másoknak. Az ilyen kedvezőtlenebb helyzetű állam versenyképességének veszélyeztetése nélkül nem szállíthatja le a munkaidőt olyan mértékben, amint azt a másik megteheti. Sőt gyakran — mint láttuk — a kedvezőtlenebb termelési körülmények a munkaidőnek ismét felemelésére kényszerítenek vagy az erre való törekvéseket váltják ki. A legkedvezőbb termelési helyzetekkel és előfeltételekkel dolgozó Amerika pl. bízvást könnyebben teheti meg munkaidejének leszállítását, mint a kedvezőtlenebb helyzetű európai államok. Nagy természeti kincsek, nagy töke-erő, kedvező fekvés, nagy forgalom egészen más munkaidő-lehetőségeket diktál például, mint annak az ellenkezője.

A háború után bekövetkezett időszakban ezért a washingtoni értekezleten elfogadott elvek erős kritikája, majd a rosszabbodott termelési konjunkturák folytán elhamarkodottságuk hite következett be az európai államoknak nemcsak termelő, hanem bizonyos objektívnek nevezhető szociálpolitikai köreiben is. 1928 elején a nemzetközi munkaügyi hivatal ülésén Anglia képviselője a kedvezőtlen angliai tapasztalatokra

hivatkozva, már azt javasolta, hogy határozza el a munkaügyi tanács, hogy a következő 1929-iki év nemzetközi munkaügyi értekezletének napirendjére tűzi ki a washingtoni egyezmény revízióját.

Érthető a másik oldalnak heves és elszánt ellenzése az ily revíziós tendencia ellen. Ez a körülmény is csak megerősíti az előttünk a szociálpolitikában vezérfonálként végighúzó szemponthoz, hogy termelési koefficiensek biztosítása, vagy biztosítottasága nélkül hosszabb időszakokat tekintve inefficiens minden, akár szociális, akár szociálistikus osztozkodási vagy juttató politika. A munkáskörök és pártok politikai világhatalmi konjunkturája (mint a háborút közvetlenül követő időben az entente és semleges államokban) lehetségessé teheti azt, hogy hatalmi szóval egységes leszállított munkaidőt fogadtasson el és kodifikáltasson is a legtöbb törvényhozással, de ahhoz, hogy a leszállított munkaidejű munkanapra mindenütt nem csökkent, (hanem ellenkezőleg emelkedő) *reál-munkabér* is jusson osztályrészül, elsősorban a termelés mindenkorai állapotának és szolgáltató erejének van szava. Csak annak lehetne tehát hatalmi szóval szankcionálnia hosszabb időszakokra előre a rövidebb munkaidő ellenében az emelkedő reálmunkabért, aki előre szankcionálni tudná a kedvezőtlenebb helyzetű országokban is minden időszakban a megfelelő virágzású és eredményességű termelés állapotát is. Ezért kell végeredményben a kultúrát és haladást tekintenünk a legerősebb szociálpolitikai koefficiensnek.

3. A munkaidő társadalmi úton kezdeményezett, majd törvényes intézkedésekkel elrendelt korlátozásai, mint tudjuk, először a védett munkáskategóriák, a gyermekek, nők javára történtek. Csakhamar megindul azonban a törekvés a munkaidőnek általános jellegű, tehát a férfimunkásokra is kiterjedő korlátozása végett. A munkaadók eleintén szívósan ellenállottak a munkaidő kényszerű, illetőleg törvényes leszállításának, melyben érdekeik, versenyképességük jelentékeny sérelmét látták. A liberális gazdasági irány is ellenezte a szerződés szabadságába való beavatkozást és ezen a címen a munkaidőt maximáló törvényhozási intézkedéseket. Idővel azonban, különösen a munkások szervezkedésének kifejlődésével és ennek következtében hatalmi súlyuk megnövekedésével a munkaidőnek általános törvényhozási korlátozása egyre több államban diadalmaskodott. A törvényekkel való munkaidőmaximálást már megelőzőleg voltak elszórt esetek, amikor egyes vállalkozók önkéntesen, eleinte főleg ideáлизmusból dövidítették meg a munkaidőt. Így már a múlt század elejéről ismertek és híresek ebben a tekintetben Owen kísérletei, aki azonban még csak a 11 és 10½ órai munkaidőig ment el. Ugyancsak nevezetesek az angol és amerikai arzenálok munkaidőleszállító kísérletei és még számos más üzemek példái is, különösen a nagyobb gon-

dosságot igénylő technikájú üzemekben. Ezek a kísérletek és önkéntes kezdeményezések azután folyton emlegetett iskola-példáivá lettek a jóhiszemű szociálpolitikai doktrinaereknek és a munkaidő leszállításában érdekelt nem doktrinaer agitátoroknak és szocialisztikus publicistáknak egyaránt, úgy hogy szinte közhellyé tették és minden kritika nélkül fogadtatták el egyre szélesebb körökkel azt a logikai abszurdumot, hogy a munkaidő leszállítása esetén a rövid munkanap alatt nemcsak viszonylag, hanem abszolút mennyiségben is nagyobb termeléseredményt érnek el és lehet elérni, mint hosszabb munkaidő alatt stb. Pedig ez a tétel ebben a formájában nem igaz, mert nem is lehet igaz.

Eltekintve a technika fejlődésének javára írható legkülönbözőbb kedvező következményektől, lehetséges és valószínű is, hogy a túlságosan hosszú, a fizikumot rendkívül megerőltető nagy munkaóraszámnak a leszállítása már magában véve annyira kedvező hatású a munkás munkaerejének, egészségének fenntartására és megőrzésére, valamint munkakedvének fokozására, hogy *egy bizonyos mértékig* ez a fokozott munkaképesség, kimerültségének megszűnése, szóval a munkaidő leszállításának az egyénre gyakorolt kedvező hatása bőven kiegyensúlyozza a munkanap megrövidítését. De csak egy bizonyos fokig és határig és ekkor is csak azzal a feltétellel lehetséges, hogy a munkásnak a munka eredményességére irányuló akarata meg nem csökken, vagy éppen még erősebbé válik. Mihelyt azonban a munkaidő leszállítása túllépi ezeket a relatív határokat és ezekre való tekintet nélkül állapítódik meg a következőket: egyre alacsonyabb munkaóraszám, a tények és konkrét eredmények világításában csakhamar az ábrándok és mesék országába tűnik el az a naiv felfogás, mely azt hiszi, hogy a rövidebb munkanap általában nagyobb abszolút eredményt mutat fel, mint a hosszabb. Különösen eloszlatta ezt a naiv felfogást a munkásmozgalmak során a munkaidő leszállítási törekvéseivel párhuzamosan haladó az a gyakori tendencia, mely a munkaidő azonos egységeiben is egyre kisebbedő munkaeredmény létrehozására törekszik, hogy a munka árát ezzel is fokozóan emelje. A munkaeredmény csökkentésének ez a tendenciája, mely nemcsak a munkaakarat egyéni és elszórtan álló megcsökkenésében, hanem nagyon is gyakran és következetesen a szakszervezetek szocialisztikus munkabér-, illetőleg osztályharcbeli politikájában találja meg az okát, a legutóbbi években s annyi üzemben annyira lecsökkentette már a bizonyos időegységek alatt végzett munka átlagos eredménymennyiségét, hogy ma már általánosan tisztában kell lennünk vele, hogy a további munkaidőleszállítások — caeteris paribus — csak a munkaeredmény megcsökkenésével, sőt fokozódó megcsökkenésével járhatnak csupán. Ezért tehát — ha a munka efficienciájához fűződő nagy társadalmi érdekeket

komolyan vesszük, a munkaidő problémáját sem nézhetjük többé azon a szemüvegen keresztül, amelyen keresztül a szociálpolitikai doktrinaerizmus nézte azt eddig. A munkaidőleszállítás egy bizonyos fokig szociálhygiéniai, a népesség fizikai épségével kultúr- és morális szükségleteivel szemben való társadalmi és nemzeti kötelesség volt, de ezen a fokon túl a nemzeti és társadalmi termelés eredményessége érdekében való kötelesség a szükséges munkaidőmennyiség biztosítása és megvédelmezése is. A munkaidő problémájának csak ebből az utóbbi nézőpontból való megítélése lehet ma már közérdekűen komoly és reális.

4. Nem valami könnyű dolog, általánosságban pedig lehetetlen is, meghatározni azt, hogy napi és heti hány órából állana pontosan az a munkaidő, amely egészségi szempontból és kultúrérdekből a munkás fizikumára és egyéniségére általában még sérelemmel nem jár, de amelyen alul már a munkaeredmény efficienciájának sérelme nélkül nem lehet leszállítani a munkanap óraszámát. Lehetetlen dolog számtani pontossággal olyan határmunkaidőt megállapítani, mely a munkásfizikum kíméletének és kultúr-szükségleteinek érdekeit mindenkire nézve és a technikai berendezés bármily állapotában tökéletesen összhangba tudná hozni a munka kellő eredményéhez fűződő mindennél nagyobb társadalmi, gazdasági és kultúrabeli érdekekkel. Sem a természetes vagy a legtermészetesebb és legjobb munkaidő, sem pedig a munkaidőhöz fűződő ellentétes egyéni és közérdek középarányosa, vagy legjobb eredő értéke matematikailag ki nem számítható. Minden erre irányuló és abszolút eredményre irányuló kísérlet hiú és mesterkélts dolog.

Az emberi szervezet egyéenként annyira különböző, hogy már ebből a szempontból is különbözőnek kell felismerünk a megerőltető munkamennyiség méretét az egyes emberekre vonatkozólag. Tapasztalatilag és gyakorlatilag azonban már sokkal hasznavehetőbb fogalmakat alkothatunk abban a tekintetben, hogy mennyi a még túlságos kifáradás és kimerülés nélkül eltölthető munkaidő az egyes különböző munkaszakmákban. Tisztában kell lennünk természetesen azzal a prózai körülménnyel, melyet fel nem ismerni hiú és veszedelmes illúziókhoz vezet, hogy a munka általában véve és a legtöbbször nem mulatság vagy szórakozás, hanem fáradságos és sok szakmában elkerülhetetlenül verejtékes erőkifejtés. De tisztában kell lennünk, — ha ugyancsak nem akarunk a könnyelmű és dekadens illúziók álmországaiban élni — azzal is, hogy az emberi társadalomnak úgy a kulturális haladás, mint az elért kulturfokon és szükségletkielégítési színvonalon való megmaradása, valamint a társadalom túlnyomó nagy többségének prózai értelemben való megélhetése, megszokott életszínvonalának biztosítása és kenyérkereseti alkalmainak megtalálása végett olyan nagy munkamennyiségeknek energia- és fáradság-

kifejtéseknek a befektetésére van szüksége, melyek egy-egy embertől is meglehetősen fáradságos, verejtékes áldozatot jelentő és tetszés szerint meg nem rövidíthető állandó napi, heti és esztendei munkabefektetést és erőkifejtést igényelnek. A munkakifejtésnek, energia- és fáradságbefektetésnek ezt (a társadalomnak a szükségletkielégítési s főleg tömegszükségletkielégítési színvonalán való megtartása és kulturális haladása végett) szükséges mennyiségét pedig állandóan meg kell tennie az emberiségnek mint áldozatot. Ez az áldozat pedig minden időben és korban akkora, hogy a társadalom munkabíró tagjai túlnyomó többségének állandóan, következetesen és jelentős fáradsággal kell dolgoznia. A társadalom legnagyobb érdekei szempontjából nem az a lényeges, hogy X. vagy Y. dolgozik-e, vagy sem, hanem az, hogy a társadalom munkaképes tagjainak túlnyomó nagy többsége komolyan, elég időn keresztül dolgozzék, hogy ekként a társadalom szükségleteihez és igényeihez mértén elegendő munkaeredmény jöjjön létre. A fizikai és kulturális értelemben vett szükséges munkamennyiségeknek és erőkifejtéseknek a társadalom rendelkezésére való állítása pedig annál is inkább elkerülhetetlenül szükséges, mert csupán ezek — a mondhatjuk óriási — munkamennyiségek biztosíthatják és harcolhatják ki a modern emberiség nagy tömegei és nagy többsége számára azt a fizikai, szükségletkielégítésbeli és kulturális jólétet, amelyhez ez a modern emberiség és annak túlnyomó többsége máris hozzászokott, s amelynek átlagos mennyiségéből engedni nem hajlandó, mert annak leszállítása már dekadenciát és nyomort jelentene a számára. A modern társadalmi és tömegjólét és életszínvonal biztosításához tehát, a társadalom túlnyomó többsége részéről való megfelelő mennyiségű eredményes munkakifejtés szükséges. Röviden: az emberiség nagy többségének *eleget* kell dolgoznia, hogy eleget termeljen a legkülönbébb javakból a nagy tömegek, vagyis elsősorban saját maga számára, mert a nagy tömegek csak úgy fogyaszthatnak el tömegigényeiknek megfelelően eleget, ha ezt az eleget meg is termelik.

Ilyen körülmények között a munkaidőnek sem lehet és szabad *elégtelennek* lennie a termelés eredményességének, efficiens voltának mindennél nagyobb érdekeivel szemben. Tehát nem is lehet megbosszulatlanul megállás nélkül folyton lejjebb és lejjebb szállítani a munkaidőt sem. Az emberi fizikum védelmének, a hygiénikus érdekeknek meg kell találniuk ennél fogva a kompromisszumot a munka eredményességéhez fűződő érdekekkel a termelésteknikai haladás minden fokán. A józanságnak és belátásnak felül kell kerekednie a munkaidő megállapításáért folyó küzdelemben is végre, mert ellenkező esetben az emberiség gazdasági és kulturális tekintetben való nagyobb szegénysége lehet csak a következmény. Be kell tehát látnia a társadalomnak, hogy a munkás kihasz-

nálásában és a munkaidő leszállításában egyaránt nem lehet a végletekig menni. A szociálpolitikai ideál és objektív cél tehát csak a méltányos munkafeltételek mellett való elegendő munka lehet, ami magában foglalja a *méltányos, de elegendő munkaidő kívánalmát is*.

5. A gazdasági és társadalmi élet küzdelmeiben azonban a munkaidő kérdése nem a fentemlített szempontok objektív mérlegelése szerint szereplő probléma gyanánt, hanem talán legelsősorban a munkaadók és munkások társadalmi rétegei között való hatalmi kérdés gyanánt szerepelt és szerepel. Ekként a munkásság is a munkanap folytonos rövidítésében hatalmi, illetőleg jövedelemeloszlásbeli eszközt lát és látott a maga számára, mellyel a maga — természetesen egyoldalúan felfogott — érdekét vélte és véli megvalósítani, t. i. az általa szolgáltatott munkateljesítmény megdrágítása útján is való növelését a munkabérnek, vagyis saját jövedelmének. A munkás egyoldalúan, mondhatjuk impulzívan felfogott érdeke ugyanis a minél rövidebb munkaidő, mert ez az annál nagyobb munkabért is jelenti *látszólag és közvetlenül* az ő szemében. A munkaadónak hasonlóan egyoldalú érdeke ezzel szemben a minél hosszabb munkaidő volna a bér megfelelő emelése nélkül.

A munkásosztály hatalmi helyzetének javulásával a munkaadó már rendszerint csak nehezen tud védekezni a munkaidőrövidítés mozgalmái ellen és ezért az ebből származó drágulást egyszerűen áthárítja rendszerint a termék árában a fogyasztóra. Ha az ennek folytán elkövetkező drágulás jelentékeny, akkor a munkás béremelkedését is jelentékeny mértékben teszi illuzóriussá a drágulás körülménye, mert a munkás egyúttal fogyasztó is. Ha tehát a munkabér növekedése, illetőleg a munkaidő megrövidítése a fogyasztást drágítja, ez a munkabéremelésnek is előbb-utóbb, többé-kevésbé, vagy bizonyos fokig való meddőségét is jelenti.

A munkaidő problémájának ekként a szociálhigiéniai mellett termelés- és fogyasztáspolitikai oldala is van. A *közérdek optimumát* a magán- és osztályérdekek optimumain felül emelkedve kell és lehet csak a tudománynak megállapítania.

A közérdeknek ez az optimuma pedig a fizikum és embervédelem szempontjainak a terméseredmény érdekeivel való összeegyeztetéséből születhetik meg csupán. Ez tehát nem gondolható el azoknak a nagy társadalmi érdekeknek figyelembevétel nélkül, melyek a teljesítményminimum fogalmához vezetnek el. T. i. elegendő eredményű termelés csak akkor valósítható meg, ha minden ember átlagban is elegendő teljesítményminimumot mutat fel a termelés terén.¹ A *teljesítmény-*

¹ L. Die Grundlage der Sozialpolitik. Jena. Fischer, 1926. Abschn. XIV. P. 5.

minimumnak kell tehát a reális szociálpolitikában is kiindulóponttá válni, miután csak az elegendő átlagos teljesítmény-minimum alapján jöhet létre egy olyan termelés, mely a *szociális osztozkodási kívánalmak fedezetét*: az évről-évre rendelkezésre álló s elosztásra szánt elegendő *abszolút jószág-mennyiséget* — *főleg tömegszükségleti cikkeken* — *biztosíthatja*. Nemcsak a társadalom túlnyomó többségét, hanem legelsősorban mindenkit ezek a tömegszükségleti, vagyis főleg az elsőrendű szükségletek kielégítésére szolgáló javak érdekelnek a legközelebbiről. Ha tehát ezekből (táplálék, ruházat, lakás, valamint a legnevezetesebb gazdasági és kulturális alapkvánalmakat biztosító berendezésekből, ú. m. utak, iskolák, vasutak stb. stb.) van elég, csak akkor lehet a népesség minden tagjának eleget, illetőleg elegendő haszonvételt juttatni belőlük. Azokat a munkateljesítmény megcsökkentésére és közöttük a munkaidő megrövidítésére irányuló törekvéseket tehát, melyek a közérdek sérelmét figyelembe nem véve, mintegy öncéllá teszik a munkásmozgalmak sorában azt a törekvést, hogy egyszerűen mindig rövidebb és rövidebb munkanapokat csikarjanak ki, olyan törekvéseknek kell tekintenünk, amelyek a most említett legfontosabb tömegszükségleti jószágok és használatok abszolút mennyiségét s egy emberre eső társadalmi kvótáját következetesen megrövidítik, mert következetesen egyre elégtelenebbé és csökkenőbbé teszik az egy-egy emberre eső átlagos társadalmi teljesítményminimumot is.

A munkabérkvótának növelése és a munkaidő leszállítása ebből folyólag a társadalom tagjainak nagy többségénél csak akkor eredményezhet a valóságban is nagyobb és több szükségletkielégítésre elegendő jövedelmet, ha ezzel szemben az egy dolgozó ember által szolgáltatott átlagos teljesítmény-minimum sem csökken. Ellenkező esetben a munkaidőleszállítás sem más, mint a munkásosztály oldaláról jövő életdrágítás, mely elsősorban a fogyasztók nagy táborát s benne magát a munkásosztályt teszi végeredményben szegényebbé.

Nagy szociálpolitikai érdek ezekből láthatólag megtalálni és megtartani a munkaidő és munkateljesítmény optimumát, illetőleg az optimumnak megfelelő kompromisszumát.

VI. FEJEZET.

A munkabér.

1. *A munkabér a munkásnak jutó jövedelem.*¹ Osztályrésztül jut a munkabér annak, aki bizonyos munkát² bérért (fizetésért), mint neki juttatandó jövedelemért vállal el. A munkabér osztályrésztül jutásának közvetlen oka tehát kötelmi jogcím a munkás, mint jogosított és a munkaadó, mint kötelezett részéről. A munkabérre igényvel bíró kötelezettségének a tartalma a vállalt munka vagy működés, mely a legkülönbözőbb lehet a társadalmi élet gyakorlatában. A legtöbb esetben a bérért vállalt munka pozitív és úgy mennyiségileg, mint minőségileg legszigorúbban ellenőrizhető és ellenőrzött szolgálmány, erőkifejtés. Más esetekben azonban már kevésbé ellenőrizhető a bérért vagy fizetésért vállalt és végzett munkateljesítmény mennyisége, minősége és terméshozata. A magasabbrendű, az ú. n. szellemi, sok esetben a hivatali munkáknál van ez így. Néha pedig olyan esetekben is jut osztályrésztül fizetés, amikor az arra jogalapöt nyújtó hivatal, vagy méltóság betöltése munkát, vagyis fizikai, illetőleg agybeli erőkifejtést nem is igényel, hanem csupán névleg való szereplést stb. stb.

A munkabér tehát a bérért munkára, vagy hivatalra vállalkozók jövedelme, de nem a munka „ellenértéke“. Nem is a munka ára, hanem a *munkásnak* adott bér. Nem a *munkának* jut osztályrésztül a munkabér, — hiszen a munka erőkifejtés, mozgás, mely jövedelemeloszlás alanya nem lehet — hanem a *munkásnak* (hivatalnoknak stb.).

Az sem kritériuma a munkabérnek, hogy ez a munka által létrehozott jövedelem, vagy annak egy része volna. A jövedelem létrejöttének ez a technikai, termelési oldala különbözik annak a másik, a jövedelemeloszlási oldalától. A munkabér, mint jövedelem, a jövedelemeloszlási oldalon jelenik meg. Vala-

¹ A „munkás“ itt a legtágabb értelemben veendő.

² A *munka* fogalmát szintén általános értelemben veszem: ú. n. szellemi és testi munkát egyaránt értek alatta.

mint nincs olyan jövedelem, helyesebben hozadék, melyet a munka önmagából, más termelési tényező nélkül tudna létrehozni, úgy nincs olyan hozadék, illetve jövedelem sem, melynek tartalma munka nélkül jöhetne létre. A munka segítségével és a többi termelési tényezők igénybevételével létrehozott javak összességéből jut egy bizonyos rész a jövedelemeloszlás útján a munkásnak. Ez az ő jövedelme, ez a munkabér, helyesebben munkásbér.

Hogyha most már a munkabért társadalmi vonatkozásai-ban nézzük, akkor magától értődőleg tekinthetjük azt nemcsak a munkás vagy a munkaadó oldaláról, hanem a köznek, a társadalomnak, a nemzetnek nézőpontjáról is.

A munkás szempontjából nézve, a munkabér a munkásnak többnyire az ő egész jövedelme, viszont a nemzeti, a társadalmi, de a vállalati termelés hozadékának, valamint a termelő jövedelmének is csupán egyik része. Még pedig az, ami a munkás részén jövedelem, a munkaadó részén kiadás, áldozat.

Minthogy pedig a termelés eredményének egy része válik a jövedelemeloszlás folytán munkabérré, a munkás a termelés értékbeli eredményének bizonyos hányadában részesül. Hogy a termelés eredményének milyen hányada jut jövedelmi osztály-részeül munkabér alakjában a munkásnak, az egyetlen okra, vagy egyetlen törvényre vissza nem vezethető jövedelemeloszlási, tehát társadalmi kérdés. A gazdasági konjunkturáknak, a jogrendnek, a kulturális és hatalmi viszonyoknak szövevényes okozati összefüggése alakítja itt ki a pozitív eredményt: a munkabér alakjában valósággal elért jövedelmet. Tudományos szempontból nézve tehát merőben hiú, vagy túlzott doktrinér, vagy gyakran spekulatív kísérleteknek tűnnek fel ma már azok, amelyek egyetlen tételben, vagy formulában gondolták a munkabér természetes, vagy a természetes munkabér nagyságának „törvényét“ megadni.

2. A munkabér fogalma korántsem egységes. A jövedelmeknek nagyszámú csoportja tartozik alája s az alája tartozó kategóriák változatossága egyre nő a gazdasági élet fejlődésével és különlegesülésével (specializálódás). Abból, hogy a „munkabér“ elnevezése alatt a jövedelem társadalmilag kialakult fajtáinak egyik fő- és összefoglaló csoportját értjük, természet-szerűleg következik az is, hogy annak fogalma nem szorítkozhatik csupán a közönséges értelemben vett fizikai munka bérére, hanem minden olyan jövedelemre, vagy fizetésre, mely magasabb, vagy alacsonyabbrendű munka ellenében jut osztályrészül. Mindez nem zárja azonban ki azt, hogy a munkabér fogalmának e szükségszerűnek látszó kiterjesztése mellett *szűkebb értelemben* ne értsük alatta elsősorban az ipari vagy mezőgazdasági, főleg ú. n. fizikai munkával foglalkozó munkások bérét.

A munkabér főtípusa tehát a munkájukból élők legnagyobb tömegeinek egyedüli jövedelmét alkotó fizikai munka bére.

Főleg az ember fizikai erő kifejtésének bérét értjük alatta. Mihelyt azonban a pusztán kézi munkával szemben az ügyességnek, a tanultságnak, előképzettségnek is nagyobb szerepe jut bizonyos szolgálatok elvégzésével és hivatások betöltésénél, minél inkább előtérbe lép az értelmességnek, a sajátosabb szellemi és idegműködésnek szerepe, annál változatosabb lesz nemcsak a munkának minősége, hanem maga a munkabér is. Az ú. n. szellemi, intellektuális munkabér, melyet a társadalom mintegy magamegkülönböztetéséül *fizetésnek* nevez, nagyobb változatosságot mutat fel, mint a köznapi értelemben vett munkás munkabére.

Ezenkívül azonban a jövedelemeloszlás alapjának t. i. a társadalmi jogcímek tekintetében, melyen a munkabért vagy a fizetést kapjuk, szintén különbség van a tipikus munkabér s a többé-kevésbé intellektuális munkabér, a „fizetés“ között. Míg a szorosabb értelemben vett munkabérnél ugyanis egy pontosabban meghatározható (idő, darabszám szerinti) munkateljesítmény többnyire a munkabér egységeinek az alapja, addig ez az alap az értelmibb, a fizetési foglalkozásoknál, hivataloknál kevésbé pontosan határozható meg. Így azt mondhatjuk, hogy adott egyenlő feltételek mellett a közönséges munkabér egységeinek (a heti, napi vagy darabbérnek) sokkal jobban megfelelnek és sokkal szorosabb arányban állanak velük az annak fejében elvégzendő teljesítménybeli egységek, mint ahogy például a hivatali, vagy *bizalmi* fizetéseknél látjuk ezt. Ez utóbbiaknál ugyanis ritkábban van meghatározva és a foglalkozás természete szerint ritkábban is határozható meg, hogy bizonyos fizetés ellenében, vagy bizonyos idő alatt milyen mértékű munka teljesítendő. A foglalkozások bizalmi természete tehát a magasabbrendű, az értelmibb, a fizetési foglalkozásnál többnyire erősebben domborodik ki.

3. A mai jogrendszer mellett a munkabér meghatározása a munkásság legnagyobb részénél *szerződésen* alapul. A munkás és munkaadó közötti munkabérszerződés tehát a közvetlen jogi alapja a konkrét esetekben a munkás jövedelmét alkotó munkabérnek. Amily egyszerű azonban a konkrét esetek legtöbbszörében a munkabér meghatározásának természete, éppen olyan bonyodalmas, történetileg és társadalmilag számtalan előzményre visszavezetők azok az okok, amelyek a munkabérvizonyok modern kialakulását eredményezték. Annak, hogy a munkabér egy bizonyos esetben mily nagy összegben határozódik meg, társadalmilag kialakult kerete van. Társadalmilag kialakult gazdasági helyzet az, mely kényszerítő erővel szól bele úgy a munkás, mint a munkaadó részén a munkabérszerződés megkötésénél a bér magassága tekintetében.

A munkabérszerződés maga szabad egyezkedés eredménye ugyan, de ez a szabadság kényszerítő körülményekkel és konjunkturákkal van körülhatárolva. S így habár a szerződő felek

akarata végeredményben az, amely a jövedelemhárulás eme módjának konkrét megnyilvánulását létesíti, a lehetőségeket, amelyeknek alakjában ez a szerződés gyakorlatilag létesülhet, mindazonáltal gazdaságtörténeti, gazdaságkultúrabeli s politikai stb. előzmények szorítják szűkebb térre, úgy hogy mindenkor munkabérszerződése csak bizonyos társadalomgazdasági előfeltételeknek alapulvételével köthetők. Gyakorlatilag ez a munkaadó részéről abban nyilvánul meg, hogy csak bizonyos feltételek mellett kaphat munkást, a munkás részéről pedig abban, hogy szintén csak bizonyos feltételek mellett kaphat munkát.

A munkabérszerződésnek tehát — hogyha azt társadalmi szempontból s az egyes konkrét esetektől eltekintve, mint a jövedelemmegoszlás egyik jogi közvetítőjét tekintjük — társadalmi és egyéni feltételei vannak. A *társadalmiak túlnyomólag oly kényszerfeltételek*, melyekhez a konkrét munkabérszerződést megkötő felek a legtöbb esetben már hallgatagon alkalmazkodnak. Csak amely feltételeket szabadon hagyták a társadalmilag kifejtett viszonyok, csak azok tulajdonképpen a szabad elhatározás alá esők.

A munkabérszerződések társadalmilag kialakult előfeltételei alatt a lehető legtágabbkörű tényezőket értjük. Ide számítjuk a történetileg kialakult *milieu*-t, a közgazdasági fejlettség fokát, kulturális viszonyait a népességnek, igényeit, szükségletkielégítési módját éppen úgy, mint a jogrendnek a munkaviszonyokat közelebbről érdeklő szabályait, a kollektív szerződéseket stb.

Egy-egy munkás eme széleskörű előfeltételek és szövevényes okok meg okozatok eredőjét magamagára vonatkoztatva saját munkabérének mindenkori összegében látja.

4. A pénzgazdaság és különösen a nagyipar kifejlődésével vált a munkabér a társadalmilag megoszló jövedelmeknek egyik legfontosabb nemévé. Ma már a modern államok kereső népességének talán legnagyobb részénél a munkabér a főjövedelmi forrás, a munkabérek tágabb értelmét véve. Egyénenként, mint láttuk, a munkabérszerződés a jövedelem e címen való hárulásának alapja, melyet a munkás és munkaadó, mint szabad szerződőfelek, kötnek egymással. Az ókor államaiban s a rendiség korszakaiban uralkodott jogi és hatalmi kényszer nem nehezedik többé a munkásra, aki mint egyenlő jogokkal felruházott szerződőfél köti meg munkaadójával munkabérszerződését. Ha ezt nem kötött, vagyis ha munkát nem vállalt valahol, nem kötelessége dolgozni. Joga van munkát vállalnia vagy nem vállalnia. A munkást munkabér címen megillető jövedelem tehát jogilag mint szabad szerződőfélre hárul a munkásra. A rabszolgát és a szolgarendűek számos változatait, a jobbágyot feljebbvalói kényszerítették arra, hogy dologhoz lásson, már pusztán azon az alapon, hogy saját társadalmi osztá-

lyának tagjaként jött a világra. A modern munkás nem rendi társadalomban születik és kötelezettségei a munkára nézve csak akkor származnak, ha megkötötte a munkabérszerződést, ha valamely munkára *kötelezte* magát s ekkor is csak a kötelezettség idejére.

Ne gondoljuk azonban, hogy a jogilag szabad munkás *nem kénytelen* dolgozni. Kényszerűség alatt áll ő is, csak hogy ez a kényszerűség nem jogi kényszerűség, hanem „gazdasági”. Mint jogilag egyenlő és szabad szerződőfél áll ugyan munkába s köti munkabérszerződését, melyet joga van meg nem kötni is, azonban gazdasági helyzete kényszeríti őt túlnyomó esetben arra, hogy *megkösse* a munkabérszerződést, mert csak egy megkötött munkabérszerződés alapján lehet jövedelemnek részesévé. Meg kell pedig kötnie e munkabérszerződést azok szerint a lehetőségek szerint, amelyek az ő adott gazdasági helyzetében előtte nyitva állanak. Gazdasági kényszerűség hatása alatt áll tehát munkába a munkások túlnyomó többsége és gazdasági kényszerűség jelöli ki számára e szerződés legfontosabb tartalmát.

Gazdaságtechnikai és népesedési okok vezettek ehhez a fejlődéshez. A modern államok népességének jelentékeny rétegei vagyontalanok ugyanis manapság, vagyis a népesség jelentékeny részének birtokából hiányoznak a megélhetési eszközök. Ezért állanak *bérért* munkába, hogy a termelési eszközök birtokosaitól jövedelmet húzhassanak. A régi idők jobbágyának tényleges birtokában voltak a termelési eszközök. Aki azonban a népesség szaporulata, illetőleg a gazdasági élet átalakulása folytán kiszorult abból a paraszti állapotból, melyből a termés valamely hányadának beszolgáltatása ellenében földet bírt, vagy mezőgazdasági cselédnek, rosszabb esetben napszámosnak volt kénytelen beállni, vagy később ipari munkásnak szegődni.

Az erre utalt exisztenciák száma idők folyamán sokszorosán megszorodott és előállott belőlük a modern munkásosztály, melynek egyedüli jövedelme a munkabér. Természetesen csak nagy átlagos vonás ez a mai munkásosztály kifejlődéséről, mely csak a legtipikusabb munkáskategóriának keletkezését érzékíti meg.

5. A modern társadalom népességének jelentékeny részét ekként a gazdasági és népesedési együttes fejlődésből előállott kényszerhelyzet tette bérmunkássá, más szóval olyan társadalmi réteg tagjává, amelynek osztályrészül jutó jövedelme *nem* a munkabér. Ez a gazdasági kényszer szinte ellenállhatatlan erővel bírja rá az egyént arra, hogy a neki kínálkozó munkaalkalmat megragadja, mert a legtöbb esetben csak a kínálkozó munkaalkalmak elfogadása teheti őt részesévé a társadalmi jövedelemeloszlásnak. A munkásosztály tagjaival szemben álló emez erős kényszerhelyzet kétségtelenül a mai gazdasági élet

konjunktúráinak egyik legállandóbbika és leghatalmasabbika. Annyira hatalmas, feltétlenül számbaveendő konjunktúra ez, hogy a babonás ókor gondolatvilága szerint szinte a fátumhoz volna hasonlítható. És tényleg, modern alakban fel is elevenítették a *fátum* babonás fogalmát azok, akik a szocializmus gondolatvilágában a *történelmi materializmust* állították annak helyébe, amely szerint a mai társadalmi élet rendjét immanens, bennrejlő társadalomgazdasági törvények irányítják és nem más. Az immanens, bennrejlő társadalomgazdasági „törvény” fogalma semmi egyéb a babonás fátum fogalmának modern alakjánál. Bizonyos hitnek t. i. a bennrejlő törvényben, a modern társadalmi fátumban való hitnek feltámadása ez, amely tulajdonképpen a modern gazdasági életben jelentkező hatalmas kényszerítő konjunkturáknak mintegy megszemélyesítéséből származik. Ezeknek a hatalmas konjunkturáknak a következményei az ókor gondolatvilágában az istenek akarataként, a történeti materializmusában pedig a „bennrejlő gazdasági törvények” folyományaként jelentkeznek. E két hit egyike sem kevésbé naiv a másiknál. Valamint ma megmosolyogjuk és babonásnak tartjuk az ókor fátumában való hitet, ugyanez lesz sorsa a bennrejlő társadalomgazdasági törvényekben való hitnek is. Mert semmi más ez, mint az emberekből és semmi egyéből, mint emberekből álló társadalomban egy az embereken kívül, vagy azok felett álló tényezőnek felsőbb hatalomként való odaállítása. Csak egy lépéssel mennénk tovább, ha a klaszikus ókor poetikus fantáziájához mértén az immanens törvényt megszemélyesítenők valamely új istenség alakjában. A matematika nyelvén szólva, ugyanolyan ez az eset, mint amikor valamely helyes, de általunk meg nem fejthető egyenletben egy benne nem lévő koefficiens keresünk és tételezünk fel. Pedig ez az immanens törvény szülöttének állított hatalmas társadalomgazdasági szükséghelyzet, amely bizonyos osztályokra annak tagjaira nehezedő gazdasági kényszer alakjában jelentkezik, minden más inkább, mint az embereken kívül s azok cselekvőségén s akaratán felül álló s a dolgok természetében bennrejlő *törvény* megnyilvánulása. Amiért a népesség megszaporodása, a naturálgazdaságból, kisbirtokból való kiszorulása és még számos ok következtében egy nagyszámú ipari munkásból álló társadalmi osztály zsúfolódott össze a modern gyárvárosokban, melynek tagjai vagyontalanságuknál fogva az alatt a kényszer alatt állanak, hogy az adott körülmények szerint elérhető magasságú bérért vállaljanak munkát, ebből éppen nem következik az, hogy a modern társadalmi fejlődésnek ez a ténye t. i. a gazdasági kényszerhelyzetben levő munkásosztály keletkezése, a *dolgok rendjében bennrejlő* társadalomgazdasági *törvény* következménye legyen. Az ezen a problémán gondolkodó ember gondolatmenetét könnyű ugyan egy kis (akár meggyőződéssel, akár egy kis spekuláción alapuló) lökéssel úgy irányítani,

hogy következtetéseink a logikának helytelen símpárjára jussanak s azon szaladjanak tovább. Mi ugyanis kész jelenség, *fait accompli* előtt állunk (ill. állottunk a történeti materializmus gazdaságiakra vonatkoztatott elméletének felállításakor), t. i. a gazdasági kényszerhelyzetben levő, nélkülöző, sok tekintetben degenerálódó ipari munkáosztály előtt. Még pedig az akkor még a jelenleginél sokkal rosszabb sorsban levő angol munkáosztály volt az alapulvett típus. E rossz helyzetben levő ipari munkáosztály viszonyainak szemléleténél merült fel az a kérdés, hogy *miért* jutott a népességnek ez a kategóriája jövedelemelosztás tekintetében a létező rossz helyzetbe. Erre a kérdésre úgy lehet felelnünk, hogy, végigmenve Anglia történetén, elmondjuk, mint szorult ki a népesség a falvakból a városokba, mint szaporodott az ottan fel, hozzáadjuk a géptechnikának munkáskézpótló találmányait, a munkásság kedvezőtlen kulturális, nevelési viszonyait s a rendelkezésünkre álló ismeretek nyújtotta számos más adatot s mindezzel együttesen felelünk a kérdésre. De lehet e kérdésre másként is válaszolni, még pedig oly módon, hogy lényegileg egészen mást válaszolunk arra, habár látszólag a feleletadásnak ugyanezt az útját követjük. Felsorolhatjuk ugyanis a kedvezőtlen helyzetű akkori angol munkáosztály jövedelmi viszonyainak kialakulására közreműködött s az imént említett ugyanazokat a tényezőket, de nem elégszünk meg pusztán ezzel, hanem tovább megyünk s azt mondjuk: mindezek a közreható okok azért alakultak így, *mert csakis így alakulhattak* a kapitalista gazdasági életben bennrejlő törvényszerűségeknél fogva.

A feltett kérdésre adott két felelet közül az előbbi a helyes, az utóbbi a helytelen. Igazán megfelelni arra a kérdésre, hogy miért állottak elő a 19-ik század első felében s közepén uralkodó angol munkabér- és munkáviszonyok, csak úgy lehet, *ha objektíve felsorakoztatjuk mindazokat az adatokat, melyek a fejlődés előzményeiként felhozhatók. Nem pedig aképpen, hogy ezekből az adatokból, illetve azok spekulatív okozati csoportosításából ú. n. „törvényt” állítunk fel s e törvénynek, mint keletkeztető oknak odaállításával felelünk a kérdésre.* Pedig csak a pozitív előzmények felsorolása bír felelet jellegével, a „törvény” itt csak fikció, csak doktrinér találmány és nem hatást kifejtő valóság. A „bennrejlő törvény” felállítása s a jelen esetben feleletül odaállítása az a helytelen váltó, amellyel egy spekulatív, vagy téves okoskodás taszította gondolatmenetünket a logikának helytelen símpárjára.

Ha utólag, a multa visszamenőleg, tehát az egyre távolabb eső előzményeket egyre nagyobb madártávlatból tekintjük, akkor nem csupán az okok és okozatok logikai összekapcsolásánál járhatunk el nagyobb önkénnyel, hanem igen könnyen helyezkedhetünk arra az álláspontra is, hogy bizonyos fejleménynek — jelen esetben a munkabér kialakulásának — csakis

így kellett s lehetett bekövetkeznie, ahogy az megtörtént. A közrehatott fontosabb előzmények ugyanis pozitívumként állanak előttünk, a kisebb részeletek azonban, amelyekből ezek az előzmények összetevődtek (s amelyek a fontosabb okoknak többnyire megelőző okai), elmosódnak szemeink előtt.

Amint a munkások a szervezkedés terére léptek a XIX. század másik felében, sokkal jobb helyzetet és jövedelmi viszonyokat tudtak és bírtak elérni a maguk számára. A társadalmi szervezkedés segítségével az egyes osztályok számos olyan társadalmi és gazdasági kényszerhelyzettel és akadállyal tudtak megküzdeni, amelyek a szervezetlenek előtt leküzdhetetlen akadálynak, vis majornak tűntek fel.

6. A munkabér kérdése terén is volt számos olyan, a munkabér lenyomására ható kényszerhelyzet, amely vis majornak, a természet törvény erejével ható tényezőnek s a munkásosztály sorsára nézve örökös és szükségszerű jellemző sajátjának látszott egy évszázad, vagy néhány évtized előtt, hogy indokoltnak tűnt fel annak alapján a Ricardo—Lassalle-féle vasbértörvényt s a Marx-féle elnyomóródsi elméletet (Verelendungstheorie) felállítani. Ám közbejött a munkások hatályosabb szervezkedése alapján azok öntudatosabb érdekvédelme, gyakran támadásba átmenő harca, a jövedelemből nekik kijutó hányadrészének megnagyobbításáért. Az a kényszerhelyzet, amely a munkáskezek kínálata következtében a természet törvény erejével felruházott tendenciának látszott a munkabér-jövedelem állandó leszorítására, vagy a legszűkösebb létminimum körül tartására, lassankint megváltozott e *tettek* folytán s éppen nem tűnt fel többé a természet törvény alapján álló vis majornak.

De mi annak az oka, hogy a munkabérek állandóan csökkenő, illetve a legszűkösebb létminimum mértékét állandóan túl nem haladható iránya annyira természetesnek tűnhetett fel bizonyos időben, hogy abban, mint változhatatlan, szigorú gazdasági törvényben tudnak hinni logikusan gondolkodó emberek? Ez az ok alig lehet más, mint az a feltevés, hogy a munkáskezek számának egyre nagyobb megszorodása és ezzel szemben a géptechnika fejlődése folytán egyre több munkáskéznek géppel való pótlása, *szóval a munkakínálatban beálló egyre erősebb verseny következtében* állandóan és egyre inkább a munkaadó, a vállalkozó lesz az ura a munkapiacnak s egyre inkább ő fogja *diktálhatni* a munkabér nagyságát, melynek csak egy alsó természeti határa van: a legszűkösebb fajfenn-tartásra szolgáló létminimum.

Csakhogy a munkások *szervezkedtek, agitációt folytattak* a szervezkedés mellett és ennek folytán lassanként megakadályozták azt, hogy a munkaadó legyen kizárólagos ura a munkapiacnak. Sőt hovatovább egyre jobban a szervezett munkásság válik annak urává s ezzel az eredménnyel a szervezett munkás-

ság már kitörte az úgynevezett vasbértörvénynek a méregfogát. Mihelyt a munkaadó nem *ura* többé a munkapiacnak, mihelyt a munkásság nem egymás ellen árverez olesóbb és olesóbb munkaaajánlatokkal, hanem — bár áldozatok árán — összetart ott, ahol fontos érdekeit felismeri, akkor már egészen más jellegű osztozkodóként lép fel a jövedelem elosztásánál. A munkáját drágán adó, erőteljesen szervezett munkásság bérei inkább attól a kérdéstől fognak függeni, hogy az adott körülmények között mennyit bírnak megadni munkabér címén a vállalkozók. A szűkebb értelemben vett munkabér alakjai között legnagyobb jelentőséggel bírnak: az *időbér* és a *darabbér*, aszerint, amint a bérfizetés egységeinek számítása a munkában eltöltött idő (napszám), vagy pedig a felmutatott munkateljesítmény (darabszám) alapján történik.

Az időbér és darabbér közti különbség teoretikus szempontból nem sokat mond. Annál fontosabb a kettő közötti *szociálpolitikai* különbség. A munkabérért való harcban a vállalkozó érdeke az lévén, hogy minél több munkát kapjon minél kevesebb munkabérért, — a munkásé pedig az ellenkező —, igen természetes, hogy általában véve a munkaidő és nem a munkateljesítmény szerint való bérfizetés kedvezőbb a munkásra, mint jövedelemeloszlási alanyra nézve. A szocialista elmélet ezért elvileg az időbér mellett és a darabbér, illetőleg akkordmunka ellen foglal állást. *Akkordmunkáról* akkor beszélünk, hogy ha egy bizonyos munkáscsoport együttesen vállal el bizonyos bérért (melyet azután egymás közt osztanak fel) bizonyos munkateljesítményt. A *szakmáymunka* elnevezés pedig főleg a mezőgazdaságban szokásos, mint ellentéte a napszámnak, hogy t. i. a munkateljesítmény az alapja a bérfizetés mértékének, akár egy, akár több ember vállal munkát. A szakmáymunka tehát afféle csoportos akkordmunka akkor, ha több munkás egyetemlegesen vállalkozik, a végzett munkateljesítmény alapján való eljárás mellett munkára.

A most említetteken kívül természetesen más alakjai is lehetnek a munkabérnek, melyek közül említésre méltóak a nagyipar körében itt-ott divatos, másutt inkább kísérleti jellegű egyes munkabérfizetési vagy inkább munkajutalmazási módok. Ilyenek a *munkásosztalék-rendszer* (profit sharing, participation aux bénéfices), amelynél a munkások szintén alaphérükön felül a vállalati nyereség bizonyos hányadában is részesülnek, vagy a *munkásrésztvények rendszere*, amikor a munkások szintén alaphérükön felül résztvényhányadokat is kapnak a vállalattól. Ez utóbbi munkabérrendszereknek ma már nagy, külön irodalmuk van.

Beszélhetünk ezenkívül *pénzben és természetben* fizetett munkaberről. A természetbeni munkabéreknak különösen a mezőgazdaságban van nagyobb szerepük s ott szociális

szempontból gyakran kedvező a hatásuk, hogyha élelmi- és elsőrendű fogyasztási cikkekben adatnak ki azok. Egészen más megítélés alá esik ezzel szemben az iparcikkekben fizetett munkabér (truck-rendszer), melyet mint nyilván a munkások megrövidítésére vezető, számos törvényhozás eltiltott.

7. A truck-rendszernek különböző változatait lehet elgondolni s ezért a truck-rendszer ellen hozott törvények a tulajdonképeni árukban való kikötésen kívül még számos egyéb bérmegrövidítő eljárást is kénytelenek voltak eltiltani, illetőleg ellenőrizni. Meg kell különböztetni azonban a munkásoknak a saját fontosabb szükségleti cikkekkel való ellátását a truck-rendszertől s ezért a legtöbb truck-törvény figyelembe is veszi azt és megengedi, sőt egyes törvények éppen gondoskodnak is róla, hogy a vállalkozó megkönnyítse a fontosabb szükségleti cikkek beszerzését munkásainak, különösen akkor, ha pl. a várostól távol álló telepeken laknak, ha áruuzsorától való megmentésükről van szó, stb. A truck-rendszer lényege ugyanis abban van, hogy a munkást neki többé-kevésbbé *felesleges* cikkek megvételére vagy egyébként drágán való vásárlásra kényszeríti. A munkás érdekében történő jutányos szükségletellátás tehát éppen ellentétes hatású ezzel. Leghelyesebb, ha a truck-törvények felsorolják azokat a szükségleti cikkeket, melyeknek a vállalkozó részéről való árusítása kívánatos a munkások részére. Természetesen a hatósági megfelelő ellenőrzést is ki kell kötni. Ugyanazt a célt még sokkal jobban szolgálhatják a megfelelően kiépített és vezetett fogyasztási szövetkezetek.

Az első truck-törvény Angliában keletkezett (1831) s a XIX. század folyamán más államok is hoztak ilyen törvényeket. A truck-törvényeknek a bérfizetési módokat szabályozó intézkedéseihez hasonlítanak a magyar 1898. évi II. t.-cikknek az arató- és cséplőmunkások bérfizetéseit és természetbeni illetményeit szabályozó s az ebbeli visszaélések elleni garanciákat nyújtó rendelkezései.

A bérfizetés időszakai, határidői, a jogos és jogtalan bérlevonások és bírságok esetei, mind olyan körülmények, amelyekre a modern munkásvédelemnek a viszonyokhoz mért részletességgel ki kell terjeszteni gondoskodásait. Meg kell gátolni érzésben azt, hogy a kikötött bért ezeken a címeken se lehessen megkerülő módon lenyirbálni. Az előlegek és ezek fejében történő bérlevonások, a hitelezés ügye szintén ide tartozik. Szociális elv ebben a tekintetben, hogy a vállalkozó a munkással szemben a kárból és bírságokból nem gazdagodhatik s ezért a kártérítés mértékét a munkás okozta károk esetében felsőbbbségi szabályok ellenőrzése alá kell helyezni. Ilyen intézkedések pl., hogy csakis a valóságos kárnak, anyagvesztésnek, szerszámrongálásnak megfelelő önköltségi összegek legyenek levonhatók. Szükségesnek látszik továbbá

a levonható összegeknek a bérhez viszonyított maximális hányadát is megállapítani arra az esetre, ha a munkást szándékosan vagy vétkes mulasztás a kárért egyébként nem terheli. A bírságok közcélra fordítása és hasonló maximálása szintén idetartozó követelmény.

8. Nevezetes szociálpolitikai probléma fűződik az időbér és darabbér kérdéséhez. A munkáskörök törekvése általában véve az időbérnek a darabbérrel, különösen az akkordmunkával szemben való érvényesítésére irányul.

Az időbérrendszer általánosításának a főhátránya a vállalkozó szemében az, hogy az időbér mellett nincs vagy alig van biztosíték a megkívánt munkaeredmény elérésére. Nehéz kikényszeríteni, hogy bizonyos munkaidő alatt a megkívánt munkateljesítményt valóban szolgáltatassa is a munkás. Ezért éppen a munkateljesítmény biztosítása végett a vállalkozó szívesebben veszi, vagy kénytelen is alkalmazni azt a bérrendszert, amelynél a munkateljesítmény alapján fizeti a munkásait.

Munkásoldalról, különösen pedig modern munkáspolitikai oldalról pedig éppen azért követelik az időbért az akkordbérrel szemben, mert — eltekintve az akkordmunkának gyakran erőltetőbb természetétől — a munkás igyekszik egyrészt a nagyobb fáradtságkifejtést elkerülni s másrészt igyekszik minél kisebb munkateljesítményt fizettetni meg magának az időegységek alapján kikötött munkabérben. Ez az utóbbi törekvés egyre öntudatosabban és igen gyakran a munka eredményességét egyre akadályozóbb módon lép fel a munkabérért folytatott küzdelmekben.

A különböző szakszervezetek pl. sokszor egyenesen előírják, hogy bizonyos munkaidő alatt legfeljebb milyen munkateljesítményt szabad szolgáltatni bizonyos alapbér fejében s ennek a munkateljesítménynek a következetes csökkentésével törekednek a bérnagynyújtás stb. ügyét szolgálni. (Pl. következetesen csökkentik a bér- és időegység alatt befalazható téglák számát, stb.) Az időbér rendszere mellett azonkívül jobban és ellenőrizetlenebbül úzható a sabotage is.

Láthatjuk ebből, hogy az időbér és az akkordmunka tárgyánál olyan kérdések merülnek fel, amelyekkel szemben a közérdek érvényesülésének tekintetei parancsolóak az objektív szociálpolitikusra nézve.

Ami mindenekelőtt a munkaidő leszállítására irányuló törekvéseket illeti, erre nézve már általánosságban éles és a társadalom legnagyobb érdekeit tekintve, életbevágó különbséget kell tennünk a munkaidőleszállítás között, amelyet a termelés produktívitasának megnagyobbodása tesz lehetővé és indokoltá (pl. a Ford-féle üzemek munkaidőleszállítása, miután a termelőtechnika haladása folytán a munka efficienciája itt annyira növekedik, hogy a munkaidő

csökkentése nemcsak hogy nem jelenti a munkaeredmény csökkenését is, hanem ellenkezőleg: a munkaidőcsökkentés dacára is az egy-egy munkásra eső munkaeredmény következetesen emelkedik) és a között a munkaidőcsökkentés között, melynek az a célja, illetőleg velejárója, hogy az időegységben az egy-egy munkás által felmutatott munkateljesítmény csökkentése útján drágítsa meg a munka árát, illetőleg növelje a munkabér rátáját (pl. a szocialisztikus szakszervezeti politika). Míg az előbbi kedvező jelenség, mert a termelés efficienciájának emelkedésén, vagyis a termelt javak megsokasodásán és megolcsóbbodásán keresztül áll elő, addig az utóbbi a termelés eredményességének rovására történő és drágító, tehát a társadalom egyetemes érdekeit tekintve, kedvezőtlen tünet.

9. A közérdek, mégpedig a szociálpolitikai szempontból is legfelsőbb, általános társadalmi érdek, a munka efficienciájának az érdeke. A társadalmat gazdagabbá csak a fizikai és szellemi javak megsokasításával, eredményes termelésével lehet tenni. Ha tehát valaki, de különösen egy nagy, sőt a legszélesebb néprétegeket magában foglaló társadalmi osztály a maga boldogulását és e boldogulásának közvetlen formáját: a munkabérrővelmet a munkaeredményesség rovására akarja megnövelni, végeredményben szociálpolitikailag irracionális dolgot művel, mert nagyobb jószág-, illetve jövedelem-mennyiséget akar kihasítani egy olyan társadalmi jószágkészletből, amelyet a munkaeredmény megcsökkentésével, szabotázsával következetesen kisebbít. Ennek folytán a szabotáló, munkaeredményt-csökkentő munkabérpolitikának csak a legkülönbözőbb javak körbemenő drágulása lehet az eredménye, ami megakadályozza azt is, hogy a valóságos, a maga vásárlóerejében jelentkező munkabér növekedhessék. Valóságos, állandó és hosszabb időszakokon át keresztülvihető, tehát objektív szociálpolitikai szempontból reális, a vásárlóerő következetes emelkedésében megnyilvánuló munkabérrővel csakis a termelés eredményességének, efficienciájának következetes fokozásán keresztül valósítható meg. A reálmunkabér színvonalának megtartása pedig a társadalmi termelés efficienciájának megóvásán keresztül. Ezért a nagy tömegek életérdekeibe ütközik az a forradalmi munkabérpolitika, mely a termelés eredményességének sérelmével és figyelembe nem vételével próbálja vagy ígéri — akár jó-, akár rosszszisztemen — a munkásrétegek jólétét előbbrevinni.

Az időbér rendszere ebből folyólag csak akkor általánosítható az említett közérdekeknek megfelelően, ha a munkástársadalom munkamorálja is megfelelő. Ha meg van az akarat az efficiens munkaeredmény létrehozására az időbér rendszere mellett is és ha a munkaeredménynek ezt az akarását nem békíti meg, vagy nem akadályozza meg a különféle pártoknak, szakszervezeteknek, agitációs organumoknak, antiefficiens,

szabotáló munkabérpolitikája. Ellenkező esetben, vagy általában akkor, amikor az időbér rendszere mellett a munkateljesítmény eredményességét biztosítani nem lehet, a munkateljesítmény nagyságát közvetlenül alapulvevő bérrendszer (akkordbér, darabbér stb.) szükséges rossz, vagy szükséges jó, melyre a munka eredményességére törekvő, tehát minden csak némileg is egészséges gondolkodású társadalomban vissza fognak térni.

Az akkordmunka tehát szükséges akkor, amikor a munkateljesítmény még, vagy már megbízhatatlan. Felesleges, ha a munkaeredmény akarása meg van és érvényre jut a munkásnál. Amikor tehát a munkások, vagy vezéreik az akkordmunka ellen küzdenek, csak abban az esetben járnak el közérdekűen, ha egyszersmind a kötelességteljesítés munkamorálját is terjesztik és megerősítik, mert ellenezni az akkordmunkát anélkül, hogy a munkaeredményességét a kötelességteljesítés fejlesztésével és fenntartásával biztosítanók, egyértelmű a munkaeredmény szabotálásával. Ezért ott, ahol nincs garancia a munka eredményességére, efficienciájára az időbér mellett, a munkateljesítményt közvetlenül alapul vevő bérfizetés lehet csak a helyes rendszer. Ennek a rendszernek, illetőleg az akkordmunkának tárgyilagos és közérdekű megítélésénél éles különbséget kell tennünk továbbá maga az akkordmunka és az akkordmunkával üzhető visszaélések között. A szociálpolitika feladatát tehát érzésben akként állíthatjuk fel, hogy az akkordmunka kapcsán üzhető visszaélésekkel szemben meg kell találnunk a közérdekű biztosítékokat, anélkül, hogy az akkordmunka mellőzésével a közérdekellenes szabotázzst, munkaeredménytelenséget rendszeresíteni kellene.

Kétségtelen, hogy az akkordmunka rendszere mellett számos visszaélést lehet elkövetni. De ebből csak az következik, hogy ezeket a visszaéléseket megakadályozni igyekezzünk a rendszer jóoldalainak megóvása mellett. Meg kell akadályozni mindenekelőtt, hogy az akkordmunkabér megállapításánál a munkás egészségét, szervezetét kizsároló átlagos teljesítmények kikényszerítése vétessék alapul. Megfelelő nyugodtsággal elvégezhető munkát szabad csak megkövetelni, nem pedig ideges, tulságosan siettető erőfeszítést kikényszeríteni. Ezért az ú. n. Taylor-rendszernek a bevezetése is csak ott ajánlható, ahol a munkásság erre a kellő gyakorlattal fizikailag és pszichologiai-lag is elő van készítve.

A munkásérdekvédelem körébe tartozik természetesen a különféle jogosulatlan ú. n. akkordnyomások ellen való védekezés. A megfelelő akkordbéregrységek (a teljesítmény alapján való béregrységek) megvédése éppen olyan érdekeladat érzésben, mint az időbéregrységek megvédése.

Az akkordmunkások egyébként az akkordbérnek annál a fajtájánál panaszkodtak a legtöbbet a visszaélésekről és kizsárolásról, melynél a vállalkozó egy bizonyos munkáscsoport veze-

tőjével állapodik meg a teljesítmény-bérekéről s ez a vezető igyekszik aztán annyit megtakarítani ebből a munkások rovására, amennyit csak lehetséges. (Akkordmester.) Ebben az esetben tehát a vállalkozó és a munkások közé egy alvállalkozó lép. A szociálpolitika feladata természetesen itt is a kellő védelem nyújtása, valamint általában a megakadályozása annak, hogy az akkordmunkával járó csoportok szerint való munkáltatás rendszerét is lelketlen hajcsárrendszerre lehessen lealacsonyítani.

A munkabér a vállalkozó és munkás közötti munkabérszerződés alapján járul annak jogosultjára. A szerződésbeli jogosultság tartalma, vagyis magának a munkabérnek a nagysága azonban, mint tudjuk különféle konjunkturák eredője szokott lenni. Ezek között a konjunkturák között jelentékeny tényező a munkásnak mint szerződőfélnek súlya, helyzete is a szerződés megkötésének pillanatában és annak feltételeit illetően. Egészen más volt ennek folytán az elszigetelt, egyedül álló munkás helyzete, mint a szervezetté. Míg az elszigetelt munkás egyedül volt kénytelen kialakítani munkája feltételeit s a növekvő kapitalizmus bérajánlatát egyszerűen elfogadni, addig modern viszonyok között a munkafeltételekért való küzdelmet az egyes munkás ma már nem izoláltan vívja meg, hanem egyesületei, szervezetei által. (Kivételt képeznek természetesen mindig azok az esetek, amikor egyéni, különleges, ritka és nem közönséges munka vagy tehetség különleges megfizetéséről van szó.) A munkásszervezetek ennél fogva gyakran ú. n. tarifaszervezeteket létesítenek a vállalkozóval, vagy a vállalkozók egyesületeivel, amelyek nem konkrét munkabérszerződések, hanem az egyes munkabérszerződések leglényegesebb tartalmára, különösen a munkabér nagyságára vonatkozó egyezmények, amelyek előre kijelölik azokat a kereteket, amelyekben belül a konkrét munkabérre vonatkozó megállapodások mozoghatnak.

Ugyancsak hasonló természetű megállapodások az ú. n. *bérskálák* is, melyek különösen a világháborút követő nagy árhullámzások és gazdasági válságok forradalmas időszakában válnak gyakoriakká. A bérskálák egyik főcélja a pénz vásárlóerejének rohamos hullámzásai között a munkabérben foglalt vásárlóerőnek, vagyis az ú. n. reálmunkabérnek bizonyos stabilizálása. Ezért előszeretettel folyamadnak az ú. n. index-rendszerhez, melynek folytán a drágasági index változása esetén automatikusan változik a pénzbeli munkabér is.

Kétségtelen dolog, hogy a pénz vásárlóerejének nagymértékű hullámzásai esetében a munkabér összege nem maradhat változatlan. Veszedelemes illúzió volna azonban azt hinni, hogy az árhullámzás, illetőleg drágulás kedvezőtlen következményeit valamely bérskálamegállapodással, egyezménnyel, vagy külső hatalmi eszközzel egyszerűen elhárítani lehetne.

A pénzértéknek rohamos, nagyhullámú változásai egyszersmind termelési, vállalkozásbeli válságot is jelentenek. Minthogy pedig a munkabér mint jövedelem az egyik hányada csupán a vállalkozó összes árbevételeinek, vagyis brutto vállalkozói nyereségének, a munkabér alakulásának lehetőségei szorosan összefüggenek a vállalkozói jövedelem alakulásával. A munkabért pusztán a vállalkozói nyereség rovására növelni állandóan és hosszabb ideig nem lehet. Csakis a munka termelékenységének a növekedése az, amely a munkabéreknek, még pedig az ú. n. reálbéreknek, vagyis a munkabérből megszerezhető jószágmennyiségek nagyságának következetes növekedését előidézheti. Kedvezőtlen, válságos korszakokban, a termelési konjunktúrák megrosszabbodásának, anyaghiánynak stb. esetén a munkabérnek bérskálák, indexek szerint való növelése még korántsem jelenti azt, hogy ezzel a munkásosztályt a drágulás következményeitől meg lehet óvni. Olyan korszakokban, amikor a drágulás oka a szükségleti javak elégtelen voltából származik, ezt a körülményt a munkabér pénzbeli összegének pusztán emelésével ellensúlyozni nem lehet. Az index-rendszer hátrányaihoz tartozik az is még, hogy teljesen találó indexeket készíteni nem lehet és hogy minden érdekcsoport a maga érdekeinek megfelelő irányban készíti el a maga indexeit, úgyhogy a gazdasági élet harcában szereplő és a követeléseket megalapozó indexszámok rendszerint nem objektív, hanem afféle harci, vagy érdekindexek. A világháború utáni gazdasági válságban különösen Ausztriában szereztek az indexekre vonatkozólag bőszes, de nem kedvező tapasztalatokat.

11. A munkásoknak a *vállalat nyereségében való bizonyos részesítésének* a gondolata is sokat szerepel a munkabér modern problémájában. A munkásnak és a munkaadónak a termelési eredmény-akarárásában való szolidaritását van hivatva fejleszteni az a rendszer különösen a modern viszonyok között amikor annyi körülmény állítja szembe egymással a két fél érdekeit. A részesítés azután maga sokféle lehet. Megnyilvánulhat az esetenként való, vagy rendszeres pusztán jutalmak, prémiumok nyújtásában, de megnyilvánulhat a vállalkozói nyereség bizonyos hányadának a munkások között való felosztásában is. Sőt szocialisztikus intézményként volt példa a nyereségben való részesedés kötelező állami elrendelésére is. Ide sorozható némileg a vállalat részvényeinek, illetőleg részvényhányadának a munkások között jutalom fejében való kiosztása is.

A munkásrészesletetésnek (profit sharing) ezek a rendszerei gyakran tehetnek jó szolgálatot s gyakran alkalmasak a munkakedv, a szorgalom fokozására, a szolidaritás növelésére. Óvakodunk kell azonban attól, hogy valami olyan csodaszert lássunk bennük, mely a munkabér problémájának nehézségeit egy csapásra megoldaná vagy lecsökkentené. Kedvező konjunktúrák

között a vállalkozó könnyebben hajlik a bőkezűbb, ösztönző jutalmazásra s ilyenkor a részeltetés könnyebben megvalósítható. Kedvezőtlen konjunkturák között azonban a munkások sohasem törődnek bele ezeknek a prémiumoknak vagy osztalékoknak az elmaradásába, amelyeket mint munkabérelemeket életstandardjuk megállapításánál már egyszer számításba vettek. Gyöngé oldala továbbá ennek a rendszernek a részesedés megállapításának kérdése is, akkor, amikor erre a munkások jogot kaptak. Gyakran a vállalat érdekeivel ellentétes nyereséghányad megállapítását kívánhatják stb. A nyereségben való részesedésnek a kedvezőtlen konjunkturák között való elmaradása egyénileg a bér csökkenésével egyenlő hatású, miért is megérthetjük azt a jelenséget, hogy a munkáskörök kedvező konjunkturák mellett lelkesednek a profit sharing rendszeréért, míg kedvezőtlen, hanyatló viszonyok között a régi bérek állandósításáért kardoskodnak.

12. Az államilag kötelezővé tett részesedés a nyereségben már erősen szocialisztikus jellegű intézkedés. Hatásában a munkabér közvetett módon való felemelésének tekinthető. E rendszer általánosításának tartós, eredménye a munkás életstandardjának emelése tekintetében csak akkor lehetne, ha nem járna a termelés megdrágításával, mert minden munkabér egyúttal termelési költség is. A tiszta vállalkozói nyereség rátájának a munkabér javára való megcsökkentése csak abban az esetben nem jelentené egyszersmind a termelés drágítását, amennyiben a nyereségnek csak abból a részből történék bizonyos hányadnak az átengedése a munkabér javára, mely nem tőkésítődik a termelés céljaira, mint termelő megtakarítás. Mihelyt a termelő megtakarítások, illetőleg befektetések rovására történik a levonás, okvetlenül a termelési költségeket drágító hatásúvá kell annak válnia előbb-utóbb. A reálmunkabéreknek (vagyis a munkabérösszegek vásárló erejének) tartós és általános emelkedése pedig csakis a munkatermékek megsokasodása következtében beálló megolcsóbbodása, vagyis a termelés efficienciájának növekedése útján állhat elő. (Lásd Alapvetést.) Csakis a termelés eredményességének általános emelkedése esetén növekedhetik ugyanis a nagy tömegek szükségletkielégítési javainak mennyisége nagyobb mértékben, mint amennyire a termelési költségek növekednek a munkabér rátájának a termelésbe be nem fektetett tiszta vállalkozói nyereség-hányad méretén túl való növekedése folytán.

Ha ugyanis a termelt javak eladásából befolyó árbevételek összességét, vagyis a nemzeti vagy társadalmi termelvényeknek pénzbeli (fizetэшatalmi) ellenértékéből, mint a termelők összjövedelméből levonjuk az összes termelési költségeket, megmarad ezenfelül a nemzeti vagy társadalmi jövedelemnek az a része, melyet netto, tiszta vállalkozói nyereségnek nevezünk. Ezt a netto vállalkozói nyereséget azonban nem élük fel a vál-

lalkozók a maga egészében háztartásuk és fogyasztó személyes életstandardjuk körében, hanem annak egy részét további termelő vállalati befektetésre fordítják, még pedig annál nagyobb mértékben, minél nagyobb vállalkozói jövedelemről, vállalatról, minél fejlettebb és nagyobb hatalmú kapitalizmusról van szó. Amíg a kismester-vállalkozó vállalkozói tiszta nyereségének túlnyomó részéből saját és családja fogyasztásáról, élelméről, fenntartásáról kénytelen gondoskodni, addig a Fordok, Rockefellerek stb. vállalkozói tiszta nyereségének túlnyomórésze nem háztartási és családi életmód-kiadások fedezésére, hanem további termelő vállalati befektetésre fordítódik és mint ilyen további megsokszorozójává válik azoknak a fizikai, sőt szellemi jószágoknak, melyeket a nagy tömegek használnak, fogyasztanak, illetőleg valamely formában élveznek. S ezért a fejlett nagy kapitalizmus minden hátrányai, a tulajdon- és jövedelemelosztás minden egyenlőtlensége dacára is éppen annakfolytán, hogy hatalmasan növeli a társadalom fizikai és szellemi jószágkészletét, vagyis mert sokat termel, mert jószág-bővséget idéz elő, sokat juttat is aránylag és viszonylagosan a nagy tömeg számára, szemben a társadalmi állapotoknak, vagy berendezkedésnek azzal a stádiumával, melyet általában a gazdaságilag kedvezőtlenebb helyzetű vagy fejletlen országok mutatnak fel, amelyben a termelésnek csekélyebb efficienciája, eredményessége folytán kevesebb használati fizikai és szellemi jószág áll a társadalom s benne elsősorban a nagy tömegek rendelkezésére. Ha tehát a nettó vállalkozói nyereségnek azt a részét elvonjuk, amely a termelés fejlesztésére és fokozására szokott befektetődni, csökkentjük a termelés szolgáltató erejét, efficienciáját s ezzel a társadalom megújítható jószágkészletét. De csökkentjük a termelés eredményességét akkor is, ha a termelő vállalkozók kedvét, energiáját törjük meg a vállalati nyereség ama részének az elkobzásával, mely az ő személyük, családjuk életmódjának fedezésére fordítódik s amely mint a jóléttel kecségtető jövedelmi elem a termelési és vállalati energiák kiváltásában szintén elsőrendű szereppel bír. Már pedig a vállalkozónak egyéni érdekei által kiváltott energiák éppen olyanok, amelyeket a kommunisztikus társadalmi rend nem tud kellően pótolni, amint erről szociálpolitikánk alapvető részében bővebben megemlékeztünk. Ezért hiú gondolatnak tűnhetik fel csupán azt hinni, hogy pusztán a vállalkozói nyereség következetes elkobzása útján lehetséges a munkabéreket és a munkabérekben rejlő reális vásárló erőt hosszú időközön keresztül lényegesen megnagyobbítani. E lényeges megnagyobbítás csakis a termelés eredményességének fenntartása és haladása, vagyis a termelt jószágok megsokasítása útján érhető el. A magántulajdon rendjének tulajdonjogbeli és jövedelemelosztásbeli egyenlőtlenségei mellett és dacára is a tömegfogyasztásbeli és közhasználatú javakból és szolgáltatásokból egyre több há-

ramlik az egyénre, a munkásra stb., ha ezek a tömegfogyasztási és a közhasználatú javak következetesen szaporodnak. A tulajdonjog intenzitása ugyanis egyébként is csökken a tulajdonjog tartalmi körének nagyságával: minél nagyobb valamely vagyron és jövedelem, annál többen élnek meg abból és annak következtében a tulajdonoson kívül is. Különösen áll ez pedig a modern kapitalisztikus nagy termelő vagyronokra és jövedelmekre.¹

Mindezekből korántsem következik azonban az, hogy minden, a munkásnak bármely kizsárolásával szerzett vállalati nyereséget már egyúttal kedvező társadalmi jelenségnek kellene tartanunk s ezáltal az önzést és kizsákmányolást a közérdek piadestáljára helyezzünk. Ez a felfogás nemcsak szociálpolitikai monstrozitás volna, hanem a termelés politikája szempontjából is antiefficiens hatású azért, mert éppen a társadalom nagy tömegeiben s így a munkásosztályban, illetőleg a munkásosztály jövedelmi viszonyaiban benne kell lennie a szükséglet és igényfentartás és fejlődés energiájának, mely egyrészt a hasznos munkaakarat kiváltója, másrészt pedig a tömegfogyasztási oldalon előfeltétele és szükségsszerűen a másik oldala a tömegtermelésnek. Meg kell állapítanunk azonban a szociálpolitika nézőpontjából is annyit, hogy a modern termelési rendnek kialakulása, de sok tekintetben az ember pszichológiai természetéből is következőleg a vállalkozói nyereségnek is megvan a maga a termelést és ennek folytán a társadalomjólétet megmunkáló szükséges szerepe. Ezt tehát a szociálpolitikában is tudomásul kell vennünk, anélkül, hogy a szociálpolitika szempontjából való visszasságok csökkentésének feladatáról megfeledkeznünk szabad volna. Hiszen az emberi társadalom intézményeinek és fejleményeinek jó és rossz oldalai csak viszonylagosak lehetnek.

13. A mondottakat a nyereségrészesedés kérdésére alkalmazva most már, a különböző munkáskategóriáknak a vállalati tiszta nyereségben való részesítését alkalmas eszköznek tartjuk a munkabérnek jutalmazásszerű kiegészítésére, nagyobbítására, a szorgalomnak, munkakedvnek fokozására, különösen olyan üzemekben, melyekben az egyéni ügyességnek, odaadásnak különös szerepe is van. Óvakodnunk kell azonban azoktól a tulságosan vérmes reményektől, amelyek szerint a nyereségben való részesítés a munkabérprobléma általános, vagy gyökeres megoldására volna már magábavéve alkalmas. Már csak azért sem lehet ennyire vérmes reményeket táplálni e részben, mert talán egyes egészen kivételes esetektől és konjunkturától eltekintve, nem is lehet és nem is telhetik ki a tiszta vállalkozói nyereségrátából annyi, amely a munkások nagy számára szétosztva, annyira nagyjelentőségű helyzetváltozást

¹ Lásd erről főleg az általános részben.

jelentene. Gyakran, vagy bizonyos korszakokban s konjunktúrák mellett túlnyomólag éppen a nyereségráta csökkenésével, elmaradásával vagy deficitekkel kell számolni. A munkásság ilyenkor tiltakozni fog az ellen, hogy mint vállalkozótárs a veszteség viselésében is részt vegyen és valószínűleg továbbra is követelni fogja a most már többé nem is létező nyereségben való részesítést valamely más alakban, pl. a közvetlen munkabér emelésében. Igen kellemetlen bonyodalmakat okozhat az is, ha a munkásság a nyereségben való részesedés jogára támaszkodva, bele akar avatkozni az üzemvezetésbe, a tartalékképzésbe és egyoldalúan gyakorol kedvezőtlen befolyást, nyomást, terrort a vállalat vezetésére. Szóval hátrányos oldalai is bőven akadnak ennek a rendszernek, melyet végeredményben viszonylagosan jónak, a konkrét körülmények szerint megítélendőnek kell tartanunk.

A nyereségrészesedés egy különös formája az, amikor a munkások a vállalat részvényeit, vagy részvényrészeit kapják munkabérükön felül jutalmazás, illetőleg jutalék gyanánt. Az alapgondolat itt az, hogy a szolidaritásnak a vállalkozó és a munkás között a legtermészetesebb módon akkor kell bekövetkeznie, ha a munkások is lassanként részvényeseivé válnak saját foglalkoztató vállalatuknak. A részvénytőke demokratizálódásának kétségtelenül helyes az alapgondolata, rendszerint azonban a jutalékképen nyújtható részvényhányadok sokkal kisebbek annál, hogy nagyobb szociálpolitikai hatásokat gyakorolhatnának.

A nyereségrészesedés iránt a szociálpolitikai irodalom, valamint egyes vállalatok, sőt törvényhozások élénk figyelmet tanúsítottak. Több vállalat, főleg közüzem, honosította meg annak rendszerét. A gyakorlat tapasztalatai azonban úgy látszik csak kevésbé válthatták valóra a hozzáfűzött reményeket, mert az esetek nagyobbik részében ismét eltértek ettől a rendszertől, melynek egyik legnagyobb gyöngéje kétségtelenül az, hogy főleg csak kedvező konjunktúra idején bír búzditó hatással és jutalmazó jelleggel. A veszteséggel dolgozó vállalatok részvényhányadai ugyanis nem jelentenek nyereségben való részesedést.

A nyereségrészesedéstől meg kell különböztetnünk azt a jelenséget, amikor a munkások s általában véve a kisemberek különféle vállalatok részvényeit vásárolják. Ez a jelenség kétségtelenül a vállalati tőke demokratizálódását jelenti és ezen a címen gyakran beszélnek és írnak is róla. A tulajdonképeni munkásosztályra vonatkozólag szociálpolitikai szempontból akkor válhatná nagyobb fontosságúvá ez a jelenség, hogyha a munkásság is nagyobb mennyiségben bírna ily részvényeket vásárolni, ami viszont csak kedvező munkabérkonjunktúrák idején lehetséges.

14. A munkabér magasságának felsőbbbségi megállapítása,

mint szociálpolitikai gondolat szintén felmerült. A női és gyermekmunka védelmével kapcsolatban történtek először felsőbbrendű gondoskodások abban a tekintetben, hogy a védett kategóriák munkaerejét ne lehessen a munkabér mennyiségét tekintve sem tetszés szerinti olcsó áron kihasználni. Majd a hatósági úton való bérmegállapításnak törvényhozási alapon való általánosítása is több helyütt programra került. Egyesek anyagi bérvédelemnek nevezik ezt. A gondolat a legnagyobb általánosságban azt az elvet volna hivatva érvényesíteni, hogy a munkabér nagyságát, vagy legalább annak minimumát törvényhozás rendelte jogelvek alapján az állam, a felsőbbrendű állapítsa meg.

Először Ausztráliában a szociálpolitikai törvényhozási kísérletek hazájában próbálkoztak meg az állami bérhivatalok létesítésével. A védett csoportokról csakhamar az egész munkásságra kiterjesztették a hivatalok hatáskörét. A kezdeményezés Viktória államban 1896-ban történt. A többi ausztráliai állam is követte a példát. Az ausztráliai szocialisztikus törvényhozási többségek reformkísérleteit valósítják meg természetesen a kivétel módoszatai.

A munkabér mennyiségének államilag, illetőleg hatóságilag megállapított kötelező minimumát illetőleg ugyancsak figyelembe kell vennünk azt, hogy a reálmunkabérnek (t. i. a munkabérért vásárolható használati javak mennyiségében, vagyis a vásárló erőben megnyilvánuló munkabérnek) hosszabb időszakokon keresztül való általános megnagyobbodása a termelés eredményességének fenntartására és fokozására építhető csupán. Addig, ameddig bizonyos — különösen elszigetelt — uzsoranyereségek elhódításáról van szó, könnyű dolog a munkabérrátának felemelését keresztülvinni, de egyre nehezebb az, amikor a vállalkozói nyereség rátája már csekély százaléku. Ebben az esetben csak általános drágítás útján emelhető a munkabér rátája, ami végeredményben csak névleges emelkedést, vagy a reálbér szempontjából való visszaesést jelent. Igazi reális eredményt jelentő utat tehát a termelés efficienciájának megnövelése mutat, mely a javak relatív megszorodásával, vagyis megalapozottabbodásával jár.

Az államilag megállapított bérminimumok sorsa és természetük sem lehet más értelemben, mint egyéb munkabéreké. Hogy a bérminimumok útján következetesen magasabb munkabérekhez jusson a munkásság, erre nézve azt volna szükséges biztosítani, hogy legyen *miből* megadni ezeket a következetesen magasabb béreket. Ezen a szemponton dől el végeredményben a szocialisztikus jellegű állami bérmegállapítás lényege is. Emelkedő termelési konjunktúrák között könnyű az államilag megállapított bérminimumot megadni, fenntartani, esetleg emelni. Pangó, hanyatló, stagnáló viszonyok között csakhamar nem lesz *miből*. Ilyenkor a bérminimum hivatalos leszállításának

kellene bekövetkeznie. Ezen a ponton aztán egyszerre népszerűtlenné válik a munkástömegek körében a hatósági bérmegállapítás gondolata.

Ausztráliában sem vonhatta ki magát a gazdasági élet e szükségességei alól s mert a szocialisztikus törvényhozások nem tudták egyszersmind a megfelelő vállalati konjunkturákat vagy a „miből“ kérdését is biztosítani, a munkások gyakran voltak kénytelenek a kedvezőtlen konjunkturák idején a hivatalos minimumok aluli bérekkel is megelégedni a gyakorlatban akkor, amikor azok kikényszerítése legfeljebb a vállalatok bukását, vagy megszüntetését eredményezhette volna.

Más jellegű a bérhivatalok felállítása akkor, amikor nagyobb válságok idején az állam nem azért állítja fel a bérhivatalokat, hogy minél magasabb béreket kényszerítsen ki, vagyis hogy a vállalati nyereséget a munkabér javára minél jobban lefölözze, hanem hogy mind a két fél viszonyainak a figyelembevételével a termelés fenntartását és folytatását lehetségessé tevő munkabértételeket állapítson meg és kényszerítse rá lehetőleg mind a két félre a termelés és termelési ág fenn nem akadása érdekében. Ilyen tendenciájuknak tekinthetjük pl. az 1912-ben az 1911-i nagy sztrájk után Angliában felállított bányászati bérhivatalokat. Ez a bérhivatalok felállításának egyetemesebb érdek megvédésének tendenciájával elgondolt s a munkásság körében talán kevésbé népszerű esete.

A szakszervezeti mozgalom, különösen annak szocialisztikus főiránya a munkabér magasságának megállapítását természetesen a maga terének tekinti, olyannak, amelyen elért sikereitől vagy kudarcaitól elsősorban függ a hatalmi helyzete és befolyása is. Ezért az európai s amerikai szakszervezetek már hatalmi okokból is a maguk befolyása alá törekcsenek helyezni a munkabér magasságának kérdését és nem szívesen engedik át az erre való döntő befolyásgyakorlást az államnak, illetőleg a nem teljesen általuk befolyásolt állami szerveknek.

A szociálizmus magatartása a bérhivatalokkal szemben általában véve azon fordul meg, hogy a saját szerveit látja-e bennük vagy sem.

Figyelembevée az elmondottakat, a hatósági bérmegállapításról úgy vélekedhetünk, hogy hasznos szolgálatokat tehet az a közérdek és a méltányosság védelmében (így pl. érdekeiket kellően védeni nem tudó munkáskategóriák béreinek, itt-ott a mezőgazdasági munkások bérkörülményeinek stb. stb. megállapításánál), osztályharci intézménnyé téve azonban tömegboldogító hatást a munkaefficienciátársadalmi követelményeinek rovására ez sem biztosíthat.

15. Ami az ú. n. otthonmunkát illeti, nem mulaszthatjuk el a figyelmet arra felhívni, hogy az otthonmunkának fogalma nem valami egységes, különös pedig nem az éppen szociálpoli-

tikai és közgazdasági szempontból. Egészen más jellegű az ú. n. gyári vállalatszerűen üzemeltetett kézműipar (manufactura), amikor a vállalkozó otthon dolgozó bér munkásokat foglalkoztat, anélkül csupán, hogy ezeknek a gyári helyiséget és berendezést rendelkezésükre bocsátaná és egészen más a tulajdonképeni háziipar, amelynél nem annyira bér munkások azok, akik dolgoznak, hanem inkább olyanok, akik akár mint önálló kisvállalkozók, akár mint egy más főfoglalkozási ághoz tartozók, vagy családtagok végeznek el otthon családjuk és kisgazdaságuk körében bizonyos ipari foglalkozást, mely gyakran a főfoglalkozási ággal szemben csak járulékos, azt kiegészíteni, annak költségeit olcsóbbá tenni hivatott természetű (pl. a mezőgazdasági foglalkozások keretén belül számos ipari természetű kisegítő munka), mely azonban kereset, megélhetés, a megélhetés és termelés olcsóbbá tétele szempontjából fontos és jelentékeny tényező.

A gyárszerűen üzemeltetett kézműiparnak (tehát az otthon végzett munka ama részének, melyet otthon dolgozó bér munkásokkal végeztet el a vállalkozó) ellenőrzése szociálpolitikai szempontból kétségtelenül fontos feladat. Tudjuk, hogy egészségügyi, munkásvédelmi tekintetben ezen a téren milyen visszasságok és szomorú állapotok uralkodtak és hogy a munkabérek méltánytalanságai talán itt tették lehetővé a legnagyobbfokú kizsákmányolást. Csak helyeselnünk lehet ekként a szociálpolitikának ideterelődő közérdekű gondoskodásait. Így pl. amikor egyes munkáknak otthon való elvégzését egészségügyi tekintetből megtiltják és általában a hygienia feltételeinek érvényesítését megkövetelik, ha ellenőrzik az otthon dolgozó munkásokat, illetőleg az otthon dolgoztató vállalatokat, ha a munkásokról, munkabéreikről, munkakörülményeikről jegyzékeket, pontos tájékoztatást stb. követelnek meg a hatóságok. A bérviszonyok ellenőrzése már kényesebb dolog, de ha a közérdek és méltányosság parancsolják, a Köz nem tagadhatja meg védelmét itt sem. Nem könnyű dolog azonban a védelemnek minőségét általánosságban előre megszabni, már az otthon munka szétfolyó, körülményeiben igen különböző természeténél fogva sem. Ez a munkakategória t. i. többnyire azoknak a foglalkozási águk, akik kevésbé válogathatnak a munkaalkalmakban, akik tehát a konjunkturáktól még jobban függnék mint a tulajdonképeni gyári munkásság. Ezért a bérminimumok előírását nem lehet csak úgy egyszerűen mint az otthoni munka méltányos bérszínvonalának eszközét javasolni. Kétségtelen, hogy embertelenül alacsony munkabérek ellen védekezés az, de viszont egy megfelelően magas otthoni bérminimum kivihetősége az illető iparág konjunkturáitól is függ. Az otthoni munka szabályozására irányuló törvényes intézkedések közül különösen az 1909-iki angol, az 1911-iki német, az 1918-iki norvég s különösen osztrák példák a jellemzőek.

Amint már előrebozsátottuk, a tulajdonképeni háziipart jellege és közgazdasági jelentősége tekintetében nem kell egy kalap alá foglalnunk az otthon végzett vállalatszerű bér munkával. Különösen nem szociálpolitikai tekintetben. A háziipar különösen a kisemberek, az önálló kisexisztenciák fenntartása, el nem tűnése szempontjából éppen szociálpolitikai érdekekből lehet mint kisegítő megélhetési ág rendkívüli fontosságú. Számos kisember foglalkozásának éppen kedvezőtlen konjunktúrái között válik a háziipar a főfoglalkozási ág esetleges jövedelemhiányainak kiegészítőjévé s a család megélhetésének mentőkötelévé. Számos kisüzem fennmaradása és ezzel a belőle élő család megélhetése is csak úgy történhetik a kapitalizmus versenyének korában, ha bizonyos kisegítő ipari szolgálatokat házilag tud az illető üzem elvégezni. Pl. a kisgazda a legtöbb esetben csak akkor boldogulhat, ha a faragómunkát, bizonyos épületjavításokat, szerszámreparációkat, bizonyos ruházati cikkek előállítását stb. házilag maga eszközli. Ha mindezt szervezett munkásokkal, szakszervezeti munkabértarifák szerint kellene elvégeztetniök a kisgazdaságoknak, ma már híre sem volna a parasztszótálynak.

Az ilyen természetű háziiparok és otthoni foglalkozások a háztartás ökonomiájának, vagyis az olcsónélésnek mindennél fontosabb tényezői. A kisember csakis az olcsónélésnek ezzel a házimunka körébe tartozó tényezőivel bírhatja magának és családjának megélhetését a maga kisüzeme körében biztosítani. Az ilyen háziipart illetőleg otthoni foglalkozásokat kiszolgáltatni azoknak a munkabérpolitikai törekvéseknek, amelyek az olcsóntermelés és olcsónmegélés utolsó mentsvárát s vele az önálló kisembereket is fel akarják áldozni, ezenkívül a drágántermelés kikényszerítését is jelenti. A háztartás körében végzett kisegítő munkákat s köztük a háziiparosokat s egyéb ily természetű otthonmunkákat ekként nemcsak hogy nem kell feláldoznunk és kiszolgáltatnunk már elvileg az ipari szakszervezetek velük szemben ellenséges törekvéseinek, hanem ellenkezőleg védelemben kell azokat részesítenünk, mert eredményesebbé, efficiensebbé teszik a kisember termelését, olcsóbbá a megélhetését és ennekfolytán eredményesebbé az egész társadalom termelését és jószágmeztakarítását is. Míg a drágább kisegítő munkák rájukkényszerítése a háziipar és házifoglalkozások számos kategóriájának megszűnését, számos kisember családjának, életkörülményeinek megrosszabbodását vagy felbillenését jelentené. Röviden tehát: a tulajdonképeni háziipar és a háztartásbeli kisegítő foglalkozások munkaviszonyait az egyetemes társadalmi érdekszempontok szerint az érdekelt exisztenciák termelésbeli és életküzdélembeli efficienciájának figyelembevételével kell elbírálnia a szociálpolitikának és nem egyedül a szakszervezeti bér munkapolitika egyoldalú tekintetei szerint. Magától értetődik, hogy a fizikum, az egészség vé-

delmének, a higiénának, szóval a munkásvédelemnek általános követelményei ezen a téren is társadalompolitikai követelmények maradnak.

16. A munkabér alakulásának problémája természetszerűen a munkájukból élők rétegeinek legközelebbi szociálpolitikai problémája. A munkabér megjavításának lehetőségei, amennyiben nem csupán a névleges, a pénzösszegbeli, hanem annak vásárló és ezen keresztül szükségletkielégítő erőbeli megjavításáról van szó, alkotják a munkásügyre vonatkozó szociálpolitikai kérdések gerincét, különösen akkor, amikor a modern társadalomnak olyan nagy túlnyomó részei élnek csupán munkájukból és legnagyobb részét csupán a tulajdonképeni munkabérből.

Jellemző dolog ennek a problémának a munkások oldaláról, vagy még inkább a harcoló munkásérdekeltségek oldaláról való megítélésére nézve, hogy a modern — különösen a legújabb — szakszervezeti argumentáció a munkabérjavítás gyakorlati lehetőségeit illetően mennyire ellentmondásban áll azokkal a szocialisztikus, különösen marxi dogmákkal, amelyeknek eszmevilágából merítik egyébként a szocialisztikus áramlatok a kapitalisztikus rend megdöntésére irányuló törekvéseik jogosságának igazolását. Míg az individuális kapitalisztikus termelési rendszer megdöntésének szükségességét a fejlődés természetrajzán kívül főleg azzal indokolják, hogy ebben a rendben a munkás létfenntartási feltételei nem javulhatnak meg lényegesen s így életsormegjavításáért való küzdelmei ebben a rendben végeredményben meddő erőfeszítések, addig a munkabérkvóta emelésének a mai kapitalisztikus rendszerben való lehetőségeire és a munkabérkvótaemelés kedvező közgazdasági következményeire vonatkozó modern szakszervezeti felfogás szinte paradox módon optimisztikus éppen a kapitalisztikus termelési rend munkásjólétjavítási lehetőségeit illetőleg. Ebből az — akár őszinte, akár taktikai okokból vallott — álláspontból nézve a munkabérkvóta növelésének a hatása szintén általánosan csak kedvező lehet a termelési oldalon is, még ha a munkateljesítmény rovására történnék is az, ha nem közvetlen, de legalább közvetett körülményeinél fogva. Szinte a matematikai szükségszerűségeken való túltevéssel igyekeznek ezek a felfogásárnyalatok a *miből*, a társadalmi jöszág *fedezet* kellemetlen kérdéseit rózsássá festeni, éppen a jelenlegi kapitalisztikus termelés rendjében.

A háború előtt a marxizmus, mint tudjuk, igen szkeptikus volt a szakszervezetek által elérhető lehetőségekkel szemben és csak a revizionizmus kezdte ezt a mozgalmat kellő mértékben értékelni. A szakszervezetek tapasztalataikhoz ragaszkodva az esetről-esetre való béremelés taktikáit művelték főleg és úgy szólván egyedüli elvük volt olyan sztrájkpolitikát követni, amely kedvező esélyek között veszi fel a bérharcot. Mélyebben

tekintettek a bérhullámnázás problémájába egyes német keresztényszocialista szakszervezetvezetők és kritikaibb szemmel nézték a szakszervezeti lehetőségek problémáit is.¹

Ha azonban közelebbről nézzük a szakszervezetek munkabéreköveteléseit és a követelést megindokoló érveket, okvetlenül szemünkbe kell hogy ötljön argumentumaiknak a termeléseredményt, a munkabérajutalékok a társadalmi reális fedezetét kellően sehol figyelembevevő természete. Míg tehát a munkabér alakításának lehetőségeire vonatkozó felfogásukban az egyik oldalon a minden körülmények között való többkövetelésnek, a nagyobb quótának kielégítendő pozitívuma áll, a fedezeti oldalon, a *miből?* oldalán többnyire csak olyan feltevéseket látunk, amelyek a fejlődésnek legfeljebb igen kis bekövetkezési százalékában válhatnak valóra és így a valósággal szemben túlzottan optimisztikusnak tekinthetők.

A háború után különösen szembevetünk a munkabérekövetelések körüli érvcsatáknak ilyen természete, amikor a termelés, különösen pedig az ipari termelés állapota súlyos válságokat mutat fel. A meglevő béreket elégteleneknek tartják s azt egyoldaluan életszükségletbeli és etikai szempontokkal indokolják. Elégtelenek a munkabérek, mert a háború előtt (pl. Németországban) jóval nagyobb mennyiségű életszükségletet lehetett fedezni az akkori bérekből. Elégtelenek, mert pl. egy másik szakmabeli munkáscsoport, mely azelőtt viszonylag rosszabbul volt fizetve, nagyobb javadalmazást tudott kiharcolni magának, mint egy másik csoport. Tanult munkások nagyobb béreket követelnek, mert jelenlegi keresményük a tanulatlanokéval egyenlővé, vagy azokénál kisebbé vált. Nagyobb béreket követelnek, mert külföldi egyes államokban többet keresnek a munkások. Mindez emberileg megérthető, de a kapitalisztikus termelés *miből?* kérdésénél kellően figyelembe alig vevő okoskodás, mert nem számol az iparág, a közgazdaság és a piac helyzetével.² Ezzel szemben a munkaadók gyakran túlzott mértékben hangsúlyozzák ellenargumentaikkban iparágaik válságos helyzetét, a kivitel csökkenését, a piacok hiányát és elvesztését, a kedvezőtlen fizetési mérleget, a nyomasztó adókat, a hadikárpótlás terheit, tőkehiányt, a kedvezőtlen versenyviszonyokat.

17. A háború utáni Németországban a munkabér körüli eszmei harc, különösen pedig az a körülmény, hogy munkásszervezetek követeléseivel a munkaadók nagyon is a konkrét viszonyok realitásából merített ellenérveket szegeztek szembe,

¹ L. H. Herkner: Die Lohntheorien der deutschen Arbeiter- und Arbeitgeberverbände. Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart. Wien, 1928. J. Springer. 85—97. 1.

² Lásd: Mühlensfeld: Zur ökonomischen Theorie der Gewerkschaften. Archiv für Sozialwissenschaft und Socialpolitik Bd 52. S. 426. 1924. V. ö. Herkner i. m. 87. 1.

arra kényszerítette a munkásszervezeteket, főleg pedig az ú. n. szabad vagy szociáldemokrata szakszervezeteket, hogy modernebb, a változott viszonyoknak megfelelőbb érvekkel támogassák a munkaadókkal szemben és a közvélemény előtt a munkabér kvótájának növelésére vonatkozó állandó törekvésüket, minthogy az erre vonatkozó sablonos szocialisztikus argumentáció meggyőző erejéből a változó viszonyok realitásaival szemben ugyancsak sokat veszített.

Az egyik ilyen — hivatalos szakszervezeti oldalról vallott — felfogás, illetőleg érvelés abban áll, hogy a háború utáni áraknak kisebb hányadát teszi ki a munkabérnek, mint termelési költségnek eleme.¹ A közelebbi cél ebből folyólag a háború előtti munkabérkvóta visszaállítása, a további cél pedig a megfelelő (angemessen) munkabérkvóta elérése. Ez a felfogás a teljes munkahozadékhoz való jog gondolatvilágában él még, melyet akként formuláz meg, hogy a munkásokat illesse meg munkájuk teljes hozadéka, levonásával annak, ami a termelőeszközök fenntartásához, megjavításához és megszorításához közgazdaságilag szükséges. Ez a kvóta számszerűleg azért nem fejezhető ki pontosan, mert a technikai haladással nő a munkahozadék nagysága is. A munkásság kamat és vállalkozói nyereség nélkül való termelési rendre törekszik, amikor ezek a jövedelemfajták a munkabért nem fogják csökkenteni többé. Addig azonban, ameddig a munkásság ebbeli célját el nem éri, törekvése nem lehet más, mint az adott helyzetben a lehetőség szerint minél magasabb munkabérkvótát kiharcolni, valamint a tőke és vállalkozó hányadát minél alacsonyabbra lenyomni. Nem csinálnak belőle titkot tehát, hogy a kapitalisztikus rendszerben a munkásság nem tehet mást, mint folytonos emelését követeli béreinek. A 100 százalékos kvóta elérése a jövő társadalmi rend feladata lesz. E felfogás szerint tehát a munkabér objektív mértéke a munkabérnek a javak árában foglalt kvótája.²

A modern munkástörekvések azután az árban foglalt munkabérkvótának növelésében vélik a követendő és megvalósítható céljukat felfedezni már a termelés mostani rendjében is. Nagy tévedés azonban azt hinni és mondani teljes általánosságban, hogy a munkabér kvótája a modern technikai haladás során s mindenütt növelhető s különösen általánosságban állítani azt, hogy a munkabérkvótának a modern munkatechnika termelékenységeinek emelkedése arányában való növelését bármely termelési ág is elviselni bírja.

Az előállított jószág árában foglalt munkabérkvóta fokozásának elvét ennekfolytán nem lehet a munkabérpolitika ész-

¹ L. F. Tarnow: Das Ziel der gewerkschaftlichen Lohnpolitik. Gewerkschaftszeitung Nr. 35. 315—317. I. 1924. V. ö. Herkner u. o.

² V. ö. Herkner u. o.

szerű alapelveként odaállítani, mint azt felületesen a szakszervezetek gyakran elgondolják. Legfeljebb olyan kezdetlegesebb termelési viszonyokra volna találó és bizonyos határok között megvalósítható ez az elv, amelyek között a munkások — mint valaha — külön-külön kész és eladható jószágokat állítottak elő. Sehogysem találó ez azonban a modern géptechnika korszakára, amelynél az egy-egy munkásra, sőt egy-egy munkáskategóriára eső teljesítmény mértéke sem állapítható meg kielégítő pontossággal. Minél inkább fejlődik a legnagyobb munkaökonomiával dolgozó kapitalisztikus nagyüzem, szükségszerűen annál inkább csökken a termelési költségek összegében a munkabér kvótája a többi termelési költségalkatrészekhez viszonyítva.^{1, 2} Ily fejlődő termelésteknika mellett, a munkás bérjövödelme a munkaidőnek bizonyos leszállítása esetében is emelkedhet dacára annak, hogy az egyes termékdarabok árához viszonyítva a reá darabonként jutó munkabérkvótája csökken is. A munkabérhányad növelésére irányuló jelszó ekként az objektív kritikát nem állja ki és teljesen összeegyeztethetetlen nemcsak a magántulajdon rendjebeli kapitalisztikus géptechnika fejlődésmenetével, hanem a kollektív tulajdon tárgyát alkotó, de haladó és

¹ L. Herkner i. m.

² Herkner erre vonatkozólag gyakorlati számításokat közöl, amelyekből nyilvánvaló a munkabérkvóta folytonos növelésére vonatkozó elv felületessége és matematikai abszurditása a fejlődő termelési technika mellett. Így pl. egy kézműves cipészüzemben, ahol egy mester két segéddel napi 14 óra munkaidővel hetenkint 16 pár cipőt készített, melyet 7 márká 50 pf. áron adott el, a heti árbevétel 120 márká, ebből a munkabér 47 márká volt, vagyis a termék eladási árának 39%-a. Egy 100 munkással dolgozó cipőgyárban pedig, ahol 11–11½ órás napi munkaidővel hetenkint 2500 pár cipő volt a termelés hozadéka s a cipőpár ára 5 márká, az árbevétel 12.500 márká s a kifizetett munkabér 2200 márká volt hetenkint, a munkabér kvótája 17.6%-ot tett ki. Az egy-egy munkásra eső heti munkabérjövödelem a kisebb kvóta dacára a gyárban 22 márká, míg a kézművesüzemben csupán 15 márká volt. A gyárban ugyanis 2½ óra átlagos munkaidő esett munkásonként egy pár cipő elkészítésére, míg a kézműves üzemben 14–15 óra. Tegyük fel most már, hogy a gyáriparnak is ugyanezt az árbeli munkabérkvótát kellett volna ebben az említett példában is megfizetnie, mint amennyit a kézműves fizetett alkalmazottainak, vagyis 39%-ot. A heti munkabérek összege ebben az esetben 4875 márkára, az összes termelési költségek pedig 14.685 márkára emelkedtek volna, vagyis a heti termelési költség 2145 márkával haladta volna meg a heti árbevételt, ami a gyári vállalatnak csakhamar a bukását idézte volna elő. A cipőgyártásra itt felhozott eset azonban tipikus jelensége a modern termelési mód fejlődési irányának, mely szerint minél inkább kifejlődik a legnagyobb munkaökonomiára törekvő kapitalisztikus nagyüzem, annál inkább csökken a munkabér kvótája a termelési költség többi elemeihez viszonyítva. Fel lehetne hozni azt az ellenvetést is, hogy a reálbér kvótáját a használati javak megfelelő olcsóbbá tételével is fokozni lehet. Ha az elővett példában ily módon akarnók a 17.6%-os munkabérjuttalékot 39%-ra emelni, akkor az illető cipőgyárnak egy pár cipőt 12.25 márkáért kellene eladnia s a heti árbevétel ekkor 5641 márkára csökkenne. Minthogy maga a nyersanyag 9375 márkába kerül, ez az eljárás ugyan csak lehetetlen a gyári üzem részéről. (L. Herkner i. m. 89–90. l. és E. Francke: Die Schuhmacherei in Bayern. Stuttgart 1923. 131–142. l.)

fejlődő modern géptechnikájú termelési üzemek feltételezése mellett is. A technika eszközeinek, gépeknek felállításával, üzemben tartásával stb., stb. járó termelési áldozatokat ott ugyancsak termelési költség gyanánt számításba kellene venni, az egyes üzemek konkrét munkabérkiadásával, mint szintén termelési költségekkel szemben. Az egyes gyárüzemekben befektetett fejlődő géptechnika és a gépek fejlődő termelésbeli munkateljesítményeinek aránya, a munkáskezek enélkül való teljesítményképességeivel szemben ott is termelési és számítási koefficiensként kellene hogy szerepeljenek s nem mint a termésnek ingyenes ajándékai (akár a pénznélküli gazdálkodásra gondolnak is, akkor is mérlegelni kell a befektetési áldozatarányokat). A termékek árához vagy általában értékéhez viszonyított munkabérkvóta folytonos és következetes növelése ekként a géptechnika fejlődő módjaival és berendezéseivel dolgozó üzemek mellett matematikai lehetetlenség és megvalósításának legfeljebb a termelési technikának visszafejlődő, dekadens (vagyis ismét nagyobb mértékben a kézimunkára utalt) állapotában volna — bizonyos korlátok között lehetősége.

18. Munkás, szakszervezeti, illetőleg szocialista oldalról szokásos jelszó továbbá a belföldi fogyasztópia erősítése érdekében való munkabéremelés követelésének általánosítása.¹ Minthogy ezzel az eláltalánosított szociálpolitikai argumentációval minden országban gyakran és kellő kritika híján találkozunk, szükséges erre is kiterjeszkednünk.

A leggyakoribb és legvalószínűbb sikerre számottartó argumentum, hogy a belföldi piac fogyasztóképességének fokozására és így a termelési krízisek nehézségeinek áthidalására a leghatékonyabb eszköz a magasabb munkabér.² Hogyha a munkabérjövedelem általános emelkedése a munkások nyújtotta termelőszolgáltatások fokozásából állott elő, úgy tudományos szempontból is meg kellene állapítani e felfogás helyességét, a valóságban azonban a szakszervezetek a változatlan, esetleg csökkent mértékű termelőszolgáltatásnak nagyobb díjazására gondolnak csupán. Ily körülmények között a munkásság vásárlóereje pillanatnyilag növekszik ugyan, minek folytán nagyobb kereslet áll elő tömegszükségleti javakban, azonban a munkásrétegek vásárlóereje emelkedésének viszont más társadalmi rétegek vásárlóerejének gyöngülése felel meg, aminek a termelőjavak, tőkék után való kisebb kereslet a következménye.³

Gyakorlatilag a munkabéremelés kedvező közgazdasági hatásának megítélésében a főszóly azon van, hogy vajjon a termelés emelkedése lesz-e ennek a következménye. Ha igen, úgy kilátás van rá, hogy az általános normális béremelés a reál-

¹ V. ö. Herkner i. m.

² U. o. 91.

³ U. o.

bérek általános színvonalának emelkedését is jelentse. Ilyen kedvező alakulást lehet elgondolni pl. Herkner szerint abban az esetben, ha a szakszervezetek kedvező gazdasági konjunkturák között tartózkodva az általános nagy bérmozgalmaktól, helyes taktikával az egyes munkáskategóriák pénzösszegbeli (névleges) munkabéreit fokozatosan javítják meg. A bérjavításnak a szükségleti javak után való kereslet megnövekedése lesz a következménye. A különböző munkáskategóriák javára fokozatosan s nem egyszerre beálló ilyen munkabérjavulás esetében *lehetséges*, hogy annak nem lesz a keresett tömegjavakban való drágulás a következménye. (A következmény tehát abban az esetben a reálbérek, vagyis a munkabérjövedelem vásárlóerejének megnövekedése lesz.) A drágulás bekövetkezését több idevágó kedvező körülmény hárítja el. Így pl. az a körülmény, hogy a termelőknek jelentékenyebb, eddig eladni nem tudott jószág készletei vannak, vagy ha a kereslet megnövekedése a meglevő munkaerők jobb üzemi kihasználását, vagy a teljes létszámú foglalkoztatást, a redukált idejű dolgoztatás megszüntetését és a teljes munkaidejű foglalkoztatás visszaállítását teszi lehetségessé. Mindezek olyan körülmények lehetnek melyek a termelés kiterjesztéséhez vezethetnek anélkül, hogy annak áremelkedése volna a következménye. Ehhez járulhat még a külföldi versenynek az áremelést megakadályozó hatása is. Sőt megtörténhetik, hogy a nagyobb kereslet folytán a munkaerők gazdaságosabb kihasználásának beálló lehetősége az önköltségek leszállásán keresztül bizonyos tömegjavak megolcsóbbodásával is járhat. Még további kedvező következmény lehet az is, hogy a tömegszükségleti javak kereslete, illetőleg azok termelésében megindult fellendülés a termelési és ú. n. tőkejavak nagyobb keresletéhez és termelésfokozásához is vezet stb. stb. Különösen könnyen gondolható el ilyen fejlődés tőkékben gazdag országokban, ahol a magasabbrendű termelési vagy ú. n. tőkejavak előállításának bizonyos megszorítása a tömegszükségleti jószágok többtermelése érdekében még jótékony, válság megelőző hatással is járhat, ahol nagyobb a remény arra is, hogy a munkabéremelés a termelési technikának fokozottabb fellendülésére vezet, ahol a munkásságnak takarékbetétei vannak és termelő befektetésekre fordíthatók stb. stb.¹

Nehéz, válságos viszonyú termelési állapotok, stagnáló közgazdaság mellett azonban, ahol kevés az üzemi forgó tőke, magas a kamatláb, nagy az adóteher, ahol az üzemi kiadások nagy részét s az új kiadási többleteket mindenestre kölcsönökkel kell fedezni, már a munkabér puszta finanszírozása is rendkívüli nehézségeket jár. Pedig itt még csak *névleges* pénzösszegű munkabéremelésnél tartunk, melyről kétséges, hogy

¹ Herkner u. o. 91—92. l.

reálbérjavulássá is tud-e válni. Hátha még a fogyasztási viszonyok, a piac felvevőképessége is rosszabbodik és a termelőárak felhalmozódnak. Ilyenkor a hitel további megfeszítése, majd üzemredukció, a munkásselbocsátások fokozódó mértéke következnek be. Fellép az üzemek „racionalizálásának” jelensége, mely a munkabéremelések folytán a munkáskezek százának csökkentésével és jobb kihasználásával védekezik, ami üzemi szempontból helyes lehet, de olyan országban ahol nagy a munkakínálat a kereslethez viszonyítva, a munkanélküliség további növelésével jár. Ily kedvezőtlen közgazdasági körülmények között tehát a munkabéremelésnek egyáltalában nem lehet meg a termelésre és közgazdasági helyzetre kedvező hatása, amint azt a modern szakszervezeti argumentáció általánosságban szereti állítani.

Ugyancsak gyakori és általánosan használni szokott argumentáció a munkásszervezeti vezetőségek részéről — mire némileg már céloztunk is — az arra való hivatkozás, hogy csak az emelkedő bérek nyomása kényszeríti rá az egyes országok termelését a nemzetközi versenyképesség megtartása végett szükséges üzemésszerűsítés és termelékenység fokozás megvalósítására. Az amerikai példákra való hivatkozás a kiegészítője ennek az érvelésnek gyakran olyan megállapításokkal, mintha Amerika gazdasági virágzása magas munkabéreinek volna a következménye stb. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy nem minden ország közgazdaságának van egyenlő szociális szolgáltatóképessége. Amerika a maga hatalmas természeti erőforrásaival, legnagyobb tőkeerejével, óriási és uniformizált szükségletek számára berendezett fogyasztópiacaival és az európai viszonyokhoz képest a termelés fejlődési méreteivel szemben aránylag szűk munkakínálatával nem említhető egysorban Európának s különösen Középeurópának nagy munkáskínálatú és munkanélküliségű, nehezebb termelési, fogyasztási és versenyviszonyok között levő és minden tekintetben sokkal szegényebb és kisebb szolgáltatóképességű közgazdaságával.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni továbbá, hogy az „üzemracionalizálás” elsősorban sok munkást foszt is meg munkaalkalmától. Az az optimisztikus gondolkodásmenet, hogy az üzemésszerűsítés folytán nőnek az alkalmazottak munkabérei és eszüknek az árak, minekfolytán a racionalizált üzemekben felszabadult munkáskezek új termékeny munkaalkalmakban foglalkoztathatók, mint már rámutattunk, csak kedvező helyzetű fellendülő közgazdaságokban válik be. Stagnáló, nehéz termelési- és versenyviszonyok között attól lehet tartani, hogy a munkanélküliség válik krónikussá, különösen erős munkakínálatú országokban. Bármint alakulnak is azonban a viszonyok és bármennyire is beválik közgazdaságilag az üzemracionalizálás, az ennek folytán kenyér nélkül maradtak töme-

geit nem szabad egyszerűen a munkanélküli támogatás és improduktív szükségmunkák által való segélyezés gondjaira bízni. A helyes szociálpolitika csak az lehet, amely ezeket a kategóriákat is a termelékeny, észszerű munkaalkalomkeresés és önálló exisztenciaalapítás útjára tereli.¹ Ellenkező esetben a gazdasági lerongyolódás és inflációk felé vezető szomorú útra lépünk.

19. Meg kell itt még arról is emlékeznünk, hogy a Népszövetség által felállított Nemzetközi Munkaügyi Hivatal útján a szakszervezeti politika a munkabérek nemzetközi egyenlítésének célját is tűzte ki. Csakhogy ez a célkitűzés a szakszervezetek részéről nem a „miből?” kérdésének, az egyes országok igényfedezeti erejének gondos figyelembevételével, hanem egyszerűen követeléseképpen történt a munkaadó-kategóriákkal szemben. Még nem is olymódon, hogy pl. a nevezetesebb termelő, illetve ipari államok munkabéreinek valamely közepesét, vagy átlagát gondolnák általánosítandónak, hanem azzal a tekintetnélküliséggel, hogy a legmagasabb munkabéreket felmutató állam munkabérszínvonalát kell a többi valamennyinek is elfogadni s fizetnie. Ennek következtében pl. a német szakszervezetek keveset törődnek a belga, olasz, vagy osztrák munkabérekkel, de annál jobban emlegetik az angol és még inkább az amerikai munkabérszínvonalat. Ez az eljárás nem veszi figyelembe, hogy az amerikai magas munkabér — mint már jeleztük is — a természeti kincsekben és tőkében való gazdagságnak és a viszonylag nem túlbő munkakínálatnak a következménye. Amerikában az egy-egy munkásra eső munkahozadék (Arbeitsertrag) is sokkal nagyobb, mint Európa sűrűbben lakott, silányabb talajú, tőkében és jószágforrásokban szegényebb országaiban.² A nemzetközi igényfelkeltésnek ez a nem éppen lelkiismeretes módja — mely leginkább a mai parlamentáris államoknak a szocialisztikus áramlatokkal szemben való belső gyöngesége miatt nem fékezhető — sok veszedelmes illúzió és törekvés keltésével jár, melyek következtében a tömegnyomás az európai államokat sok improduktív sziszifuszi természetű szociálpolitikai pénzügyi erőfeszítésbe sodorhatja anélkül, hogy az általános közgazdasági jólétet növelni bírná. A nagy munkástömegek jólétét nem lehet ugyanis sem népszövetségi protekcióval, sem internacionális szocialisztikus parancs-rendelkezésekkel felemelni, hanem egyedül a társadalmi jószágkészletnek, a szükségletkielégítési javaknak megszorításával. A tömegjavak megszorítása maga a tömegjólét. Ehhez azonban csak eredményes termelés juttat el.

Ezzel a szépitetlen valósággal szembe kell néznie a szociálpolitikának és a társadalomnak egyaránt s így a munkástársas-

¹ Herkner u. o. 93—94. l.

² L. Herkner i. m. 90—91. l.

dalomnak is. Korántsem a gazdasági liberalizmus kényelmes laissezfaire álláspontjára akarunk helyezkedni akkor, amikor mindezeket megállapítjuk. Ellenkezőleg. Az individuális-liberális gazdasági felfogás egyszerűen feleslegesnek tartotta a nagyobbvonalú szociálpolitikai gondoskodást, vagy legalább is kevés érzéket tanúsított ebben az irányban, mert kérlelhetlen gazdasági törvényekre és a gazdasági életnek bennrejlő (immanent) harmóniáira utalt, mint amelyekkel szemben úgylis hiábavaló minden erőlködés. A munkásérdekeltségek munkabérpolitikája pedig egyedül az osztozkodás útján való előbbrejutás szempontjára helyezkedve, szinte magátólértetődőnek veszi a megfelelő igényfedezet mindenkori meglétét. Míg tehát az előbbi álláspont a szociális gondoskodás terén való negativizmust jelenti, az utóbbi a szociális gondoskodás reális alapjainak, fedezetének és így tulajdonképpen a szankcióinak kérdéseiben való negativitást. A helyes, a maradandó eredményekre törekvő szociálpolitikának ezzel szemben *mind a két oldalon a vouloir-faire és savoir-faire pozitív cselekvőségére, irányítására és megmunkálására kell törekednie* a liberális laisser-faire és szocialisztikus egyéb szempontokat figyelembe nem vevés álláspontjaival szemben, mégpedig annál inkább, minél nagyobb szabású és szövevényű a gazdasági élet s minél több jószágfedezetet követelnek a nagy tömegek életigényei.

20. A munkabért, — az eddigiekből is láthatólag — ha a társadalmi és közgazdasági élet nagy realitásait és a nagy tömegek huzamosabb időn keresztül való életmódbeli sorsát tartjuk szem előtt, annak reális és nem nominális értelmében kell a szociálpolitika szempontjából felfognunk.

Míg ugyanis a névleges, a pénzösszegbeli munkabér számszerűen elasztikus, gyakran légneműen bizonytalan terjedelmű valami, addig a reálbér, vagyis a munkabérjövedelemből megszerezhető szükségleti javak mennyisége nem más, mint egy-egy darabja a társadalmi, a nemzeti termelés hozadékának (Ertrag). Azt tehát, hogy meg legyen, elsősorban is meg kell termelni. Hogy pedig nagyobb jószágmennyiségeket lehessen juttatni a társadalom túlnyomóan nagy része számára, nagyobb jószágmennyiséget kell a társadalom számára megtermelni. Ezt a megtermelést pedig a dolgozó társadalomnak, az emberek millióinak maguknak kell elvégezniök. Ez a kérlelhetetlen igazság. Akár igazságos, akár igazságtalan, arányos, vagy aránytalan a földi javak elosztása, legelsősorban *meg kell lenniök* azoknak a javaknak, melyekből osztozkodni akarunk, különösen pedig azoknak a szükségleti javaknak, melyekre az emberek túlnyomó többsége tart igényt. S ha az emberek túlnyomó többsége tart nagyobb osztályrészre: több munkajövedelemre igényt, annál inkább kell többet és nem kevesebbet megtermelni ezekből a javakból. Tartós jutalékemelkedése a társadalom többségét kitevő tömegek jövedelmeinek tehát csak az

egy-egy emberre eső termelésbeli hozadék, vagy a másik oldalról nézve: a munkateljesítmény emelkedésén keresztül érhető el. Az ellenkező felfogás veszedelmes illúzió, a lehetetlennek lehetséges gyanánt való feltüntetése.

A munkateljesítmény csökkentése útján való munkabérenövelés csak ideiglenes és sporadikus helyzetjavítást csikarhat ki ennél fogva, mert az általánossá váló munkateljesítmény-csökkentés, mint osztály- és bérharci eszköz a társadalmi termelés s elsősorban a tömegszükségleti jószágtermelés eredményét, vagyis azt a fedezetet szállítja le, amely bármely társadalomban a tömegfogyasztás kielégítésére áll rendelkezésre. A valódi tömegjólét csak a termelt javak s főleg tömegszükségleti javak bőségében állhat. A szociálpolitikának tehát elsőrendű feladata arra törekednie, hogy ezeknek a tömegszükségleti jószágoknak minél nagyobb bősége álljon elő a társadalomban. Erre pedig csak az eredményességében biztosított, az efficiens társadalmi termelés lehet az eszköz és előfeltétel. Hogyha azonban a termelésre hivatott nagy tömegek az ő szervezeteikben nagyvonalúan és tervszerűen a munkateljesítmény csökkentése révén való munkabérenövelésre rendezkednek be, elkerülhetetlen következmény a termelésnek egyre növekvő inefficienciája. Az ily osztályharci munkabérpolitika ekként végeredményben sziszifuszi munkához kell hogy vezessen, oly sziszifuszi haremodorhoz, mely esetről-esetre lendít a pénzbeli munkabérszínvonalon, de a munkateljesítmény redukcói folytán a fogyasztói és használati oldalról eleve megghiúsítja a reális, vagyis szükségleti javakban, vásárlóerőben kifejezett munkabérjavulás lehetőségeit. Minden munkabér és munkabéremelkedés a termelési költségnek és a javak árának is eleme és tényezője lévén, a termelő vállalkozót és a közvetítőt is — részint jogos érdekvédelmi, részint nyereszkesedési alkalmként jelentkező — áremelésre indítja. A munkateljesítmény csökkentése révén való munkabérenövelés ily módon különösképpen és szükségszerűen kell hogy fokozza és általánossá tegye azt a modern ár- és bérproblémában mutatkozó circulus vitiosust, mely szerint az élet általános drágulása indokolja meg a munkabéremelést, a termelési költségek s köztük elsősorban a munkabér emelkedése pedig a drágulást. Ebben az önmagába visszatérő oksági és okozati folyamatban a munkateljesítmény csökkentése által elért munkabérenövelés az a koefficiens, amely a modern társadalmi jólét következetes emelkedésének és általánosodásának mindenütt jelentkező lerontó, megakasztó, megszüntető tényezőjeként, mondhatni általánosan elterjedt eredményességpusztító bacillusaként jelentkezik. A munkateljesítmény csökkentése révén való munkabérenövelés eláltalánosodott tendenciájában ugyanis benne van a társadalmi igények fedezetsökkentésének állandó koefficiense.

A technikának fejlődése korábban a munka termelékeny-

sége kétségtelenül emelkedik és ezen az alapon meg van a remény és lehetőség arra, hogy a munkabérek is emelkedjenek anélkül, hogy ezt a munkateljesítmény, tehát a termelés efficienciájának rovására kellene elérni. Sőt, nem ismételtük eléggé: a maradandóan nagyobb szükségletkielégítés mennyiségét lehetségessé tevő reálmunkabér, vagyis a tömegjóléti haladás a munkásrétegekre nézve csakis ezen az alapon lehetséges, ha t. i. a társadalmi tömegszükségleti javak készlete és ennekfolytán az egy-egy munkásra jutó jószágmennyiség aránya is egyre nő. Ezt ugyanis csak az eredményes termelés tudja elérni, ellenben a munkateljesítmény csökkentése megcsökkenti, megsabotálja a tömegszükségleti termelésnek és a tömegszükségletkielégítő jószágmennyiségeknek reprodukcióját is: drágulást, tehát a munkabéregek reális szükségletkielégítő tartalmának csökkenését jelenti. Ezzel szemben az efficiens termeléshez vezető és a munkateljesítményt nem csökkentő, vagy fokozó munkakifejtés a társadalomra, a munkásságra, illetőleg az egy-egy munkásra jutó szükségleti jószágmennyiség arányát növeli és így az olesóbbodási tendenciát, vagyis a munkabéregek reális szükségletkielégítő kapacitásának nagyobbodását egyedül teszi lehetővé.

A helyzet tehát a munkateljesítmény csökkentésével, vagy annak növelése mellett elért munkabérjavítást illetőleg a következőkben foglalható össze:

A munkateljesítmény csökkentése a szükségletkielégítő tömegjószágfedezet arányának csökkentéséhez vezet s így az ezzel kapcsolatban elért munkabérenövelés is inefficiens, mert a munkabéregek szükségletkielégítő kapacitása csökken. Ezen az úton tehát növekedő tömegjólét, vagy munkásjólét el nem érhető, illetőleg a szükségszerű drágulás folytán parallizálódik.

A munkateljesítmény növelése képesen elért munkabérenövelés ellenben oly viszonyok közt adódik, amikor a társadalomra, munkásságra s így egy-egy munkásra jutó szükségleti jószágmennyiség aránya következetesen emelkedik, a munkabéregek reális szükségletkielégítő kapacitása nő s ennél fogva nő a kedvezőbb szükségletkielégítésben álló tömegjólét is. Láthatjuk ebből, hogy *a tömegjólétben való haladás, vagyis a szociálpolitika legnagyobb céljához való közeledés a) csak efficiens, a munka termelékenységét növelő termelésen keresztül érhető el és hogy b) a munkateljesítmény csökkentése útján elért munkabérenövekedés a munkásjólét emelkedő tendenciájával ellentétes hatású.*

21. Igen természetes, hogy az imént kifejtett és szerintünk alapvető jelentőségű szociálpolitikai alapelv kifejezésre-jutása a konkrét viszonyok szerint különböző változatokat és intenzitásokat mutathat fel aszerint, hogy a munkabérenöve-

kedés, vagy pontosabban: a munkabérösszegek tartalmát alkotó pénzegységek számbeli növekedése milyen arányban áll a munkateljesítmény növekedéséhez vagy csökkenéséhez, illetőleg a munkabéregrységekre eső munkateljesítményegységek növekedéséhez vagy csökkenéséhez. Bármennyire áttekinthetetlenül sokoldalú milliónyi változatban fordul elő és szövődik is egymásba a társadalomban a munkabér és munkateljesítmény egymáshoz való viszonyának ez az alakulása, kétségtelen, hogy e milliónyi konkrét alakuláskomponensek a társadalomban egységes jövedelemeloszlási, olcsóbbodási vagy még inkább drágulási jelenségekhez és tendenciákhoz vezetnek, mint rezultánsához. Az egyes esettípusok körébe milliónyi és milliónyi konkrét alakulási eset és folyamat tartozik, természetesen mint komponens, de a kialakulás tendenciája csak kevésféle lehet s a komponens-esetek sokfélesége csupán a fő-tendenciatípusok jellegzetességének nagyobb vagy kisebb fokában jut kifejezésre. A helyzetmegítélésre természetesen nem egyes konkrét munkabérnövelési vagy csökkentési esetek s a velük szemben álló munkateljesítmény mértéke, mint pillanatfelvételek az irányadók, hanem az a körülmény, hogy *bizonyos időszakokban* milyen munkabérfejlődés és munkateljesítményfejlődés áll egymással szemben. Ez határozza meg ugyanis az illető időszaknak a jellegzetes tendenciáját abban a tekintetben, hogy a társadalomra, illetőleg annak tagjai számára megtermelt jószágfedezet aránya bővül-e vagy szűkül-e?

Csakis a bővülő társadalmi jószágfedezet növelheti az illető társadalom materiális jólétét, illetőleg annak egy-egy tagjára jutó átlagát. Tehát csak a bővülő társadalmi jószágfedezet nyújthat kilátást arra, hogy a társadalom tagjainak túlnyomó része, vagyis a szociálpolitikát elsősorban érdeklő nagy tömegek szükségletei és igényei emelkedő jutalékra találjanak ebből a jószágfedezetből. Csak ez lehet a növekvő jólét irányában való haladás biztos alapfeltétele. Ezzel szemben a vagyon- és jövedelemeloszlás *pusztá eloszlásbeli* kvótájának javítgatásai csak ideiglenes és mihamar megszűnő helyzetjavulást idézhetnek elő a társadalmi jószágfedezet arányának, vagyis a termelés produktivitásának következetes emelkedése nélkül, már csak azért is, mert a modern termelés oroszlánrészét a nagy tömegek számára rendszerint a gyors elfogyasztási, illetőleg elhasználási tartamú tömegjószág-mennyiségek termelése teszi ki.

Mindezekből következőleg a munka növekvő termelékenységének kell kiegyensúlyoznia, illetőleg túlhaladnia a munkabér összegbeli emelkedésének mértékét, ha azt kívánjuk, hogy a drágulás meg ne semmisítse a munkabér pénzösszegbeli emelkedésének hatását. Minthogy azonban a javak drágulásának nemcsak a munkabér emelkedése a tényezője, hanem a vállalkozói nyereség, kamat, adók stb. rátáinak növe-

kedése is, csak szükségszerű következménye ilyen körülményeknek az, hogy a nagyobb társadalmi jólét, illetőleg a legnagyobb tömegű társadalmi osztályok jólétének emelkedése csak akkor következik be, hogyha a társadalmi jószágfedezet növekedése, más szóval a munka termelékenységének emelkedése a munkabér emelkedésén kívül álló egyéb drágítási tényezőket ki tudja egyensúlyozni és felül tudja mulni hatásukban.

Ebből az adott helyzetből következik az is, hogy a szociális helyzetjavításnak egyedüli immanens, minden korszakokon keresztül ható tényezője a termelő munka — természetesen a modern technika fegyvereivel megerősített termelő munka — termelékenységének megfelelő haladása. Ezzel szemben a munkabérenövelés csak ennek hatásbeli, illetőleg fedezetbeli keretei között érvényesülő, tehát csak a termelés efficienciájának pillanatnyi keretei közötti kvóta-korrigáló, vagyis — mondhatjuk — végeredményben másodlagos tényezője. Ugyanilyen másodlagos — ideiglenes — hatású a többi jövedelemágak (nyereség, kamat, járadék stb.) rátáinak és kvótáinak visszaszorítása is a munkabér kvótájával szemben. A kőkorszak és a modern géptechnika korszakai között az átlagos tömegszükségletek száma és kielégítési módjai tekintetében fennálló óriási különbségnek tehát elsősorban a modern géptechnika korának összehasonlíthatatlanul nagyobb munkaefficienciájából főlénye az oka és nem a modern munkabér kvótájának, vagyis a többi jövedelemágakkal szemben elért nagyobb hányadának emelkedése a kőkorszakbeli jövedelemeloszlással szemben. Ha csupán a jövedelemeloszlási és nem a munka termelékenységbeli haladása útján tartott volna az emberiség, akkor ma is csak a kőkorszakbeli tömegszükséglet-kielégítés módjával és eszközeivel kellene megelégednünk. Pedig akkor valószínűleg közelebb állottunk a kommunisztikus egyenlőség állapotához, mint a modern géptechnika és kapitalizmus idejében.

VII. FEJEZET.

A munkásbiztosítás, illetőleg társadalmi biztosítás.

1. A tervszerű erő kifejtést folytató ember lehetőleg igyekszik a véletlen és a bizonytalanság esélyeit kizárni életviszonyaiból és igyekszik a maga életviszonyaiban lehetőleg indokoltá tenni a biztonságnak, az életrend megalapozottságának érzését. Innen ered a biztosítás alapgondolata: kirekeszteni a jövő bizonytalanságait és a nyugodt életmód, a zavartalan életfolyás számára lehetőleg biztosítékokat szerezni a véletlen bajaival, az esetleges rossz vagy szorult helyzetekkel szemben.

A modern társadalom jelentékenyebb vagyonnal nem rendelkező rétegeinek s köztük a bér munkások kategóriáinak életpályája olyan, mely ezt a törekvést talán a legnagyobb mértékben teszi megokolttá.

A középkor, a naturálgondolkodás patriarchális életviszonyai között ez a kérdés nem volt annyira égető, mint ma. A föld népének maga a termőföld, amelyen valamiképen elhelyezkedett, volt a biztosító, mely elhelyezkedés főleg családok szerint történt. A beteg vagy munkára képtelen tagot eltartotta tehát rendszerint a földműves család többi része, esetleg a szolgálatadó, a földesúr stb. Az iparosok támogatásáról a cég hivatása volt gondoskodni, szóval akkor még a népességnek aránylag csak igen-igen kis része volt annyira gyökérnélküli, hogy keresetnélkülisége esetén ne tudott volna valahová fordulni.

Az újkor munkástársadalmánál egészen mások a viszonyok ebben a tekintetben. Itt a népességnek nagy, sokszor túlnyomó része olyan, mely az eredeti, földet művelő keretektől teljesen elszakadva, nagy tömegekben él a városokban, illetőleg az ipari gócpontokon. Ez a népesség tehát a földművelő család, a földesúr stb. támogatására nem számíthat többé balsorsa, betegsége, balesete idején és így ilyen esetekben való megsegítése végett különleges, az ő különleges viszonyaihoz

alkalmazkodó megoltalmazó és meggyámolító intézményekre van szüksége.

A modern bér munkásosztály pályájának velejáró bizonytalansági esélyei azok, melyek a munkásbiztosítás nagyarányú kiépítésének érdekeit megadják. Még pedig teljesen sajátos, a kapitalisztikus és géptechnikai termelési és népesedési folyamat viszonyaihoz alkalmazott munkás-, sőt szociális biztosító intézmények kiépítése bizonyult szükségesnek, mely messze túlszárnyalja a középkori szegénységélyezésnek és jótékony-ságnak a modern feladatokkal és arányokkal szemben ugyan-csak szűkké vált kereteit és fogalmait. Ez a feladat azután túlnőtt a tulajdonképeni munkásosztály keretein s ma már általános szociális biztosításról beszélünk mindazok részére, akiknek bármely foglalkozásbeli keresetük nem üt meg bizonyos mértéket s egyébként nem részesülnek valamely köz-hivatali nyugdíjban stb. stb.

A munkásbiztosítás érdektudata a modern munkásügy alakulásának láttára egyre ellenállhatatlanabbul terjedt el úgy a munkások, mint később a munkaadók táborában és nemkülönben a köz érdekeit mérlegelőknél. Követelményévé tette ily-módon annak kiépítését a szociálpolitikus és a kultúrember épúgy, mint maga a munkásosztály vagy általában az érdekelt kis ember. Követelménnyé tették az egyre szélesebb érte-lemben vett munkásbiztosítást a társadalmi béke fenntartásá-nak és biztosításának célzatával, de bizonyos mértékben és irányban már az osztályharc szempontjából is. A társadalmi biztosítás megfelelő és közérdekű kiépítése ekként ma már általánosan elismert hatalmas érdeke a modern társadalomnak és kifejezője a nemzeti társadalom szolidaritásának azokkal szemben, akik munkájukkal adóznak fenntartásához.

2. A munkásbiztosítás, vagy még több társadalmi rétegre kiterjeszkedőleg: az ú. n. társadalmi (szociális) biztosítás lehet *önkéntes*, tehát a munkás stb. belátására bízott és *köte-lező*. A biztosítás *szüksége* a munkás anyagi helyzetét igen gyakran jellemző bizonytalanságból folyik. *Munkásvédelmi* szempontból a *kötelező* munkás-, illetőleg szociális biztosítás szociálpolitikai fontosságának elismerése egyre általánosab-ban terjedt el. A tapasztalat szerint többnyire csak ezen a módon érhető el az is, hogy a munkások legnagyobb része biztosítva legyen, ami ismét alapja a *kedvezőbb feltételű* biz-tosításnak is.

A kötelező biztosítás azért is szükségesnek látszik továbbá, mert oly kereseteknél, amelyek nem sokrendű szük-séglet fedezését engedik meg, a jövőről való gondoskodás rendszerint csak kényszer útján sorozható be a feltétlenül ki-elégítendő szükségletek sorrendjébe.

A munkásbiztosítást eleintén a munkások, különösen a szocialisták sem fogadták kedvezően. Szocialista részről elein-

tén attól is tartottak, hogy a munkás elégedettebb lesz ennek következtében, ami a szocializmusnak intenzitását csökkenti. Keveselték másrészt ugyanerről az oldalról a biztosított kedvezményeket. Egyes munkáskategóriákra igen terheseknek látszottak továbbá gyakran a beszolgáltatandó illetmények is.

Ma már megváltozott a szocializmus hangulata érészben, sőt éppen szocialisztikus oldalról igyekeznek néha a biztosítás iránti követelményeket különösen a munkanélküliség esetére való biztosítás terén a mai társadalmi rendet szinte már megrepesztően széles terjedelműekre felfokozni.

Minél általánosabb és minél szélesebb rétegekre terjedő a biztosítás, annál kisebbek s így elviselhetőbbek aránylag a velejáró díjak is. A biztosítás díját viselhetik: *a)* maguk a biztosítottak, a munkások, illetőleg alkalmazottak stb.; *b)* a munkaadók; *c)* az állam és *d)* e kategóriák valamennyien, vagy közülök kettő közösen, illetőleg megosztva.

Többsnyire a munkaadók és alkalmazottak közösen, bizonyos arányban felosztva viselik a biztosítási díjakat s az állam kiegészítőképen járul hozzájuk.

A munkás a biztosítási díjat természetesen áthárítani igyekszik a munkaadóra, a munkaadó pedig a fogyasztóra. Idővel többé-kevésbé sikerülni is szokott ez, de nem mindig és nem teljes bizonyossággal, úgyhogy az ellenkező, — amikor t. i. a munkaadó kénytelen viselni a biztosítási díj egész terhét (az állami hozzájárulás részletétől eltekintve) — sincsen kizárva. Megtörténhetik természetesen az is, — bár a gyakorlatban eddig legalább az esetek ritkábbik része közé tartozik ez, — hogy a munkás díja járulékait nem tudja a munkaadóra áthárítani s így annak terhét maga viseli. Emelkedő bértendencia korszakában ez az eset leginkább van kizárva. A munkásokra eső díjak befizetését, illetőleg előlegezését azonban már igazán nem volna gyakorlati dolog a munkásokra bízni, mert a munkás könnyen juthat — szándékosságtól eltekintve — oly helyzetbe, hogy nem tudja a díjrészleteket befizetni.

A munkás — illetőleg társadalmi — biztosítás főágai: *a)* a baleset, *b)* betegség, *c)* aggkor és rokkantság és *d)* a munkanélküliség esetére való biztosításban alakultak ki. E kategóriák közül a *munkahiány* esetére való biztosítás fogalma és megvalósíthatásának mértéke nagyon labilis. Egyik alapfeltétele e biztosításmódnak ugyanis annak a megállapítása, hogy a munkás nem tud munkát kapni, ami igen nehéz és nehezen meghatározható dolog. *Akármilyen* munkaalkalmat ugyanis, — legalább a maga jószántából — nem fogad el a modern munkás. Olyan biztosítási módot megvalósítani pedig, amely rendszeresen a mindenkori *igényeknek megfelelő* munkaalkalmat tudjon biztosítani a nagy tömegeknek, nem is lehetséges, mert hiszen éppen *az igényeknek megfelelő* munkaalkalmak hiánya miatt szokott főleg a munkanélküliség beállani az egyes szakmákban.

A munkahiány elleni biztosítást eleinte leginkább a munkásszervezeteknél figyelhetjük meg. Főleg a sztrájk, vagy munkahiány esetére fizetett szakszervezeti támogatásban jelentkezik ez is inkább a bérmozgalom érdekében, mint valami nagyobb vonalú társadalmi intézmény gyanánt. A szocializmus hatalmi befolyásának súlya kényszeríti ki később itt-ott a munkahiány esetére való állami kötelező biztosítást. A szociálistitikus törekvés érészben: a biztosítás terhét a munkaadóval és az állammal viseltetni, a biztosítási segélyek fizetési kötelezettségének és a segély élvezetére jogosultaknak, valamint a segélyfizetés körülményeinek meghatározásában ellenben a saját szakszervezetek s általában szociálistitikus tényezők kezébe adni a rendelkezés hatalmát. Igen veszedelmes irányzat ez társadalompolitikai szempontból, az t. i. mely a munkahiány esetére olyan kötelező biztosítást kíván, melynek terhét és garanciáját az állam viselné és amely általában véve törvénybe iktatja a munkanélküliség esetére való állami eltartás jogát, anélkül, hogy ennek kereteit és főleg korlátait a közérdeknek megfelelően megszabná és szankciónálni tudná és bírná. Erősen a forradalmi fejlődés jellegével bírhat már a szociális biztosítás ily módon való alakulásának az iránya, mert széles néprétegek kötelező állami, illetőleg társadalmi eltartását mondatja ki anélkül, hogy ezzel szemben garanciákat nyújtana és bírna nyújtani egyrészt a szándékos munkakerüléssel szemben, másrészt pedig az ellen a veszély ellen, hogy az eltartott munkanélküliek serege egyre követelőbb hangulatú forradalmi tömeggé ne váljék.

A munkahiány esetére való biztosítás problémája az ekként, amely a munkásbiztosítás ágai között is a leginkább van ethikai és politikai problémák szálaival átszőve.

A munkanélküliség esetére való biztosítást csak addig tekinthetjük közérdekű követelménynek, ameddig a munkás saját és szervezetei hibáján kívül való munkanélküliségéről van szó, de jegyezzük meg, hogy ebben az esetben is csak erősen korlátolt mértékben és korlátolt időtartamra megoldható probléma ez. Csak addig lehet ugyanis a népesség egy-egy terjedelmesebb csoportját munkanélküliség esetén a többinek, az államnak eltartania, ha ez a munkanélküliség csak kivételes és aránylag rövid ideig tartó állapot. Az az állapot ellenben, amikor a népesség széles rétegei hosszú időközön át munkanélküli segélyből akarnak megélni s az esetleg adódó munkaalkalmakban válogatva követelik a Köz által való eltartásukat, a termelés bukásához vezető proletárterror, mely a társadalmi forradalmak szomorú jellegzetessége szokott lenni. Ez az állapot a meglévő készletek felélését jelenti reprodukció nélkül és az általános lerongyolódást vezeti be.

3. A munkásbiztosítás kifejlődését illetőleg, eleinte az önkéntes biztosítás és az erre a célra való tömörülés látszott a leg-

természetesebbnek. Így indult ez meg a gazdasági liberalizmus Angliájában sőt azelőtt is már. Az angol temetkezési és betegpénztárak nem kötelező formában, de először léptek fel a munkás, illetőleg társadalmi biztosítás terén szélesebb alapon. Már a XVII. és a XVIII. században számos önszegélyző egyesület működött (clubs, boxes, friendly societies) francia bevándorló protestánsok (1685) kezdték ezeket alakítani, a szabadkőműves rendek is nagy tevékenységet fejtettek ki támogatásukban ebben az időben s innen van, hogy sok ily pénztár a szabadkőműves páholyok mintájára volt szervezve. 1840-től kezdve számos ilyen pénztár egyesült kerületi, grófsági stb. pénztárrá. Szolgáltatási képességük azonban többnyire nem volt kielégítő. Számos visszaélés is fordult elő. E betegségegyező és temetkezési pénztárak reformja érdekében több ankétot tartottak és több törvényes intézkedést is tettek. Sokáig jellemző sajátága volt az angol betegségegyezésnek, hogy egyéni szabad egyezkedés alapján állott. Az állami ellenőrzésnek is önként vetették alá később magukat. A kényszerítő törvényi rendelkezések főleg a visszaélések meggátlását szolgálták.

Az egyesületi külön betegségegyező és temetkezési pénztárak mellett látjuk még Angliában a szakszervezetek (Trades Unions) segélypénztárait, a bánya- és kohómunkások, lokomotívvezetők ily pénztárait. Ezek az utóbbiak csakis a szakmabeli munkásokra terjednek ki, míg az előbbieket bárkit felvettek tagjaik közé. Az angol munkás, illetőleg szociális biztosítás ügy főorganumai az állami kötelező biztosítás behozatala előtt általában a következők voltak: *a)* a már említett betegségegyező és temetkezési pénztárak, *b)* az ú. n. népbiztosító bankok, melyek milliókra menő biztosító tagokkal rendelkeztek, (a XIX. század végén 5—6 millió taggal) de az általuk nyújtott támogatás többnyire csekély volt és sokszor csak a temetkezési pénzből állott, *c)* a nagy általános segélypénztárak, *d)* az ú. n. rendek, a szabadkőművesekre emlékeztető berendezéssel. Ez utóbbiak (*c—d*) taglétszáma 3—4 milliót tett ki (1899-ben) és vagyoniilag a leg-erősebben voltak megalapozva. Tagjaik közt nemcsak munkások, hanem kiskereskedők, iparosok, jobban fizetett cselédek, sőt politikusok is voltak. Szellemük meglehetősen vallásos humanus, a szabadkőművesekre emlékeztető külsőségekkel és méltóságokkal, *e)* a szakszervezeti segélypénztárak, *f)* a bányamunkások, *g)* a vasutasok segélypénztárai stb.

Az angol munkás, illetve társadalmi biztosításügynek a kötelező állami biztosítás behozatala előtt (1911) már kb. 150 éves multja volt. A legelterjedtebb típusú a temetkezési biztosítás volt, a XIX. század végén kb. 20—25 millió taggal. Kb. 6 millió felsőbbrendű munkás, hivatalnok, középosztálybeli vette igénybe a betegség, illetőleg baleset elleni biztosítást, mely azonban mai szemmel nézve korántsem volt kielégítő. Az egyletek nagy része rossz adminisztrációval, sokszor visszaélé-

sekkel dolgozott. Ezeknek a hiányoknak a tudata, valamint a német és dán kötelező állami megoldás sikereesebb és megfelelőbb voltának egyre jobban terjedő belátása azután Angliában is folyton szélesebb körökben indította meg a kötelező állami biztosítás követelését. 1911-ben valósította meg Nagybritannia is a kötelező társadalmi biztosítást. A legújabb modern munkás-biztosító törvények általában egyre nagyobb joggal nevezhetők *szociális* biztosításnak, mert a gondoskodás körét a tulajdonképeni bér munkásosztály tagjairól egyre szélesebb társadalmi kategóriákra terjesztik ki.

4. A kötelező munkásbiztosítás problémáját államilag először Németország oldotta meg a múlt század 80-as éveiben (1883 betegség, 1885 baleset, 1899 aggkor és rokkantság elleni biztosítás, 1911-ben a szociális biztosítás egységesítése, beleértve a hátrahagyott családtagok biztosítását és az alkalmazottak különleges biztosítása) (besondere Angestellten-Versicherung). Ausztria a betegbiztosítás terén már 1888-ban, Magyarország pedig 1891-ben követte a példát. A balesetbiztosítás terén a kényszerbiztosítás még gyorsabban vált államivá. A XIX. század végén és a XX. század elején a német példán Ausztria, Olaszország, Hollandia, Belgium, Norvégia, Spanyolország, Svájc, Magyarország (1907:XIX. t.-c.) rendszeresítik a kötelező balesetbiztosítást stb. Magyarországon utoljára az 1927:XXI. t.-c. szabályozta a baleseti- és betegségi kötelező biztosítás ügyét.

Az aggkor és rokkantság esetére való biztosítás megoldása pénzügyi szempontból jóval nehezebb probléma a betegség és baleset ellen való biztosításnál. Míg a betegség tartama viszonylag rövid a legtöbb ember átlagos életkorához viszonyítva, a balesetek pedig bizonyos valószínűségi százalék szerint szoktak csupán bekövetkezni, addig az öregség és munkaképtelenség bekövetkezése az emberi élet velejárója. Az aggkori és rokkantsági biztosítás tehát a nyugdíj jellegével bír és minden munkás illetve többé-kevésbé a dologra utalt kisember is elkerülhetetlenül belejut annak érdekeltégi kategóriájába. Itt tehát sokkal több emberről, sokkal huzamosabb időn át való gondoskodásról és így jóval nagyobb összegeket is igénylő társadalmi segélyezésről van szó. Ezért míg egyrészt a nyugdíj szükségletet kielégítő öregkori és rokkantsági biztosítást nyújtani igen nehéz, másrészt a megfelelő szolgáltatást nyújtó aggkori biztosítás jelentékeny terheket ró az állam, illetőleg a társadalom vállaira. Az aggkor- és rokkantság ellen való kötelező állami biztosítást Németországon kívül több állam megvalósította már, csak hogy igen különböző terjedelemben és még különbözőbb gyakorlati szolgáltató erővel, míg ugyanis Németországban a dolgozó népesség széles rétegeire terjed ez ki, másutt csupán az ipari, vagy kereskedelmi alkalmazottak bizonyos körére. Széleskörű a német, angol, svéd, dán, az 1923 dec. 30-iki olasz, a spa-

nyolországi, az osztrák és az 1928-iki magyar aggkor, rokkantság, özvegyesség s árvaság esetére szóló biztosítás (1928:XL. t.-c.), úgyszintén a még 1920-ban beterjesztett javaslaton alapuló 1928-i francia szociális biztosítás is. Az 1923. évi olasz szociális biztosítás a munkanélküliség elleni biztosítást is felöleli, kiterjed az anyaság esetére való és a tuberkulózis elleni kötelező külön biztosításra is (1927). Figyelembe kell venni azonban itt azt is, hogy a jelentékeny járulékokat nyújtó széleskörű aggkori segélyezés olyan terheket jelent, melynek nem is minden állam tud kellően pénzügyileg megfelelni. A virágzó nagyipar leginkább bírja elviselni ennek terhét és viszont az ipari munkaszakma is az, ahol a legégetőbb szociálpolitikai szükségletként jelentkezik az aggkori biztosítás.

A betegség esetére való társadalmi, vagy munkásbiztosítás megoldása pénzügyi szempontból könnyebb feladat az öregségi és rokkantsági biztosításnál, de gyakorlati megvalósításának mikéntje és efficienciája ugyancsak erős függésben áll az illető állam egészségügyi kultúrájától. A betegsegélyezés szolgáltatási mértéke ugyanis igen különböző lehet. Ha tehát a különböző országok kötelező betegbiztosításáról van szó, aszerint, hogy mit és mennyit nyújt egy-egy ország a biztosítottaknak, nagyon is különböző eredményekre juthatunk. Már a tulajdonképeni orvosi segély maga igen különböző lehet aszerint, hogy milyen az illető ország egészségügye, orvosi kara stb., hányszor minő lelkiismeretességgel, hozzáértéssel, meddig történik a biztosított kezelése stb. Még azonos erre vonatkozó jogszabályok és pontosan egyenlőre szabott intézmények esetében is nagyban különbözhetik továbbá az emberi szolidaritásnak az a mértéke, mely a biztosítottak osztályrészéül jut. Az orvosi segítséget, táppénzt, terhességi segélyek, kórházi, szanatóriumi ápolás, temetkezési járulékok egészítik ki a betegbiztosítás fejlődésével. Csak kíváncsi, hogy a kezdetben a szűkös orvosi rendelésre és szerény rövid tartamú betegségi napidíjakra szorítókozó támogatás minél szélesebbkörű kifejlődést nyerjen a modern higiéné követelményeinek megfelelően, hogy minél több kórház, üdülőttelep, szanatórium és egyéb gyógyító eszköz álljon az intézmény rendelkezésére s egyszersmind, hogy minél több szeretet és emberi szolidaritás érvényesüljön annak működésében. Mindez nemcsak a gyógytechnikának és gazdasági jólétnek, hanem az erkölcsi kultúrának is a kérdése egyúttal.

A balesetbiztosítás nemcsak orvosi segítséget és kezelést, hanem a baleset következtében beállott keresménybeli hátránnyokkal szemben való kárpótlást is van hivatva nyújtani. A rokkantsági biztosításnál a rokkantság folytán előálló munkára képtelenség fokai szerint áll elő a kárpótlás aránya. Az aggkori biztosítás pedig a nyugdíj biztosítása. Ezek az utóbbi biztosítási ágak szintén ugyancsak különféle mértékű szolgáltatást nyújthatnak. Nagy különbség lehet pl. a baleset

vagy rokkantság címén nyújtott alamiznaszerű szolgáltatás és a létfenntartás komoly biztosítását képező támogatás között. Még inkább áll ez természetesen az aggkori biztosítás problémájára. Az ideál itt az volna, hogy olyan aggkori támogatásban részesüljenek a munkájukból élők, amely megfelel munkáerejük épségében elért átlagos keresetüknek vagy legalább is megközelíti azt. Ennek a szociális eszménynek az elérését azonban a társadalom szolgáltató ereje, gazdasági állapota, konjunktúrai határolják. A szociálpolitika tehát kénytelen ezekkel az utóbbi körülményekkel számolni és tekintettel lenni más szociális szükségletekre is és azokat együtt és együttesen elégíteni ki.

5. A munkás-, illetőleg társadalmi biztosításnál nem közömbös a biztosítást ellátó intézmények kérdése sem. A biztosítás fogalma a kár, illetőleg bekövetkező rossz előrelátását és főleg gazdasági következményeinek a megosztásban nyilvánuló közös elviselését tételezi fel. Minél tervszerűbb az előrelátás és minél nagyobb és erősebb a balsorsot megosztó közösség, annál szilárdabb talajon áll a biztosítás. Lényegében így van ez a társadalmi biztosításnál is. A kölcsönösség elvei alapján épülnek fel a munkásbiztosítás első szervei is (céhekben, társládákban, szakszervezetekben történő biztosítás), majd a tervszerűség és számítás nagyobb felhasználásával üzleti alapon álló vállalatok válnak a társadalmi, illetőleg munkásbiztosítás szerveivé is (pl. Angliában). A betegsegélyezésnél látjuk a biztosítás szerveinek ilyen kialakulását elsősorban. Majd a község, az állam is kiveszi a maga részét. Részben úgy, hogy támogatja a biztosítással foglalkozó szervezeteket és vállalatokat, esetleg maga is állít fel biztosító-vállalatféleket, melyek lehetőleg olcsó biztosítást nyújtanak, anélkül, hogy még monopóliumává tenné egyelőre a munkásbiztosítást (pl. Belgium, Franciaország, Olaszország). A vállalkozóknak a biztosítás támogatására szorítása állami intézkedések, jogszabályok révén szintén elősegítő eszköze a munkásbiztosítás alakulásának. Amint azután az állam veszi kezébe a betegsegélyezés irányítását és kötelezővé teszi azt, a biztosítás szervei kénytelenek a biztosított népesség csoportosulását követni. Így községi, kerületi biztosító pénztárakat állít fel az állam, vagy pedig munkaszakmák, vállalatok szerint való biztosító pénztárak szervezését írja elő. A nagyiparú országokban és vidékeken a biztosítottaknak szakmák és vállalatok szerint való csoportosítása mutatkozik természetesebbnek és gyakorlatiabbnak.

Az aggkori és rokkantsági biztosítás a maga kötelező modern mivoltában mint állami biztosítási ág lép fel. Mint-hogy az állam itt a biztosítás garántálója, szervei is többé-kevésbé a központosító, állami jellegű közigazgatási szervekként alakulnak ki (birodalmi, országos pénztárak, kötelekek-

ben tömörült helyi pénztárak). A balesetbiztosításnak leg-racionálisabb alapjául a munkaszakmák, illetőleg veszélyességi osztályok szerint tagolt biztosítás ajánlkozik, mert a különböző vállalatokban való dolgozás különböző, ú. n. veszélyességi százalékokkal jár. Az elszórt, kisebb üzemek természetesen itt is területi alapon, község, kerület, járás stb. szerint tömörülhetnek közös biztosító szervbe.

A munkanélküliség esetére vonatkozó biztosításnál, amennyiben az a munkásszervezetek által, vagy azok keretében történik, tehát a munkásság önségélye, vagy községileg, illetőleg államilag támogatott önségélye gyanánt, a különféle szakszervezetek a szervei a biztosításnak is. A szervezetek igénybevétele nélkül való önkéntes munkanélküliség elleni, illetőleg aggkori biztosítás lényegében egyszerű, ú. n. életbiztosítás.

Ott, ahol a munkanélküliség esetére való biztosítás állami kényszerbiztosítás gyanánt van szervezve, nem választható az el a munkaközvetítéstől, vagyis a munkásbiztosító szervnek ésszerűen munkaközvetítő intézménnyé is kell válnia. Gyakorlatilag ez viszont a munkaközvetítő hivataloknak a munkanélküli biztosítás szerveivé tételét is jelenti. A munkaközvetítéssel való összekapcsolást nélkülöző munkatlanság esetére való biztosítás már magában véve a munkával való ellátás, illetőleg munkáraszorítás gondolatának — tehát a reális produktív bázisnak — a háttérbeszorulását jelenti és már ezért is veszedelmes következmények forrása.

6. A munkás-, illetőleg szociális biztosító intézmények az alájuk tartozó biztosított személyek nagy tömegeinél fogva a legújabb kornak nemcsak az általuk képviselt, szorosan vett társadalmi gondoskodás természetéből folyólag tartoznak a legnagyobbabszabású intézményei közé, hanem az általuk igényelt, kezelt és felhasznált pénz- és tőkemennyiségek tekintetében is. Mint a társadalmi gondoskodásnak nagy áldozatokkal létrehozott és fenntartott intézményeihez, hogy hivatásukat betölthessék, szigorú etikai követelmények fűződnek. E szigorú etikai követelményeknek minden irányban való érvényesülése adhat csak garanciát abban a tekintetben, hogy működésük a társadalmi nyomorenyhítés nagy céljait fogja a maguk egészében objektív módon szolgálni és nem más, ezzel szemben mellékes és nem objektív tekinteteket (pl. az osztályharc és vezetőinek támogatását, jövedelemhez juttatását, vagy más emberek kényelmes elhelyezését és összeköttetések állással való jutalmazását.) Hogy a munkás-, illetőleg szociális biztosító intézetek működése sikeres lehessen, csak úgy érhető el továbbá, ha az oda befolyó és a társadalmi nyomorenyhítés nagy célját szolgáló járulékok a leefficiensebb takarékossgal kezelődnek. E járulékok a társadalmi etika szempontjából nem olyan megítélés alá esnek, mint pl. valamely nyereséges üzletből nyert

pénzösszegek, vagy akár nyereséges jövedelmekből kiharított adóösszegek, melyekből talán sok mindenféle telik. Ezek a hozzájárulások szegény és gyakran nyomorúságos sorsban levő kisemberek nehéz munkával megkeresett csekély jövedelméből és túlnyomóan termelési, vagy általában produktív hivatású és gyakran súlyos konjunkturákkal és versenyviszonyokkal küzdő vállalatok erősen érzett költségtöbbleteiből és mint állami jutalékok a túlterhelt modern adófizetők legnagyobb része által szintén keservesen előteremtett adófillérekből össze-
tevéődő, szinte halálosan komoly hivatású pénzösszegek. Ezekkel az összegekkel tehát a legpuritánabb módon kell takarékoskodni. Ennek a puritánságnak kifejezést kell nyernie az adminisztráció költségeiben, alkalmazottainak kiválasztásában és fizetésében is. Nem mondjuk ezzel, hogy a munkásbiztosításnál a hivatali munkát ne fizesse meg az intézmény, de igenis, hogy csakis a hivatásosan teljesített munkát fizesse meg és ne nyújtson kényelmes elhelyezkedést, összeköttetésbeli, vagy politikai érdemhonorálást ebből a legvéresebb verejtékű társadalmi kontribucióból. A hivatali és személyzeti kiadások minél kevesebbet vegyenek el, hogy annál nagyobb hányadot lehessen a tulajdonképpeni célra fordítani és nem megfordítva. A munkásbiztosító intézetek hivatali személyzete inkább a modern bürokrácia hivatásos szerzetességét jelentse, tehát mint úri (mondain) igényekkel bíró karriércsináló, kényelmes emberek elhelyezését és elhelyezkedését. Tisztességes, de nem nagytípusú díjazás, nem búsas tantiémek, vagy alkalmi jutalmak, egészséges, rendes, de nem luxushelyiségek, gyors és jóberendezésű közlekedési alkalmatosságok, de nem luxusautók szolgájanak erre a célra. Ne legyen az alkalmazottak száma elégtelen, de túlságosan nagy sem, különösen pedig a nagyobb fizetésű, vezető állásokba ne helyezkedjék el felesleges számú ember s különösen ezek az utóbbiak reprezentálják a társadalmi nyomorenyhítés modern, hivatásos munkának élő puritánjait, mert különben a jövedelmek megengedhetetlenül nagy részét éli fel az adminisztráció. A jól megszervezett állami adminisztráció ebben a tekintetben is sokkal nagyobb biztosítékot nyújthat, mint hogy ha a szakszervezetek — különösen a politikában és társadalmi harcokban érdekeltek — delegálják oda a személyzetet, gyakran más, mint népjóléti téren szerzett érdemekért. Az adminisztráció állami megszervezése és állami kinevezés esetén is természetesen érvényesülnie kell az intézmény céljaihoz fűződő takarékosági szellemnek és szociális céljaihoz illő szerényebb igényeknek. (Az 1927—28-iki magyar társadalmi biztosítás állami szerveinek felállításánál pl. úgy látszik, hogy a kelletténél több „magas” állást szerveztek, melyek a szegény magyar társadalom nehéz elhelyezkedési viszonyai között jelentékeny kedvezményeket jelentenek. Az új, államosított igazgatás a magyar szociális biztosításnál a köz-

érdek és társadalmi stabilitás szempontjából kétségtelen haladást jelent a multtal szemben, amikor szocialista agitátorok helyeződtek el aránylag igen jól dotált munkásbiztosító intézményeknél. Kérdés azonban, hogy az új hivatalok méretezésénél betartották-e minden esetben az intézmény céljaihoz szabott szerénységet és takarékosági arányokat?)

A modern szociális biztosításból szükségszerűen összegyűlő nagy tőkeösszegek szinte természetesen kínálkoznak arra, hogy nagyjelentőségű egészségügyi és segítő intézményeket lehessen rajtuk létesíteni. És itt válik elsősorban az efficienciás kérdésévé a megfelelő gazdálkodás és takarékoság kérdése is. Ebben az utóbbi esetben ugyanis a szociális biztosító intézmények összegyűlt tőkéiből nagy egészségügyi intézetek (szanatóriumok, kórházak, menházak, lakások, fürdők, elaggottak és árvák otthonai, üdülő-, klimatikus gyógyhelyek, speciális beteg- és rokkanttelepek stb. stb.) és népegészségi akciók valósíthatók meg, míg kellően ügybuzgó és takarékos, tőkésíteni s a meglevő eszközöket gyümölcsözően kihasználni nem tudó dologvitel mellett az igazgatási és más folyó kiadások emésztik fel a hozzájárulási áldozatok megengedhetetlenül nagy részét és mossák alá az egész nagy intézmény szociális szolgáltatóképességét és eredményességét. Szóval a társadalmi biztosítás ügyéért hozott nagy modern áldozatok sem teremnek minden talajon egyenlő értékű gyümölcsöket, sőt azt mondhatjuk, hogy a jóléti közigazgatásnak ez az a tere, amelyen csak a puritán egyszerűséggel egybekötött, tervszerű takarékoság és alkotnitudás érheti el a célt kielégítő eredményeket.

7. Ami a munkanélküliség ellen való biztosítás kérdését közelebbről illeti, a *biztosításnak ezt a fajtáját élesen meg kell különböztetnünk a munkásbiztosítás egyéb fajtáitól és igen erős objektív és közérdekű szempontok szerint való kritikával kell megítélnünk.* Míg ugyanis a betegség, baleset, aggkor és rokkantság esetére való biztosításnál a közérdek és cél az, hogy lehetőleg a betegség, a baleset, az aggkor és a rokkantság minden esetére mindenki biztosítva legyen, addig a munkanélküliség minden esetére való biztosításnak, vagyis minden munkanélküliség minden esetében való biztosítás útján történő eltartásra irányuló igénynek hasonló mértékű általánosítása már fogalmilag is képtelenség, mert ez nem jelentene lényegében kevesebbet, mint a munka nélkül való eltartás általános jogosultságát, amint hogy ezt zavaros időkben a proletártömegek széles rétegei igyekeznek is itt-ott ilyen értelemben igénybe venni. A munkanélküliség esetére való biztosítást ekként bármely társadalom is csak arra az esetre bírhatja meg hosszú időn át intézményesen és kötelezően, ha az a munkanélküliség, melynek esetére a biztosítás történik és a biztosítási jog megadatik, lehetőleg *kivételes és a munkás, valamint a munkás*

politikai szervezeteinek hibáján kívül álló és nem szándékosan előidézett jelenség. Semmi esetre sem lehet ésszerűen a munkanélküliség címén való biztosításra (t. i. az állam, a Köz által történő munkanélküliség eseteire való eltartásra, támogatásra) jogosultságot adni pl. akkor, amikor valamely politikai, vagy még inkább forradalmi jellegű mozgalom következtében maga a munkásság, vagy ily irányú mozgalom vezetősége szünteti be a munkát. Hiszen ilyen természetű széleskörű jogosultsággal bármikor ki lehetne végezni a mai társadalom rendjét és termelésének szervezetét. (Ha pl. az osztályharc alapján álló szocialisztikus vezetőség kimondaná és hosszú időn át tervszerűen folytatná a különféle (akár politikai, akár egyéb címen kimondott) nagykiterjedésű sztrájkokat és az állam, illetőleg az adófizetők pedig korlátlan időre kötelesek volnának a nem dolgozók tömegeit segélyezni). Ez semmi mást nem jelentene, mint a meglévő készletek felélését, minek egyik kísérő jelensége a pénznek nagyarányú devalválódása és inflációja. Ezért a munkanélküliség esetére való biztosítást erős közérdekű feltételekhez kell kötni és ilyen természetű biztosítékokkal körülvenni.

Maga az állam elvben csak a betegség, baleset, aggkor vagy rokkantság folytán előálló munkanélküliség esetében (mert mindezeknél is munkanélküliség áll elő) statuálhat ésszerűen általános jogosultságot a segélyezésre, de semmiesetre sem állapíthatja meg közérdekűen és ésszerűen ezt, amikor a munkanélküliség valamely politikai vagy osztálymozgalomban való részvétel folytán áll be.

Igen kényes kérdés, hogy a munkanélküliségnek olyan eseteire vonatkozólag, amikor a munkás saját hibáján kívül nem tud munkához jutni, helyes és célszerű-e a munkanélküli segélyre való jogot *így általánosságban* törvénybe iktatni? Már magában véve helytelen eljárás az, ha az állam oly bizonytalan kötelezettségeket vállal magára, amelyek terjedelméről, különösen maximális terjedelméről és így kötelezettségének méreteiről előre nem lehet fogalmat alkotni. Még helytelenebb az olyan kötelezettségek elvállalása, amelyekről előre lehet látni, hogy éppen akkor lesznek kielégíthetetlen terjedelműek, amikor legaktuálisabbá és legáltalánosabbá válnak, tehát amikor a tömeghangulat a legjogosultabbnak fogja tartani kielégítésüket. Ilyen kötelezettség az állam részéről a munkára való jognak és a munkanélküliség esetére való állami „kártérítésnek” törvénybe iktatása.

Az állam annál kevésbbé tud ebbeli kötelezettségeinek megfelelni, minél általánosabb a munkanélküliség, minél rosszabb a gazdasági helyzet, tehát amikor az állam jövedelmei is a leggyérebbek, legnehezebben folynak be és legnehezebben szerezhetők meg. Az állami jövedelmek a társadalom jövedelmeinek a Közérdek számára kihalított egy részét, még pedig

egyre nagyobb részét teszik. Fedezetük az állam keretei közt élő nemzeti társadalom termelése. Az állam csak olyan kötelezettséget vállalhat el, amelynek fedezetét — bár a társadalom nagy erőfeszítése árán is — rendelkezésre tudja állítani. De a munkanélküli segélyre való feltétlen és általános jognak a törvénybeiktatásánál úgy vagyunk, hogy előre lehet tudni azt, hogy annak fedezete éppen akkor nem fog rendelkezésre állani, amikor a vállalt kötelezettség a legáltalánosabb terjedelemben fog előállni. Nemcsak általánosságban és éppen legégetőbb jelentkezése esetében való megvalósíthatatlansága miatt elhibázott (és csak a politikai, illetőleg osztályharcbeli nyomás kényszerhelyzetével magyarázható) dolog az, hanem helytelen már elvi szempontból is, mert nem jelent kevesebbet, mint annyit, hogy az állam köteles népességének jelentékeny, sőt esetleg túlnyomó részét a kedvezőtlen gazdasági konjunkturák következményei ellen megvédeni, sőt azokkal szemben kárpótolni. Köteles olyat tenni, amit nem bír megtenni akkor, amikor ebbeli kötelezettsége a legáltalánosabbá és annak beváltása a legköveteltebbé válik. A munkátlan tömeg ugyanis éppen akkor fogja a legerősebben követelni az államtól ebbeli kötelezettségének a megtartását, amikor az állam a gazdasági helyzet romlása miatt a legkevésbé fog annak megfelelni tudni, másrészt pedig minél kevésbé fog megfelelni bírni az állam a munkanélküliség „kárpótlásának“, annál erősebb terrorral fogja a tömeg a kártérítés jogának kielégítését követelni. Nagyon veszedelmes, robbantó hatású és többnyire robbantó célzatú politikai nyomás hatása alatt létrejövő politika az, mely nem tartja vezető elvként szem előtt, hogy különösen és elsősorban nagy gazdasági válságok, társadalmi megpróbáltatások esetére nem szabad a nagy tömegekkel szemben az államnak teljesíthetetlen kötelezettségeket vállalnia. Ez éppen olyan eljárás, amikor az üzletember akkorra vállalná el a legsúlyosabb fizetési kötelezettségeket, amikor biztosan tudhatja, hogy nem fogja már azokat megfizetni tudni. A munkanélküli segélyre való általános jog éppen a végszükség esetén a legaktuálisabb. Ugyancsak nem ésszerű dolog a társadalom legnagyobb tömegeit arra nevelni, hogy gazdasági végszükségük esetén az államot ostromolják, ahelyett hogy végszükségükben a legvégső termelési erőfeszítésekre sorakozzanak.

Egészen más szemmel nézik természetesen ezt a kérdést azok, akik az ilyen gazdasági és társadalmi végszükségeket az osztályharc kedvező pozícióiként fogják fel és úgy gondolkodnak, hogy hiszen ilyenkor dönthető meg a legbiztosabban az állami és a társadalmi rend, nem törődve azzal sem, hogy a társadalmi rend erőszakos feldöntése nagy, vagy túlnyomórészen a termelés rendjének is összeomlása, anélkül, hogy helyébe más, a tömegekkel szemben nagyobb szolgáltató képességű termelési rendet lehetne hozni.

A lehetőségekkel való előrelátó számolásnak megfelelő, tehát a helyes és reális eljárás ezzel szemben az, hogy az állam, a község stb., szóval a Köz a dolgozók hibáján kívül álló és magatartásán nem múló munkanélküliség fellépése esetén tehetsége szerint enyhítse a helyzetet és segítse a reászorulókat, de ne iktassa általános elvi alapon törvénybe olyan széles társadalmi rétegekre kiterjedő tömegkövetelmények jogát, melyekről előre nem lehet tudni, hogy ki tudja-e majd elégíteni azokat s amelyek kielégítése annál nehezebb, minél szélesebb körök követeléseit folytán válnak aktuálissá ezek a jogosítványok.

Hosszan tartó általánosabb munkanélküliség esetén az eltartásra irányuló követelések teljesítése vagy nem teljesítése különben már nem a jog, hanem a társadalom tömegszükségleti javaiban való felhalmozott tartalékok nagyságának a kérdése. Ez az a fedezet, melyből a munkanélküli segélyeknek ki kell telniök. A nem könnyelmű állam csak ennek a fedezetnek az erejéig vállalhat kötelezettséget, de csak azok számára, akikben legalább is megvan a komoly hajlandóság és munkaakarat a fedezet tartalmát alkotó közhasznú javak reprodukciójára. A társadalmi készletek felélése csak végszükség esetén engedhető meg ésszerűen. Meg nem termelt s így fel sem halmozhatott készletek esetén az ezekben való részesedésre adott jog teljesíthetetlen követelményt, társadalmilag anarchiát, vagy forradalmat jelent, mely csak erőhatalommal tartható vissza. A teljesíthetetlen tömegkövetelményeknek való engedés ekként vagy a társadalmi rend felbomlásához, vagy polgárháborúra vezethet.

Ezzel szemben a komoly szükség esetén nyújtott olyan pozitív segítség, mely azonban nem ad munkaképes embernek munkanélkül való eltartásra jogot semmiféle esetre sem, ellenben esetről-esetre való segítséget nyújt a saját hibáján kívül keresetnélkülieknek, még pedig elsősorban hasznos munkaalkalom teremtésével (pl. produktív közmunkák stb.), de mindig az állam és társadalom anyagi erejének figyelembevételével, nemcsak áldásosnak bizonyul mindig, hanem nagyobb mértékben alkalmas a munkanélküliség csökkentésére is, mint a munkanélküli segélyre való általános, szocialisztikus jellegű jogstatuálás, mely a gyakorlatban a munkanélkül való eltartás igényévé növi ki magát. A munkásosztálynak így, t. i. az esetről-esetre való s főleg dolognyújtáson keresztül történő produktív segítkezés útján, ugyanannyit, sőt többet lehet nyújtani, mert a gazdasági fedezetet szem előtt tartó szociálpolitikával mindenestre hosszabb időszakokon át is biztosabban gyakorolható a főleg produktív segítkezés is annak komoly szüksége esetén. A társadalom igényének pedig a munkanélküliség kiküszöbölése terén feltétlenül nagyobb és biztosabb szolgálatot nyújt a társadalmi előrelátásnak ez az eljárása, szemben a

munkanélküliség esetén való kártérítésre adott általános jogosultsággal, mely éppen a nagy gazdasági válságok idején kelti fel a munkanélkül való eltartás romboló törvényigényét, éppen akkor, amikor a gazdasági élet ennek megfelelni a legkevésbé tud és bír. Ennek folytán csak forradalmi állapotokhoz vezethet ez az akár könnyelműen, akár destruktív célzattal a tömeg közé dobott általános jogosultság és gazdasági összeomláshoz, főként az osztályharc szellemében nevelt munkástömegeknél, amelyek a termelés efficiens voltának érdekeire és szociális követelményeik következményeire ugyancsak nincsenek tekintettel.

Az előrelátó társadalmi politika tehát konkrét esetekben és a rendelkezésre álló eszközökhöz mérten a lehetőleg produktív dolognyújtáson és dolograkényszerítésen keresztül igyekszik enyhíteni a hibáján kívül munkához nem jutó munkabíró állampolgár nyomorát, de nem iktat törvénybe olyan jogosultságokat, melyek éppen a nagy gazdasági szükséggek esetén válhatnak illuzóriusokká és veszedelmesekké.

Az efficiens társadalmi politikának ezt az elvét őszintén hangoztatnunk kell és annál inkább szükséges a figyelmet felhívni reá, minél több állam szociálpolitikája esik e szempont figyelmen kívül hagyásának hibájába.

8. A munkanélküliség *megállapításának* a kérdése is alapvető jelentőségű kérdés. Abból a körülményből ugyanis, hogy valaki egy bizonyos esetben nem tud munkát kapni a maga speciális szakmájában, nem következik még, hogy az illető egyáltalában, valamely más természetű munkát se tudjon kapni. Amiért tehát valaki ugyanolyan munkát nem kaphat, amilyent eddig, vagy rendszerint végzett, nem következik, hogy az illető ennekfolytán semminemű más munkát se vállaljon el és egyszerűen munkanélküli segélyből akarjon élni. A modern termelésnek speciálizálódásánál fogva nagyon sokszor megtörténhetik, hogy egy-egy különleges szakmában munkahiányt tapasztalunk, anélkül, hogy e különleges szakmákban munkaalkalmat nem találók kisebb vagy nagyobb része valamely más munkaágban sem tudna elhelyezkedni.

Abszolút munkahiánynak azt kell tekintenünk, ha valamely munkaalkalomból kiszorult munkás *seholsem*, tehát más munkaszakmában sem találhat munkaalkalomra. Ezzel szemben *viszonylagos munkahiány* az, amikor valamely munkás a saját különleges munkaszakmájában nem találhat munkaalkalomra, anélkül, hogy egyáltalában, vagyis valamely más munkaágban ne találhatna munkaalkalomra.

Ha mostmár a viszonylagos értelemben vett munkanélküliek számát összegezzük valamely országban, ez a szám mindig nagyobb lesz, mint az abszolút értelemben hiányzó munkaalkalmak száma. Minél inkább ragaszkodik valaki ahhoz, hogy csak az ő különleges munkaszakmájában kapjon munkát, annál könnyebben válik az illető ehhez a különleges szakmabeli munka-

alkalmakhoz viszonyítva munkanélkülivé. Minél inkább a kinek-kinek saját különleges vagy legkülönlegesebb munkaszakmájában beálló munkahiány alapján állapítódik meg az illetőre nézve a munkanélküliség, annál nagyobb számú munkanélkülit lehet az illető országban, városban, szakmában stb. kimutatni. Ebből folyólag minél inkább kinek-kinek a legkülönlegesebb szakmájában tapasztalható munkahiány esetére állapítják meg a munkanélküli segélyezésre való jogosultságot, annál több ilyen jogosultat lehet összeírni, illetőleg segélyezni a különféle ily célzatos alapon összeállított statisztikai kimutatások alapján. Minthogy pedig a modern termelésnek, munka- és iparágaknak nagyon sok és egyre szaporodó különleges szakmái, változatai, alfajai vannak, az ily viszonylagos munkahiány, illetőleg az ily viszonylagos munkanélküliségnek a valószínűségei is egyre nagyobbak, úgyhogy a különféle szakmákból összeírt munkanélküliek számának összegezése, a munkaalkalmak hiányának abszolút számánál mindig nagyobb számot fog eredményezni.

A közérdek ezzel szemben az, hogy lehetőleg egyetlen munkabíró embernek a termelőereje se heverjen kihasználatlanul és lehetőleg senki se éljen munkanélküliség címén kapott összegből akkor, amikor még munkaalkalmak kínálkoznak az illető társadalmi keretben. Ideális munkaközvetítés mellett csakis abszolút értelemben vett munkanélküliség és munkahiány volna megállapítható, mely a fentemlített körülményeknél fogva mindig kisebb volna a relatív értelemben vett munkanélküliek összegénél. A közérdekű munkaközvetítésnek ekként arra kellene törekednie, hogy a munkanélküliség lehetőleg csak minél abszolútabb értelemben fennforgó munkahiány esetén állapítható meg bárkire nézve. A megállapítás körülményeit a testi erő, fizikai alkalmasság, kor, nem, értelmiség szempontjainak bizonyos mértékben való figyelembevétele adnák meg. Szóval a közérdekű méltányosságnak jut szerep a munkanélküliség állapotának az egyénnel szemben való megállapítása terén.

Hangsúlyoznunk kell mostmár, hogy a munkanélküliség fennforgásának megállapíthatását eldöntő körülmény szempontja a társadalmi érdekeknek is fontos ütközőpontja egyúttal. Nem közömbös dolog ugyanis az, hogy valamely államban, valamely konkrét szociálpolitikai közigazgatási keretben kit lehet, szabad, illetőleg szoktak már *munkanélkülinek* nyilvánítani és kit *nem*. Minél inkább joga van az egyénnek ahhoz, hogy az ő saját legkülönlegesebb szakmájában tapasztalható munkahiány esetén már munkanélkülinek és segélyre jogosultnak tekinthesse magát, annál nagyobb számokkal dolgozó munkanélküli statisztikát lehet összeállítani és annál több munkanélküli segélyre jogosultat — ha úgy tetszik — összeírni.

Az a szocialisztikus törekvés pl., amely szerint a sztrájkok

folytán megürült munkaalkalmakat ne lehessen odautalni a munkanélküliség apasztására, illetőleg ezeket a munkahiányt bejelentők ne legyenek kötelesek elfogadni munkaalkalom gyanánt, szerfölött alkalmas arra, hogy minél több munkanélkülit lehessen kimutatni, minél nagyobb munkanélküliséget mesterségesen előidézni és minél több embert eltartatni munkanélküli segélyekből. A szocializmus vezetősége által kreált és megszorított mesterséges jogcímek a munkanélküli segélyekre természetesen az osztályharc során a szocializmus táborának tudatos megnövelését is szolgálják.

Ezért és hasonló okokból is tapasztalható az a további szocialisztikus tendencia a munkanélküliség esetére való biztosítás terén, hogy lehetőleg már kinek-kinek az ő legkülönlegesebb szakmájában valamiként megállapítható munkaalkalom hiánya adja meg a jogot a munkanélkülivé nyilvánításra, illetőleg ilyen járulék húzására és hogy a munkanélküliség és segélyre jogosultság megállapítása felett a szakszervezet határozzon.

A közérdek ezzel szemben, mint említettük már, a termelés efficienciája és ennek érdekében munkabíró egyének parlagon nem hevertetése és foglalkoztatása. Ez a nagyon fontos társadalmi érdek kívánja, hogy a munkanélküliek segélyezésének vagy biztosításának rendszere a produktív, a termelő munkavégzés ellenében való segélyezésnek elvén épüljön fel, hogy továbbá lehetőleg csak az abszolút értelemben vett munkanélküliség eseteiben kerüljön rá a sor a munkanélküliség címén való segélyek fizetésére. Ebből folyólag aztán a közérdeknek megfelelő munkaközvetítésnek is arra kell törekednie, hogy úgy irányítsa, szervezze meg a munkaalkalmak kiutalását, hogy a viszonylagos értelemben vett munkanélküliség minél tökéletesen kiküszöbölődjék és lehetőleg csak akkor álljon elő a munkaalkalomhiány kimutatásának szüksége, amikor abszolút értelemben van arról szó. Ez másként azt jelenti, hogy az egyes speciális szakmákban munkát nélkülöző embereket elsősorban a rokonszakmákban, másodsorban pedig a fizikai, testi, értelmi stb. képességeiknek megfelelő egyéb termelési, foglalkozási ágakba kell elhelyezni, mielőtt rájuk nézve a munkahiány megállapítására kerülne a sor.

9. A most elmondottaknak csak természetes folyománya lesz, ha arra a további következtetésre jutunk, hogy a munkanélküliség ellenőrzésénél és megállapításánál éppen nem közös dolog az, hogy kik azok, vagy miféle szervek azok, amelyek a munkanélküliség beállásának megállapítására nagyobb befolyást gyakorolnak és amelyek megállapítása, vagy e megállapításra való közvetlen, vagy közvetett befolyása alapján az egyénnek megnyílik a joga a munkanélküli támogatás igénybevételére. Ha ugyanis olyan egyének vagy érdekszervezetek befolyás- vagy hatáskörébe tartozik az említett munkahiány

beálltának a megállapítása, amelyek érdekében állónak tartják, illetőleg arra törekcszenek, hogy minél gyakrabban, minél több embert nyilvánítsanak munkahiányban szenvedőnek, amelyek pl. a munkanélküliek táborának állandó létszámontartásával a saját maguk számára politikai támogató csapatot stb. akarnak készen tartani, egészen bizonyosak lehetünk, hogy az efféle érdekszervezetek — főleg, ha ebbeli eljárásuk anyagi felelősségét viselni nem tartoznak — a saját, vagy vélt érdekeik szerint igyekeznek a munkanélküliség megállapításánál is eljárni és minden valószínűség szerint már igen viszonylagos munkanélküliség esetén meg fogják állapítani a biztosítási járadék esedékességére való igényt. Egyenesen a társadalmi rend ellen intézett bomlasztó eljárás pedig az, amikor közvetlenül, vagy közvetve az osztályharc szellemében élő valamely szervezetnek hatáskörébe adjuk a munkahiány kategóriájának megállapítását, vagy ilyennek engedünk arra döntő befolyás-gyakorlást. De még inkább forradalmi intézményt alkotunk, hogyha még a sztrájkjognak olyan hivatalos elismerését, illetőleg rejtett törvénybeiktatását statuáljuk, amely szerint azt az elvet állítjuk fel, hogy valamely sztrájk, vagy kizárás folytán megürült munkaalkalmakat a munkahiányról panaszkodó nem tartozik elfogadni és az ezeket a sztrájk folytán megürült munkaalkalmakat el nem fogadókra nézve a munkahiányt és segélyjogosultságot mégis meg kelljen állapítani. Ily módon bármely sztrájkot közvetve az állammal lehet financiroztatni és állandóan tetszésszerinti számú államilag támogatott munkanélkült kreálni. Nem egyéb ez tehát, mint a bármikori mozgósítás joga és társadalmi forradalom lehetősége az állam, illetőleg a társadalom többi osztályainak a költségén.

A munkahiány és a munkanélküli segélyre való igény beálltának megállapítását és hatáskörét ebből folyólag észszerűen olyan szervekre kell bízni, amelyek nem valamely különleges érdeket, hanem a társadalom, a nemzet egyetemes érdekeit vannak hivatva hordozni. Tehát elsősorban köztisztviselőkre, még pedig olyan köztisztviselőkre, akikben lehetőleg meg is van az erkölcsi és értelmi garancia arra, hogy a közérdek hordozói és kifejezői legyenek. A köztisztviselői minőség alatt főleg azt értjük ezúttal, hogy az illetők ebbeli minőségükben magukat a közérdek, az egyetemes nemzeti érdekek szolgáinak legyenek kénytelenek tekinteni, a magasan álló állam s nem valamely érdekesoport vagy osztály tagjainak és alkalmazottainak. A munkahiány és a közpénzekből fizetett munkanélküli segélyre való igény megállapítása közérdekű és a köz által betöltendő állami, községi stb. feladat. Ez a feladat pedig a gyakorlatban eredményesen csak úgy oldható meg, ha a munkaközvetítéssel többé-kevésbbé szoros, de mindenesetben a munkaközvetítésre konkrét és efficiens befolyást gyakorolni tudó összefüggésben áll.

Ha most már az élet eddigi gyakorlatát nézzük, a munkahiány és segélyre való igény megállapításának, illetőleg ellenőrzésének szerveinél nagyjában a következő típusokkal találkozunk: a) Gyakorolhatja a felügyeletet, illetőleg ellenőrzést az állam, a község, szóval a köz közvetlen módon. Ebben az esetben tehát az állam, a község szervei tartják nyilván s állapítják meg, mutatják ki stb. a munkanélküliséget. b) De az egész funkció egyszerűen a különféle szakszervezetekre lehet ráhagyva. A munkanélküli segélyezéssel eddig leginkább a szakszervezetek foglalkoztak. Ezek fejlesztik ki a maguk körében a munkanélküli segélyezés intézményét állami beavatkozás nélkül. A szakszervezetek befolyását természetesen megnöveli ez a munkástömegekre s ebből folyólag rendszerint csak a szakszervezeti tagok bírnak is igénytel a segélyre.¹ Ez másrésről

¹ A főleg a szakszervezetekre hozott erősen szocialisztikus jellegű munkanélküli biztosításra példa az 1918. és 1921-iki törvényeken alapuló csehszlovák biztosítás. A szakszervezet állapítja meg a munkanélküliséget, tartja nyilván és fizeti a segélyeket. Segélyt csak szakszervezeti tag kaphat. Segélytartalom 3 hó, de ha hat hét múlva újabb munkanélküliség állott elő, ismét igényelhető a segély. Irányadó a segélyjogosultságra a szakmabeli munkában való hiány, melyet a szakszervezet és nem a munkaközvetítő hivatal állapít meg. Az állam csupán ellenőrzi az egész eljárást, esetleg büntető szankciókkal is. A segélyekhez az állam $\frac{1}{2}$, a szakszervezet $\frac{1}{2}$ résszel járul hozzá. A sztrájk hivatalos tudomásul vétele, sztrájkok folytán megürült munkaalkalmak elfogadni nem tartozása természetesen jellemző sajátosságai.

Az 1919-iki német birodalmi alkotmánynak (Art. 163. Abs. 2.) a munkára és vele együtt a munkanélküliség esetén való eltartásra való jogot állami alaptörvénybe iktató rendelkezése kétségtelenül szépen hangzik, de hogyha az ennek folytán elvállalt állami kötelezettségnek előre kiszámíthatatlan terheit és helyzetnehézségeit vesszük figyelembe, akkor lehetetlen elzárkózni attól a benyomástól, hogy ezzel egy szépen hangzó és emberi szempontból szívreható szocialisztikus elv törvénybeiktatása kedvéért a sötétbe való ugrás történt. A birodalmi alkotmány megalkotói ezzel egy olyan üres váltót írtak alá, amelyről nem tudhatni előre, hogy a most már törvényes igényeikre hivatkozó tömegek milyen körülmények között és milyen magas kamatokkal fogják azt a terheket viselő kereső és vállalkozó társadalommal megfizettetni és hogy ez az utóbbi meg fogja tudni-e azt fizetni mindig. Az 1927. július 16-iki munkaközvetítésről és munkanélküli biztosításról (Gesetz über Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung vom 16. Juli 1927.) szóló törvény, mely a háborús segélyezések (Kriegswohlfahrtspflege), valamint az 1918. nov. 13-án dekretált keresetnélküliek segélyezése (Erwerbslosenfürsorge), továbbá az ezt módosító 1923. okt. 15-iki rendelet és az 1926. november 19-iki, a válságok folytán előálló támogatásról (Kriesenfürsorge) szóló törvény helyébe egységes a munkaközvetítés államosításával egybekötött biztosítási rendszeren alapuló munkanélküli támogatást vezetett be, úgy látszik, hogy kétségtelenül hatása alatt áll a problémához fűződő nehézségek meg gondolásának és az improduktív segélyezés veszedelmességének, de éppen nem mondhatjuk, hogy ezek szemben efficiensnek látszó jogintézményt tudtak volna létesíteni ennek a törvénynek a megalkotói. A szocialisztikus hatásoknak annyira alávetett és a szocialista törvényektől annyira függő mai német törvényhozás erre a feladatra alig is lehetett alkalmas. Ez a szociálpolitikai feladat ugyanis abban kellene hogy álljon szerintünk, hogy a munkanélküliség esetére való produktív támogatásnak garanciáit olyan

a szakszervezetbe való bekényszerítő eszköz is a munkássággal szemben. Az állam, vagy a község most már esetenként, vagy rendszeresen vagy segítségben részesítheti e funkciójukban a szakszervezeteket és ellenőrzi eljárásukat, vagy egyszerűen távol tartja magát attól és segílyt sem ad. c) A munkanélküliség esetére való biztosítási összegek egyik előteremtési módja a munkabérekéből való kényszerlevonások útján is történhetik. Ez tehát a kényszerű önbiztosítás, melyet „Schanz-féle rendszernek” is szoktak nevezni. Végül előttünk van d) a munkaközvetítéssel összekapcsolt biztosítás rendszere, mely utóbbi biztosítás azután az állami kényszerbiztosításban nyilvánulhat meg. Az 1919-iki washingtoni nemzetközi munkaügyi konferencia szükségesnek tartotta a munkanélküli biztosításnak kötelezővé tételét. A munkahiány segítézője céljára ajánlja

intézkedő szervek alkotásával adják meg, amelyek működésükben teljes függetlenséggel is bírnak arra, hogy ezt a közérdekű célt — t. i. a produktív, a közhasznú munkaalkalmak nyújtásával való munkanélküli segítézőt — minden befolyással szemben meg tudják és merjék valósítani. Tehát működésében és kinevezésében független tisztviselői kar (melynek függetlensége a jól megalkotott bírói függetlenséghez kellene hogy hasonló legyen) volna alkalmas erre. A munkásbiztosítási ügy eme vonatkozásában tehát éppen a világnézetek és társadalompolitikai irányok befolyásától való függetlenség és objektivitás megadása volna a közérdek. Az improduktív támogatásnak legfeljebb végszükség esetén való szerepét szintén ilyen efficiens garanciákkal kellene körülvenni. Ha azonban a német munkaközvetítés és munkanélküliség ellen való biztosítás együttes hivatalainak összetételét nézzük, ez nem erősíti meg abbéli reményünket, hogy a hivatalok szervei az előbb említett értelemben teljesen függetlenek és egymástól mentesek legyenek számos oly kérdésben, amelyeken az intézmény gyakorlati funkcionálásának iránya fordul meg. A munkaközvetítés és munkanélküli biztosítás birodalmi intézete (Reichsanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitsversicherung) önkormányzati testület (Selbstverwaltungskörper) az alája tartozó országos és kerületi munkahivatalok (Landesarbeitsämter und Arbeitsämter) legfontosabb intéző szervei az intéző bizottságok (Verwaltungsausschüsse) tagjai, valamint a birodalmi intézet (Reichsanstalt) igazgatótanácsa is (Verwaltungsrat) a munkanélküli biztosítás ügyeire vonatkozólag paritásosan állanak a munkaadók és a munkások (Arbeitsgeber und — nehmer) képviselőiből. Egyedül a bizottságok elnökei hivatalosan kinevezett köztisztviselők, illetve tisztviselői jelleggel felruházható egyének. Egyébként a hivatali tendők ellátásáról magánjogi szolgálati szerződéssel alkalmazott egyének útján kell gondoskodni. Az ügyek tömkelegét elintéző hivatalnokok tehát nem köztisztviselők, hanem magánalkalmazottai egy olyan önkormányzati testületnek, amelynek az intézkedés tekintetében döntő szervei a munkaadók és munkások paritásos bizottsága. Kétségtelen, hogy ezekben az intézőbizottságokban az a fél lesz az erősebbik, amely mögött erősebb hatalmi konjunkturák, erősebb és szigorúbb szervezettség, valamint agresszívebb irányérvényesítő tendenciák és tömegnyomás vannak. Nincsen kizárva, hogy a vállalkozókra nézve kedvező gazdasági konjunkturák idejében a munkaadók akarata és véleménye fog a bizottságok s általuk a munkahivatalok gyakorlatában erősebben érvényesülni. Kétségtelen azonban az, hogy éppen a tömegmozgalmak kritikus időszakában, tehát akkor, amikor arról van szó, hogy nagy tömegek munkanélküliségét kell segítézőndőnek nyilvánítani, a nagy tömegek osztályharcbeli agresszivitása, esetleg terrorja fog az erősebbnek a hangján beszélni és a munkaadók

a közmunkák tervszerű létesítése és beosztása útján való produktív biztosítást, valamint a belföldi munka védelmét a bevándorlók versenyével szemben.

A szakszervezetekből indul ki a munkahiány esetére való rendszeresebb segélyezés, de mihamar a községi vagy állami támogatás megszerzése válik itt-ott valósággá. Kezdetben tisztán a támogató szolidaritás szelleme hatja át a szakszervezetek nyújtotta segélyezést, majd az előretörő szakszervezeti munkabérlőpolitikának válik ez kiegészítő tényezőjévé. Az állami segélyezés megnyerése, de különösen a kötelező állami munkanélküli biztosítás rendszere ezután már egyre szélesedő perspektívát nyújt a szociálizmus stratégiája számára is. Ezt fel nem ismerni naivitás volna. Ezért a munkanélküliség ellen való biztosítás alkalmazandó rendszerét, garanciáit és korlátait nagy és éber kritikával kell megválasztania annak, aki azt akarja, hogy ez az intézmény a dolgozó társadalom maradandó javát szolgálja abban az értelemben, amint ezt az efficiens szociálpolitika szempontjából felfogjuk.

A világháború alatt és után a munkanélküli biztosítás, illetőleg segélyezés nemcsak a központi hatalmaknál, hanem a nagy nyugati államokban is a rendkívüli viszonyok jellegét viseli magán. Talán soha olyan tömegű munkanélkülit nem segélyeztek az államok, mint ebben az esetben és a segélyezés terhei sem emelkedtek soha ilyen magasra. Az eredmény azon-

magatartására nyomást gyakorolni a bizottságokban és hivatalokban. Ne feledjük el ugyanis, hogy mindig a munkát vállalók (Arbeinehmer) alkotják a tömegeket, melyek tömegnyomást és forradalmi terrort fejthetnek ki s ezzel szemben a munkaadók a csekély számú egyes személyek. A bizottságokban tehát a munkások képviselői az ezrek és százezrek nevében beszélnek, lépnek fel és terrorizálhatnak a kevesekkel, az egyesekkel szemben. A segélyezendő munkanélküliség eseteit tehát nem afféle ideális bírói függetlenségű tisztviselők vannak hivatva a gyakorlatban megállapítani, hanem az imént említett módon összeállított és az említett nyomásnak kitett bizottságok.

Különösen érvényesülhet pedig az a nyomás a nagy sztrájkok, az osztályharc nagy mozgalmi esetén. A sztrájk és kizárás folytán előállott munkanélküliséget nem kell ugyan segélyben részesíteni, de a törvény rendelkezései szerint, ha a segély megtagadása méltánytalanul kemény dolog volna (unbillige Härte darstellen würde), akkor fizetni kell a támogatást. Kielezett erős, nagy tömegmozgalmú bérharcoknál, társadalmi kenyértöréseknél teljesen kizárt dolog, hogy a munkaadók képviselői ellen tudjanak és merjenek állani a fenyegető tömegnyomásnak abban a tekintetben, hogy méltánytalanul kemény eljárásnak ne állapítsák meg a segélyfizetések megtagadását. Ezen a ponton azután éppen a legveszedelmesebb és legnagyobb sztrájkoknál válik illuzóriussá a törvénynek a munkanélküli segélyek megtagadására vonatkozó rendelkezése és ennek ellenkezője t. i. a sztrájkok és sztrájkolók közpénzekből való finanszírozása válik minden valószínűség szerint ténnyé. Ennek következtében azután éppen a legsúlyosabb természetű munkaviszályok esetén válik inefficienssé a produktív, illetőleg értéktermelő módon való munkanélküli segélyezés (wertschaffende Arbeitslosenfürsorge) gondolata is, amelyet a törvény követendő célként előír, de amelyet erősebb garanciákkal egyáltalában nem biztosít.

ban annak a belátása volt, hogy ez a háborús rendkívüli segélyezés tovább is állandósítva fenn nem tartható, már azért sem, mert az az inflációnak és gazdasági válságnak nemcsak következménye, hanem fontos oka is. A közgazdasági, illetőleg pénzügyi szanálások és rendbehozások tehát egyúttal a háború és a háború utáni segélyezettek létszámának leszorítására és a termelés új egészségesebb életrekeltésére törekedtek. Az improduktív munkanélküli segélyezés készletfelélő és termelővagyonot pusztító hatásánál fogva előbb-utóbb abszurdummá válik, ha igen nagy tömegekre terjed az ki. A háborús munkanélküli segélyezések története, a parlamentpolitikai okokból pártkoncesszióként inaugurált Lloyd George-féle szociális törvényhozás hatása a háború után fellépő angol gazdasági válsággal kapcsolatban és a hosszas válság jelentékeny kiélesítéseképpen élénk mementók lehetnének arra, hogy a munkahiány esetére való biztosítás szociálpolitikai kiépítése ne haladjon többé a forradalmi szocializmus vezetőszalagján. A háborús és a háborút követő zavaros időszakok példái eléggé megmutatták nem is egy országban azt a világosan átlátható tendenciát, hogy a közköltésen való kötelező munkanélküli segélyezés rendszerét miként akarják úgy kiépíteni, hogy az az osztályharc egyik főbástyájává válhasson. Azt hiszem, már ez a tanulság is elégét mond abban a tekintetben, hogy az eredményes termelési politikára felépíthető efficiens szociálpolitikának csakis egy a produktív segélyezésen alapuló munkahiány esetére való biztosítási rendszer felelhet meg. Beszéljük még meg tehát ezt a szempontot kissé közelebbről is.

10. A munkanélküliség ellen való leghathatósabb és legmaradandóbb segítőeszköz voltaképen az öntudatos termelési politika, (amint azt lényegében már List Frigyes is felismerte annakidején). Az öntudatos gazdasági politika, mely intenzívebbé és többoldalúvá teszi a nemzeti termelést, egyúttal számos munkaalkalmat is teremt annak folytán, hogy a nemzeti termelésnek egyre több ágát védi meg és fejleszti ki. Az öntudatos gazdasági politikának általában véve az az egyik legfontosabb és legszociálisabb feladata, (amint azt a Népesedésről írt és 1905-ben magyarul megjelent könyvemben bővebben fejtegettem) hogy a gondozására bízott területnek a népességbefogadó képességét minél inkább megnövelje. Megnövelje, hogy minél több és minél jobb átlagos életmódot élő ember találjon ott munka- és kereseti alkalmakra. Az ilyen gazdasági politika adja meg egyúttal a leghathatósabb szociálpolitikai lehetőségeket is, mert a legnagyobb tömegű és legállandóbb *produktív* segítséget nyújtja a munkanélküliség, a kivándorlás stb. ellen is azáltal, hogy nemcsak a munkahiány okait szünteti meg, hanem meg is teremti egyúttal a *fedezetet* az általa nyújtott munkaalkalmakat igénybevevő s így a munkahiánytól megmentett munkások eltartására. A fedezetet ugyanis

a teremtetett új munkaalkalmak során előállított új javak mint új gazdasági értékek alkotják. Ezzel szemben a munkanélküliség ellen való védekezésnek *improduktív* módja az a politika, mely a nemzeti termelési ágak szolgáltatóképességének öntudatos megőrzését és fejlesztését, — ami egyenlő jelentőségű szociális oldalról a kellő számú munka- és megélhetési alkalmak fenntartásával, illetőleg újak teremtésével — elhanyagolja és emellett a munkanélküliség esetére való pénzbeli segélyezés nagyarányú jogosultságát statuálja.

Két irányban improduktív ez az eljárás, — mely pedig leginkább felel meg a szocialisztikus gazdaságpolitika követelményeinek és gondolkodásának, — t. i. egyrészt nem gondoskodik öntudatosan megfelelő munkaalkalmak létszámontartásáról, illetőleg létesítéséről és a bármilyen okok, vagy előzmények folytán elveszett, vagy megfogyott munkaalkalmak pótlásáról (már csak azért sem, mert ez a szokásos szociálpolitika merőben kizárólagos *jövedelemelosztási* ideológiában él és hiányzik a szükséges efficiens termeléspolitikai bázisa) másrészt pedig mert azt eredményezi, hogy a munkahiány címén segélyezettekben improduktív, pusztán fogyasztó tömegeket tartat el a társadalom többi részével.

Ily szociális politika mellett ekként egyrészt a termelés efficienciája és a társadalom részére való szolgáltatóképessége csökken, másrészt pedig a fogyasztás aránya a termelésnek és a megtermelt javaknak rendelkezésre álló mennyiségével és készletével szemben egyre nő. Az eredmény nem lehet más, mint az, hogy az ilyen politika mellett a tömegek fogyasztásának és szükségleteinek javakban való fedezetét a nemzeti termelés, illetőleg a nemzeti jövedelem viszonylag egyre kisebbedő mértékben tudja csak nyújtani, vagyis a fogyasztás és az élet megdrágulása, mely egyenlő a valóságos (t. i. a szükségleti cikkekben kifejezett) munkabér csökkenésével is.

Ezért is fontos követelménye az efficiens társadalmi politikának, hogy a munkanélküli tömegek segélyezése *produktív* segélyezés legyen, t. i. olyan, *mely egyúttal munkaalkalmakat nyújt és a nyújtott munkaalkalmakban meg is termelteti a nyújtott segélyek* (melyek ebben az esetben egyúttal munkabérek is,) *fedezetét* akár közvetlenül, akár közvetve, t. i. annak folytán, hogy a nyújtott szükségmunka útján növeli a társadalmi jószágkészletek és berendezések mennyiségét. Ebből folyólag munkabíró emberek pénzbeli segélyezését munkanélküliség címén *elvileg* ki kell zárni és azt az állam csupán végszükség esetén, *kivételes jelleggel* és csak *ideiglenesen* gyakorolja.

Jól tudjuk, mennyire ellentétes felfogás ez azzal, mely törvénybeiktatja a munkanélküli biztosítás címén a „kárpótlásra” való jogot, mindazokban az esetekben, míhelyt valakinek

részére az ő különleges szakmájában igényeinek megfelelő munkaalkalmat nem tudnak, vagy nem szabad (pl. sztrájk esetén) kimutatni és az ily *relatív* munkahiány fenforgásának elbirálására az osztályharc alapján álló szakszervezeti vezetőségeknek adja meg a megállapítás hatáskörét vagy az arra való döntő befolyást és mindezeknek, valamint a mindezekből származó terheknek viselését az államra, illetőleg a társadalom többi részére hárítja.

De míg ez az utóbbi felfogás, mintegy a gazdasági egyenlőtlen sors igazságtalanságáért való bosszúállásként, a vagyonos rétegekkel akarja koronként eltartatni a vagyontalanokat, a modern vagyonok termelési funkcióinak ezáltal való megbénításával alig törődve, addig a produktív segélyezés gondolata következetes marad annak belátásában, hogy eredményes szociálpolitika is csak eredményes termelésre építhető fel és ezért a modern vagyonok termelő funkcióit és ezzel a termelés efficiens voltának biztosítását nem engedi feláldozni a társadalmi egyenlőtlenségek igazságtalanságainak sokszor izgató látványa dacára sem, mert tartós és következetes haladás a tömegjólét terén csak a termelés tartós eredményességének biztosításán keresztül valósítható meg. Az előbbi irány lehet népszerűbb és ideiglenesen szívhez szököbb, de csak az utóbbi biztosíthatja a hosszabb időn keresztül való többet adni bírást. A társadalmi igazságtalanságok lecsiszolása, enyhítése, a méltányos jutalom és tisztelet megadása a testi és a szellemi munka számára kell, hogy őszinte törekvése legyen minden kultürembernek, de a termelés efficienciája árán való népjóléti politika előbb-utóbb általánosan növekedő nagyobb szegénységhez vezet. Az utat a termelés efficienciájának megőrzése és fokozása mellett való következetesen emelkedő tömegjóléthez csak a technikai, szellemi és munkaerőkölszbeli kultúrának következetes haladásán illetőleg általánosodásán keresztül lehet megtalálni. A kultúra és jólét általánosodása a legnagyobb lecsiszolója is egyúttal a társadalmi igazságtalanságoknak; a kultúra nem tűri el azokat, a jólét csökkenti fájdalmas voltukat. Attól a primitív felfogástól azonban meg kell szabadulnia a szociálpolitikának, hogy a legfőbb társadalmi igazságosság mindennek matematikailag egyenlő részekre való darabolásában és kiosztásában áll. Nagy különbség van a között, ha a modern társadalom és közgazdaság nagy épületéből mindenki elvesz egy téglát és a között, ha mindenki ad hozzá egyet.

11. A munkanélküliségnek pusztán pénzbeli segélyezése ekként igen kétélű eljárás, mert nem produktív segélyezés és mert igen sok visszaélésnek is az alapja. Ezért a pénzbeli munkanélküli segélyt nem közérdekű dolog általános jogosultsággá tenni, hanem csak ritka és kivételes helyzetekben, mint kivételes szükségesszükszökhöz ajánlatos nyulni hozzá, már csak

azért is, mert egyébként esetleg elviselhetetlen pénzügyi terhekhez is vezethet.

Rendkívüli produktív segélyezés céljaira bizonyos közmunkák bizonyulnak alkalmasaknak. Igen természetes, hogy a közmunkáknak erre a célra való *megválasztása* nagyon fontos dolog, hogy valóban *szükséges és hasznos* munkát végeztesen el az állam a munkanélküliek segélyt kérő seregével. Ilyen valóban szükséges és hasznos jelentékeny társadalmi jószágszaporodást vagy közérdekű berendezésmennyiséget szaporító közmunkáknak a tervét *előre rendszeres következetességgel kell összeállítani* és készen tartani. Készen tartani pedig többféle, a munkanélküliség és a szükségesnek mutatkozó közérdekű munkálatok különböző változataihoz idomuló eshetőségekre tekintettel. Ha a munkahiány akut bajainak hatása alatt izgatott hangulatban kezdünk csak hozzá a produktív segélyre hivatott közmunkák terveinek a megállapításához, akkor tartani lehet attól, hogy sok felesleges, vagy elhamarkodott dolgot fognak ezen a címen elvégeztetni a támogatásért jelentkezőkkel. Az az ellenvetés, hogy az ily közmunkákban vagy szükségmunkákban nem találhatja meg mindig mindenki a saját megszokott munkakörét, nem cáfolja meg a produktív segélyezés elvének helyességét, mert hiszen szükséghelyzetekről van szó, amikre nem lehet a munkaalkalmakban úgy válogatni, mint az azokban való bőség idején. A gazdasági élet elkerülhetetlen vagy elkerülni nem tudott hullámzásaiból, valamint már magából a munkahiány természetéből következik, hogy a konkrét munkahiány mindig konkrét munkaágakban jelentkezik közvetlenül. Tehát éppen egyes konkrét munkaágakban való munkaalkalmak hiányzanak. Az állam nem vállalkozhatik most már szükségmunkák címén arra, hogy elaprózva, minden ily konkrét munkaágban állít fel termelő iparokat (pl. díszmű, pipere stb. árukban), hanem csak arra, hogy közérdekűen szükséges munkák, berendezések, befektetések körében nyújtva dolgozási alkalmakat, kinek-kinek értelmi, egészségi és fizikai erejéhez mérten elvégezhető munkák és munkaalkalmak nyújtásával siessen segítségére. A köz- és szükségmunkák irányításának tervszerűen előrelátó politikája esetén egyébként ezen a téren is nagyobb változatosságot lehetne létesíteni.

Alig lehet elégszer hangsúlyozni a munkanélküliség elleni biztosítás problémája szempontjából, hogy a baleset, betegség, aggkor és rokkantság ellen való biztosítás szintén munkanélküli segélyezés is egyúttal a maga eseteiben, még pedig annál erősebb segítség, minél tökéletesebben van keresztülvive. A társadalmi biztosításnak elsősorban ezek az utóbb említett fajtái azok, amelyek általánosságban is megvalósítható és megvalósítandó állami feladatként jelennek meg és amelyek — bár jelentékeny áldozatok árán — modern viszonyok között tervszerű előrelátással állandóan meg is valósíthatók. Ezzel szemben

általános nagy munkahiány eseteiben — tehát akkor, amikor a legjogosultabbnak volna mondható emberi szempontból — a munkanélküliség segélyezését sokáig egy állam, illetőleg egy társadalom sem bírhatja el. Legveszedelmesebb formáinak egyike természetesen a fedezetlen papírpénz kibocsátásával történő improduktív segélyezése a munkanélküliségnek, mely a pénz elértéktelenedésén keresztül a rohamos gazdasági hanyatláshoz és szervezetbomláshoz vezet. A világháború után főleg a vesztes országok mutattak erre szomorú példát. A gazdasági, illetőleg pénzügyi szanalás egyik főmomentuma ennek következtében mindenütt ennek az improduktív (vagy esetleg álproduktív) és inflált munkanélküli segélyezésnek a megszüntetése, illetőleg fokozatos kiküszöbölése volt. Hiszen a segélyezésnek ez a módja már alaptermészeténél fogva magában rejti a vele való visszaélés forrásait.

Azt mondhatjuk általánosságban, hogy a dolgozó ember életpályáján beálló véletlen, vagy a kor folytán beálló testi és szellemi munkaképtelenség esetére való gondoskodás (betegség, baleset, aggkor és rokkantság) az állami szociálpolitika klasszikus feladata. A munkanélküliség általános és *improduktív* pénzbeli segélyezését munkabíró emberekkel szemben ellenben az állam rendes viszonyok között ne gyakorolja s legfeljebb végső szükség nyomása alatt forduljon ehhez az eljáráshoz. Akkor is igyekezzék azt minél ideiglenesebbé tenni és mielőbb áttérni a produktív segélyezés módjaira.

Ismét más lapra tartozik a különös egyéni hibákból vagy ügyefogyottságból eredő munkanélküliség. A vétkes, vagy hibás munkanélküliség, illetőleg munkakerülés elleni küzdelem a közigazgatás, közrendészet, büntető és erkölcsi rendészet stb. feladatai körébe tartozik. (Dologházak, foglalkoztató műhelyek, javító intézetek, kényszernevelés stb. stb.). A tulajdonképeni szegényügy pedig — legalább a modern kultúrtársadalmak rendjével szemben táplált igényeink szerint — már csak a társadalom hajótöröttjeinek van hivatva a jótékonyság, illetve rendszeresebb könyöradomány jellegével bíró támogatást nyújtani. Minden emberbarát és szociálpolitikus csak azt kívánhatja, hogy minél ritkább esetben legyen szükség ennek az utóbbi támogatásnak az eszközeihez fordulni.

VIII. FEJEZET.

A szakszervezetek.

1. Szakszervezetek alatt általában véve bizonyos élet-, munka-, kereseti, hivatásbeli érdekközösségekben állóknak tömörülését értjük emez érdekeiknek előmozdítása céljából. Érthetjük alattuk a munkásoknak és munkaadóknak, vállalkozóknak és alkalmazottaknak szervezeteit egyaránt.

A szakszervezkedést életrehívó érdekek rendszerint a megélhetés, a keresetbiztosítás, az illető élethivatás pályáján való boldogulni tudás, a vállalat fentartásának, üzembiztosításának stb. érdekei eredetileg. A szakszervezetek érdekei és a bennük tömörültek érdekközössége azonban rendszerint messze túlterjednek az érdekeknek azon a csoportján, amelyek — talán megvédésük sürgős voltánál fogva — eredetileg az egyesülésre bírták a tagokat. A működő, a fennálló szakszervezetek éppen társadalmi jellegüknél és a fejlődés természeténél fogva kiterjesztik, fejlesztik, illetőleg fejlettebb, egyetemesebb szempontok szerint fogják fel érdekeiket. Érdekképzeik tehát fejlődnek, módosulnak. Minthogy pedig e szervezetekbe a termelő társadalom jelentékeny rétegei vonulnak be, csak igen természetes, hogy működésük a társadalom egészére nézve se lehet közömbös természetű, hanem hogy számos magasabbrendű társadalmi, nemzeti, szóval közérdek is fűződik a modern szakszervezetek életműködéséhez. Közérdekű probléma az, vajjon a szakszervezetek pusztán mint a keresménynek, illetőleg nyereségnek nagyobb rátáját kicsikaró keretek, az osztályharcnak vagy osztályöznésnek minden más szempontokat figyelmen kívül hagyó alakulatai működnek-e, hogy egyetemesebb munkásjóléti, kultúr- és szociális érdekek szószólói-e is egyúttal, hogy a munkahivatás jóindulatú világnézete, vagy a forradalmi robbantásnak szelleme telíti-e tagjaik lelkivilágát. A modern társadalom hosszú fejlődésnek és sok generáció fáradtságának árán megszerzett kultúrája és civilizációja szempontjából ugyancsak nem közömbös az a kérdés, hogy a termelésre hivatott társadalmi rétegek sorában a fentartó szintézis vagy a forradalmi analízis kerül-e túlsúlyra.

A szakszervezetek problémáját tehát, — még pedig úgy a munkás, mint a vállalkozói szervezetekre vonatkozóan — a

társadalom egészének érdekei szempontjából kell néznünk. Sorsuk, mozgalmuk, társadalmi és politikai energiafelkeltő hatásuk az egész modern társadalomban s annak minden rétegében okozatokat, hatásokat vált ki. Nem érhetjük be tehát rájuk vonatkozólag azzal, hogy mint egyes társadalmi rétegek, vagy érdekesoportok önsegélyre szolgáló alakulásait a korlátlan verseny szárnyán magukra hagyjuk, sem azzal, hogy csupán a megrendszabályozás rendőri, vagy büntetőjogi tekinteteivel foglalkozzunk velünk szemben, ha a jogrendbe erősebben beleütköznek. A modern szociálpolitikának sokkal fontosabb és egyetemesebb feladatai nyílnak a mai társadalom szervezkedő szükségleteit kielégíteni hivatott emez alakulatokkal szemben: be kell tudnia illeszteni őket a modern társadalmi és nemzeti fejlődésbe, akként, hogy a társadalmi és nemzeti életet tartalmasabbá, nagyobb biztonságúvá tegyék és hogy abba minél több termelő energiát kifejtő munkahivatást és ennek gyümölcseként minél különb boldogulási viszonyokat vigyenek be.

2. A munkások életsoruk megjavítása végett alakított egyesüléseinek célja elsősorban az volt, hogy a „munkapiacot” erősítsék meg helyzetüket a munkakereslettel, illetőleg a munkát adókkal szemben. Később a munkapiac valóságos urává lenni volt egyre következetesebb törekvésük, bár erős harcok és áldozatok árán is és ezen keresztül minél erősebb politikai befolyás, hatalom, sőt uralom elérése. Azt mondhatjuk tehát általánosságban, hogy a munkásszervezkedés céljainak főkategóriáit a *jóléti* és a *hatalmi* célok kategóriáiban lehet jellemezni leginkább. Ez a két kategória a való élet gyakorlatában nem választható el ugyan egymástól teljesen sohasem, mert hiszen a kettő szoros összefüggésben áll egymással, de nem is azonosítható teljesen. Sőt igen gyakran a munkásjólét szempontjai és érdekei nagyon is éles ellentétbe kerülhetnek egyes — bár elsősorban a tulajdonképeni munkástömegeket magukban foglaló — szervezetek és pártok (illetőleg az őket irányító vezetőcsoportok) hatalmi vagy politikai céljaival és érdekeivel.

Történeti sorrend tekintetében a munkásszervezkedés első céljait a jóléti, a sorsmegjavítási érdekek nyomása adta meg. A munkásság törekvései a munkabér és különösen a munkafeltételek megjavítása iránt többnyire a tanultabb, az értelmesebb munkások köréből indultak ki. Ezek a mozgalmak természetesen igen jelentős változásokon mentek keresztül, kezdve az első modern munkabérmozgalmaktól a szabad szakszervezkedés elismerésének alapján álló nagyobb igényű és differenciálódású mozgalmakig.

Minthogy a modern munkásnak általában véve egyedüli jövedelme a munkabér, igen természetes, hogy szakszervezeteiknek jóléti politikájában is a munkabérpolitikára kell hogy he-

lyeződjék a főszű. Közelebbről pedig, — minthogy a munka jövedelmezőségének egyéb feltételeire való befolyás gyakorlása közvetlenül nem állott a munkásság hatalmában — a munkapiacnak magukra nézve kedvezőbbé alakítása lehetett elsősorban az, amire gyakorlati jóléti szempontból törekedniük kellett. Ebből folyólag főcélként alakult ki a munkakínálatot a maguk részéről szabályozni és ennek elérhetése végett arra törekedni, hogy az egyes munkaágakban a munkakínálatot lehetőleg a szakszervezet tartsa a kezében.

Eszközei e cél elérésére a szakszervezeteknek, az egyéni vagy szervezett erőszakosságoktól eltekintve, főleg a következők voltak: *a)* Agitáció, mégpedig annak számos, tapasztalatok során kifejlesztett módja, s itt elsősorban az arra irányuló agitáció (rábírás, izgatás, érdekszuggeszciói stb.), hogy minden azonos iparágbeli munkás tagjává legyen a szervezetnek; *b)* munkabeszüntetés; *c)* bojkott (bizonyos gyárak, műhelyek, áruk, személyek bojkottálása); *d)* a nem engedelmeskedő tagok megbüntetésé stb. stb. Ezek az eljárási eszközök azután lépésről-lépésre közeledhetek s közeledtek is a burkolt vagy nyílt erőszakhoz, aszerint, amint a munkásság egyre inkább eltelt az osztályharc gondolatával. Így a munkabeszüntetésre való rábírás eszközei korántsem állottak meg az érveknél, hanem a kényszer és terror elemeit vették fel rendszeres következetességgel magukba. Igen ismert eszköze pl. a bérharcnak az ú. n. őrsapatállítás (picketing), mely őszintén nem mondható már a munkabeszüntetésre való reábírás ijesztés nélkül való eszközének.

A szakszervezetek most említett küzdelmi eszközeinek gyöngye oldaluk tehát, hogy gyakran fajulnak erőszakká és terrorrá, sőt az osztályharc szellemében céljuk is az, hogy ilyenekké váljanak, ha az osztályharc körülményei kedvezőek erre. Nemcsak a személyes szabadság szempontjai, hanem általában véve a társadalomnak nagyon fontos érdekei s közöttük elsősorban a termelés eredményességének érdekei is követelik tehát a közszempontok érvényre jutását a jelenkorban ezen a harcias területén.

Míg tehát a szakszervezetek jóléti törekvéseit olyan funkciónak tekinthetjük, mely az egész társadalom szempontjából többé-kevésbé közérdekűnek mondható, addig osztályhatalmi törekvéseiben nyilvánuló funkciójukat már éppen az egész társadalom érdekeinek, szóval a közérdeknek szempontjából kell erős kritika alá vennünk. Ha a szakszervezetek egyszerűen az osztályharc alakulataivá válnak, akkor nemcsak a társadalom többi részének érdekeivel és érdekszerveivel szemben alakulnak ellenséges táborokká, hanem az általuk képviselt „munkásosztály“ érdekérvényesítését is a lehetőségeknek pusztán csak arra a terére szorítják, amelyen ilyen társadalmi harccal boldogulni lehet, t. i. a mindenkori nem-

zeti jövedelem felett való hatalmi osztozkodás terére. Ez a tér azonban csak akkor lehet a reális és a tartós boldogulás tere a munkásság javára is, hogyha az eredményes termelés feltételei is biztosítva vannak egyszersmind, mert a munkásosztály növekvő jövedelmi kvótáját csak ennek megfelelően fentartott vagy növekvő arányú nemzeti jövedelem biztosíthatja. Nem csökkenő, növekvő, de mindenesetre a munkásosztály igényeinek is megfelelő mennyiségű jövedelmi javakat juttatni tudó nemzeti jövedelem pedig efficiens nemzeti termelést feltételez. A közérdek szempontjából ekként a szakszervezetek hatalmi politikájának nem szabad az efficiens nemzeti termelés érdekeivel ellentétbe jutnia. Az ily ellentétbejutás az osztályjóléti érdekek érvényesülése elé is előbbutóbb fizikai és matematikai akadályokat kell hogy állítson. Ha ugyanis a közérdeket ebben a vonatkozásban a legmateriálisabb szükségletkielégítés gyanánt értelmezzük is, ebben a legmateriálisabb értelmében válik annak kielégítése a legkétségtelenebbül lehetetlenné, ha éppen a leganyagibb tömegszükségleti és élvezeti jószágok minél eredményesebb megtermelésének lehetőségét sérti a szakszervezeteknek egyoldalúan az osztozkodási kvóta növelésére és nem egyszersmind a termelési eredmény növelésére is irányuló magatartása.

A társadalomban a közérdek érvényesítésére hivatott államnak *kritikai* és *cselekvési* feladatai ennek az alapvető kérdésnek tekintetében állanak elő különösen a szakszervezeti problémát illetőleg.

A *kritika* szempontjából: mélyreható és komoly problémáismeretet, objektivitást, ítélőerőt és mindenekfelett a társadalomban egymással szemben álló különböző érdekek természetének és rangsorozatának megértésében és mérlegelésében való erős szintézist igénylő gazdaságpolitikai feladat annak a megértése, hogy a szakszervezeti törekvések mikor és *meddig* tekinthetők közérdekűeknek és mikor nem azok már. Különösen: mikor kerülnek azok ellentétbe az efficiens társadalmi termelés nagy közérdekével, amellyel ellentétben különösen azoknak a társadalmi osztályoknak az érdekei nem alapozhatók meg tartósan, amelyek nagy tömegüknél fogva a társadalmi termelés anyagi eredményének, t. i. a megtermelt használati jószágoknak nagy és egyre nagyobbodó hányadrészét veszik igénybe és akarják igénybe venni.

A *cselekvés* szempontjából: a kritikai tekinteteken kívül az államnak, mint a közérdeket a társadalom osztályjaival, csoportjaival és különféle érdektáborokkal szemben képviselő és érvényesítő felsőbbrendű hatalmi- és erőviszonyai jönnek elsősorban figyelembe. És éppen ebben a tekintetben, t. i. a szociálpolitikai kezdeményezés, beavatkozás és a közérdekű szociálpolitika lehetővé tételét biztosító szankciók alkalmazása tekintetében lehetnek a legnagyobb különbségek állam és állam

között. A mai modern társadalmi struktúra, az osztályharc nagyranövekedése mellett a szociálpolitikai szempontból erős állam (értve alatta az olyan államot, mely az objektíve elgondolt közérdeket a társadalom egyes nagy osztályaival szemben is szankcionálni bírja) nem igen gyakori jelenség. Ha azonban a szociálpolitikát abból a világnézetből nézzük, amely szerint annak feladata az egyetemes közérdek megmunkálása a minden — bár igen erős — osztályérdekek felett is, akkor a közérdek szolgálata szempontjából efficiens szociálpolitika gyakorolhatása végett szociálpolitikai téren is efficiens hatalmú államra van szükség. Erős állam meg tudja védeni szociálpolitikai téren is a közérdeket, a gyöngye állam az osztályharcban előbb-utóbb osztályállammá válik.

A szakszervezeti probléma és politika szempontjából különösen aktuális ennek a megfontolása.

3. A szakszervezetek kialakulásának történeti folyamatát és a fejlődés irányát tekintve, azt látjuk, hogy míg az angol Trades Unionok főleg szorosabb értelemben vett „gazdasági”-nak nevezhető alapon állottak és csak újabban tértek át a maguk jellegzetesen különlegesebb irányára politikai téren, addig a kontinens munkásszervezkedése már tulajdonképpen szocialisztikus „politikai” alapon kezdődött el. Már a Lipseben 1863-ban megalakult Deutscher Arbeiterverein is olyan, bár ez még törvényes és békés eszközökkel lett volna hivatva céljait elérni. Németországban az 1869-iki iparrendtartás által bevezetett szabad egyesülés folytán gyors ütemben indul meg az ipari szakszervezetek kialakulása.

Csakhamar azonban a marxi irány kerekedik felül a munkásszervezkedésben is. Az 1869-ben Eisenachban megalakult „szociáldemokrata” párt — mint akkor különösen munkáspárt — már marxista álláspontra helyezkedett az ú. n. erfurti programban. Ugyanilyen irányúakká váltak, illetőleg ilyenek gyanánt keletkeztek természetesen azok a legnagyobbszámú tagokat egyesítő német, ú. n. „szabad” szakszervezetek („Freie Gewerkschaften”) is, amelyek szociáldemokrata pártszervezetek is egyúttal. A „keresztényszociális” munkásszervezetek ezzel szemben meglehetősen késedelemmel alakultak és erősödtek meg. Sorrendben legelőször az ú. n. Hirsch-Duncker-féle szakszervezettípus alakult meg. Liberális alakulás volt ez, szintén erős pártszervezettel, melyet alapítói az angol trades unionizmus mintájára és szellemében igyekeztek megalkotni s amely a törvényes, állami alapintézmények elismerésének szellemében igyekezett a munkásokat szervezetekbe tömöríteni. Organizálásuk alap gondolatbeli hibájának főleg az látszik, hogy a liberalizmus negatív lényegét alkalmasnak gondolták erős küzdő érdektáborok összehozására, ahelyett, hogy a nemzeti gondolatnak pozitív hatóerejét igyekeztek volna erősebben kifejleszteni és megsokszorozni a munkás érdek-

szervezetek létesítésénél. Végre a háború előtt pár évvel fel-
tűnnek az ú. n. „nemzeti szakszervezetek“ is (Nationale Arbeit-
tervereine), melyek 1910-ben nemzeti kötelékbe tömörültek.
Ez utóbbiak elvetették az osztályharc eszközeit és a társad-
almi béke és érdekszolidaritás alapjaira igyekeztek helyez-
kedni. Érthető ezért, hogy a vállalkozói oldalról gyakran
részesültek támogatásban, de érthető egyúttal az az erős
támadás és lekicsinylés is, melyet a szocialisztikus szakszer-
vezetek indítottak ellenük, mint ú. n. „sárga“ szakszervezetek
ellen.

A német szociáldemokrata szakszervezeti típus nyomta
rá leginkább a maga bélyegét a kontinens munkásainak szer-
vezkedésére. Egyes országokban a tömegek és a vezetők kultú-
rális és vérmérsékletbeli különbségei éreztették természetesen
hatásukat a szakszervezetek kialakulásánál is, a modern
ipari szakszervezetek túlnyomó része azonban többé-kevésbbé
a német szociáldemokratikus egyesülések másolása volt.

A szociáldemokrata szervezetekkel szemben ellentétet,
illetőleg árnyalatkülönbséget jelentő szervezetek egyrészt
azok, amelyek a mai társadalmi, állami, erkölcsi és nemzeti
rendre vagy azok egyike-másikára helyezkedve, nem követik
a marxi végcél: t. i. a társadalomnak forradalmi úton való
megváltoztatását, újraberendezését, termelésének és jövede-
lemeloszlásának ezen az alapon való kollektív, illetőleg
egyenlővé tételét. A „keresztényszociális“ munkásszervezetek
ebben a tekintetben szemben állanak a szocialisztikus szerve-
zetekkel. Ide sorozhatók többé-kevésbbé a túlnyomóan „liberá-
lis“ szellemű alakulások (Hirsch-Duncker-félék) s különösen
az ú. n. „sárga“ szervezetek, valamint egyéb, a társadalmi
béke alapjára helyezkedő egyesülések és ily természetű szak-
szervezetbeli reformkísérletek, de a forradalmi osztályharccal
szemben védekező irány szempontjából leefficiensebb szerve-
zeteknek azokat kell tekintenünk, amelyek a forradalmi
iránnyal szemben a munkásszervezeteknél is a védekező ellen-
forradalmi irányt helyezték szembe a tömörülés elve gyanánt.
Ilyenek pl. az olasz fascista szakszervezetek, német nemzeti
szocialista alakulatok, egyes „ébredő“ stb. munkásegységek
Magyarországon.

A másik árnyalatkülönbséget a szociáldemokrata jellegű
szervezetekkel szemben a szorosabb értelemben vett „kommu-
nisztikus“ egyesületek jelentik, melyek a marxi cél közvetle-
nebb elérésének gondolatában tömörülnek a maguk érdek-
védelmére, főleg a háború utáni bolsevisztikus hatások alatt.

A „forradalmi“ szocialisztikus pártok égisze alatt álló
szakszervezeteket, illetőleg a tagjaikat és vezetőelemeiket
kitevő csoportokat, általában véve a szociáldemokrácia és a
bolsevizmus (némely országban az „anarchizmus“ is szóhoz
jut) pólusai között mozgó lelki és politikai áramlatok hatják

át és befolyásolják főleg társadalompolitikai és politikai működésükben. Zavaros időkben, forradalmosodó tömeghangulatok között a közvetlen, sőt véres-erőszakos kenyértörések, a kommunizmus, bolsevizmus, a „proletárdiktatúra“ felé való áramlást váltják ki nagyrészüknél, mely könnyen magával sodorja aztán a túlnyomó többséget, míg a csendesebb időszakok a szociáldemokrata program szerint való, de ugyancsak marxi végcélú szolgáló színezetet. Jellegetes, külön árnyalatú egyesüléstípusok a forradalmi alapokon álló szervezeteknél sem hiányzanak (pl. a francia, német stb. forradalmi szindikalista¹ szervezetek). Vannak viszont olyan alakulatok is, amelyek célja a szocialisztikus szakszervezkedés támadó erejét letompítani anélkül, hogy tudatosabb nemzeti vagy „ellenforradalmi“ jellegűek volnának mindig, ide sorozhatnók pl. a már említett, „sárgá“-nak nevezett szervezeteket.

4. Az angol szakszervezeteknél eredetileg a szorosán vett munkásjóléti célok voltak az uralkodók. Újabban gyakran és általánosodóan látjuk a „forradalmi“ irányba való terelődést itt is. Világtörténeti fontosságú az a kérdés, hogy az angol munkásszervezetek lába alatt mennyire marad meg vagy inog meg a régi talaj, t. i. a nemzeti és társadalmi rend alapján való megmaradás vagy mennyiben a vele való szakítás.

Nem célunk itt az egyes országok munkásszervezkedéséről, e szervezkedés politikai és világnézetbeli irányairól és befolyásoló tényezőiről áttekintést adni, hanem csupán tárgyunk szempontjából jellemezni annak uralkodó jellemvonásait.

A szakszervezeteknek a munkásérdekeket előmozdító, megvédő tevékenysége természetesen igen sokoldalú lehet. Megnyilvánulhat az tagjaik segélyezésében, békésnek nevezhető érkékgondozásában, kultúrájuk, ismereteik növelésében akár oktatás, akár önképzés vagy kultúreszközök nyújtásának alakjában, de megnyilvánulhat ez az életműködés olyan módok formájában is, hogy a szervezetek tagjaikat küzdő egyének gyanánt állítják csatasorba, akár a szakmabeli munkahívadás küzdelmeiben, akár társadalmi, sőt politikai, forradalmi vagy katonai téren. Ezek az utóbbi lényegű életműködései a munkásszervezeteknek magától értetődőleg kényesebb

¹ Sozialismus und Gewerkschaftspolitik, Arbeiterbewegung und soziale Befreiung, das sind die Brennpunkte unserer Zeit... Die Arbeiterschaft ist allein durch Führung einer aktiven Gewerkschaftspolitik in der Lage, (der) Verwahrlosung Einhalt zu bieten. Von der Einkehr der Arbeiterschaft, von der Abkehr vom Revisionismus und Reformismus hängt der Sieg des Sozialismus ab. Rücksichten auf die besitzende Klasse kann die Arbeiterschaft nicht nehmen... Sie muss ein Interesse an einer besseren Ordnung der Menschheit haben. Möge diese Schrift dazu beitragen, die grossen Massen der Arbeiterschaft aufzurütteln und zurückzuführen auf den Weg des proletarischen Klassenkampfes...

Siehe: Fritz Linon, Gewerkschaftsbewegung und Arbeitsrecht. Berlin 1928. Verlag „Der Syndikalist“. S. 54.

természetűek, amelyeket az általános közérdek szempontjából nem lehet egyszerűen a *laisser-faire* elvére való helyezkedéssel elintézni.

Ami a szervezetek által nyújtott különféle segélyezéseket illeti, társadalompolitikai szempontból feltétlenül becsesek azok az imént elmondottakból láthatólag ott, ahol objektív értelemben kultúr- és jóléti célzatúak, veszedelmesekké válhatnak azonban — miért is elvileg az egyetemes közérdeket szem előtt tartó gondoskodás ellenőrzése alá helyezendők — ott, ahol forradalmi agitáció, kimondott osztályharc stb. céljait szolgálják.

A szakszervezeti segélyek főleg: *utazási segélyek*, hogy t. i. odantazhassék a munkás, ahol a munkapiac befolyásolása szempontjából azt a szervezet érdeke kívánja; *sztrájksegélyek*, ú. n. *üldöztetési segélyek*, *munkanélküli segélyek*, *baleset-, temetkezési segélyek*, főleg ott, ahol a szervezetek biztosítási funkciót végeznek, akár azért, mert a szorosan vett munkásbiztosítást az állam még egészen vagy részben nem valósította meg, akár az állami munkásbiztosítással párhuzamosan. A kulturális jellegű segélyezéshez számíthatjuk a különféle munkásképzésnek szorosabb értelemben szakmabeli vagy általánosabb kultúrtermészetű tevékenységeit, tanfolyamokat stb. E kultúr- és szakmabeli tanfolyamokkal vagy tanítási alkalmakkal azonban szinte elválaszthatatlanul össze lehet kapcsolni a legkülönbözőbb természetű agitációs, politikai, forradalmi lényegű, rendszeres gondolatszuggeszciókat is, amint azt a modern társadalmi mozgalmak története és jelene mutatja. Ezek az utóbbi jellegű rendszeres gondolat- és irányszuggeszciók ekként külön problémát kell, hogy alkossanak a szakszervezetek működési terén a szociálpolitikus szemében éppen társadalmi és politikai nagy jelentőségükből kifolyólag.

A szakszervezkedés kérdésével szorosan összefüggő probléma a munkaszabadság és a szakszervezeti kényszer is. Eleinte a szervezkedés szabadsága alkotta munkásoldaltól a célt, a problémát. A szakszervezetek azonban a maguk részéről a *szakszervezeti kényszer* elvét állították fel hovatovább. Ennek az álláspontnak magyarázatát a munkapiacon való uralkodás célja adja meg. Minél inkább a szervezett munkakínálat hatáskörébe tartozik minden munkáské, annál jobban uralkodik a munkakínálat felett a munkapiacon a vállalkozói érdekeltséggel szemben.

Ennélfogva a *szakszervezeti kényszer* megvalósítása vált törekvéssé, sőt gyakran valósággá, oly súlyos formában és céllal, hogy a szervezeten kívül álló munkás kenyérhez ne juthasson. Ha hozzávesszük ehhez a *sztrájkkartelleket*, a sztrájk alkalmával állított őrcsapatok (picket) törvényes elismeréseért való küzdelmet, amely a dolgozni akarók törvényes alapon álló megfélemlítésénél nem egyéb a gyakorlatban, akkor belát-

hatjuk, hogy ily társadalmi nyomással szemben a „munkaszabadság“ nincsen többé a gyakorlatban. Csakhogy mindezek a törekvések már túlmennek a pusztá gazdasági érdekvédelmen, áttérjednek a politikai befolyás terére is és így az osztályharc elemeivé válnak. A közérdek szempontjából szükséges tehát éppen a közérdekű határok meghúzása, mert az, ami kis mértékben, vagy egy bizonyos fokig megengedett eszköze lehet a szakszervezetek jóléti politikájának, felfokozva és túlozva terrorrá, sőt társadalmi háború-jellegűvé válik.

Ha az ú. n. emberi jogok fogalmát többnek tartjuk a pusztá frázisnál, akkor méltán mondhatjuk, hogy az embernek munka-, illetőleg dologmegválasztási szabadsága az „emberi jogok“, „szabadságok“ stb. közül való. S az emberi jogokra és szabadságokra való hivatkozás ugyancsak sokat szerepelt a munka és tőke harcában. Hozzátehetjük, hogy farizeusképpen használta azt többnyire mind a két fél a maga igazi vagy vélt érdekeinek megfelelően. A köznek feladata tehát, hogy a munka és dolgozás szabadságát a gyakorlatban a jól felfogott, objektíve megállapított közérdeknek megfelelően igyekezzék bizonyos észszerű, reális korlátok között megállapítani, annak méreteit, körülményeit, meddigterjedését meghatározni és azután erősen és efficiens módon meg is védelmezni. Megvédelmezni nem az emberi jogok gyakran frázisos értelmezése, hanem az akármelyik oldalról jövő terror vagy erőszak ellen való védekezés közérdekű voltából folyólag.

5. Ameddig a szakszervezetek nem tettek még szert a jelenlegi, vagy ahhoz hasonló hatalmi jelentőségre a munkapiaccon, tehát amíg a munkakereslet volt az úr a munkakínálattal szemben, addig a forradalmi szocializmus marx-i ideológiája meglehetősen lenézte a munkások szervezkedésének jelentőségét. Nem tartotta lényeges eredményt ígérőknek a szakszervezeteket. Később, mikor már *erőt* látott bennük, igyekezett a marx-i irány is a szakszervezeteket saját váraivá kiépíteni. Egyes forradalmi szocialisztikus áramlatok pedig egyenesen a szakszervezeteket teszik támadó hadi egységeiké (mint pl. a „szindikalizmus“, a szindikalista szocializmus). A későbbi, és még inkább a bolsevisztikus marxizmus tehát már erősen épít rájuk. A kommunisztikus — főleg a legújabb — alkotmányok, valamint a forradalmi szervezkedések általában saját céljaikra, saját egységeikként kapcsolják be a szakszervezeteket.

A szakszervezetek nagy, vagy túlnyomó többsége úgy, ahogy azt a mostani viszonyok között láthatjuk, egyrészt munkásjóléti intézmények, de másrészt kétségtelenül forradalmi tendenciájú, vagy végecélu szocialisztikus, vagy kommunisztikus tényezők is. Optimista „polgári“, vagy „katedrai szocialista“ szociálpolitikusok olyan módon tárják elő a modern szakszervezeti ügy evolúcióját, mintha pusztán közérdekűen és

tárgyilagosan csak a munkásjóléti intézmények evolúciójáról volna szó a szakszervezetek mai fejlődésében és — mondhatnók — strucc módjára nem látnák, vagy nem akarnák meg látni, hogy ez az evolúció el nem választhatóan és elkerülhetetlenül egyszersmind az osztályharc és társadalmi forradalom valamilyen evolúciója is. A szocialisták szociálpolitikai fel fogása ellenben nem csinál titkot ebből a körülményből, sőt a szakszervezeteket elsősorban a maga szocialisztikus és szociálforradalmi szempontjából veszi figyelembe.

A szakszervezeteket a forradalmi szocializmustól és osztályharcától elkülöníteni és megóvni igen nehéz, sőt nem is lehetséges, mert hiszen ugyanaz a munkás a szakszervezeti tag és a szocialista stb. párt tagja is. A német szocializmus ennek felismerésével már pártszervezetek alakjában létesíti s alapítja meg a maga szakszervezeteit. Hasonlóan cselekszenek a német irány többi kontinensi követői is, míg az angol Trades Unionok még ezt megelőző mentalitású időkben keletkeztek.

Azt remélni tehát, hogy a modern munkásszervezetek túlnyomó részükben az osztályharcban és a forradalmi evolúció küzdelmeiben részt nem vevő, vagy közömbös egyesülések maradjanak s illetve ilyenek gyanánt megóvhatók legyenek, utópia. Az erre a feltevésre építő szociálpolitikuskok ugyancsak homckra építenek. Egy ilyen feltevés nemcsak felületes, vagy a probléma természetét nem ismerő, laikus közönség, (mely kényelmes megoldási módokat vár a szociálpolitikában és nem szereti, ha komoly áldozatokkal kívánják meg tőle a részvételt a társadalmi küzdelmekben) ízlésének hízelgő, hanem mindenekfelett veszedelmes is, mert a társadalmi nagy érdekek megvédésének elmulasztásához vezet.

Éppen a szakszervezetek egyre emelkedő súlya és jelentősége az osztályharcban teszi ma már egyre nehezebben és reménytelenebbül elérhetővé azt, hogy azok indifferens és osztálypolitikai tekintetben szintelen szervezetei legyenek a munkásságnak és a munkásjóléti érdekeknek, hiszen a munkások maguk is — még inkább pedig az ő vezető, szuggeráló tényezői — többé-kevésbé jobbra, vagy balra (eddig inkább balra) hajló emberek. Ezért afféle liberális utópia, az osztályharc és forradalmi tendenciák szempontjából liberálisan indifferens szakszervezeteket remélni abban a korban, amikor egyrészt a tömegeknek osztályérdekei fűződnek a szervezetekhez, másrészt pedig úgyszólván minden szervezet és szervezeti tag agitációk hatása alatt áll és a munkásnak magának a mindennapi kenyerre, elhelyezkedése és megélhetése függ ezektől az osztályharc egységekké vált szervezetektől.

Társadalomfenntartó irányból eredményes szakszervezeti politikát tehát csak oly úton és módon lehet követni, ha nem indulunk ki abból a naiv, vagy hipokrita feltevésből, hogy a modern szakszervezetek egyszerűen és kizáróan csak munkás-

jóléti intézmények és nem is kecsegtetjük magunkat azzal a valószínűtlen eredménnyel, hogy sikerülni fog azokat egyszerűen és kizáróan pusztán jóléti intézményekké tennünk, anélkül, hogy a keserű valósággal ne számolnánk. Azzal a valósággal t. i., hogy a munkásszervezetek ma az osztályharcnak is tényezői és egységei, mégpedig annak elhatározóan és legelsősorban fontos tényezői. Ennek a keserű valóságnak a megfontolása pedig nem a *laisser-faire*t, a liberális indifferentizmust teszi kötelességévé a társadalomfenntartó irányú, tehát a forradalmi robbantást elkerülni óhajtó szociálpolitikusnak, hanem a cselekvő közreműködést, a becsületes részkivételt a küzdő erőfeszítésből, a forradalmi osztályharcellenes irányból. A feladat tehát nem a lehetetlent, a bekövetkezés valószínűségével nem bírót várni és remélni, t. i. azt, hogy a szakszervezetek az osztályharc szempontjából indifferens, pusztán jóléti szervezetekké váljanak, vagy legyenek ilyenek ismét, hanem azt a célt kitűzni és megmunkálni, hogy társadalomfenntartó, nemzeti irányú szervezetek alakuljanak, vagy a meglevők ilyenekké alakuljanak át, ilyen világnézetű tagok hódítsák meg azokat. Ez a cél azonban munkát, harcot, erőfeszítést jelent. Nem kényelmes beleilleszkedést a létező viszonyokba s nem az azzal való úszást, hanem szembehelyezkedő, agitáló, szuggeráló és a kisebbségből többséget csináló energiákat. Nem pihenő, bürokratikus kényelmet a szociálpolitikában, hanem élelmességet, elszánt kitartást és önfeláldozó munkát annak tudatában, hogy a társadalom eddig nagy befektetések árán elért kultúrájának fenntartásáról és megvédéséről van szó.

A fenntartó, nemzeti iránynak ennél fogva világosan és hamis illúziók nélkül meg kell látnia a modern szakszervezeti ügy fejlődésének ezeket az esélyeit és cselekvőleg kell ott közbelépnie: felvenni a küzdelmet, a tisztító, javító, felvilágosító munkát a szakszervezetek megnyerése, meghódítása, a forradalmi robbantó irányoktól való távoltartásuk érdekében. És meg kell alkotnia a saját szakszervezeteit.

6. Úgy a munkások, mint a munkaadók, a vállalkozók szervezetei tehát elsősorban érdekszervezetek, úgy a munkások, mint a vállalkozók szempontjából. Mondhatnók: „osztályérdek”-szervezetek. Ne gondoljuk azonban, hogy a szakszervezetekhez fűződő egyéni- és osztályérdekeken, illetőleg az osztályjóléti és osztozkodási szempontokon kívül a társadalomnak további fontos érdekeit ne kellene a tárgyilagos szociálpolitikusnak figyelembe vennie, vagy mint más lapra tartozókat figyelmen kívül lehetne hagynia. Az individuális-liberális, vagy a szocialisztikus gazdaságtannak lehet ilyen felfogása, korántsem helyezkedhetik azonban erre az álláspontra a közérdekek védelmében álló, mégpedig a társadalom nagy áldozatok és fáradság által létrehozott kultúráját, elért jólétét, rendjét féltő és hanyatlását elhárítani igyekvő szociálpolitikai irány. Ha

ebből az utóbbi szempontból is — tehát az általunk értelmezett közérdek szempontjából is — megakarnak felelni a szakszervezetek hivatásuknak, akkor nemcsak az egyéni- és osztályérdek tekintetében kell efficiens szolgálatokat tenniök, hanem efficienseknek kell lenniök a közérdek szempontjából is. Úgy a munkások, mint a vállalkozók szakszervezetei pedig csak akkor efficiensek a közérdek szempontjából is, ha a bennük tömörült munkások, illetőleg vállalkozók nemcsak a maguk pusztá érdekeit elégítik ki rövidlátó egoizmussal, hanem ha a tagjaik foglalkozásbeli hivatásának feladatait is megfelelően teljesítik a társadalommal, illetőleg azokkal a társadalmi szükségletekkel és igényekkel szemben, amelyeknek kielégítésére szolgálnak az illető hivatásuk úgy a munkás, mint a munkaadó részéről. Gyakorlatilag ez a követelmény akként fejezhető ki legegyszerűbben, hogy a szakszervezetek csak akkor efficiensek társadalmi szempontból, ha nemcsak a munkások, illetőleg a vállalkozók érdekeit védik és valósítják meg, hanem az eredményes termelés és ennek folytán az eredményes társadalmi szükséglet-kielégítés érdekeit is az illető termelési ágban. A sütők szakszervezetei pl. csak akkor efficiensek társadalmi szempontból, ha nemcsak a sütőmunkások munkabérbeli és a sütővállalkozók nyereségbeli igényeit biztosítják, hanem a társadalomnak, a fogyasztóközönségnek, t. i. a sütő hivatás és iparág objektív céljának érdekeit is, a megfelelő minőségű és áru kenyérhez, süteményhez jutást.

Az ú. n. munkás-„osztályérdekek“ a szakszervezetekkel szemben főleg bérbiztosító, tehát jövedelemeloszlásbeli, osztozkodó érdekek. Téves felfogás az, amely azt hiszi, hogy ennek az osztozkodó érdekek egyoldalú kidomborításával, mondhatjuk túlságbavitelével tartósan efficiens eredményt lehessen — még pusztán osztályérdekből is — biztosítani. Az eredményes osztozkodás kulcsa és szolgáltató alapja csakis az eredményes, az elég szolgáltató erejű termelés lehet. A szakszervezeteknek ekként saját „osztályérdekeikből“ arra is kell nézniök, hogy eredményes termelést közvetítsenek, mert enélkül való osztozkodásbeli sikereik is csak ideiglenesek lehetnek legfeljebb.

A régi céhek ebből a szempontból efficiens szervek voltak, mert a termelés eredményességének, megfelelő voltának biztosítását is feladatuknak tekintették. Hiszen csak úgy állhattak fenn s tehettek nagy szolgálatokat annyi századon keresztül, mert szinte nevetségesen naiv dolog feltételezni azt, hogy ily hosszú korszakokon át kizárólag utilitarisztikus osztozkodó, jövedelemkihasználó célok megvalósításával és a termelő, társadalmi szükségleteket kielégítő hivatás semmibe vételével maradhattak volna fenn oly széles és fontos néprétegeket befogadó szervezetekként.

Hogy a szakszervezeteknek végeredményben az efficiens termelést és társadalmi szükségletkielégítést közvetítő közössé-

geknek is kell lenniök, áll úgy a munkás-, mint a vállalkozó szervezetekre. A vállalkozó szakszervezeteknél a termelés szervezőinek érdeke áll szemben a termelő bér munkásokéval és a fogyasztókéval, a munkásszervezeteket illetőleg pedig a bér munkásoké a vállalkozókéval és a fogyasztókéval. A társadalom azonban csak a fogyasztás és termelés érdekeinek nagy szintézisében találhat a haladás útjára és e nagy társadalmi érdekszintézis kell hogy harmóniába gyúrja egymással a munkás és vállalkozó érdekeit. Enélkül nem haladás, hanem bomlás előidézője minden egyoldalúan — egyéni vagy osztály — utilitarisztikus szervezkedés. Ezt az érdekszintézist azonban nem a dolgok „természetes“ rendjében rejtőző kényelmes harmónia hozhatja létre, mint azt Bastiat és a liberális-manchesteri felfogás elgondolta, hanem emberi energia, t. i. céltudatos szociálpolitikai, közérdek-megvalósító munka. Ezeknek a szempontoknak figyelembevételével érthetjük meg, hogy a szakszervezetek a munkás és vállalkozó érdekeit tartósan csak akkor elégíthetik ki, mert csak akkor foglalhatják bele a termelés és fogyasztás érdekeinek nagy szintézisébe, hogyha az efficiens termelés közvetítőivé, vagyis az efficiens társadalmi hivatásbetöltés, a termelő kötelességteljesítés kereteivé is válnak. A kötelességtudás reneszanszára van tehát szüksége elsősorban ezen a téren is a szociálpolitikának.

A modern szakszervezetek ezzel szemben ma sok tekintetben és sokszor elsősorban az osztályharc szerveiként és egysegeiként jelentkeznek. Ebben a minőségükben gyakran látjuk őket ellentétbe kerülni a jóléti, tehát a munkásság anyagi helyzetét reálisan, vagyis jövedelmének növekvő szükséglet-kielégítő erején keresztül megjavító hivatásokkal is. Ellenétbe kerülhetnek pedig annak folytán, hogy osztályharcuk a termelés eredményességének csökkentését is besorozza gyakran eljárásai közé, holott a tömegjólét haladása végeredményben a tömegtermelés eredményességének egyik legfontosabb következménye csupán.

Mindezek, amiket felhoztunk, sokszorosan figyelemreméltók a szakszervezetekkel szemben követendő szociálpolitikai elgondolás szempontjából. Hiszen a szakszervezetek a mai, modern termelés alanyainak nemcsak helyzetjavító, hanem többé-kevésbé világnézeti irányt és munkaerőkölesöt kiváltó keretei is. A mai társadalom és a legnépesebb társadalmi rétegek jólétének jelenbeli és jövődöbeli alakulása szempontjából tehát nem közömbös, hanem nagy fontosságú dolog a szakszervezetek működésbeli iránya. Nagyfontosságú a társadalom jövője szempontjából, vajjon a szakszervezetek jóléti politikája egyszerűen a munkabérösszegek esetről-esetre és minden más szempont figyelembevétele nélkül való kikényszerítésnek politikája-e, avagy hogy a munkabérnövelés célja mellett vezérlik-e a szakszervezeteket a termelés efficienciá-

sának közérdekű tekintetei is. Nagyfontosságú dolog, vajjon a szakszervezetek vezetősége fel tud-e emelkedni annak megértéséhez, hogy a munkateljesítmény rovására és nem annak biztosításával történő munkabérjavító tendenciák nem vezethetnek a nagy tömegek jólétének maradandó előbbreviteléhez és hogy ennek folytán tud-e olyan közérdekű szakszervezeti, illetőleg munkabérpolitikát kezdeni és folytatni, mely a termelés eredményességének érdekeivel, mint az anyagi tömegjólét fokozásának egyedüli alapjával *együttesen* mozdítja elő a munkásság osztozkodásbeli érdekeit. E jóléti problémákon kívül azután ott van a másik nagy probléma, hogy vajjon az osztályharc és polgárháború robbantó szervezetei maradtak-e, vagy azokká válnak-e a modern szakszervezetek, avagy sikerül-e a szintetikus nemzeti fejlődésnek és a mai társadalmi és gazdasági kultúrának értékeit megvédő egységekké alakítani őket.

A legújabb kor iránytszabó, konstruktív szociálpolitikusának szerintünk ezek szerint a főnézőpontok szerint kell maga előtt felállítania azokat a legfőbb feladatokat a szakszervezeteket illető szociálpolitika terén, amelyeknek kereteiben foglalnak helyet azután a többi szakszervezet-politikai célok és kérdések.

7. Vizsgáljuk most már ebből a szempontból az egyes vezető államok szakszervezet-politikai fejlődésének általános irányait. Tárgyunkhoz képest nem a szokásos áttekintő referátumot és részletezést kívánjuk nyújtani az egyes államok szakszervezeti törvényhozásáról, eseményeiről stb. stb., hanem inkább az általunk felismertnek vélt közérdekek nézőpontjából vett kritikát, cél- és eszközmeghatározást megadni a valóságos és a kívánatos alakulás tekintetében.

Említettük, hogy az angol Trade Unionok tevékenysége eredetileg és hosszú gyakorlatukban is a munkásjóléti állapotok és intézmények előmozdítására és kiépítésére irányult. Ezen a téren valóban nagyot és sokat alkottak s a munkásosztály színvonalának javításában, jobbsorsának kiküzdésében tett szolgálataikat szinte alig lehet felbecsülni.

Angliában a Trades Unionok, mint a modern munkásszervezkedés úttörői és példái már egy századnál hosszabb múltra tekinthetnek vissza. Az önsegély, a létért való harc kényszere hozta őket létre. A vállalkozók által eleinte nagyon ellenséges szemmel nézett e szervezetek 1824-ig tiltva voltak s többnyire csak titokban alakultak meg, ú. n. klubokban vagy conspirationokban, de később békésebb színezetűvé vált a trades unionizmus. 1842-ben megengedték a szabad szervezkedést, melyet a chartista lázadás folytán csakhamar visszavontak. A politikai liberalizmus később az emberi szabadság velejárójának tartja a szabad munkásszervezkedést is és bekövetkezik a Trades Unionok törvényes elismerése 1871-ben

és 1876-ban a jogok szerzésére képesekké nyilvánításuk is. (Franciaország 1884-ben, az Egyesült Államok 1886-ban, Németország 1890-ben, Belgium 1898-ban ismerte el a szakszervezetket.)

Az 1871-es angol törvény hatósági bejegyzésüket kívánja meg Megköveteli, hogy tagjaikról pontos kimutatást és névjegyzéket vezessenek, bejelentsék vezetőiket. Kimondja továbbá a szabályos pénzkezelés kötelezettségét. A bírói gyakorlat megállapítja a Trades Unionok kártérítési kötelezettségét a bérharcokból kifolyólag. A munkásság s később a megalakult Labour Party erősen küzd szakszervezeteinek kártérítési felelősségre vonhatása ellen és sikerül pártpolitikai engedményként kiharcolnia az 1906-iki Trade Disputes Billt, mely megszünteti ezt a kártérítési felelősséget. Az 1927-iki törvény rendelkezései szellemének azonban a kártérítési kötelezettség az illegális sztrájkok esetében ismét megfelelni látszik.

Az angol szakszervezeti törvények törekvése az volt, hogy a munkásszervezeteket a politikától lehetőleg távol tartsa. Sokáig a Trades Unionok a munkásérdekek erős és határozott védelme dacára is politikailag nem voltak exponáltak. A régibb Unionok, melyek szellemében több vonás emlékeztetett a céhekre, többnyire csak képzetebb, intelligensebb munkásokat vesznek fel, az újabbak azonban a tanulatlan munkásokat is. Ezek az utóbbiak kezdetek aztán kitűnni merészebb, radikálisabb politikájukkal. Szellemük nyugtalanabb és hálásabb fészkei a demagógiának is. Vagyoni megalapozottságuk is gyöngébb. Míg jóléti működésüket illetőleg a régi Trades Unionok kiváló vezetésükkel tűnnek ki és kitűnő iskolái a hivatásos egyesületi szellemnek, fegyelemnek, kötelességteljesítésnek, addig újabban a marxizmus eszmevilágának erős behatása érezhető az angol szakszervezetek világában is. Egyre inkább forradalmi szellem járja át soraikat, egyre jobban követeléseik közé sorozzák a merész társadalomgazdasági átalakításokat, a kapitalisztikus tulajdon reformját, a nagy iparágak szocializálását.

Körülbelül 1880 óta több Trades Union szövetséggé (federation) alakult. A nagy iparágak uniói mellett különös jelentőségre tett szert tagjaik nagy tömegénél fogva a bányászok, vasutasok és a dokkmunkások szervezkedése. Az uniók kiküldöttéi évente kongresszusokra, ú. n. munkásparlamentekbe is gyűlnek össze, melyek fellépésük irányával sokszor már nem egy tekintetben egy kialakuló osztályparlament benyomását keltik. A nagyobb városokban a helyi iparágak Trades Councilokban (szakszervezeti tanács) tömörülnek s e tömörülés már erősen szociáldemokrata jellegű volt a háború előtt is. Sok ellentét is merült fel a régi, konzervatívabb Trades Unionok és a Trades Councilok között.

Általában véve az angol szakszervezkedésnek már a nagy

háború előtti fejlődésmenetén kétségtelen biztossággal megláthatjuk, hogy mint alakul az ki a kétségbeesett forradalmi önségély stádiumából túlnyomólag munkásjóléti intézménnyé, mint építi ki mind hatalmasabbá a maga szervezeteit és mint vonul be később az angol munkásszervezetekbe is egyre inkább a marxi forradalmiság szelleme. A kontinensi, de főleg a német szocializmus mintájára az angol munkásság körében is egyre élesebbek már a XX. század legelején a politikai párt alakjában való általános megszervezkedésre való törekvések. Egyre több politikus is ambicionálja a munkásság hatalmas tömegeit a politikai párt zárt soraiba tömöríteni. És meg is jelenik Angliában egyre hatalmasabb politikai párt alakjában a harmadik parlamenti csoport: a munkások pártja. A parlamenti hatalomért rövidlátó önzéssel mindent felhasználni nem vonakodó „polgári” politikusok a politikai kompromisszumok veszedelmes gyakorlatát büntetlenül vélik továbbfolytathatni a társadalmi rend gyökeres átalakítására törekvő új hatalmi csoporttal szövetkezve is. Ilyen kompromisszumok gyümölcseként századunknak már a háború előtti időszakában a brit jogrend szilárd épületének rovására több repesztő jellegű engedmény születik meg. Igen nagy jelentőségű érzében az 1906-i Trades Disputes Act, a sztrájkolási szabadság magna chartája, amelynek szellemében az általános, vagy politikai sztrájk is nagyon jól megszervezhető s amely mintegy törvényesíti (pl. az „őrcsapatok”, picket-ek legáltalánosabb engedélyezésével) a sztrájkbeli és szakszervezeti tömegterrort. Az angol — e téren csodálatosan naiv — közvélemény alig bírt tudomással arról, hogy a nagy, általános jellegű és egyre inkább politikai jellegűvé váló sztrájk a mai viszonyok között mennyire mindinkább a forradalom, sőt a polgárháború modern formájává válik.

A nagy világháború ilyen hatalmi és jogi keretek stádiumában érte az angol munkásszervezkedést. A háborús gazdálkodás minden katonai rendszabályok mellett is általában dédelgetni volt kénytelen a munkásságot, nehogy a külső veszedelemhez egy még végzetesebb belső is járuljon és hogy a belső termelés meg ne akadjon. A forradalmi szellem, a beszivárgó marxizmus törekvései azonban korántsem nyugodtak a háborús Angliában sem. A munkástömegek vérmérséklete s magatartása nagy általánosságban inkább hazafiasnak volt mondható, a régi Trades Unionok viselkedése megfelel a nemzeti érdekeknek, azonban a Socialist Labour Party és a Socialist Party of Great Britain erősen igyekszik felhasználni az alkalmat a társadalom termelési rendjének forradalmi szellemű átfordítására, nem is beszélve a kommunisták pártjáról és tömegéről. A helyzet veszedelmeit szerencsére sikerült a háború alatt s a háborút közvetlenül követő esztendőkből palliatív szociálpolitikai műveletekkel kikerülni, vagy inkább

elodázni. A háborús angol társadalom a kockán forgó érdekek nagysága által diktált érdeklődéssel fekszik bele a fenyegető helyzetek áthidalásába, szakszervezetek, parlamenti körök, gyakorlatilag érdekelt vállalkozók, teoretikusok és érdeklődő intellektüelek részéről megindulnak a tárgyalások, a problémával való foglalkozások, melyek eredőiként a forradalmibb jellegű munkáskövetelésekkel szemben hatalmi eszközökkel többé-kevésbé már tehetetlen háborús angol társadalomban afféle paritásos munkaközösség-félék (*Arbeitsgemeinschaften*) alakulnak ki vállalkozók és munkások között. A termelés efficienciája szempontjából bizony nem időálló, üzemi tanácsoktól függővé tett vállalatvezetésükkel, mondhatnók torzalakulások ezek, de a fenyegető veszély áthidalása, a termelés és társadalmi béke összeomlásának megakadályozása szempontjából ideiglenesen hasznosnak nevezhető szükségszolgálatot tettek, bármennyire is kényszerkövetkezményei voltak a vállalkozás meggyöngyült hatalmi helyzetének, mely a termelés efficienciájának és szervezetbeli szilárdságának nagy érdekeit kellően érvényesíteni nem tudta a válságos viszonyok között. Általában a *Whitley*-izmus fogalmával jelölik meg az angol háborús és átmeneti gazdálkodásnak ezeket a *modus-vivendi*-jeit, J. H. Whitley nevéhez fűzve a fogalmat. A Whitleyizmus fogalma alatt sok ideális és gyakorlati szempont, gondolat és javaslat jut kifejezésre, főleg egyes konkrét, időleges nehézségek megoldásának célzatával. De kifejezésre jutott az nagyobb méretű igényekkel, t. i. a modern termelés, illetőleg munkásügy társadalmi problémájának megoldása reményével is. Amennyire jó szolgálatokat tett az előbbi irányban, ugyanúgy nem válhatott az be az utóbb említett nagyobb igényű szempontból, már csak az erő és hatalmi szervezet szankciójának hiányánál fogva sem, eltekintve sok minden egyéb körülménytől, sőt naivitástól. Nem szabad ugyanis elfeledni, hogy a Whitleyizmus lényegében a munkásköveteléseket simogató, őket kérlelő és forradalmi irányokkal szemben félelmet eláruló, szóval nem a termelés efficienciáját mindenkivel szemben kikényszeríteni és szankcionálni tudó, hanem a támadó tömeghatalom előtt a termelés redukált foku eredményességét kompromisszumokkal kialakuló rendszer.

A Labour Party erős támogatásban részesítette a Whitleyizmust, mely csakhamar kiépítette szervezeteit s a háború után a Whitley tanácsok hatáskörébe kb. 4–5 millió munkás (az angol munkásság 35–40 százaléka) tartozott. Lényege a Whitleyizmusnak a munkások és munkaadók érdekközösségének hangoztatása és ílymódon paritásos megegyezés útján való intézése a közös érdekű problémáknak. Az alapgondolat: közös paritásos megegyezés, többségi majorizálás és döntőbíróági kényszer nélkül, tehát voltaképen az érdekközösség tudata folytán létrehozandó, de semmivel sem szankcionált kooperá-

ció. Csakhogy az eredményes termelésnek legelsősorban arra a biztosítékra van szüksége, amely a vállalkozó és munkás eredményes termelésbeli együttműködését, mindkettőnek hivatászerű erő kifejtését, az efficiens termelő kooperációt garantálja. A vállalkozók természetesen kényszerintézménynek nézték az üzemi tanácsokat s az egész rendszert, mely rendkívül nehézkes és a mindenáron való megegyezési gondolatával kezeiket és szabad mozgásukat rendkívül megkötöti. A forradalmibb irányú munkásság pedig szintén idegenkedett tőle, mert a kapitalizmussal való megalkuvást látott benne. Így aztán nem lehet csodálni, hogy amint a munkásság kedvező helyzete a munkapiacra megingott, meginogtak a Whitley-szervezetek is. Ez az 1920., különösen 1921-ben bekövetkezett pangás és munkahiány korszakában állott be. Az angol termelésnek e válságok folytán is megnehezedett helyzete kétszerezsen súlyossá tette a Whitleyizmus által a vállalkozóra rótt különféle természeti áldozatokat és szabad mozgásának megkötését. Igyekeztek tehát annak nyúgeit lerázni magukról, úgy hogy a Whitleyizmus jelentősége csakhamar alá is szállott.

8. A társadalmi termelés egyetemes érdekszempontjából nézve a dolgot, a Whitleyizmushoz fűzött remények alábbszállásán nem csodálkozhatunk, mert a Whitleyizmus lényegében a munkásság kedvező hatalmi és munkapiacbeli konjunktúráinak köszönhette gyakorlati megvalósulását. Funkciójának alapfeltétele a munkásságnak a munkapiacbeli kedvező, de a termelés közérdekéből nézve mégis csak egyoldalú konjunktúrája volt. Maradandó a Whitleyizmus csak akkor lehetne hosszabb korszakokon át, hogy ha az efficiens-termelést tudná hosszú időre szankcionálni. Erre azonban nem képes, legfeljebb a munkásság kedvező osztozkodásbeli feltételeit biztosíthatja, anélkül, hogy annak fedezetét: az eredményes termelést is biztosítani tudná. Ezért csak konjunkturális és ideiglenes eredménybiztosító lehet a munkásságra nézve is. A maradandó kedvező munkabérstandard eredményét csak azok az egyetemes érdekeket biztosító szankciók hozhatják meg, amelyek a többi között a munka efficienciáját is biztosítani tudják. A szankciók ez utóbbi természete fegyelmet, önmegtartóztatási hivatásos munkaakaratot, tehát az áldozatok oldalán elkönnyvelendő energiákat is igényel, mely energiák éppoly termékek a munkásság javára is munkaalkalom- és munkabérbiztosító hatásukban, amilyen terméketlenek és végeredményben magukat megbosszulók a munka efficienciája rovására eszközölt ad hoc osztályrészjavító műveletek, melyek a reális társadalmi jószágfedezet arányát csökkentik a munkabérigényekkel szemben. Ha tehát nincsenek olyan eszközök és garanciák, amelyekkel a munka termelékenységét is tartósan fenntartani lehet, akkor ezek nélkül a munkabér tartós emelkedését sem lehet a munkásság számára hosszú időkre biztosítani.

1921 után a termelési konjunkturák megnehezedésével a munkásság helyzete is kedvezőtlenebbé vált a munkapiacra. A nagy munkanélküliség, különösen a szénbányászat válsága következtében súlyos válságok állottak elő s a munkanélküliek valamint a bányáipar állandó támogatása egyre nagyobb súlytal nehezedett az angol társadalom közteherviselőkéességére. A termelési verseny érdekében a munkaidő meghosszabbítására, illetőleg a bérek csökkentésére irányuló kísérletek és az ideiglenes állami támogatások megszüntetése a nehéz helyzetű termelési ágakban élénk ellenhatást váltanak ki a szervezetek munkássága körében, mely nem akarta feladni a termelés megrosszabbodott konjunkturáiban azokat az eredményeket, amelyeket a magára nézve kedvező munkapiaci konjunkturák alatt elért. A hangulat egyre élesedett, amit az osztályharc alapján álló agitáció aztán erősen kihasznált. E viszonyok elmergesedése vezetett azután az 1926-iki általános sztrájkhoz, mely a maga erősen politikai, sőt osztályforradalmi jellegével olyan társadalomberendezési megrázkódtatással fenyegette a szigetországot, amilyennek veszélye ott még aligha fordult elő. Az angol polgárság s mondhatjuk, hogy a lakosság többsége azonban felvette a harcot és letörte a maga ellenállásával és a szükséges közérdekű szolgálatok ellenálló megszervezésével a sztrájkot.

Az angol általános sztrájk erős világításban mutatott rá a társadalmi forradalom és a modern kultúrtársadalom legfontosabb intézményei összeomlásának veszélyére, de rámutatott egyszersmind azokra a mentőerőkre és védekezési lehetőségekre is, amelyek a társadalom forradalmi elemeivel szembe helyezkedő, fenntartó rétegek megszervezésével és egyesítésével a forradalommal szembeállíthatók és felhasználhatók. A társadalmi rendet és a kultúra fenntartását mentő olasz reformok nagy kultúrjelentőségét az angol társadalom széles, fenntartó rétegei is kezdték — bár más viszonyok között is — legalább egy időre értékelni. Világosan állott az angol közvélemény e része előtt az 1906-iki parlamenti pártérdekből koncedált sztrájktörvény, valamint az 1913-as (Gewerkschaftsgesetz) szakszervezeti törvény veszélyt előidéző természetét. Ily körülmények között született meg az 1927-iki Trade Disputes and Trade Unions Bill. E törvénynek a bérharcokra vonatkozó részét később vesszük figyelembe. A szakszervezeti ügyre vonatkozólag novelláris intézkedéseket tartalmaz, melyekkel nagyrészt az előbbi törvények hibáit akarja korrigálni a társadalmi rend stabilitása érdekében. Így a szakszervezeteknek a tagok pártpolitikai célokra való megadóztatása körül felmerült visszás gyakorlatát azáltal igyekszik megelőzni, hogy az egyesület politikai alapjához való hozzájárulás követelését csak abban az esetben engedi meg, ha az illető szakszervezeti tag írásban kötelezte magát a törvény hatályától kezdve arra,

illetőleg, ha előzően vállalt ebbeli kötelezettségét nem vonta vissza. A szakszervezet politikai alapját elkülönítve kell kezelni és azt semmiféle más hozzájárulásból növelni vagy kiegészíteni nem szabad, mint a tagoknak kifejezetten erre a célra írásban vállalt kötelezettsége folytán fizetett összegekből. Politikai célokra pedig csakis a politikai alap összegeit fordíthatja a szakszervezet.

Állami civil tisztviselők ipari munkásszervezeteknek s általában oly gyűléseknek, melyek célja elsősorban a szolgálati és illetményviszonyaikra befolyást gyakorolni, tagjai nem lehetnek s ha ilyenekbe belépnek, nem maradhatnak tovább állami tisztviselők (members of service in His Majestys civil establishments). A tisztviselőszervezeteket szigorúan el kell választani a trade unionoktól. (Katonák még kevésbé alkothatnak természetesen szakszervezeteket s léphetnek be ilyenekbe.)

Egyéb helyi (pl. önkormányzati, városi) vagy bármilyen nyilvános hatóságok pedig alkalmazottaikra nem gyakorolhatnak semminemű befolyást abban a tekintetben, hogy valamely szakszervezet tagjai legyenek, vagy ne legyenek. E hatóságokkal kötött semmiféle szerződésbe, vagy annak tervezetébe nem lehet belevenni azt a kikötést, hogy e szerződés folytán alkalmazott, vagy működő valamely egyén szakszervezeti tag legyen, vagy ne legyen-e.

Sem pedig emiatt senkit előnyben, vagy hátrányban, sem közvetve, sem közvetlenül részesíteni nem lehet. Ha netán a helyi vagy más nyilvános hatóságok valamely alkalmazottjukkal szemben ilyenféle kikötést tennének, vagy ebben az irányban befolyást gyakorolnának, annak semmiféle kötelező ereje nincsen. Ha ellenben az ily helyi vagy más nyilvános hatóságok valamely alkalmazottja sztrájkyszerű módon sérti meg kötelezettségeit, vagy ilyen irányú befolyást gyakorol másokra, 10 font pénzbüntetéssel és 3 havi bebörtönzéssel büntethető. Ezek az utóbbi rendelkezések főleg a helyi és egyéb nyilvános hatósági alkalmazottaknak a szakszervezeti terrortól való megvédésére és hivatali kötelességeik teljesítésének biztosítására vonatkoznak tehát.

9. Bármily nagyjelentőségű és nagyteljesítményű mozgalom és szervezet is az angol Trades Unionizmus, mamár aligha mondhatjuk el róla, hogy a termelés efficienciáját, valamint a társadalmi termelő- és kultúrmunkának forradalmi tisztításoktól mentes békés fejlődését minden eshetőségekkel szemben biztosítani tudná. A legutóbbi általános sztrájk tanulságai nem hagynak kétséget abban a tekintetben, hogy a társadalmi békét, a termelés, a közlekedés, forgalom, közhasznú üzemszolgáltatások legszükségesebb szervének fentartását csakis a „nem forradalmi“, a polgári társadalom nagyarányú megmozdulása és összefogása tudja megmenteni azáltal, ha ezeket a

munkákat fizikailag is biztosítani és a közbiztonságot, rendet, ha kell, fegyveresen is megvédeni tudja. A forradalomtól tehát a forradalom által megtámadott osztályokat a modern angol talajon is csak ezek az osztályok maguk menthetik meg eredményesen és senki más. Az állam ilyenkor nem elegendő, mert a forradalmi időszakokban éppen a körül forog a kérdés, hogy az államot a társadalom melyik egymással szembenálló rétege ragadja el hatalmi szerkezetével együtt a maga számára. Ebben a tekintetben ekként nem mondhatjuk efficienseknek az angol szakszervezeteket, különösen amióta a marxizmus értelmezésű osztályharc lehetőségei ezeknek a szervezeteknek a keretein belül is jelentékenyen megnöttek.

Az angol szakszervezeteknek a szorosan vett munkásjóléti irányban való efficientizmusa szintén keserű tapasztalatokat kellett, hogy nyújtson a háború utáni időkben olyan gazdasági és termelési krízisek következtében, amelyeknek elhárítására komolyan semmiféle munkásszakszervezet *magában véve* nem alkalmas. De különösen nem alkalmas erre az az eddigi szociálpolitikai, vagy inkább szocialisztikus beidegzésű szakszervezkedés, mely csupán elosztásbeli, munkabérguótanövelési stb. úton akar olyan állandó eredményeket elérni, amelyeket csakis a termelés állandó eredményességén keresztül lehet megszerezni.

A modern munkásjóléti válságok természetrajzához tartozik mintegy, hogy azok szükségszerűen a termelési válságokkal kapcsolatban, vagy azok nyomában lépnek fel. Munkásoldalról, illetve szakszervezeti oldalról egyoldalú osztozkodási irányú beidegzettségük miatt most már elsősorban a válságban levő termelést akarják fokozottabb munkabér- és eltartási igények kielégítésére szorítani, anélkül azonban, hogy a termelés efficienciája érdekében — a kétségtelenül keserű és az emberi sors szempontjából talán joggal igazságtalannak nevezhető, de azért nem kevésbé szükséges — áldozatokat, elsősorban pedig a munkatöbbletbeli és munkaakaratbeli áldozatokat meghozni hajlandók volnának. Szóval nem találhatjuk meg a munkásjóléti politikának azt a, csupán az eredményes termelési politika igényeinek kielégítésén keresztül megoldható, szintézisét az angol munkásjóléti politikában, amelyen keresztül egyedül remélhető úgy munkásjóléti, mint rend- és haladásfentartási tekintetben is a szociálpolitikai eredmény társadalmilag elérhető maximuma. Tisztában kell lennünk ugyanis azzal, hogy az eddigi típusú akár „polgári“, akár munkás, szocialisztikus irányból induló szociálpolitika a mai viszonyok közt, a társadalmi rend nagy megpróbáltatásaival szemben képtelen eredményes nem lehet. Ehhez a termelési és jóléti politikának oly szociálpolitikai szintézise szükséges, mely annak szolgáltató erejét fizikailag és pszichológiailag egyaránt a maximumra fokozza. Erre vonatkozó nagyvonalú úttörést a háború utáni

olasz példában kell felfedeznünk, mely egy olyan férfiü szellemi vezetésével jutott kifejezésre, akinek élettapasztalatain és a rendkívüli idők elősegítette intuicióján keresztül a termelési és népjóléti szempontok szintézise lett céljá, mint a szociálpolitikai téren is a szolgáltatás maximumát biztosítani hivatott előfeltétel.

10. Az olasz fascizmus szociálpolitikai keretét a Charta del Lavoro adja meg. A szakszervezetekre vonatkozólag azonban minket közelebből az 1926. április 3-iki törvény érdekel „a munka közérdekű vonatkozásainak jogi szabályozásáról“ (Legge 3. aprile n. 563. sulla disciplina giuridica dei rapporti collettivi del lavoro).

A munkajog és szakszervezetek szabályozásáról szóló emez olasz törvénynek korszakalkotó jelentősége már abban is megnyilatkozik, hogy először szabályozza törvényileg a munkaviszonyokat minden közérdekű vonatkozásban. Míg az eddigi szociális törvényhozások csak félénken próbálták foltoztatni azokat a repedéseket, amelyeket az osztályharc és szocializmus okozott a társadalmi rend épületén és magának az épületnek alapos megerősítése helyett csak felszínes vakolgatással próbálták ideig-óráig kevésbé láthatóvá tenni ezeket a veszedelmes repedéseket, addig az olasz törvény — mely erős végrehajtó hatalomra, kiépített nemzeti szervezetekre és a közvéleményre támaszkodik — közérdekből s elsősorban a termelésnek a munkás és munkaadó érdekeinél magasabb érdekéből kiindulván nem analitikus módon ragadott ki egy-egy problémát a munka világából, hanem szintetikus következetességgel foglalta jogi rendszerbe és helyezte a termelés magasabbrendű szempontjainak uralma alá a modern munkaproblémának legfőbb kérdéseit. Az 1926. április 3-iki olasz törvény, amint azt a betérjesztő miniszteri jelentés ki is emelte, nem egyszerűen afféle törvény a kötelező döntőbíráskodásról, a munkásszervezetek becikkelyezéséről, a kollektív szerződésekről vagy a sztrájkokról és kizárásokról, amilyeneket a modern szociális törvénykészítések elég nagy számban és szinte divatszzerűen produkáltak, hanem a törvényes munkafegyelmet minden közérdekű vonatkozásban szabályozni és biztosítani igyekvő jogi alkotás. Integrális jogintézmény, mely rendelkezik a különféle szervezetek törvényes elismerésének feltételeiről, rendezi a kollektív szerződések ügyét, felállítja a rendes igazságszolgáltatás kereteiben a munkabíróságokat és szankcionálja is határozatainak végrehajthatóságát. Eltiltja a sztrájkot és lock-outot és bünteti azokat, még pedig enyhébb módon, ha tisztán gazdasági jellegű bérharerről van szó; szigorúan, ha közérdekű üzemekben történik a munkabeszüntetés és nagyon keményen, ha politikai sztrájk esete forog fenn.

Fontos határhő ez a törvény a modern szociálpolitikának vulkanikus területén, mert az első nagyobbszabású társadalmi

művelet az efficiens termelés intézményes és szankcionált biztosítására a partikuláris érdekeknek kényszerűségből tűrt és több államban már nyíltan is törvényesített destrukciójával szemben. Az ebben a törvényben megnyilvánuló szociálpolitikai cél érdemét — azok szemében, akik a társadalmi munka és termelés eredményességéhez és meg nem akadásához fűződő nagy érdekeket megértik és becsületesen előmozdítani akarják — nem is az állapítja meg, hogy maradandó siker fog-e fűződni ehhez a törvényhez, vagy sem, hanem megállapítják maguk a társadalomnak és kultúrának azok a nagy érdekei, amelyek következetes megvédelmezésének célját szolgálja ez a törvény. Az olasz példának történelmi jelentőségű hatása nyilvánul meg mindenekelőtt a törvénytelen sztrájkokról, illetőleg a szakszervezetekről szóló 1927-iki angol novellában, mely az 1906-iki, illetőleg 1913-iki sztrájktörvények veszedelmes rendelkezéseit igyekezett visszacsinálni.

Az 1926. ápril 3-iki olasz törvény, melyet az 1926. július 1-én kiadott királyi végrehajtó rendelet egészít ki, mindenekelőtt a szakszervezetek jogállását szabályozza és rendelkezései kiterjednek valamennyi gazdasági érdekszervezet kategóriájára. Megkülönböztet elsőfokú és magasabbrendű szervezeteiket. Az előbbieket érti úgy a munkaadó vállalkozók, mint a szellemi és kézi munkások, valamint az ú. n. szabadfoglalkozású egyének és művészek szakszervezeteit (asszociációk), az utóbbiak alatt pedig a több szakszervezetből álló ú. n. *federációkat* és a több federációkból egyesülő ú. n. *konfederációkat*. Az asszociációk, federációk és konfederációk a munkásoknak, illetőleg a munkaadó vállalkozóknak külön érdekszervezetei, melyekben tehát munkaadók és munkások együtt nem foglalhatnak helyet. Egy-egy termelési ágnak munkás és munkaadó szakszervezetei azonban egy magasabb összekapcsoló szervezetben ú. n. *korporációkká* egyesülhetnek, amelyek ekként az illető termelési ágnak közös érdekeit, illetőleg a termelésnek *a munkás és a vállalkozó külön érdekein felül álló magasabb érdekeit* képviselik az egész nemzetre kiterjedőleg. A korporációkon belül azonban a bennük képviselt valamennyi munkás, illetőleg munkaadó szakszervezetnek képvisellete érintetlenül fennmarad. A törvényesen elismert (de csakis a törvényesen elismert) szakszervezetek (asszociációk), a federációk és konfederációk jogi személyek. A korporációk ezzel szemben nem jogi személyek, hanem állami közigazgatási szervek jelle gével bírnak.

Az elsőfokú szervezetek lehetnek helyiek, kerületiek, tartományiak, nemzetiek (országosak). Nemzeti (t. i. az egész olasz birodalomra kiterjedő országos) jellegű *konfederációk* gyanánt csak a következő kategóriák ismerhetők el: Elismerhető (az 1926-i végrehajtási királyi rendelet szerint) hét vállalkozói, hét munkás és egy szabadfoglalkozásbeli konfederáció.

Még pedig *a vállalkozók részéről* egy-egy *a)* az ipari vállalkozók, *b)* a mezőgazdák, *c)* a kereskedők, *d)* a tengeri és légi szállítás vállalkozói, *e)* a szárazföldi és belvizi szállítás vállalkozói és *f)* a bankárok érdekképviselője gyanánt. *A munkások részéről* pedig egy-egy *nemzeti konföderáció:* *a)* az ipari, *b)* a mezőgazdasági, *c)* a kereskedelmi, *d)* a tengeri és légi szállítás, *e)* a szárazföldi és belvizi szállítás alkalmazottai és munkásai és *f)* a bankok alkalmazottainak érdekképviselője gyanánt. Végül az *szabadhivatásúak részéről* egy-egy *nemzeti konföderáció* az *a)* ú. n. szabadfoglalkozásúak (*profession libérale*) és *b)* a művészek érdekképviselője gyanánt. Általános konföderáció (*confederazione generale*) gyanánt a vállalkozók és a szabadhivatásúak egy-egy generális t. i. ezek összes szervezeteire kiterjeszkedő konföderációja ismerhető el. Szükség esetén azonban királyi rendelettel az elismerhető kategóriák kibővíthetők.

A szindikátusok törvényes elismerésének közelebbi feltételei pedig az egyes szervezetekre nézve a következők¹:

Csak az a szindikátus ismerhető el törvényesen, amely bizonyos elengedhetetlen feltételeknek meg tud felelni. Ilyenekül köti ki a törvény, hogy a vállalkozói szindikátusokhoz önként csatlakozott munkaadók legalább is a tizedrészét foglalkoztassák az összes munkásoknak abban a szakmában és abban a kerületben, amelyre a szindikátus kiterjed, a munkásokra nézve pedig, hogy az illető szakmabeli szindikátushoz a kerületbeli munkásoknak legalább tizedrésze csatlakozott legyen önként. További feltétel, hogy az elismerésre számító szakszervezetek tagjaik gazdasági és erkölcsi érdekeinek előmozdításán kívül, azoknak támogatását, erkölcsi és hazafias irányú nevelését és oktatását is hivatásuk körébe sorozzák és ezt valóságosan el is végezzék. A harmadik elengedhetetlen alapfeltétel pedig, hogy az illető szervezetet igazgató személyek garanciát nyújtsanak az igazgatási teendőkre való képességük, valamint erkölcsi és hazafias érzületük tekintetében.

Említettük, hogy az olasz törvény nemcsak a vállalkozók és munkások, hanem az ú. n. szabadhivatású művészetek és foglalkozások szervezeteinek elismerését is lehetővé teszi. Ha azonban e szervezetek már előzőleg külön törvényes rendelkezésekkel vannak szabályozva, ezek az utóbbiak maradnak irányadók, illetve egyeztetendők össze az 1926-iki törvénnyel.

A vállalkozók és munkások tehát külön-külön tömörülnek a saját szervezeteikben és nem lehet a munkásoknak és munkaadóknak vegyes szakszervezetet alakítaniok. A külön

¹ Lásd az 1926. IV. 3. törvényt, a hivatkozott végrehajtó rendeletet, a Kamara és szenátus előadói jelentéseit. V. ö. Oddone Fantini: *Politica Economica e Legislazione del Lavoro in Italia*. Firenze. Vallecchi Marzo. 1927. anno V. továbbá: *La réforme syndicale en Italie*. Rome 1926. Imp. Charles Colombo.

munkás, illetőleg munkaadó szervezetek, mint láttuk, központi összekötő szervezeteket létesíthetnek az ú. n. korporációkban, amelyek felsőbb, így hatósági szerveivé válnak a bennük egyesült szakszervezeteknek. Ezen az egyesülésen belül azonban külön-külön fenn kell maradniok egyrészt a munkaadó, másrészt pedig a munkás szakszervezeteknek mint külön érdek-képviseléseknek, úgyhogy e két kategória nem alkothat együttesen afféle vegyes vállalkozói és munkás szakszervezetet.

Minden közigazgatási kerületre nézve hivatalos elismerés csak egyetlen vállalkozói, munkás vagy szabadhivatású szindikátusnak adható az illető szakmában. Ez a rendelkezés az egyik főelve a Mussolini-féle szakszervezeti reformnak azzal a tapasztalatból merített indokolással, hogy több azonos szakmabeli szakszervezetnek egymás mellett való párhuzamos hivatalos elismerése csak a rend és fegyelem rovására történhetik és arra szolgál, hogy politikai és választásbeli küzdelmek fészkévé tegye a szakszervezeteket.

A törvényesen elismert szakszervezet azonban jogi személyiséggel bír és törvényesen képviseli *valamennyi* munkaadót, munkást, művészt vagy szabadfoglalkozást folytató személyt az illető kategóriából az illető kerületben, akár be vannak iratkozva ebbe az elismert szakszervezetbe, akár nincsenek. Az elismert szakszervezet jogi személyiségéből azután többféle más további fontos jogosítvány is folyik, illetőleg csatlakozik ahhoz. Így az elismert szakszervezet tulajdont szerezhet, kollektív szerződéseket köthet a magánjogi személyiségből folyó vagyoni jogi felelősség terhével. Ugyancsak az elismert szakszervezet bír kizárólagosan joggal, hogy az illető munkásszakmából minden érdekeltet képviselhesen a munkaügyi bíróságok előtt. Évi járulékokat vethet ki az összes szakmabeli munkásokra, akár fel vannak véve az elismert szervezetbe, akár nem, mint-hogy az valamennyinek egyedüli hivatalos érdekképviselői szerve.

11. Az elismert szakszervezetek a közérdekű jellegükből folyóan szigorú állami ellenőrzésnek vannak alávetve. A törvényesen el nem ismert (úgy munkaadó, mint munkás és szabadfoglalkozásbeli) szakszervezetek működhetnek tovább szintén mint tényleges egyesületek, de az elismert szervezetek hivatalos jogai nélkül. Az állami, tartományi, községi, jótékony egyesületi alkalmazottak egyesületei is efféle hivatalosan el nem ismert tényleges egyesületek. Azonban az államtól, valamint fontos funkciókat végző nyilvános intézményektől függő egyének bizonyos kategóriái semmi néven nevezendő ily szakszervezeteket vagy egyesüléseket nem alkothatnak s ettől a legszigorúbb szankciókkal vannak eltiltva.

Társadalom és nemzeti politikai tekintetben nagyon fontos és mondhatjuk a forradalmi osztályharc elleni védekezés szempontjából korszakalkotó jelentőségű az olasz törvénynek az

a rendelkezése, mely a nemzeti érdekszempontok elvi alapján tiltja meg bizonyos szakszervezetek elismerését és ezzel az olasz állam olyan megszervezettségének és erejének adja bizonyítékát a szocialisztikus — főleg marxi — osztályharcra és annak táborával szemben, melyre hiába keresünk eddig példát. Így bizonyos szindikátusokat semmi körülmények között sem lehet az olasz törvény értelmében hivatalosan elismerni. Ilyenek azok, amelyek a kormányzat erre vonatkozó engedélye nélkül fegyelmi vagy függőségbeli viszonyban vannak, vagy ilyenbe léptek valamely *nemzetközi* jellegű egyesüléssel. A törvénytervező szelleme szerint nem tűrhető többé — mint a miniszteri betérjesztő jelentés mondja, — hogy tovább is megtűrjék Olaszországban, hogy olyan szervezetek csináljanak nemzetközi politikát, amelyek gyakran az állam ellen esküdtek össze. A jólszervezett államban a külpolitikát magának az államnak kell kezébe vennie és ellenőriznie. Ettől eltekintve, csak logikusnak kell tartanunk, ha a nemzeti alapon álló állam őszintén kiküszöbölni igyekszik a nemzetközi osztályharc és társadalmi forradalom szervezeteit, ha tudja és bírja. Ez a legjogosabb önvédelem. Ha tehát valamely nemzeti irányú kormányzat, többség stb. ilyen efficiens módon tud védekezni az osztályharc polgárháborújával, a robbantó tendenciákkal szemben, meg kell ragadni az alkalmat. Olaszországnak a háború után szerzett tapasztalatai a kommunisztikus forrongások terén kétszeresen igazolják a nemzetközi forradalmi szakszervezkedés megtiltását. Hiszen csak kevés választotta el már akkor Olaszországot a proletárdiktatura kitörésétől. Felsőolaszország több városában kommunizálták már a gyárakat és erőszakkal kényszerítették helyenként a mérnököket és tisztviselőket a vezetésre. Ugy látszott, hogy minden felfordul és nyomorba fúl már. Csak egy bátor és intelligens hazafias kisebbségnek fegyveres közbelépése fordította meg a helyzetet és mutatta meg az osztályharcra szemben az efficiens utat; a vele való harci szembeszállást, az erőszaknak erőszakkal való védekező legyőzését. Ez a kisebbség azóta hatalmas nemzeti többséggé változott át, hiszen lélekben a nemzet java vele volt azelőtt is. Mindenkinek el kell ismernie, hogy a zavart és zűllést renddé és eredményes termeléssé tudta változtatni az új rend egy olyan különben is nehéz közgazdasági helyzetű országban, amely azelőtt a legnagyobb társadalmi forrongás és fegyelmetlenség képét mutatta. Ennek az eredménynek az elérése azonban csak a termelést szabotáló és forradalom fészkeit alkotó nemzetközi szindikátusok kiküszöbölésén keresztül volt lehetséges.

Az állami, tartományi és községi közigazgatás, valamint a nyilvános jótékonyági egyesületek személyzetéhez tartozók szakszervezeteket nem létesíthetnek és ezek hivatalosan el nem ismerhetők. A politikai természetű nyilvános szervek és alkal-

mazottaik között ugyanis — mondja a betérjesztő indokolás — a viszony olyan, amellyel nem lehet összeegyeztetni a közjogi természetű szindikátusi csoportosulások alapítását és nem lehet elismerni azt, hogy a közérdeket képviselő intézményekkel szemben azok alkalmazottai az osztály- vagy csoportérdekek védői gyanánt szerepeljenek.

A közigazgatási, illetőleg nyilvános jótékony egyesületbeli személyzetnek kötelességei és kötelezettségei — mint az olasz hivatalos felfogás helyesen állapítja meg — kívül esnek a szerződésbeli és magánjogi kötelmeken. S éppen kötelezettségeiknek erkölcsi és közérdekű természeténél fogva az állam és alkalmazottai között való viszony problémája nem vihető ki a tulajdonképeni állami intézmények határain kívül és nem lehet azt a közönséges értelemben vett szakszervezkedés tárgyává tenni a közérdeknek és közérdekű funkcióik stabilitásának sérelme nélkül.

A közigazgatási személyzetre vonatkozó emez elvet — a közérdeknek itt is kétségtelenül helyes felismerésével — még szigorúbban érvényesíti a törvény a hadsereg és általában a fegyveres erő minden rendű és rangú tagjával, a bírói és közigazgatási kar minden tisztviselőjével, a közép- és főiskolai tanárokkal, valamint a belügyi, külügyi és gyarmatügyi minisztériumok minden funkcionáriusával, megbízottjával és alkalmazottjával szemben. Ezekben az alkalmazási kategóriákban hivatalvesztés, illetőleg lefokozás és fegyelmi szankciók terhe alatt tilos a szakszervezet-jellegű egyesülés.

12. Az olasz szakszervezeti törvényt irányító alap gondolatok és alaptörekvések még közelebbi megvilágítást nyernek a törvényt követő végrehajtási rendeletből (1926. július 1.) A törvénynek egyik alapvető intézkedése, hogy az állam minden területbeli beosztás-egységében csak egyetlen oly szervezet állítható fel, amely állami ellenőrzés mellett gyakorolja fontos, közérdekű funkcióját a dolgozó tömegek munkahívásának és világnézetének kialakítása körül. Ezért ismer el államilag minden kerületre nézve minden szakmában csak egyetlen szakszervezetet úgy a munkaadók, mint a munkavállalók részéről.

A szocializmusnak az a törekvése saját osztályharcpolitikája szempontjából, hogy lehetőleg mindenkit beszervezzen a saját szocialisztikus munkásszervezeteibe, — akár szorosabb értelemben vett munkásoknak tekinthetők az illetők, akár nem — hogy így növelje a táborát és minél szélesebb körre terjessze ki a munkásosztály fogalmát. Ezzel szemben az új olasz rendszer a munkaadókat is megszervezi szakmaik szerint, de másrészt arra törekszik, hogy lehetőleg csökkentse és ne szaporítsa a szakszervezetjellegű egyesülésekbe csoportosítható foglalkozáskategóriákat, illetőleg szűkítse az odasorozható társadalmi rétegeket. Így a végrehajtási rendelet a szak-

szervezeti törvény hatálya alá nem tartozóknak mondja általában mindazokat, akik *nem vállalkozók és nem munkások*. Egyedül a földjeiket bérbeadó földbirtokosoknak engedi meg, hogy külön szekciót alkotva vegyenek részt az agrármunkaadói szakegyesületekben, anélkül azonban, hogy a mezőgazdasági kollektív munkaszerződések megkötésébe beleszólhatnának. A katonákra, állami stb. alkalmazottakra vonatkozó szakszervezkedési tilalmat már említettük. Mindezek az intézkedések kétségtelenül öntudatosan a szocialisztikus osztálykiterjesztő és osztályharcszervező tendenciák ellen irányulnak, amelyek szakszervezeteik révén a forradalmi osztályharc táborába kényszerítenek olyan társadalmi kategóriákat is, amelyek világnézet és érdek szempontjából nagyon is heterogének. Az élettapasztalattal ellentétes és csupán szocialisztikus párt- és forradalmi érdekből gyakorolt *osztályáltalánossítással* helyezkedik szembe, illetőleg a heterogén elemek elkülönítésére és csupán a homogének egyesítésére törekszik a reformnak több más intézkedése is. Erre vall a végrehajtási rendeletnek az a rendelkezése is, mely szerint a szellemi és kézi munkások nem lehetnek ugyanannak a szakszervezetnek a tagjai, még ha ugyanabban a vállalati kategóriában dolgoznak is. A vállalatoknál technikai és igazgatási minőségben nem szorosan vett munkások gyanánt alkalmazottak, illetőleg hivatalnokok azonban ugyanabban az egyesületben szerepelhetnek, csak hogy úgy a technikai, mint az igazgatási szakmabelieknek külön osztályt kell ezen belül alkotniok érdekeik képviselésére. A technikai és igazgatásbeli vezetők, vállalatigazgatók (hivatalfőnökök stb.) már ismét csak külön szakegyesületbe tömörülhetnek.

Az olasz rendszer ekként a különféle szakegyesületeket *valóságos érdekképviselővé*, még pedig *az azonos hivatásbeli érdekekkel bírók egyesületeivé* teszi. Elválasztja egyszersmind a szellemi, vezető kategóriákat a munkásmozgalmak szervezeteitől s megóvjá a munkásszervezetekben való majorizálástól, illetőleg bolsevizálástól, a közelmúlt kommunisztikus mozgalmainak tapasztalataiból okulva.

A merev osztályképződés ellen irányuló tendenciát fejezi ki az a rendelkezés is, hogy olyanok, akik különböző alkalmakkor majd mint vállalkozók, majd pedig mint munkások szerepelnek, tagjai lehetnek ugyanakkor a vállalkozói és munkásszervezeteknek is. Azok a vállalkozók vagy munkások, akik egyidőben többféle szakmában dolgoznak, többféle szakmabeli szervezetnek is lehetnek tagjai.

A törvényesen elismert szakszervezetek tagjai azonban kizárás terhe alatt nem lehetnek a törvény által el nem ismert tényleges szakszervezet tagjai. Mindennemű szövetkezeti vállalatoknak *külön* érdekképviselői szervezetet kell alkotniok és külön érdekszerveket a kapitalisztikus vállalatoknak is.

Ugyanúgy a kapitalisztikus és a szövetkezeti vállalatoknál alkalmazott munkásoknak és alkalmazottaknak is.

Maga a szakszervezetek hivatalos elismerése is számos közérdekű előfeltételnek teljesítésétől, illetőleg meglététől függ. A szakszervezet elismerését nemcsak akkor kell megtagadni, ha a törvény előírásainak meg nem felel, hanem akkor is, ha politikai, társadalmi, vagy közgazdasági aggályok merülnek fel vele szemben. Az elismerésért való kérelemhez mellékelni kell az elismerést kérő szervezet működésének történetét és irányító szerepet játszó tagjainak jegyzékét. Az alapszabályok tartalmazni tartoznak mindazokat a rendelkezéseket, melyeket a végrehajtó rendelet oda felvenni rendel s a kormány bármikor követelheti vagy elrendelheti az alapszabályok revízióját.

13. Minthogy minden egyesületnek működése végeredményben tagjainak lelkeségétől, megbízhatóságától stb. függ, az olasz reform nagy súlyt helyez rá, hogy mindennemű szakszervezet vezető állásaiba a nemzeti és társadalmi érdekek szempontjából erkölcsileg megbízható egyének foglalhassanak csak helyet. De ennél még tovább megy és a szakszervezet alkalmazottai gyanánt sem engedi meg azoknak a működését, akik ezeknek a megkövetelt megbízhatósági tekinteteknek nem felelnek meg. Az olasz reform tehát kizárja pl. azt a forradalmi taktikát, hogy a szakszervezetekbe a társadalmi rend megsértése miatt megrendszabályozott, vagy megbüntetett egyéneket helyezték el alkalmazottakul vagy megjutalmazásképen, mint akiktől fanatikusabb és lelkiismeretlenebb agitatori tevékenységet várnak s egyáltalában megakadályozni igyekszik azt, hogy a szakszervezeti állások forradalmi vagy osztályharc agitátorok elhelyező alkalmatosságai legyenek. Ellenkezőleg. Az olasz reform hatálya alatt levő szakszervezeti tisztviselő vagy alkalmazott igyekezni fog a törvényes rendnek megfelelő magatartást tanusítani már saját jól felfogott érdekéből is, ami a legtöbb emberre nézve elsősorban irányadó. Ezzel szemben a szociálista szakszervezet (biztosító pénztár, szövetkezet stb.) alkalmazottja már saját kenyérbeli függésénél és érdekénél fogva kénytelen osztályharcbeli agitátorként szerepelni akár közérdeknek tartja is magában ezt, akár nem, minek folytán a forradalmi osztályharc szítása magánérdekből is történik az arra rákényszerült alkalmazottak ezrei által.

Az elismert szakszervezet jogi személyiségéből, mint már említettük is fentebb, számos jog és kötelezettség származik. A szakszervezeteknek többféle célra kell hozzájárulásokat teljesíteniük, melyek részint kötelezőek, részint esetleges elhatározás alá esők. Kötelezőek az egyesületi szervezés tulajdonképeni kiadásain kívül többek közt a tagok nemzeti irányú és hivatásbeli nevelésének és oktatásának céljaira fordítandó hozzájárulások stb. és kötelező egy *biztosítéki alap* létrehozása

is, mely a szakszervezet kollektív szerződéseiből folyó kötelezettségeinek anyagi biztosítására szolgál. Ennek a garanciális alapnak javára kell fordítani az egyesület járulékbeli bevételeinek legalább egytized részét.

Elébe vág a reform másrészt a szakszervezetek ú. n. „szocializáló” hajlamainak és illetéktelen, vagy terrorisztikus beavatkozásainak többek között azzal a rendelkezésével is, hogy a végrehajtó királyi rendelet értelmében a) *a szakszervezetek a munkaviszonyokon kívül tagjaik vállalatainak igazgatási, technikai vagy kereskedelmi irányításába semmi néven sem avatkozhatnak be a vállalattulajdonosok beleegyezése nélkül.* b) Semmi körülmények között sem létesíthetnek a munkaügyien kívül kötelező rendelkezéseket tagjaik számára és c) kereskedést nem üzhetnek.

Törvényes garanciák alá helyezi a reform a tagsági járulékok megállapításának, követelésének ügyét is. Ezen a téren számos visszaélést mutatott a gyakorlat, amikor egyes szakszervezetek a legkülönbözőbb címenek adóztatták meg a tőlük sokszor teljes megélhetési lehetőségeivel függő munkást. Az olasz törvény tehát végét veti a szakszervezet önkényes adóztatásának és *szigorúan rendezi a tagdíjjárulékok ügyét* a kötelezettség mértéke, esedékessége, a behajtás módja és a kötelezett személyek meghatározása tekintetében egyaránt s mindezt a nyilvánosság és törvényes *jogorvoslatok* oltalmával látja el. A különféle tagsági járulékok tekintetében hozott határozatok felsőbb jóváhagyásra szorultak és hivatalosan közzéteendők. A felelősség ki van építve e részben a kir. kormányig. A járulék alapja rendszerint a napi munkabér s amennyiben ezt nem lehetne alapul venni, a korporációs minisztérium külön rendelkezéseket bocsát ki a járulék más módon való megállapítására vonatkozólag. Sőt hozzájárulásbeli vitás kérdésekben a bírói utat lehet igénybevenni mindazokban az esetekben, amikor az adókövetések terén bírói jogorvoslatnak van helye.

A szakszervezetek működése egyébként a törvényesség szempontjából közigazgatási ellenőrzés alatt áll, melyet első sorban a korporációk minisztériuma gyakorol részint a helyi közigazgatás, részint pedig saját külön szervei útján. Különösen szigorú az ellenőrzés a pénzkezelést illetőleg. Hatósági jóváhagyásra szorulnak a szervezeteknek a tagjaik hozzájárulásait és fontosabb kötelezettségeit, az egyesület mérlegének, anyagi kötelmeinek megállapítására vonatkozó határozatok. Viszont azonban az erre vonatkozó jogorvoslati út is ki van építve.

A szakszervezetek (asoziazioni sindacali) egyesületei felsőbb szakszervezetekké (federációk és konfederációk), mely utóbbiak szintén jogi személyek, szintén a fentebb már említett érdektagozódási szempontok szerint van szabályozva. Így pl. vállalkozói, vagy szabadhivatású szindikátusok nem léphetnek

be a szorosan vett munkások szindikátusaiba és megfordítva. A kézművesek, kiskereskedők, kereskedősegek, bérlők a vállalkozók felsőbb szervezeteihez csatlakozhatnak. A mezőgazdasági felesbérlők ellenben a földmunkásokéhoz stb. A szabadhivatású értelmiségi pályákon működőknek már a törvény életbelépte előtt elismert szervezetei (rendjei és kollégiumai) ellenben nem egyesülhetnek felsőbb szervezetekké.

Az ú. n. korporációk, vagyis az egyes termelési vagy vállalkozási ágak különböző élethivatású (önálló vállalkozó, szellemi, fizikai munkás) szakszervezetek összekötő organumai, mint említettük, nem jogi személyek, hanem állami közigazgatási szervek. Feladatuk: *a)* a békéltetés a munkás és vállalkozói szervezetek között; *b)* a termelés fejlesztésére és jobb organizációjára vonatkozó előmozdító, buzdító és támogató mindenmű kezdeményezés; *c)* munkaközvetítő hivatalok felállítása és közvetítés a különféle munkaközvetítő intézmények között; *d)* a tanoncügy rendezése és felügyelete. A kollektív szerződések megkötésében azonban az egyes szakszervezetek (asszociációk) autonóm joggal bírnak. A korporációk elnökét a korporációk minisztere nevezi ki, igazgatótanácsának tagjait pedig az alája tartozó szervezetek küldik ki. E tanácsban a *vállalkozók képviselőitnek egyenlőnek kell lennie a szellemi és kézi munkások együttes képviselőivel.*

A fent elmondottakban foglaltuk össze az olasz szakszervezetekre vonatkozó reform jellemző sajátosságait. Korszakalkotó jellegét a szociálpolitikában főleg az adja meg, hogy a termelési és osztozkodási érdekek szintézisét teszi szociálpolitikai alappá, nem pedig egyoldalúan az utóbbiak előmozdítását tekintet nélkül a termelés eredményességének, tehát a maradandó, a juttatható fedezetnek szempontjaira. Ezzel az olasz szociálpolitika újabb és az eredményesség garanciáit sokkal nagyobb valószínűséggel biztosító útra lépett, szemben az eddigi szokásos egyoldalú szociálpolitikai iránnyal. A fascizmus által megalkotott reform úttörő érdemeit ebben a tekintetben — függetlenül a siker szempontjától — el kell ismernie mindenkinek, aki megérteni tudja, hogy maradandó és emelkedő tömegjólét csak a szellemi, gazdasági és következőképpen a termelésbeli kultúra fentartásán és haladásán keresztül valósítható meg.

14. A világháború után, a kommunizmus bukásával Csonkamagyarországon is hatalmas nemzeti világnézeti tömeg alakult ki, mely élesen szembefordult a marxi, forradalmi irányú világnézettel. Szinte automatikusan adódott tehát az alkalom ennek a kedvező, konstruktív világnézettel és munkás-tetterővel telt tömegnek megszervezésére és az efficiens munkamorállal telített nemzeti szakszervezetek megalkotására. Sajnos azonban hiányzott a kellő érzék az „ébredő” s ezzel rokon mozgalmak jelentőségének ebből a szempontból

való helyes felismeréséhez és teljesen hiányoztak azok az államférfiak, akik kellő szociálpolitikai tisztánlátással bírtak volna ahhoz, hogy a parlamenti politika megszokott szempontjainak félretételével ezt az egészséges, virulens tömegmozgalmat termelő *nemzeti munkáskorporációk alakítására* tudták volna kihasználni és továbbfejleszteni. E sorsfordító esztendőik itt nem juttattak termelő tömegek nemzeti irányú átszervezésére rátermett nívóju és lelkesedésű providenciális szociálpolitikusokat a megillető helyekre. Pedig az erőtől és tettvágytól duzzadó „ébredő” és hasonló jellegű megnyilatkozások élénken mutatták azt az olaszországihoz hasonló tömeghangulatváltozást, amely a nagy nemzeti és társadalomfenntartó érdekek intézményes biztosítására nyújt megragadandó alkalmat, amikor a szociálpolitikában új utakat kell és lehet törni, a régieknél konstruktívabb szociálpolitikai intézményeket lehet létesíteni s amikor nem elég idegen sablonok lemásolásába beletanulni. A termelés nemzeti szervezeteinek, különösen pedig a nemzeti szakszervezeteknek nagyvonalú megalkotására ekként nem került a sor.

15. Az amerikai Egyesült Államok munkásszervezeteire az angol anyaország példája nyomta rá a bélyeget. A szokásos elnevezések bizonyos különbözőségei (Knights of Labor) dacára az angol alaptípus ütközik ki. Más kérdés azonban, hogy belső tartalom, társadalmi súly és jelentőség szempontjából ugyanazzá vált-e az amerikai szakszervezet, amivé az angol lett. Ebben a tekintetben a két világrész különbözőségei, mint oly alapkonjunkturák érvényesülnek, amelyek a hatalmi és gazdasági téren eltérő lehetőségeket szabtak ki. Az amerikai gazdasági individualizmus kedvező nagy perspektívái a munkás sorsára és gondolkozására is más befolyással voltak, mint az angol munkaviszonyok adottságai. Az erősebb és régibb angol szervezettség kizárólagosabban zárta körül az angol munkás boldogulási eshetőségeit, mint az egyéni boldogulás céljából sokkal több kiaknázási lehetőséget nyújtó amerikai terület.

Ez a körülmény az oka főleg annak, hogy az Egyesült Államokban a szakszervezetek minden kiépítési és szervezési munkája és eredményei dacára is a vállalkozó, illetőleg nagytőke befolyásával szemben nem tudtak arra az elhatározó súlyra szert tenni, mint Európa klasszikus ipari államaiban. Az Egyesült Államok sokkal inkább a gazdasági individualizmus hazája maradtak a munkapiac terén is, mint az európai nagyiparos államok; Amerikában a munka és tőke harcaiban az utóbbi sokkal következetesebben bizonyult erősebbnek. A magyarázatot erre elsősorban az Egyesült Államok nagyobb és kiaknázatlanabb gazdagsága és jószágforrásai és ennek alapján efficiensebb termelése adják meg. Ez a körülmény magyarázza meg egyúttal a munkásosztálynak magasabb élet-

standardját, nagyobb jólétét. Az Egyesült Államokban ugyanis dacára annak, hogy az osztozkodás harcában a munkásság kevésbé egyenlő szervezett erejű ellenfele a nagy tőkének mint Európában, miután több jut a tömegszükségleti javak megnyiségéből reá, mégis többet keres. *Van miből*, jobban telik tehát a nagyobb munkabérre. Ez is mutatja, hogy a munkabérek magasságán alapuló munkás-életstandard kérdése legelsősorban valamely nép gazdagságának, eredményes termelésének stb. kérdése, nem pedig elsősorban az osztozkodás megszervezésének. A nagy bevándorlás következtében az Egyesült Államok munkásnépessége egyébként meglehetősen heterogén elemeket foglalván magába, már ez a körülmény is akadály a angol vagy németországihoz hasonló egyenletesebb szakszervezeti viszonyok kialakulásának. A kommunizmusnak aránylag nagy szerepe nem utolsó sorban a különféle eredetű és vérmérsékletű munkásnépességben leli magyarázatát.

A francia szakszervezeti fejlődés alatta áll az angolnak és németnek, úgy a szervezett munkásságnak az összes munkásnépességhez való aránya, mint a szervezkedés reális keresztülvitele tekintetében. A tőkének és a munkának egymáshoz arányló erőviszonyai tekintetében a francia munkapiac jobban emlékeztet kicsinyített kiadásban az Egyesült Államokra, mint a német és az angol. A szakszervezetek s a bennük megnyilvánuló szocialisztikus irányok forradalmi hajlandóságai nagyrészt igen veszedelmes jelenségeket mutatnak, a szélső szocialista, szindikalista és kommunista árnyalatok előretörését, aminek az ország demagóg-demokratikus politikai viszonyai is nagyon kedveznek. A francia szakszervezetek tevékenységének nagy részénél ekként túlságos teret foglal el a szélsőséges szocialisztikus tendencia a reális jóléti tevékenység rovására, ami a társadalom békéje szempontjából nem csekély megrázkódtatások veszélyét rejti magában. Igaz azonban másrésről, hogy Franciaországnak Angliáénál és Németországénál aránylag jóval erősebb polgársága és parasztsága kenyértörés esetén nagy súllyal jönne számba a társadalmi harc kimenetelét illetőleg.

A skandináv országok erősen kiépített szakszervezeti rendszerén kívül a nagy iparú Csehország (Csehszlovákia) az, ahol még fokozottabb hatalmi keretekként jelentkeznek ezek, úgy hogy a cseh állam belső strukturájának erősen szocialisztikus jelleget is kölcsönöznek. A szakszervezetek hatáskörének és a munkajognak nagyigényű kiépítettsége nagy veszélyt jelenthet ekként a társadalom békéjére a gazdasági s főleg a nagyipari konjunkturák erősebb és tartósabb válsága esetén. A kommunizmus nagy elterjedettsége, az orosz befolyás érezhetőbb volta, a népességnek a germán országokénál egyébként is a szélsőségekre jobban hajló természete a szláv szocializmus kiszámíthatatlanságának elemeit viszik bele a különben fej-

lett nagyiparra támaszkodó cseh szakszervezeti állapotokba (Gewerkschaftswesen) és nem kevésbé mezei munkásnépessége közé.

Érdekes volna Szovjetország szakszervezeteit leírni és ismertetni. Nincs módomban azonban erre a feladatra vállalkozni, mert az, ami az orosz szovjetbirodalomból erre vonatkozóan kiszivárog, amit erről statisztikát, ismertetést, propagandairatot olvasni lehet, minden inkább, mint elegendő ahhoz, hogy a *valóságos* állapotokról hű képet lehessen alkotni. Már az is kérdés, hogy minő értelemben lehet az ottani terrorisztikus uralmi rendszer mellett szakszervezetekről beszélni abban az értelemben, mint másutt. Ha azonban túltesszük magunkat ezen a nehézségen, mindenesetre megtaláljuk a termelésnek és munkának a maga valamilyen kereteit és szervezeteit, amelyekre vonatkozóan az adatok és számok légióival lehet dobálózni, statisztikát és tudósítást közölni, valódi és hamis képet nyújtani. Csakhogy rendelkeznek-e a szovjetadatok a megbízhatóság és igazmondás közérdekű moráljával annyira, hogy ellenőrzés nélkül hinni lehessen nekik? Biztosítanak-e ezek a különféle szovjetszervezetek eredményes, megfelelő szolgáltató képességü, a tömegszükségleteket fedező termelést, ha nem is nyugat- vagy középeurópai, de legalább is a háború előtti Orosz birodalom viszonyainak megfelelő mértékben és színvonalon? Biztosítanak-e ilyen mértékű és színvonalú életstandardot a nagy tömegeknek általában és különösképen az ipari munkásságnak? Kiváltják-e az efficiens munkaakaratot és munkamorált? A viszonyokkal való átlagos elégedettség, a kielégítő érdekvédelem tartja-e fenn ezeket a dolgozó kereteket, avagy csak drákói terrorral együtt tartott rabszolgaszervezetek ezek? Többet nyújt-e az új társadalmi rend által egyenlősített osztozkodási kvóta egy-egy emberre esően szükségleti javakban, az élet kényelmében és megnövekedett tömegigények találnak-e ott nagyobb társadalmi jószágfedezetre, avagy csak stagnáló vagy leszállított szükségletkielégítés jut-e osztályrészül? Nagyobb vagy kisebb lehetőségei vannak-e annak, hogy a dolgozó ember sorsát és életmódját munkaakaratával és szorgalmával megjavítsa, jövőjét biztosítsa, avagy csak ember-állatok egyenlősített abrakporciója az, amelynek az új társadalmi rend a lehetőségeit nyújtja? Milyenek a kereseti, egészségi, halandósági viszonyok? Megvalósították-e egy nagy birodalomnak fanatikus ideák alapján való új társadalomrendezése és barbár osztálykiirtásai a gazdasági és kultúrtéren való nagyobb átlagos emberi boldogságot és elégedettséget? Ezekre a kérdésekre kellene a szovjetországi szakszervezetek tagjainak többségétől terrorizálatlan őszinteségű bizalmas feleletet kapnunk, hogy társadalomjóléti szempontból ítéletet alkothassunk és ellenőrizhessük a valóságot.

16. A háború alatti és utáni években a Német Birodalom szociálpolitikai tekintetben is viszontagságteljes időket élt, melyek a szakszervezetek és érdekképviseltek sorsára és magatartására is rányomták a bélyegüket.

A háború alatt (1914. augusztus 4-iki törvény) a szükségnek megfelelő katonai jellegű rendelkezések igyekeztek a termelést fenntartani és biztosítani, majd a hosszú háború okozta hangulatváltozások és a forradalmi jellegű mozgalmak hatása alatt feltűnnek nyomai a munkások részéről az üzemek irányításába való fokozottabb beavatkozás tendenciájának. Már a háború vége felé ú. n. *Arbeitsgemeinschaften* alakulnak, amelyek aféle paritásos kooperációt voltak hivatva képviselni a vállalkozó és munkások részéről. Az összeomlás küszöbén, 1918. októberében a szakszervezetek már diktálják a feltételeket.

Már az 1916. december 5-iki *Hilfsdienstgesetz* *munkás-, illetőleg alkalmazottbizottságokat* (Arbeiter bzw. Angestellten-Ausschüsse) létesít, melyek mintegy előfutárai lettek a későbbi *üzemi-tanácsoknak* (Betriebsräte) és hivatalosan elismert szerveivé a békéltetésnek (Schlichtungswesen). Majd Bethmann-Hollweg alatt az 1918. május 5-iki törvénnyel eltörölték a Gewerbeordnung 153. szakaszát, mely a sztrájkterroret, illetve a szakszervezetekbe való terrorisztikus belekényszerítést fogházal bünteti. A katonai összeomlást követő belső forradalom azután teljesen átforgatta a német munkajog rendelkezéseit és lázas, mondhatjuk betegesen lázas törvénygyártó tevékenységgel ontotta a maga szociális jogalkotásait.

1918. november 15-én jött létre az ipari munkaadók és munkások között az a nagyszabású megegyezés, amelyben mind a két fél kölcsönösen elismeri egymás érdekszervezeteit, az egyéni munkabérszerződések helyébe a szervezetközi kollektív szerződések normáit lépteti és paritásos alapon való *munkaközösségek* (Arbeitsgemeinschaften) felállítását határozza el.

Bizonyos szociálpolitikai entuziazmussal sokan nemcsak a német munkásság korszakalkotó magna chartáját látták ebben az 1918. november 15-iki egyezményben, hanem valami oly megoldását a munkaalkotmány kérdésének, mely talán a munkáosztályok szociális jobblétének is maradandóan lerakta az alapját. Pedig mindez csak forradalmi hangulatú illúzió, mely abban a látszatban ringatja magát, hogy pusztán jogviszony és osztozkodási arányrendező intézkedésekkel lehet társadalmi és szükségletkielégítési jobblétet biztosítani a társadalom legnépesebb osztályai számára.

Az *Arbeitsgemeinschaften* egyetemes jellegű birodalmi szervezetbe tömörültek a *Reichsarbeitsgemeinschaftban*, melynek hivatása lett volna az aktuális szociálpolitikának úgyszólván minden terén hatni, alkotni és megoldást létesíteni. Az illúzióknak azonban csakhamar össze kellett omolnia, hiszen az egész *Arbeitsgemeinschaft* nem a jól felfogott érdekeknek

mélyrelátó áttekintésével kötött kölcsönös szabad megegyezésnek volt az eredménye, hanem forradalmi mozgalmak terrorizáló hangulatának hatása alatt kicsikart oly kényszermegyezés, melynek megtartását egyideig bizonyos kedvező ipari konjunktura tette ahogy-úgy lehetségessé. Később össze kellett omolnia ennek a még kipróbálása előtt oly nagynak jósolt papirosalkotásnak, mihelyt az általa felkeltett tömegigények fedezetét a megromlott termelőkonjunktura nem tudta szolgáltatni többé. A „miből?” kérdése tehát itt is mihamar véget vetett a forradalmi papirosalkotások csodáinak.

A forradalmi szellemnek kétségtelen termékei a német *üzemi tanácsok* (*Betriebsräte*) intézménye is, mint amelyek a munkásoknak az üzemek sorsába való beleszólási jogát (Mitbestimmungsrecht) hivatottak kifejezésre hozni az új birodalmi alkotmány 165. szakaszának megfelelőleg is.¹ Az üzemi tanácsokról szóló 1920. február 4-iki törvény értelmében mindazokban az üzemekben, melyek legalább 20 munkást, vagy más alkalmazottat foglalkoztatnak, üzemi tanácsot kell felállítani. Ha a munkások és az alkalmazottak közös üzemi tanácsot alkotnak, a munkások, illetőleg az alkalmazottak számára külön-külön csoporttanácsokat (Gruppenrat) kell alkotni, úgyszintén az otthon dolgozó munkások számára is, ha számuk a huszat eléri. Kisebb számú munkások üzemi tanács helyett üzemi megbízottat (Betriebsobmann) küldenek ki, az üzemi tanácsokéhoz hasonló hatáskörrel. Ez a hatáskör közhivatali jellegű és nem magánjogi felhatalmazás folyománya a német munkajog értelmében.² Vagyonjogi felelősséggel ellenben, mint nem jogi személyek, nem tartoznak, legfeljebb tagjaik volnának személyes felelősségre vonhatók a polgári törvénykönyv értelmében.³ Hatáskörükbe tartozó feladatok egyrészt a munkások érdekeinek védelme a munkaadókkal szemben, másrészt az üzemek vezetésébe való bizonyos beleszólás és ellenőrzés.

Az első kategóriába a tarifaszervezetek, illetőleg munkafeltételek megállapításában való közreműködés, üzemi védelem, a munkaadóval szemben felmerülő panaszok, stb. stb. tartoznak. A szakszervezeteknek a munkásérdekek képviselőit a vonatkozó jogait a törvény szerint az üzemi tanácsok nem érinthetik és feladatuk a szakszervezetek működését az üzem keretén kívül álló minden kérdésben is támogatni és kiegészíteni, viszont a szakszervezetek is támogatni tartoznak az üzemi tanácsokat a maguk működési terén. Az üzemek vezetésébe való beleszólás főleg bizonyos kategóriájú üzemekre („Betriebe mit wirtschaftlichen Zwecken“ és „Tendenzbetriebe“ oder „Betriebe

¹ L. W. Kaskel: Arbeitsrecht Berlin Springer 1925. 9, 244—250. lap.

² L. Kaskel I. m. 243. l.

³ U. o. 244. l.

mit idealen Bestrebungen“, amelyek t. i. politikai, katonai, szakszervezeti, egyházi, tudományos stb. célok érdekében vannak felállítva) terjed ki, annál nagyobb lehetőséget szán azonban az illető törvény az üzemi tanácsok *ellenőrző* hatáskörének. E jog, illetőleg feladat kiterjed a munkások részére való felvilágosítás adására az üzem részéről, az üzem menetéről, a tarifaszerveződések anyagáról, munkaszükségleteiről, kiterjed az üzemi mérlegek, könyvek, okmányok megtekintésére és megvizsgálására, bizonyos kérdésekben való felvilágosítás követelésére, bizonyos számú felügyelőbizottsági tag delegálására stb. stb. Szóval az üzemi tanácsok intézménye, illetőleg a rájuk vonatkozó törvény gondoskodik róla, hogy az osztozkodási kvóta, az üzemvezetés kérdéseiben munkásoldalról meg legyen a beavatkozás lehetősége, de nem állít garanciákat az eredményes termelés, az efficiens munkahivatás teljesítményeire vonatkozólag. Nem is tud, nem is mer ilyen feladatra vállalkozni már az az eszmekör sem, amelyből az üzemi tanácsok s egyéb munkástanácsok gondolata származik. A német üzemi tanácsok sem egyebek ennek folytán afféle nyugatra tolt szovjeteknél, amelyek csendesek és szerények, ha rosszak velük szemben a konjunktúrák, de ugyancsak robbantó, terrorizáló és akadékoskodó forradalmi szervekké változnak át a társadalmi rend ellenes szellem felülkerekedésével. Mint-hogy csupán a forradalmi követelések egyoldalú intézményei és nem garanciát nyújtó intézményei egyszersmind a társadalmi termelő kötelelességteljesítésnek is, a szintétikus szociálpolitika szempontjából nézve (mely t. i. a szociális igények fedezetének biztosítékait is figyelemre méltatja és éppen a nagy tömegek jólét-érdekében elengedhetetlennek tartja) nem mások, mint egy dekadens időszak inefficiens alkotásai.

IX. FEJEZET.

A bérharcok.

1. Aligha túlozunk, amikor annak a nézetünknek adunk kifejezést, hogy a modern társadalmi és gazdasági rendszernek talán legsorsdöntőbb kérdése a sztrájkprobléma. A bérharcok kérdésének kereteiben lépett ez fel, ott fejlődött az ki és onnan nőtt ki nagyobbra a tulajdonképeni bérharcok kérdésén túlmenőleg.

Már az a körülmény, hogy a modern társadalmi rendtermelésének és gazdasági funkcionálásának alapjait a sztrájkok rázzák meg legharciasabban és hogy e társadalmi és gazdasági rendszer forradalmi feldöntése is sztrájkok keretében és kíséretében történik meg mindenütt az eddigi modern példák szerint, kell, hogy mélyen gondolkodóba ejtse a lelkiismeretes szociálpolitikust, kell, hogy újra és a legújabb vésszesen komoly tapasztalatok és kilátások szempontjai szerint revideálja, sőt újra igyekezzék megtanulni ezt a problémát és ne nézze azt továbbra is csupán az eddig szokásban volt sablonok szerint. Ismerje fel, hogy ennek a megszokott szociálpolitikai problémának a legújabbkori fejlemények következtében való elhatározóbb és életbevágóbb stádiumba jutás folytán új és meg-növekedett feladatok és eszközök váltak közérdekű szükséggé és éppen a probléma közérdekű nagyságánál fogva ne csináljon titkot ebbeli meggyőződéséből olyan viszonyok között sem, amikor és ahol esetleg népszerűtlen annak hangoztatása.

A bérharcok, illetve sztrájkok számára nem valami nehéz történeti ősoket keresni és találni. Voltak ilyenfélék már a középkorban, sőt lehettek minden korban, ahol alkalmazó és alkalmazott, munkaadó és munkavállaló között bér-, megélhetési, eltartási kérdésben valamilyen kenyértörésre került a sor. Nem sokra megyünk vele, ha pl. a XIV. századbéli mesterek és legényeik közötti gazdasági harcokban egyes mesterek kiközösítésében, közös munkabeszüntetésben és elvándorlásban fedezzük fel a modern bérharcok eredetét, mert hiszen más hasonló eredetet is felfedezhetünk a gazdaságtörténet folyamán egy kis kereséssel. De nem megyünk sokra ilyesmivel különö-

sen azért, mert a modern bérharcok és munkabeszüntetések társadalmi jelentősége összehasonlíthatatlanul nagyobb, komolyabb és egyetemesebb ezeknél a régieknél. Sőt éppen ezért arra inthetünk mindenkit, hogy ezeknek a történeti analógiáknak a kedvéért a modern bérharcokat ne tartsuk azonos természetű jelenségnek ezekkel a régiekkel, de még a pár évtizedelőttieket se a mostaniakkal, ez utóbbiaknak megnövekedett fontosságánál és elhatározó természeténél fogva. Az emberi szervezet is különböző ellenállóképességet tanúsít a különböző életkorban lényegileg azonos jellegű betegségekkel szemben, amiért is egészen megváltozott más orvosi problémát vet fel ugyanaz a betegség egy ruganyos ifjú testnél, mint egy elhízott és érelmeszesedettnél. A régibb bérharcok, sztrájkok helyi zavarokat okozhattak csupán, de nem válhattak olyan nagyságúvá, hogy a termelés menetét, sőt a társadalom rendjét komolyan veszélyeztessék. Ezért pl. egy általános sztrájk megelőzéséhez és megakadályozásához ma, vagy a jövőben sokkal elhatározóbb érdekek fűződnek, mint akár bármilyen érzékeny bérharchoz is egy-két évtized előtt.

A munkaadók oldaláról természetesen ugyanúgy lehet bérharcról beszélni (tömeges elbocsátás, kizárás, üzembeszüntetés, megrendszabályozás, bojkott); anélkül társadalompolitikai szempontból mindig ugyanolyan jelentőségűnek kellene mondanunk mind a két irányból indított bérharcot.

2. Jellemző, hogy az újabb szociálpolitikai, illetőleg munkajogi felfogás a bérharcokat a háború analógiájára elgondolt harci állapotnak tekinti, amelynek kimenetelét nem jogelvek, hanem az egyik félnek a legyőzése döntik el, vagyis a hatalmon, illetőleg erőn alapuló *siker*. Ennek dacára és abból kifolyólag, hogy ez a harci állapot gazdasági téren folyik le, a bérharcoknak mégis megvan a maguk sajátos jogi rendje, eszerint a felfogás szerint. Ez a jogi rend — ugyane felfogásbeli világ szerint — csak igen csekély részben állami vagy törvényes jogi rend (pl. az ú. n. közérdekű üzemekre vonatkozóan), hanem sokkal inkább a harcban álló felek (munkás- és munkaadó-szakszervezetek, illetőleg szervezeti egyesülések [Spitzenverbände]) erre vonatkozó szokásjoga, illetőleg a hadviselés módjaira, kezdésére, folytatására és befejezésére vonatkozó megállapodásainak és szabályozásainak leszűrődése. A bérharcok jogforrásai ennek folytán csak a legkisebb részben állanak állami törvényekből és rendeletekből. Legfőképpen a harcban résztvevő szervezetek erre vonatkozó szabályai és előírásai és különböző szokásjogi elvek alkotják tehát ezeket a jogforrásokat.¹

¹ Így jellemzi a bérharcok lényegét és jogi rendjét a munkajognak egy modern német specialistája, Walter Kaskel: *Arbeitsrecht*. Berlin, 1925. Springer. 303. l.

Mondanunk sem kell, hogy ez a felfogás mennyire tanubizonyosága annak, hogy az osztályharc fogalma mennyire beleszötte már magát a mai társadalom legfontosabb jogi és tényleges állapotbeli kategóriáiba és mondanunk sem kell, hogy felfogásunk szerint nem építő, hanem bontó és feloldó hatással szötte és ágyazta oda be magát. Az osztályharc fogalmának beleszövődése folytán megingatott és megrepesztett jogi és tényleges állapotbeli kategóriái társadalmunk rendjének ugyanis a termelés, az alkotás, a gazdasági életműködés eredményességének biztosító lehetőségeit megadó kategóriák is voltak az általános jogrend keretében, míg az osztályharc szellemének behatolásával képződött új társadalmi háborújogi fogalmak, a hadakozás, a megingatás, az erőszak jogosultságait statuálják a termelési eredményességek, a megélhetési alapok, szóval a társadalom haladásbeli és jólétbiztosító garanciáinak rovására.

A bérharcok főeszközeinek a munkabeszüntetést (sztrájkot), a kizárást (lock out) és ezekkel kapcsolatban a bojkottot szokták tekinteni. Ezek jogi szabályozásának feladatára vállalkozik pozitív módon a modern dekadens munkajog és negatív értelemben a társadalmi efficientizmus munkajoga. Szociálpolitikai szempontból a sztrájk problémája természetesen a legfontosabb, mert itt találjuk magunkat szemben leginkább a nagy tömegek erőnyilvánításainak jelenségeivel is.

A munkabérszerződés eredeti fogalma szerint általában mindenkinek joga van annak megkötéséhez, vagy meg nem kötéséhez. Ha azonban megkötötte valaki a munkaszerződést, kötelessége is dolgoznia, de emellett joga is van dolgoznia. Szerződések megtartása nélkül nincs társadalmi együttműködés. Ez az egészséges és közérdekű alapszükségessége a társadalmi együttélésnek nyert kifejezést egyrészt a dolgozási szabadság és másrészt az elvállalt dolog teljesítési kötelezettségének elvében. Minden, eredményes termelést, együttműködést stb. biztosítani kívánó társadalomnak előbb-utóbb vissza kell térnie ezeknek az elveknek a megvédéséhez. A „polgárinak” elnevezett eddigi társadalom ezeken a szükségességbeli elveken épült fel, a kommunizmus — ott, ahol megvetette lábát és a maga módja szerint termelni és alkotni akar — pedig már nem is szerződési, hanem közjogi hatalommal igyekszik a dologteljesítés tartalmát biztosítani.

Ezzel szemben a társadalmi szétmállás időszakai a sztrájkjogot (t. i. a sztrájkhoz való jogot), vagyis a nemdolgozás jogát fejlesztik ki intézményesen, mintegy paradoxonjaiként a társadalmi termelő kooperáció fentemlített alapszükségességi elveinek. Ez az utóbbi felfogás és társadalomnézet az eredményes termelésnek és a szerződésbeli kötelezettségek megtartásának társadalmi szükségességéből nem vezeti le az ezekbe a szempontokba beleütköző s azokat megsértő, egy-

oldalú munkabeszüntetés tilalmát. Nem jut arra a megállapításra sem, hogy a sztrájk az emberi szabadságjogokból, t. i. a dolgozás vagy nemdolgozás jogából folyó olyan cselekmény, mely nem tekinthető jogellenesnek, ha nem jár a munkabérszerződés formai megsértésével (pl. ha a hétről-hétre szerződött munkás a hét végén otthagyja a munkát) és hogy, mint ilyen, jogilag nem kifogásolható cselekménynek veszedelmesége szerződési jogokat nem sértő területen, t. i. ott és abban van, hogy a munkájukkal egyénileg szabadon rendelkező munkások tömegesen nem újítják meg (heti) munkabérszerződéseiket, hanem sokkal veszedelmesebben, a társadalmi kooperáció jogrendbeli alapszükségességeit sokkal alásóbb módon állapítja meg annak a sztrájknak fogalmát, amelynek megengedett és az új sztrájkjogi normákkal oltalmazott voltát elismeri. Eszerint — a modern sztrájkgyakorlatban és az azt elismerő sztrájkjogokban kifejezésre jutó felfogás szerint¹ — a munkabeszüntetés nem jelenti a munkabérszerződés felmondását és így megszűnését. Ez az elvi megállapítás egyik alapgondolata, a termelés és jogrend efficienciája szempontjából ugyancsak dekadens, modern sztrájkjogoknak, illetőleg sztrájkjogi felfogásnak. Ebből a megállapításból azonban nem vonják le azt a következtetést, hogy ennél fogva az ilyen egyoldalú munkabeszüntetés jogellenes, mert a munkabérszerződés fennállása dacára egyoldalú elhatározásból nem dolgoznak, hanem a sztrájkoló munkás javára való, osztályharszerű argumentációval olyan magyarázatot adnak, hogy a sztrájkoló munkás a közte és a vállalkozó között fennálló jogviszony fentartásával akarja szerződésbeli munkakötelezettségeinek teljesítését megtagadni, amiből a másik oldalról a bérfizetésnek a sztrájk tartamára való beszüntetése következik be. Eszerint a felfogás szerint tehát a munkabérszerződésbeli viszony munkás és vállalkozó között az egyoldalú — és önkényes és mindenestre gazdasági, sőt társadalmi harszerű — munkabeszüntetés tartamára nyugszik csupán s mint ilyen, nem kell újra helyreállítani a bérharc megszüntével, hanem egyszerűen újra felvenni a munkát stb. stb. (A német munkajog szerint pl. a munkabérszerződésbeli viszony csak akkor szűnik meg, ha a vállalkozó valamely jogos ok folytán kizárja a sztrájkoló munkást. Ezt azonban egy héten belül kell megtennie a munkabeszüntetés kezdetétől számítva² stb. stb.)

Az ilyen termelés efficienciájának és a szerződésbeli kötelezettségek megtartásának sérelmére történő munkajogmagyarázat és jogfejlesztés voltaképen az osztályharc forradalmát törvényesíti lépésről lépésre, úgy hogy ennek folytán a másik oldalról (a termelés eredményességeért és számos

¹Lásd: Kaskel i. m. 306. s. köv. l.

²Lásd Kaskel i. m. 322. l.

más, fenyegetett társadalmi és kultúrszempontról megoltalmazásáért folytatott) érdekvédelem egyre inkább csak az ellenforradalom eszközeitől várhat gyökeresebb eredményeket. Ezzel pedig a polgárháborúk új korszakába jutunk bele.

Ezért nagyon fontos követelmény a modern munkajoggal szemben, — ha azt akarjuk, hogy a termelés eredményességének és így a maradandó társadalmi jólétnek, kultúrának stb. biztosítékait megadó, vagyis szociálpolitikai tekintetben efficiens jogrendszer uralkodjék — hogy a sztrájkjogot az integrális társadalmi érdekszintézisnek megfelelően, tehát a termelésbeli érdekek kellő figyelembevételével rendezzék és kodifikálják és ne csupán egyetlen — bár legnagyobb tömegű — társadalmi osztálynak egyoldalú osztzkodási vagy osztályharcbeli igényei szerint.

A nagyranövesztett osztzkodásbeli tömegigények törvényesítésével ugyanis könnyen biztosíthatjuk a társadalmi termelés eredményeinek gyors és könnyű felélését a tömegek részére, de korántsem biztosítottuk vele a hozzá szükséges társadalmi jószágfedezet kellő reprodukcióját, melyet csak az eredményes termelés adhat meg.

3. Ekként konstruktív szociálpolitikai tekintetek alapján a munkajog terén azt az álláspontot kell elfoglalnunk, hogy a munkásnak és bárki másnak — eltekintve a munka társadalomerkölcsi általános kötelességétől és szükségességétől — a konkrét esetekben joga lehet ahhoz, hogy akár dolgozzék, akár ne dolgozzék, amennyiben szerződésileg valamely munkára nem kötelezte magát, tehát akkor pl., ha munkaszerződésének ideje lejárt. Arra az időre azonban, amelyre valaki kötelezte magát a dologra, tartozik dolgát végezni. Minden ezzel ellenkező felfogás felforgató és veszedelmes. A társadalom a szerződések teljesítésének kötelezettsége nélkül fenn nem állhat, eredményes termelő- és kultúrmunkát nem folytathat. A társadalom, illetőleg az állam, a köz feladata azután az, hogy a közérdekkel ellentétben, egyesek, vagy többek feltűnő károsításával, kizsorolásával járó szerződések kötését, létrejöttét megakadályozza, vagy előre kiküszöbölje.

Egyénileg és jogilag nem volna kifogásolható tehát a munkabeszüntetés akkor, ha valaki előző munkakötelezettségének már eleget tett és pl. a következő hétre nem vállal munkát stb. stb.

Közgazdasági és társadalmi szempontból azonban a munkabeszüntetés kérdésének súlypontja azon fordul meg, hogy a társadalomra nézve szükséges és hasznos munka folytatását tömegesen szüntetik meg. Objektív termeléspolitikai és így szociálpolitikai érdeknek mondhatjuk tehát ebből folyólag, hogy a mindenkori munkajogrendszer a) ne könnyítse meg a szükséges és hasznos termelőmunkafolyamatok meg-

szakítását vagy megghiúsítását a munkaszerződésbeli kötelezettségek megszegésének elnézésével, vagy bizonyos körülmények között való törvényesítésével és b) lehetőleg akadályozza meg az egyes, főleg pedig a szerződésszegő munkabeszüntetéseknek erőszakos módon való tömegessé tételét és megsokszorozását. Ezzel az ú. n. sztrájkkényszer kérdéséhez jutotunk el.

A modern sztrájkok ugyanis szervezett és kényszerítő tömegmozgalmak. E kényszerítés módja és természete többféle lehet. Pusztán passzív, technikai okokból való sztrájkkényszernek nevezhető az a körülmény, hogy amikor pl. a munkások többsége sztrájkba lép, a kisebbség ennek folytán gyakran már technikai és üzemi okokból sem dolgozhat tovább. A szociálpolitikai szempontból nagyobb jelentőségű sztrájkkényszer esetei azonban azok, amikor az egyénekkal szemben erkölcsi vagy fizikai értelemben alkalmaznak kényszereszközöket, hogy ne dolgozzanak, illetőleg a munkát beszüntessék.

Ezek a fizikai és morális kényszerítőeszközök természetesen nagyon sokfélék lehetnek az esetek, a helyzetek és az egyes országok különleges viszonyai szerint. A társadalmi rendnek és a közérdeket védő állam erejének állapotára nézve mindig jellemző tünet azonban az, hogy meddig terjed a megengedett és hol kezdődik a meg nem engedett rábeszélő, illetőleg kényszereszköz nemcsak magának a munkabeszüntetés terén, hanem a bérharenak vagy osztályharenak hozzá közeleső területein is.

A munkabeszüntetésre kényszerítő eszközök sorában nagy nevezetességre tesz szert az ú. n. őresapatok állítása, amelyek feladata a dolgozni akarók, vagy a sztrájkolók szemében sztrájkktörők szemmeltartása, figyelmeztetése, feltartóztatása, a munkabeszüntetés alatt levő üzemben vezető utak elállása, megszállása, a dolgozni akarók, kétesek, vagy általában bizonyos munkások lakásai, tartózkodási helyei körül, különösen pedig a sztrájkban levő üzemek előtt való őrség állítása. A sztrájkok technikájában e körül a fontos kényszerítő, mondhatnók osztályharc viselési eszköz körül nagy eszmecserék folytak és a sztrájkrendező szakszervezetek, illetőleg az osztályharc oldaláról szívós küzdelemmel törekedtek az őresapatok (picket) gyakorlatának érvényesítésére, sőt — ha lehet — törvényesítésére. Nem csoda ekként, hogy az őresapatállítás megengedése, törvényesítése értékes engedményként tűnt fel mindig a harcoló munkásérdekeltségek vagy politikai pártok szemében. Egy ilyen veszedelmes politikai engedmény volt voltaképpen a Labour Party részére az 1906-iki Trade Disputes Act-nak az őresapatok megengedésére vonatkozó rendelkezése, melyet az 1927-iki Trade Disputes and Trade Unions Act törölt el ismét. A háború utáni német munkajog szintén ismeri ezt az „intézményt“.

Az őresapatok állításának törvényes megengedése nemcsak bizonyítéka annak, hogy az állam az egyén dolgozási szabadságát komolyan nem veszi és azt megvédelmezni nem akarja, nem bírja, vagy nem meri, hanem ennél is több gyakorlatilag, t. i. a sztrájkkényszernek törvénybeiktatása. Az a hypokrita hozzáadás, hogy az őresapatállításnak és az őresapatok figyelmeztetésének, rábeszélésének „békés”-nek kell lennie, rossz tréfánál nem egyéb az élet gyakorlatával szemben és rossz tréfánál nem egyéb az sem, hogy a „picketing” békés jellegének hangsúlyozását elegendőnek találja a modern törvényhozó a saját mentegetésére azzal a jelenséggel szemben, hogy polgárait kiszolgáltatja a társadalmi harcban álló tömegek nyomásának és erőszakoskodásának. A „békés” picketing, őresapatállítás fogalma már csak azért is abszurd és gyakorlatiatlan, mert hiszen a harcban, a harc állapotában és tartama alatt állítják ki azokat, egyoldalúan megakadályozási céllal. A rábeszélés csak akkor nem volna morális kényszer még, ha semleges helyen, nem kifárasztó módon, egy embert egy másik ember igyekeznék meggyőzni felfogásának helytelen voltáról, de hangoztatásával annak, hogy ennek dacára cselekedjék legjobb belátása szerint. A modern bérharcok atmoszférájában felállított őresapatok gyakorlatát azonban már talán mégsem lehet ilyen, a szabad elhatározást nem befolyásoló békés rábeszélő és felvilágosító valaminek nevezni! Az ily sztrájkcsapatok pusztá megjelenése már terror jellegével bír a munkakeresőre s annak családtagjaira, akiknek teljes okuk van a rémületre a valóságban és teljes joguk van az erőszaktól, sőt fizikai bántalomtól való félelemre. A sztrájkrendező szakszervezetek és pártok a sztrájkörtség állításának a jogát a gyakorlatban ennél fogva mindenütt egyenlőnek veszik a dolgozni akarók eltávolításának, a munkához nem eresztésének jogával. Az élet gyakorlatában pedig mindenki által jól ismert morális és fizikai kényszer ez a modern gazdaság osztályharcban éppen úgy, amint nem békés cselekmény már magában véve sem katonai háborúban a hadüzenet után való megszállása az ellenséges területnek és útvonalaknak. Ha tehát a törvényhozó nyíltan törvénybe iktatja, hogy az érdekelt szakszervezetnek joga van azt az üzemet, ahol munkabeszüntetés történt, a munka teljes abbanahagyására kényszeríteni és minden dolgozni akarót a munkában megakadályozni ebben az üzemben, vagy általános sztrájk esetén mindenütt az illető városban vagy országban, az őszinte törvénybeiktatása a sztrájkkényszernek, illetőleg az osztályharc tetszés szerinti termelés- és forgalommegakasztó szabadságának. A sztrájkörségek általánosított megengedésének törvénybeiktatása pedig félénk vagy kétszínű beleegyezés gyakorlatilag lényegében ugyanabba. A sztrájk és sztrájkörségek kényszerítő ereje ugyanis a gyakorlatban azon múlik több-

nyire, hogy viszonylag milyen nagy a dolgozni akaró (sztrájk-törő) munkások száma és csoportja. Aránylag kis számú vagy egyes dolgozni akarókkal szemben — a gyakorlat esetének túlnyomó részénél — ugyanis a „békés“ őrcsapatállítás is az abszolút kényszer hatásával jár. Nagy csoportok pedig nem ijednek meg olyan könnyen. A sztrájkörségek pszichológiájában tehát éppen a megfélemlítésnek kell mindig nagy szerepet játszania: megfélemlíteni az egyéneket, nehogy nagy tömegekben jelentkezzenek a dolgozni akarók.

4. *Támadó és védelmi sztrájkokról* szoktak gyakran beszélni, aszerint, amint támadó avagy védekező jellegű fél gyanánt szerepel a munkásság. Ha pl. magasabb munkabérek, avagy kedvezőbb munkafeltételek, szóval a munkásság által felállított új követelések kicsikarása végett indítják a sztrájkot, akkor támadó jellegű az. De támadó jellegű a sztrájk akkor is, ha általában véve új hatalmi helyzetelismerés, valamely álláspont tudomásulvételének kikényszerítése, a társadalmi osztályharcban történő valamely megmozdulás, kezdés, tüntetés gyanánt mozdul meg a munkásság sztrájk, munkabeszüntetés alakjában. *Védelmi sztrájkokról* pedig akkor szoktak beszélni, amikor a munkásokra nézve valamely káros, kedvezőtlen intézkedés elhárítása végett, pl. a munkabér leszállítása, a munkarend megrosszabbítása, a munkaidő meghosszabbítása, kedvezőtlenebb munkafeltételek, akkordmunka bevezetése stb. miatt történik a munkabeszüntetés. A tulajdonképeni *gazdasági sztrájk*kal szemben *politikai sztrájk* az, amikor politikai mozgalom, politikai követelés a sztrájk alapja. *Tüntető és rokonszenvkifejező sztrájkok* is gyakoriak és gyakran veszedelmes tünetei az osztályharcnak, illetve próbái az osztályharcban való szolidaritásnak és szervezetségnek. Általában véve *hatalmi sztrájk*oknak tekinthetjük azokat, amikor a konkrét bérjavítás követelése alárendeltebb, avagy csak ürügyszerű szerepet játszik és a mozgalom lényege valamely hatalmi, összetartásbeli demonstrációnak, vagy a másik féllel szemben valamely kenyértörésnek, osztályharcbeli előretörésnek, helyzetváltoztatásnak, jogok kivívásának megvalósítására irányul. Ezért az ú. n. általános sztrájkok túlnyomórészen a támadó jellegű politikai és hatalmi sztrájkok körébe tartoznak. A politikai, különösen az ú. n. *általános politikai sztrájk* messze túllép ily módon a gazdasági jellegű bérharc keretein és a modern társadalom technikai életberendezését és rendes vérkeringését megakasztó, sőt a társadalom rendjét erőszakkal felrobbantó természeténél fogva s különösen tekintettel az osztályharcnak arra a szellemére, mely benne megnyilvánul, teljes joggal nemcsak forradalmi lépésnek kell azt tartanunk, hanem a modern társadalmi forradalom akut megnyilatkozásának. Mint ilyen kísérlete, kezdete vagy jellegzetes megjelenési formája egyúttal a modern társadalom polgárháborúi-

nak is, amelyekkel szemben társadalomfenntartó és kultúra-oltalmazó oldalról vagy elkészülve és felfegyverezve kell lennünk, vagy pedig előttük gyöngeségünk, tehetetlenségünk, és gyávaságunk tudatában — esetleg a jelenségek tisztán nem látásából folyó naivitásunk miatt — ellenállás nélkül meghódolnunk és elbuknunk.

Az öntudatos, magában bízó, erős társadalom nem fogja küzdelem nélkül átengedni semmiféle tömegnyomásnak a hosszú korszakok fáradságos kooperációján és kultúrmunkáján megvásárolt legkülönbébb javakat, intézményeket, szellemi és materiális értékeket, de nem is fogja magát csalódásba ejteni engedni az ezeket fenyegető veszedelmek tekintetében. Ezért szembe kell néznie annak a szomorú valóságnak, hogy a modern osztályharc tendenciái következtében a társadalom a polgárháborúk új korszakának megy elébe, amelyek bekövetkezését csak úgy tudja elhárítani, ha efficiens módon felkészül a velük szemben való védekezésre, sőt a védelmi polgárháborúra is. A modern polgárháborúk Nyugaton nem parasztlázadásokban, rivális városi köztársaságok és oligarchák egymásra törésében, hanem a kor változott életberendezésének, technikájának és társadalmi szerkezetének megfelelő keretek és módok szerint nyilatkoznak meg. Kísérleteik, példák és az osztályharc egész lényegében megnyilvánuló tendenciájuk megvannak és közöttünk élnek. Joggal beszélhetünk tehát a jelen vagy a közeljövő új polgárháborúinak veszélyéről, mert a proletariátus fogalma alá erőszakosan odafoglalt tömegeknek az a hatalmi megmozdulása, mely a modern, ú. n. általános sztrájkokban lép fel és nyilvánul meg, az állam meghódítására, a szuverénitás tényezőinek elfoglalására irányul csakúgy, mint a mult legtöbb polgárháborújáé. A modern, nagyméretű általános vagy politikai sztrájkok az osztályharcot ekként annak lassúbb menetű és szorosabb értelemben vett gazdasági teréről ugrásszerűen és támadó jelleggel az aktívabb kenyértörések hatalmi terére terelik át. Csak nagyon természetes, hogy manapság a modern városok életfenntartó technikai berendezéseiről, üzemekről, igazgató és gondolat-közlő gócpontjaiért kell az elhatározó küzdelemnek folynia és főleg a közérdekű üzemek birtokáért kell megütközniök a küzdő feleknek. Mindez tehát nem változtat az általános sztrájk polgárháborús jellegén, legfeljebb annak alakját időmítja hozzá a modern életviszonyokhoz. Következményeinek nagysága dolgában sem áll mögötte a régi polgárháborúnak a támadó tömegek által győzelemre vitt általános sztrájk. Gondoljunk csak erészben az utóbbi esztendő néhány példájára. Az általános sztrájk sikere után felállítandó „proletárdiktatúra“ nem ismeretlen és nem elvetett sémája a modern osztályharc programjának. Ha pedig Oroszországra gondolunk, ahol a városok politikai sztrájkjaival bevezetett moz-

galmak később egész társadalmi rétegeknek kiirtásával végződtek az általuk hordozott kultúrával együtt, akkor lehetetlen a régi, szokásos szociálpolitikai elnézéssel napirendre térnünk azoknak az okozatbeli összefüggéseknek és eszményláncolatoknak veszélybeli tartalmát illetőleg, amelyeknek elemeit a hatalmi és politikai sztrájkok rejtik magukban.

5. A munkaadók oldaláról alkalmazott és alkalmazható a modern bérharcokbeli eszközöknek *társadalmi* jelentősége korántsem akkora, mint a modern sztrájkoké általában. Fő és leghatalmasabb fegyverük: a *kizárás* (lock-out), esetenként nagy tömegeket sujthat ugyan, ezreknek, sőt százazreknek veheti el a kenyerét, de végeredményben sohasem bírhat azokkal a társadalom struktúráját megváltoztató következményekkel, azokkal a korszakos változások lavináját előidéző hatásokkal, mint az általános, politikai vagy hatalmi sztrájkok. Az általános politikai sztrájk és a kizárás tehát társadalompolitikai szempontokból nem egyenlő rangú, ellentétes műveletek. A kizárás sohasem öltheti magára a polgárháború hatásbeli nagyságát, mint pl. az általános sztrájk, dacára számos esetben az egyes sztrájkokat megtörő hatásának. Téves szociálpolitikai beállítás tehát az, amely a sztrájkot és a kizárást mint két ellentétes sarkpontból (pólusból) kiinduló, de egyenlő nagyságú lehetőségeket jelentő tényezőket állítja egymással szembe.

A bérharcoknak vannak természetesen a sztrájkon és a kizáráson kívül további kiegészítő és támogató eszközei és eljárásai is, úgy a munkások, mint a munkaadók oldalán, melyek közelebbi természetét és sokféleségét a konkrét gazdasági viszonyok, szervezettség, valamint a kultúra, vérmérséklet stb. körülményei alakítják ki. Úgy tekinthetjük ezeket, mint az osztozkodás és hatalom kérdése körül folyó gazdasági, illetőleg társadalmi harc kisebb eszközeit, amelyek hatóereje és következményei, sőt veszedelmei azonban gyakran szintén jelentékkennyé válhatnak.

A munkások oldaláról veszedelmes, mondhatni destruktív harci eszköz pl. az ú. n. „amerikázás“ sabotage, ca-canny, mely általában a dolgozás eredményességének csökkentésére irányul. Technikai módjai természetesen igen sokfélék lehetnek, a kényelmes, lassú, rosszakaratú munkateljesítéstől a gépek, anyagok, eszközök megrongálásáig és többnyire alattomos pusztításáig. Az elterjedt, fejét mindenütt felütő szabotázs aláásó, a termelés efficienciáját megghiúsító és a munkaerőkölcsöket is degradáló hatását könnyű belátni. Az osztályharszelleme és a kötelességteljesítő munkamorál tudatos és következetes kiölése hosszú korszakok társadalomalapító és fenntartó lelki kultúráját semmisíti meg, melyet a közérdekű magatartásra tanító emberek és intézmények nagynehezen terjesztettek el a civilizált népek körében. Ezért a szabotázs szellemének

elterjedése korántsem mérhető le azokkal a pénzürtékben kifejezett károkkal és elmaradt hasznokkal, melyeket bizonyos technikai eredmények elmaradása jelent. Mérhetetlenül romboló hatása ennél még sokkal nagyobb fokban jelentkezik a civilizált népek alkotó kultúráját aláaknázó lelki és jellembeli barbárságban. A szocialista osztályharcnak az emberi haladás tényezőivel szemben elkövetett egyik legnagyobb hibája és bűne éppen ezen a ponton tűnik szembe, mert a szabotáló szellem osztályharszerű általánossá tevésével elpusztítja a társadalomba hosszú idők fáradságával belenevelt munkahivatást és az egyoldalú utilitarizmuson felül álló technikai eredményakarást, és ebben a tekintetben inefficiens, szabotáló szellemű, barbár generációt nevel és ezzel az inefficiens munkahivatású emberekkel szeretné a maga új társadalmi rendjében az eredményesebb, nagyobb szolgáltatású társadalmi kooperációt megvalósítani.

6. A bérharcoknak, sőt a társadalom politikai és hatalmi mozgalmainak s így az osztályharcnak is hatalmas eszközei közé kell sorolnunk az ú. n. *bojkottot*, a kiközösítésnek ezt a modern alakját is. A bojkott azonban általános jellegű eszköz, melyet a munkaviszályokra vonatkoztatva és másutt is, bármelyik fél alkalmazhat. Kiindulhat és megvalósulhat az tehát a munkaadók oldaláról, mint az ő harci eszközük is.

Már magát a munkabeszüntetést és a kizárást sem lehet a bojkottnak általános elemeitől teljesen különválasztanunk. Ezzel szemben mégis szorosabb értelemben vett bojkottokról is beszélhetünk, melyeknek jellegzetes ismertető jelei különösen előtérbe lépnek.

A munkaviszonybeli bojkott, melyről a modern munkajogok már mint „munkajogi“ bojkottról (der arbeitsrechtliche Boykott) beszélnek, irányulhat úgy a munkaadó, mint a munkás ellen. Előbbi esetben a munkaadóval szemben van a bojkottbeli „zárlat“ (Arbeitssperre, Zuzugssperre) alkalmazva, hogy t. i. a bojkottált munkaadóhoz ne szegődjék be munkás, az utóbbi esetben pedig a munkás kerül „fekete listára“, a munkást nem fogadják fel a bojkottáló munkaadók.¹

A bojkott lényegéül azt tekintik többek között, hogy egyes személyek, munkások vagy munkaadók ellen van alkalmazva. Lényege, hogy a bojkottált személyt, vállalatot, csoportot vagy érdekeltséget a bojkottálók és velük közösséget, szolidaritást vállalók tervszerűen kerülnek, vele vagy velük üzleti, munkajogi vagy társadalmi összeköttetésbe (aszerint t. i., hogy milyen téren, társadalmi vagy munkaviszonybeli stb. téren érvényesül-e a bojkott) nem lépnek, segítségére, rendelkezésére nem állanak, szóval őt bizonyos téren izolálttá, „lehetetlenné“ tenni igyekeznek. Célja tehát ellenséges, ártó,

¹ Lásd Kaskel i. m. 312. s. köv. l.

kárt, romlást okozni akaró a bojkottnak s mint ilyen ártalmas és veszedelmes társadalmi, illetőleg osztályharcbeli fegyverré válhatik.

A bojkott lényegéből folyik a bojkottálttal szemben a szerződéskötések kerülése, „tilalma“ is.¹ Mint a modern munkajog egyes interpretálói mondják, „jogi értelemben“ a bojkott abban áll, hogy a bojkottálttal más személyek szerződéseket nem köthetnek, különösen számára nem szállítanak árut (szállítási zárlat, Lieferungssperre) és tőle árut nem vesznek (Absatzsperre).²

Az osztályharcbeli bojkott ezeket a „zárlatokat“ természetesen akként igyekszik keresztülvinni, hogy a munkás, mint öntudatos, vagy szervezett „proletár“, osztályharcbeli engedelmeséggel és öntudattal szabotáljon és meghiúsítson lehetőleg minden forgalmat, szállítást a bojkottálttal szemben. Ne működjek közre pl. a hozzá irányuló áruk be- és kirakásánál, a javára szolgáló munkaműveletek teljesítésénél stb. stb. Ilyen bojkott volt az pl., amelyet a világháborút követő időben Magyarország ellen rendelték el a szociálista nemzetközi szakszervezetek amiatt, mert kommunistáknak büntetőjogi cselekményeit megbüntetni merte, vagy akarta.

Mindenesetre jellemző az osztályharc, illetőleg a szocialisztikus forradalom szellemének behatolására, hogy ma már a bojkottnak merőben a szerződési kötelek (Obligationen) szellemével össze nem egyeztethető szervezetű izoláló, a szerződéskötési szabadságban akadályozó műveleteit, tehát voltaképpen a társadalmi és gazdasági polgárháborúnak jellemző elemeit, mint „jogszokásokat“, „joggyakorlatot“, szóval mint modern „munkajogot“ tárgyalják és törvényesítik. Még jellemzőbb azonban a modern szociálpolitika szinte uralkodó egyoldalúságára nézve azonban az, hogy nem veszik észre, vagy nem hangsúlyozzák, hogy a támadó osztályharc bojkottszervezésének és bojkott-technikájának ez a jogintézménnyé avatása tulajdonképpen a termelés efficienciája, eredményessége elleni szabotálsnak a törvényesítése és intézményesítése. Nem egyéb ez, mint a társadalmi háború bizonyos alakjainak jogrendszerű kiképzése és mint ilyen intézményes kiépítése ez is a mindjobban kialakuló modern formájú polgárháború egyik elemének, vagy egyik szakaszának. Nagy különbség van ugyanis a között az állapot között, amikor társadalmilag „bojkottálnak“ ugyan valakit, valamely téren, s így esetleg gazdasági téren is, anélkül azonban, hogy a fennálló jogrendet és jogi szabadságot megsértenék és a között a modern osztályharcserű „munkajogbeli“ bojkott-intézményesítés között, amikor egy támadó osztályharcbeli intézkedés folytán forradalmi szervezettséggel sértik, szabotálják meg és helyezik hatályon kívül osztály-

¹ Lásd Kaskel 312. u. o.

² Kaskel u. o.

harcbeli hadműveleti célból a fennálló jogrendnek egy-egy személyre, vagy érdekesoportra vonatkozó védő és segítő rendelkezéseit és szerződésszerű kötelmi és követelési jogait. Ez az utóbbi jelenség tehát már nem a jogilag indifferens téren való bojkottáló összefogás és szolidaritás valaki ellen, hanem bojkottálási célból való jogrendáttörés, jogszabálysértés és a társadalmi együttműködés legfőbb alapelvének: a szerződések kölcsönös megtartásának jogszerűvé tett szabotálása. Az ilyen „bojkottjog” tehát paradoxon a jogi fogalmak között: a szükségszerűen jogtalan fogalmának jogszerűvé avatása az osztályharc érdekében és az osztályharc argumentumaival. Erős állam és erős társadalmi rend nem adhat ilyesminek helyet a maga jogrendszerében.

7. A másik oldalról, t. i. a munkaadók oldaláról való szakszervezkedés sokáig nem fejlődik ki párhuzamosan a munkásokéval. A vállalkozók, főleg az előretörő nagyipari vállalkozók nagyobb értelmiségénél és a munkások tömegeihez képest csekély számánál fogva nem is volt sokáig szükségük olyan előre lekötött természetű szakmabeli szervezkedésre, mint a munkásoknak. Nyereségbiztosító, ad hoc egyesületeik, összefogásaik lehetségesek voltak nélkülük is. A gazdasági liberálisizmus érájában különben sem volt népszerű életfelfogás semmiféle olyan kikötés, mely a szabad verseny lehetőségeit hosszabb időre kizárta. Később éppen a versenyviszonyok újabb, fojtogatottabb stádiumába kerülése folytán lépett előre a védelmi, a protekcionista gondolat egyre több téren és formában a vállalkozók oldalán. A kartellek és trösztök azonban nem ellenegyesületei a munkásszakszervezeteknek, mert ezekben vállalat küzd és szervezi meg küzdelmét vállalat ellen és csak később, másodszorban alakult ki a fejlődés a körülmények szükségszerűségénél fogva akként, hogy a kartellekben, trösztökben tömörült vállalkozók a munkásokkal szemben is nagyobb erőhatalmat és így egyre zártabb ellentétes szervezetet képviseltek szemben az azelőtti, a laissez-faire hagyományai szerint izolált állapottal. Néhol azután és főleg az Egyesült Államokban a trösztök a maguk gigantikussá fejlődő és némely iparágban úgyszólván mindent „kontrolláló” nagyságuknál fogva a munkásszervezetekkel szemben is fölényes erejű hatalmakká alakultak a bérharcok terén is.

A munkapiac mezején való hatalmi vagy védekező egyensúly megőrzése, vagy túlsúly elnyerése végett való vállalkozói egyesületek, tehát a munkásokéval párhuzamos vállalkozói szakszervezetek, amelyek különleges érdek- és küzdelmi körük-nél fogva más természetűek a megszokott vállalkozói kartelleknél és trösztöknél — csak később alakultak és alakulnak ki. Fejlődésük nyomkövetése nehezebbnek mondható a nagy szakszervezeti mozgalom fejlődésének megfigyelésénél, márcsak azért is, mert a vállalkozóknak kisebb számuknál fogva inkább

módjukban állott bizalmas megállapításokat is létesíteni. Az osztályharc szempontjainak egyre határozottabb formában, de még inkább egyre nagyobb hatalmi nyomás súlyával való érvényesülése azonban annak a régibb problémának is megújult képet adott, mert a modern vállalkozót a mai munkásmozgalmak akarva, nem akarva belerángatják az osztályharcnak a mozgalmaiba. Kénytelenek bennük résztvenni akár mint harcoló, akár mint kapituláló, vagy a viszonyokkal ideiglenesen megalkuvó felek. Ennek folytán a munkásszakszervezetekkel parallel vállalkozói nyílt, vagy titkos ellenszervezetek is jellemző organizatórius jelenségévé kell, hogy váljanak a mai gazdasági életnek, még inkább a közeljövőének. Hogy azután a trösztök és a kartellek szervezete ezen a téren is nagy hatalmi és helyzeti előnyként használható fel a vállalkozói érdekek oldalán, csak igen természetes.

A bérküzdelem terén való védekezés és felülkerekedés szempontjából nagyon természetes az is, hogy a vállalkozói egyesülések is a munkapiacon való uralom céljára törekedtek, éppen úgy, mint a munkásszakszervezetek. Míg emezek a munkakínálat uralmát, a vállalkozók a munkakeresletét kívánták és kívánják biztosítani. Érthető tehát a munkaközvetítés irányításáért való harc mind a két oldalról, mint a munkabérküzdelem járulékos jelensége. Az ú. n. fekete listák intézménye, melyre sztrájkoló munkások kerülnek, akiket a vállalkozók nyíltan, vagy egymással való titkos megegyezés folytán valamennyien nem fognak alkalmazni, éppen úgy feltűnik és alakul mint a vállalkozókkal és vállalatokkal szemben a munkásoldarról készített ilyen listáké. Amint azonban a munkások szakszervezetei elhatározó, sőt erőszben a vállalkozókénál nagyobb súllyal tudnak fellépni a munkapiacon az ilyen kérdésekben, a sztrájkoló munkásokkal szemben való ilyen fekete listák érvényesítése is egyre nagyobb nehézségekbe ütközik a többieknek velük vállalt szolidaritása folytán. A támadó osztályharc oldalán állóknak egyre erősödő szolidaritása volt általában véve az a fejlődési körülmény, amely a vállalkozói oldalon is a nagyobb és őszintébb szolidaritást kényszerítette ki. Másrészt pedig kiváltotta azt a törekvést is, mely arra irányul, hogy a munkáságnak osztályharcbeli támadó szellemét csökkentse, forradalmi célkitűzését enyhítse és ebben a tekintetben való egységét megossza. Sőt ideálisabb törekvések sem hiányoznak világnézetük megnevesítése, elégedettebbé tévése végett stb. stb. Az erre vonatkozó eszméknek, törekvéseknek, kísérleteknek se szerük, se számuk. Közülük itt csak a hatás tekintetében jelentőségre jutottak érdekelhetik közelebbről a szociálpolitikust, vagy azok, amelyek a helyzetmegítélés logikus, vagy a megtervezésükben nyilvánuló helyes intuición szempontjából figyelemreméltóknak látszanak a jövő szempontjából.

Leghatalmasabb harci eszköznek a vállalkozók oldaláról

a bérharcban eddig a gazdasági élet gyakorlatában a *kizárás* (lock-out, Aussperrung) bizonyult. A bérharcnak a munkással szemben ez a legerősebb, bár kétségtelenül — ha nem felesleges üzemekről van szó — meglehetősen kétségbeesett és a termelés efficienciáját kényszerűségből sértő eszköze. Elveszi a munkaalkalmat a sztrájkoló munkástól és a velük szolidárisoktól, vagy ha a kizárás minden munkásra kiterjed, valamennyitől, hogy ezzel törje meg a bérharcban álló munkások követeléseit, vagy fogadtassa el a vállalkozó álláspontját. A sztrájkoknak nagy arányú megszervezése és megtervezése természetesen a modern munkaskizárásoknak is hasonló organizálásához, stratégiai és taktikai felhasználásához vezetett a bér- és osztályharcban. Mindazonáltal — mint rámutattunk már, a lock-out mégsem teljesen egyenrangú — bár sokszor erősebb és biztosabb hatású — bér- és osztályharci eszköz a sztrájkjal, még kevésbé egyenlő természetű — az ellentétes érdekkör oldaláról nézve — vele. Teljesen ferde beállítás tehát az, amikor szocialisztikus oldalról a lock-outot ugyanoly osztályforradalomnak és merényletnek igyekeznek feltüntetni, mint pl. a támadó politikai sztrájkot. Kizárások is történhetnek hamis és nem őszinte ürügyek címén, s mint ilyenek a közérdekvédelem szempontjából külön problémát nyújthatnak. Lényegük azonban mégis elsősorban s általában a támadó bér- vagy osztályhare ellenében való védekezés és így legfeljebb a forradalommal szemben teljesen jogosult ellenforradalomnak lehet azt tekinteni a gazdasági élet erőszakos jelenségeinek terén. Különösen hangsúlyozni kell pedig — mit már szintén kiemeltünk — azt a lényegbeli nagy különbséget, hogy a kizárások nem vezethetnek és nem is tendálnak a társadalmi rend erőszakos megváltoztatására, még visszacsínáló, reakcionárius értelemben sem.

A kizárás hatóerejének nagyságát annak természete és az eddigi gyakorlat mutatta meg. Érthető tehát az ellene való küzdelem a másik oldalról. Ez a küzdelem nem csupán a sztrájkoló oldalról való erőhatalmi, tömegterrorbeli stb. szembeszálásban áll, hanem a politikai és államhatalmi eszközök igénybevételében s az arra irányuló törekvésekben is. Ilyenek pl. a lock-out eltiltásának, büntetésének, megrendszabályozásának követelése melyek azután a modern munkajogokban többnyire a szocializmus politikai hatalmi állásának barometrumaként jutnak rendszerint érvényesülésre.

Nem hagyható azonban figyelmen kívül épen a kizárások (lock-outok) hatását és erejét leküzdeni igyekvő törekvések és intézményalakulások sorában a munkanélküliség esetére való biztosítás, mint tényező sem.

8. A munkanélküliség esetére való biztosításnak a modern szocializmus által igényelt módon való megalkotásával, nagyrésztben, esetleg teljesen ellensúlyozni lehet a kizárásnak mint bérharcbeli eszköznek a hatását, úgyhogy ennek folytán a bér-

harcok terén a munkásszakszervezetek, illetve érdekkörök a munkaadók legerősebb fegyverét csavarhatják ki. Ha pedig ez sikerül, akkor a bérharcok terén a modern nagy sztrájkok többé semmivel sem ellensúlyozható fegyverként jelentkeznek s így feltétlenül legyőzik a munkaadó vállalatot mint ellenfelet és ezen keresztül következetes biztossággal dönthetik meg a mai társadalom termelés rendjét is. Ezzel a termelési és így a társadalmi rend átalakítása mint az osztályharc végső konzekvenciája a kellően megszervezett és forradalmi alapon álló munkásszervezeteknek annyira a valóságos hatalmi körébe eső aktuális lehetőséggé válik, hogy úgyszólván szakszervezeti organizatórius és számkérdéssé egyszerűsödik le annak döntő elhatározása a munkásoldalról, mert a bérharcok gazdasági terén már jelentős és általánosabb, biztosabb hatású harci eszköz alig szögezhető szembe a munkásszervezetekkel. Ezért, ebből a bér- és osztályharcbeli megfontolásból folyólag is nyilvánul meg olyan erős és következetes törekvés a munkanélküli segélyre való jogosultság olyan megállapítására, mely *a)* lehetővé teszi az olyan munkanélküli segélyezést, hogy egyrészt a sztrájk és kizárás folytán megüresedő munkaalkalmakat ne lehessen a munkással kötelezőleg elfogadtatni, ellenben *b)* a kizárt munkások munkanélküli segélyben részesítésével vissza lehessen tartani nagy tömegeket a bérharc feladásától. Ily módon a harcoló szakszervezetek egyrészt nagy terjedelmű sztrájkokkal tudják megdönteni a modern termelés és társadalom rendjét, másrészt egy szocialisztikus irányban kiépített munkanélküli segélyezésnek jogrendszerével a kizárás hatását hosszú időre elvenni és a köz által eltartott munkanélküliek számát is szinte tetszés szerint felfokozni. Hogy ez az eljárás a termelés eredményességét, a tömegszükségletek társadalmi fedezetét, a társadalmi jószágkészletet rohamosan csökkentő destruktív eljárás, mely az általános elszegényedést, a pénzügyi leromlást mozdítja elő, — mindezt mondanunk sem kell. Az osztályharc fanatikus hívei szemében azonban ez az argumentum sem hat valami nagy erővel, mert szerintük ez a körülmény a harcnak egyik eszköze szintén.

A munkanélküliség esetére való segélyezésnek tehát ez a szocialisztikus irányú improduktív módja, (mely az igényeknek megfelelő szakszerű munkaalkalom hiányában teljes általánosságban statuálja a köz által adandó munkátlanlansági kártérítés jogát s emellett a szakszervezetek kezébe teszi le a kártérítési jog beálltának meghatározásában a döntést, vagy döntő befolyást, hivatalosan tudomásul véteti a sztrájkokat, szakszervezeti kézbe adja a munkaközvetítés kontrollját akként, hogy a sztrájk és kizárás hatálya alatt álló munkaüresedés ne legyen a munkanélküliek számára odaütállható, szóval a lehető legtágabb lehetőségeit nyújtja a köz által kötelezően segélyezendő és emellett gyakorlatilag semmiféle munkateljesítésre

sem kényszeríthető munkanélküli tömegek növelésének, amely tömegek exisztenciája, segélyezése és munkavállalásának minden lehetősége, — szóval kenyeré és megélhetése — végeredményben kizárólag a szakszervezettől függ, — nem csupán afféle egyszerűen szociálpolitikai és humanitárius intézmény, mint ezt egyes rövidlátó szociálpolitikuskok gondolják, hanem hatalmas stratégiai jelentőségű egyik intézménye a modern osztályharcnak. Mint ilyent, az improduktív munkanélküli segélyezésnek a legujabb szocialisztikus oldalról jövő követelmények szerinti módját, mely itt-ott nagyrészből a megvalósulás stádiumába is lépett, méltán a bérküzdelem, illetőleg osztályharc eszközei közé sorozhatjuk, mint a munkabérharcok (Arbeitskämpfe) erejét és szívósságát szinte kiszámíthatatlannul elősegítő tényezőt. Ezért a közérdek szempontjából (mely a társadalmi osztozkodási érdekeket magasabb szintezésbe kell, hogy foglalja a termelés, a társadalmi jószágfedezet szempontjaival) nagy súllyal és nagy gonddal kell figyelembevenni a munkanélküli biztosításnak, mint egyúttal osztályharcbeli tényezőnek a természetét is és *olyanná kell azt alakítani, amely a termelés efficienciájának sérelmére ne lehessen*. Két irányban sértheti ugyanis a közérdeket: a) mint a termelés efficienciájának sérelmére történő jószágkészletfelő tömegeltartást rendszeresítő és a dolgozástól visszatartó tényező és b) mint osztályharci és forradalmasító eszköz a már mondottak folytán.

9. Különös jelentőséget adnak a munkaviszályok problémájának a *közérdekű vállalatok* működésbeli eredményességéhez fűződő nagy társadalmi érdekek.

Számos olyan vállalat van, amelyek működésétől modern viszonyok között a legfontosabb és legelemibb emberi, fizikai szükségletkielégítések, a legelkerülhetetlenebb és legéletbevágóbb érdekű társadalmi érintkezés, gondolatközlés kielégítése függ. A modern technika vívmányaival berendezkedett, de ezzel egyszersmind a legelemibb szükségletek kielégítését ezekre a modern technikai egyre nagyobb összeszövődöttségű és egyre komplikáltabb feltételű berendezésekre alapító mai társadalom egyrészt sokkal nagyobb és koncentráltabb tömegek szükségleteit tudja ugyan nagyszabású munkamegosztással kielégíteni, mint a régi, — másrészt azonban éppen a nagy tömegek szükségletkielégítésének egységesített és nagy vállalatokba koncentrált természete miatt sokkal könnyebben megsebezhető a modern kor főleg városokba tömörült népességének legelemibb szükségletkielégítése és létfenntartása is. Azelőtt, amikor minden egyes család úgyszólván saját maga termelte meg, szerezte be, de főleg biztosította a maga legfontosabb szükségleteinek kielégítését, amikor mindenki saját kutyát, háziállatait, élelmiszereit, világítóanyagait stb. használta, a társadalom életműködését nem lehetett egyetlen egységes cselekménnyel, „egy gomb megnyomásával”, egyetlen kábel elvá-

gásával, egyetlen híd, vagy technikai központ elfoglalásával, felrobbantásával, vagy üzembeszüntetésével (Betriebsstilllegung) megakasztani. A modern társadalom érzésben tehát sokkal tökéletesebbnek mondható, ami mintegy velejárója a magasabb fejlettségű organizmusoknak. Ezért ma egyetlen gonosz-tettel, vagy forradalmi cselekedettel sokkal inkább lehet száz-ezreket és milliókat tehetetlen áldozatokká tenni.

Nem szorul magyarázatra, hogy pl. a vízművek szolgáltatának megakasztása milliós városok összes lakosságát fosztja meg a fizikai létnek egyik legelemibb szükségletkielégítő eszközétől, a villany-, gázművek, — sütődék, élelmiszeresarnokok munkabeszüntetése, — a közlekedési eszközök szolgáltatának a megakasztása, rövidesen éhhalált, sötétséget kell, hogy jelentsen s olyan állapotot, mely a társadalmi rend és együttműködés feloszlását matematikai pontossággal sietteti. Aki tehát a mai gazdaságtechnikai viszonyok között, amikor ezeknek az alapvető fontosságú közérdekű üzemeknek a munkabeszüntetése a modern városokba tömörült társadalom, népesség, sőt kultúra ütőereinek és életidegeinek elmetszését jelenti, — a közérdekű üzemek munkabeszüntetését s főleg politikai, vagy általános sztrájkját nem olyan tünetnek tekinti, *amelynél minden világnézeti, pártállási, sőt jogi kérdést félretéve, életmentésre való mindenekfölött végszükségbeli gyors segítségre van szükség, azzal nincs mit vitatkoznunk.* Józan judiciummal, ha csak azokat a fizikai létérdekeket tekintjük, melyeket ily közüzemi sztrájkok veszélyeztetnek, meg azt a tömegnyomort és pusztítást, melyet maguk után vonnak, nem lehet azokat másoknak tekinteni, mint — éppen a modern technikai fejlettség által lehetségessé vált — bűnös és önző visszaélést ezzel a modern technikával. Örült és barbár gonoszítottaknak kell tehát azokat józan ésszel és csak némi kis becsületérzéssel is tekintenünk, amelyeket minden áron és minden végszükségbeli eszközzel meg kell akadályozni. Olyan visszaélések ezek, mint ahogy visszaélés a villamosági technika vívmányaival az, amikor valaki a villamos áramot robbantószerkezt közelében levő embertársainak felrobbantására használja fel. Az általános közérdekű üzembeli és általános sztrájkok a mai városokba tömörült társadalom rendjére és legelemibb szükségletkielégítésére elég robbanó hatásúak ahhoz, hogy ezt a hasonlatot joggal használhassuk.

A nélkülözhetetlen, illetőleg közérdekű üzembeli sztrájkok tekintetében tehát a legelső szociálpolitikai feladat a mindenáron való megakadályozás és az üzemmenetnek mindenáron való biztosítása. Az eszközöket ebben az esetben igazán a célnak kell alárendelni, annál is inkább, mert az eszközök itt védelmi, sőt végszükségbeli eszközök.

Hiába állítunk fel azonban a közérdek eme végszükségbeli efficiens megvédésére vonatkozó elveket, ha azt efficiens

tettekben valósággá tenni nem tudjuk. Amikor az osztályharc fanatikusai, egy csoport, párt, szervezet stb. képes arra, hogy a közüzemek sztrájkjának eszközével kísérelje megfojtani a társadalom rendjét és vele együtt elkerülhetetlenül nagy tömegeinek életfeltételeit, szükségletkielégítését, akkor ugyancsak gyöngé itéletű, vagy gyáva mentalitású ember az, aki nem tudja, vagy nem meri felismerni, hogy itt azzal a kirobbanó modern társadalmi polgárháborúval állunk szemben, amely a mai gazdaságtechnika adottságait használja ki és annak eszközeivel vívja a maga harcát. Itt tehát a polgárnak magának, — t. i. annak a polgárnak, akinek védeni és veszíteni valója van, — kell technikailag és fizikailag szembeszállania és dolgoznia, harcolnia és védekeznie azzal a másik polgárral szemben, aki őt ily modern erőszakkal elpusztítani, legyűrni, sőt — mint az orosz példában láttuk és a kommunista mentalitásnak nem egy árnyalatából sejtjük — nagyrésztben kiírtani akarja. Meg kell szervezni tehát a közérdekű és nélkülözhetetlen üzemek efficiens védelmét, ami — ne legyünk kétségben felőle — az osztályharc kenyértöréseivel való efficiens védelemnek, a fizikai, fegyveres védelemre való kiállásnak szükségességét is magában rejt, vagy maga után vonja. Meg kell szervezni, még pedig elsősorban azokból, akik annak idején fizikailag és technikailag is ki fognak állani és részt fognak venni az általános sztrájk, a forradalom letörésének önfeláldozó munkájában.

A közüzemek védelmét, a társadalomfentartó technikai szükségvédelmet nem elég tehát bürokratikusán megszervezni és annak funkcióit rábízni valamely hivatalos egyénre, szervre, alakulatra. Ezt a védelmet csakis azokból lehet helyesen megszervezni és összeállítani, akik eléggé megbízhatók nemcsak világnézetükben, hanem a fizikai és technikai cselekvés terén való áldozatkészségükben is arra, hogy veszedelem idején a forradalom letörésének lényegében ellenforradalmi jellegű védő munkáját el fogják végezni. Ezért nagy hiba azokra a kényelmes elemekre építeni ebben a tekintetben, akik gondolatban együtt éreznek a társadalommentéssel, de fizikailag ugyan nem kaphatók annak fáradságos és kockázatos munkájára. Még kevésbbé szabad építeni azokra az opportunus elemekre, akik mindig az uralkodó, a felülmaradó társadalmi és politikai irányhoz csatlakoznak és szolgálni hajlandók, hogy minél előnyösebb elhelyezkedésben, karrierben legyen részük. De a legnagyobb hiba az efféle akciók vezetését, szervezését, személyiinek kiválasztását ilyen opportunus, úgy bal-, mint jobboldali, vörös vagy fehér áramlatban szolgálni és elhelyezkedni egyaránt hajlandó politikusokra bízni. Az ilyen emberek előszeretettel a magukhoz hasonló féljellelű embereket fogják behelyezni azokba a pozíciókba is, amelyek meg nem alkuvó intranzigenciát igényelnek. Ha tehát a modern társadalmi forrada-

lom ellen való védekezésnek legfontosabb alapját, a közüzemek védelmét lelkiismeretes komolysággal és a mai közéletet, — sajnos — sokszor jellemző léhaság és korrupció elkerülésével akarjuk előre megszervezni és biztosítani, akkor vessünk számot azzal a gyakorlati körülménnyel, hogy ennek a feladatnak a szempontjából teljesen megbízhatóknak csak azokat tekinthetjük, akikre minden körülmények között, tehát még a polgárháború esetén is biztosan lehet, — még pedig a fizikai áldozatkészség terén is — számítani.

Akármit tekintjük is a bérharcokat, a politikai, az általános sztrájkot, az osztályharcot, tekintsük azt bár — nem irigylésreméltó megítélésbeli optimizmussal — a természetes társadalmi evolúció velejáró etappjának, adjunk bár küzdelmi eszközeiknek (Kampfmittel) enyhe elnevezéseket, ennek dacára sem kell elszörnyűködnünk azonban annak megállapításától, hogy az ezekkel szemben való eredményes védekezés az államra, hivatalokra és jogrendre egyszerűen és kényelmesen többé rá nem bízható. Az eredményes védekezés tehát a technikai és fizikai küzdelemnek habozás nélkül való felvételében és megragadásában állhat csupán a társadalom ama csoportjai és egyénei részéről, akik a sztrájkjal és forradalommal szembe szállani hajlandók, vagyis lényegében ellenforradalmi jellegű cselekvésben és szervezkedésben, amely azonban egyúttal az eredményes gazdasági és kultúrtermelés érdekeit, intencióit s így az efficiens jogrendnek elemeit is tartalmazza.

10. A közérdekű vállalatok vagy nélkülözhetetlen üzemek általában azok, melyektől a modern társadalom életműködése, legfontosabb szükségletkielégítése első sorban függ. Kategóriáit szűkebb vagy bővebb körre lehet szorítani. Az élelmezési, szállítási, vízvezetési, világítási, köztisztasági, telefon, távíró, gáz, villanyellátási üzemek stb. sorozhatók ide általában. Emmez üzemek működésének biztosítása társadalmi zavarok esetén sokat vitatott problémája a legutóbbi évtizedeknek, melynek megoldását nemcsak gazdasági, hanem közigazgatási, rendőri, katonai, büntetőjogi, technikai, munkajogi, törvényhozási stb. terre tartozó eszközökkel is keresték és kell is keresni.

Ide sorozandó egy bizonyos terjedelemben a nyomdaipar is. A nyomdaipar nélkülözhetetlen segédüzeme a mai közigazgatásnak, törvényhozásnak, rendőrségnek és számos nélkülözhetetlen vállalatnak is. Másrészt pedig nélkülözhetetlen tényezője a gondolatközlés lehetőségének és szabadságának is. Hogyha tehát a nyomdaipar szakszervezetei politikai, vagy osztályharcú okokból megakadályozhatják a nekik nem tetsző gondolatokat tartalmazó művek, lapok stb. megjelenését, ez a kultúrával és az emberi gondolkodással szemben gyakorolt olyan terror, melyet eltérni nem lehet, hanem le kell küzdeni. Még gondolatnak is dekadens barbárizmust jelent az, hogy a tudományos, a politikai gondolat és gondolatközlés a szedők

és nyomdászok cenzurája alatt álljon kultúremberek között. Mozgalmas, forradalmi időkben pedig a közigazgatás és rendészet jelentékenyen megnövekedett nyomtatványmennyiséget igényel, de a legszükségesebb gondolatközlés hírlapi nyomdaiparszükségletét sem szabad figyelmen kívül hagyni. Mindez okoknál fogva feltétlenül szükséges a nyomdaiparbeli termelés egy bizonyos mennyiségének nélkülözhetetlen üzem gyanánt való megszervezése és biztosítása.

A nélkülözhetetlen üzemek védelme sztrájkok esetén szükségszerűen mindenütt különös gondoskodás tárgyát képezte, anélkül azonban, hogy az erre vonatkozó problémát még csak elvileg is sikerült volna az általános megoldáshoz segíteni. Minden józaneszű ember tudja és vallja, hogy a világítást, élelmezést, vízzel való ellátást stb. még az osztályharc kedvéért sem lehet abbahagyni semmiféle társadalomban s dacára ennek emez alapvető tömegszükségletkielégítések meghiúsítását és veszélyeztetését mégsem sikerült olyan tiltó elvekkel és szankciókkal körülvenni, hogy az ú. n. általános vagy politikai sztrájkok lépten-nyomon ne igyekeznének napjainkban eme nélkülözhetetlen üzemek működésének teljes, vagy részleges megakasztásával gyakorolni a társadalomra a legnagyobb terrorisztikus nyomást. Ez a helyzetkép mindennél jobban mutatja a mai társadalmi és állami rend gyöngeségét és inefficiens tehetetlenségét a forradalmi támadó osztályharcnak azokkal az eszközeivel szemben is, amelyek mint a legelemibb fizikai és szociológiai tömegszükségletkielégítést bármely társadalmi berendezés állapotában is veszélyeztető természetüknél fogva, józanul csak meg nem engedett merényleteknek tekinthetők. Csakis azokban az erős társadalmi szerevezettségű államokban találhatunk példát a közérdekű üzemek intézményesen kielégítő védelmére, ahol az efficiens termelés érdekei minden osztzkodási és osztályharcbeli szempont fölé vannak emelve nemcsak a papíroson és nem csupán közigazgatási és büntető-törvényeknek a papíroson maradó betűiben, hanem a közérdek szintézisét, a kultúra és termelés fenntartásának és megvédésének elszánt akaratát magukban hordozó társadalmi rétegeknek technikai kiképzésével és csatasorba állításával is — a fenyegető veszélyek esetére. Csakis ott beszélhetünk tehát a közérdekű üzemek kielégítő megvédelmezettségéről általános sztrájkok stb. esetén, ahol kellő számú, szervezésű és technikai kiképzésű *embereket* tudnak ezeknek az üzemeknek megvédésére és működésbeli biztosítására bármikor biztosan odaállítani. Erre pedig biztosítékot csak akkor találunk, ha olyan embereket gyűjtünk, toborzunk és képezünk ki erre a célra, akik megbízhatók az osztályharc és szocializmus befolyásaival szemben, úgyhogy az osztályharcbeli veszedelmek kirobbanásánál nem a szocializmus és szocialisztikus szervezetek hívószavára, hanem a nélkülözhetetlen üzemek fenntartását követelő közér-

dek képviselőinek parancsára cselekednek és lépnek működésbe. Minthogy pedig ezt a célt technikailag elérni csak akkor lehet, ha a sztrájkoló munkáscsoportokkal szemben a közérdekű üzemek biztosítására kötelességteljesítő csoportokat és tömegeket tudunk odaállítani, akárhogy forgatjuk, variáljuk és szépítjük is e fogalmakat és kifejezéseket, fel kell ismernünk, hogy a közérdekű, illetve nélkülözhetetlen üzemek efficiens megvédelmezése és biztosítása végeredményben csak ellenforradalmi jellegű és elszántságú szervezkedés és technikai kiképzés útján valósítható meg. Bármennyire veszi is tehát az állam a kezébe a közérdekű üzemek védelmét, bármennyire is kreál állami szervezeteket, kereteket és intézményeket a közérdekű üzemeknek általános sztrájk, osztályforradalom esetén való megvédésére, ez a védelem csak akkor fog biztosan funkcionálni, ha azok az *emberek*, akik a védelmet és üzemfenntartást a valóságban megvalósítani hivatottak, a nagy általános jelentőségű kenyértöréseknél és osztályküzdelmeknél szembehelyezkednek a forradalmat csináló és munkát beszüntető társadalmi rétegekkel és munkahelyeiken maradnak. Vagyis csak akkor, ha a forradalmi támadással szemben a társadalomnak forradalomellenes rétegei fizikai és technikai módon is segítségére sietnek a közérdekű és közszükségleteknek, illetve a *még* ezeket képviselő államoknak a forradalommal szemben. Sőt hozzá kell tennünk, hogy a közérdekű üzemeknek és közszükségleteknek a megvédelmezése minden eshetőséggel szemben csak akkor mondható igazán biztosítottnak, ha akadnak emberek és szervezetek, akik s amelyek az említett közérdekű, nélkülözhetetlen üzemeket megvédő és biztosító tevékenységüket minden esetben kifejtik és harcba állítják, tehát még abban az esetben is, ha az államot már a társadalomnak forradalmi rétege képviseli és vette a kezébe. Ez az utóbbi eset a modern többségi elvnek kétes kultúrártékú bázisán álló demokráciákban igen könnyen előadhatja magát. Könnyen megtörténhetik, hogy a forradalom, a támadó osztályharc képviselői ragadják a kezükbe a demokratikus parlamentek, vagy más élen álló intézmények (Spitzeninstitutionen) számbeli többségét, mely többség a közszükségletek, a termelés ésszerű követelményeivel szembehe-lyezkedve nem biztosítja a közérdekű, nélkülözhetetlen szükségletkielégítést. Nem tudja, nem meri azt megtenni a modern demagóg uralmak velejáró gyöngeségeinél fogva. Ilyenkor tehát — ha van valamely csoport, mely egyáltalában szembe mer és tud szállani az anarchiával és összeomlással — csak a (valóságos vagy látszólagos) többséggel szemben a közérdeket képviselő valamely kisebbség lehet az, mely tudatosan közbelép és technikailag is megvédi és megmenti a helyzetet, a termelést és a nélkülözhetetlen szükségletkielégítést, a köz és mindenki számára. A közérdekű, nélkülözhetetlen üzemek kellő biztosságu megvédelmezése csakis ott sikerülhet, ahol ilyen

világnézetü *emberekre* van bízva a védelemnek gyakorlati megszervezése és keresztülvitele.

A nélkülözhetetlen üzemek biztosítása a valóságban azonban csak ott van a fentebb kifejtett efficiens értelemben és biztonsággal megvalósítva, ahol az állam maga is levonta a konzekvenciáját a modern társadalom polgárháború felé haladó tendenciáinak és éppen ezért állítja szembe és sorakoztatja fel ugyane társadalomnak forradalomellenes rétegeit a leghatározottabb célszervezéssel a szocialisztikus és kommunisztikus forradalmi törekvések és merényletek veszélyeivel. Ott ellenben, ahol az állam maga is többé-kevésbbé az osztályharc táborának hatalmi körébe, kontrollja, ideológiáinak befolyása stb. alá került, vagy maguk a társadalomnak fentartó, erőt képviselő rétegei kénytelenek titokban készülni és megszervezkedni a közérdekű üzemvédelem feladataira, vagy pedig az állam valamely hypokrita formulával teszi *mégis* lehetővé a józan ész diktálta közérdek- és közüzemvédelmi alakulásokat és szervezeteket. Hogy ily körülmények között az eredményesség és megbízhatóság kilátásai és esélyei kevésbbé biztatóak, mondani is felesleges.

11. Ha most már az egyes államoknak a közérdekű és nélkülözhetetlen üzemek védelmére tett intézkedéseire és szándékaira vetünk egy pillantást, előre kell bocsátanunk, hogy e problémának jogi és technikai szabályozása nem haladhat egymással mindenütt párhuzamosan.

Ott ugyanis, ahol a sztrájk jogi tilalma áll fenn, vagy közelebbről, a nélkülözhetetlen, illetve közérdekű üzemekre vonatkozó munkarendnek és munkakötelességnek olyan jogi szabályozása, amely mellett ezekben az üzemekben a sztrájk-szerű munkabeszüntetés jogilag lehetetlen, ott könnyebb dolog a közérdekű, üzemek védelmének jog és munkatechnikai oldalát párhuzamosan és harmonikusan kiépíteni. Ott ellenben, ahol teljes sztrájk szabadság van, vagy ahol a közérdekű üzemek védelmére vannak ugyan jogi rendelkezések, de ezek végeredményben nem elég határozottak, konkrétak és nem eléggé megkerülhetetlenek ahhoz, hogy ennek dacára egy vagy több, vagy számos gyakorlatilag mégis közérdekű, vagy többé-kevésbbé nélkülözhetetlen üzemből munkabeszüntetés ne forduljon elő, vagy ahol vannak ugyan jogi rendelkezések, de sokkal enyhébbek és sokkal kevésbbé komolyan vettek ahhoz, hogy a gyakorlatban a sztrájkot megakadályozzák, — ilyen esetekben sikeres, efficiens közérdekű üzemvédelemre csak akkor számíthatunk, hogyha a közérdekű munkavédelem társadalmilag nem a forradalomnak és osztályharcnak engedményeket tevő jogrend szellemében, — vagy csupán annak szellemében — van kiépítve, hanem annak hiányaira való tekintettel, szóval azzal szemben is. Más szóval: ha a nem kielégítő jogrend keretei között egészséges, közérdekvédő ellenforradalmi szempontok

szerint is meg van az valósítva a forradalmi osztályharc merényleteivel szemben. Nem egy modern állam kénytelen tehát úgy megoldani a problémát, hogy szemet húny többé-kevésbé annak a körülménynek, hogy jogrendje értelmében nem is állana módjában a nélkülözhetetlen üzemeket sem megvédenie többé a sztrájkok ellenében, de mégis mintegy a józan ész tanácsára hallgatva, — segíti valahogy elő — vagy elnézi inkább — hogy a közérdekű üzemek többnyire magánjellegű munkabiztosítása megtörténjék vagy megkíséreltessék.

12. A közérdekű és nélkülözhetetlen üzemek szolgáltatásának biztosítása annyira össze van forrva a mai társadalomnak életműködésével, emez üzemeknek működésükben való fennakadása pedig annyi fontos szükségletkielégítést hiúsít meg és mondhatjuk a legprimitívebb életműködést teszi lehetetlenné, főleg a modern városi népességnél, hogy ezeknek az üzemeknek biztosítása egyetemes társadalmi feladat, a legtipikusabb és józanul tagadásba nem vehető közérdek. Ha tehát a szociálpolitika hivatását, feladatkörét, megállapítandó célkitűzéseit csak némileg is komolyan vesszük, akkor nem térhetünk ki az elől sem, hogy keressük és lehetőleg meg is állapítsuk azokat a feltételeket, eszközöket és intézményeket, amelyek mellett a közérdekű üzemek efficiens működése lehetőleg biztosítható nagyobb társadalmi zavarok, sztrájkok, osztályharc-beli ellentétkirobbanások esetén is, illetőleg az utóbbiakkal szemben minél sikeresebben, minél hosszabb időre védelmezhető meg.

A feladat tehát a közérdekű, illetőleg nélkülözhetetlen üzemek működését egyrészt technikai felkészültséggel biztosítani, megvédeni és pótolni munkamenetükben, másrészt pedig az ezekre vonatkozó munkaviszonyt lehetőleg akként rendezni és intézményesíteni, hogy az jogi, gazdasági és társadalmi természeténél fogva minél nagyobb garanciát és ellentállóképességet jelentsen a sztrájkok, szervezetek, osztályharc, forradalmi áramlatok irányából jövő működésmegakasztással, a vállalt kötelezettség megszegésével, fegyvelemlazítással stb. szemben.

Hogy a közérdekű és nélkülözhetetlen üzemek technikai működését sztrájkok és nagyobbarányú társadalmi zavarok esetén is biztosítani lehessen, evégett tervszerű következetességgel meg kell szervezni, begyakorolni, technikailag kiképezni azokat az embereket, akikkel ezeket az üzemeket egyrészt a pusztítástól, merényletektől, erőszak gyakorlásától megvédeni, másrészt pedig akikkel azt a technikai munkát elvégeztetni akarjuk, amelynek elvégzését az illető nélkülözhetetlen üzemek munkásai esetleg megtagadják. Ennek a feladatnak megoldására természetesen odaadás, önfeláldozás szükséges legelső sorban a társadalomnak ama rétegeiben, amelyek a forradalmi osztályharcral és zavarokkal szemben áldozatok és saját fizikai munkájuk árán is hajlandók a legfontosabb társadalmi szük-

ségletek kielégítését biztosítani és ezzel a közérdeket és kultúrát megvédeni. A technikai munkára való készség magában véve még nem elegendő, ha az tervszerű szervező munkával következetesen előre biztosítva nincsen. Ez pedig csak az érdektudat, közhasznú kötelességteljesítés, a társadalmi és kultúr szükségletkielégítő intézmények és funkciók fenntartására irányuló szolidaritás erényeinek felkeltésével, propagálásával, tehát etikai és pszichológiai úton érhető el. Ki kell tehát tervszerűen előre építeni a nemzeti, illetőleg társadalmi munkavédelemnek a szervezetét a lehetőségek szerint minél előbb, minél következetesebben, minél tervszerűbben, részletesebben, lehetőleg minden fontos és közérdekű üzemek működési területére kiterjedőleg. Ki kell pedig építeni a társadalomnak azokból a megbízható rétegeiből, akikre a nagy sztrájkok, összeütközések esetén is biztosan lehet számítani ebben a fenn tartó munkában.

Nagyon természetes, hogy a technikai és közérdekű munkavédelemnek ez az előre való megszervezése és részletes kiépítése egészen más körülmények között valósítható meg ottan, ahol az állam és végrehajtóhatalom olyan emberek kezében van, akik a közérdekű üzemekben ezt az efficiens és minden zavarok esetén való működését maguk is komolyan akarják és emellett hivatalos hatalmukkal is támogatják vagy támogathatják a közérdekű munkavédelmi alakulatok megszervezését és kiterjesztését és egészen más körülmények és nehézségek állanak elő ott, ahol az államhatalom, kormány, közigazgatás stb. egészen vagy részben szocialisztikus, az osztályharc céljainak nagyobb engedményeket tenni kényszerülő emberek kezében vannak. A szocializmus higgadtabb képviselői sem helyezkedhetnek szembe az emberi természet racionalizmusával annyira, hogy megtagadnák a fontos közszükségleteket kielégítő nélkülözhetetlen üzemek működésének sztrájkok, szociális kenyértörések esetén is való szükségességét, csak hogy a tömegnyomás, az osztályharc stratégiai céljainak tekintetei a gyakorlatban ugyancsak elfeledtetik ennek a közérdekű szempontnak kielégítő érvényesülését. A forradalmi szocialisztikus szervezetek ugyancsak nem hajlandók saját jószántukból eltérni, hogy velük szemben álló alakulatok tegyék velük szemben is feladatukká a közérdekű üzemek megvédését. A forradalom pedig, hogy minél gyorsabban érjen el előnyöket s minél biztosabban döntse meg a megdöntendőnek hirdetett társadalmi rendet, nem fog habozni, hogy oly módon ártson annak, ahogy a legjobban tud ártani, tehát ha kell a nyomorokozás, a közérdekű üzemek megbénításának terrorjával is, hogy minél nagyobb felfordulással alapozhassa meg saját forradalmának robbantó hatását. Ily körülmények között az osztályharc alapján álló és a tömeg szemében annak feltétlen szolgálatába szegődött államhatalom, parlamenti több-

ség stb. mellett a közérdekű üzemek védelmének hivatalos támogatás mellett való kielégítő megszervezésére biztosan számítani neveltséges dolog volna. A társadalom fenntartó rétegeinek kell tehát ezt a feladatot elvégezniök, nekik maguknak kell erre egyesülniök, szervezkedniök, még pedig, ha szükséges, titokban is, mert a modern technikai termelési és közlekedési stb. adottságok, a városokba tömörült népesség koncentráló szükségletkielégítési alkalmatosságai mellett a fontosabb közérdekű üzemek működésének megoltalmazása egyúttal a fizikai tömegnyomor és összeomlás veszélyeinek elhárítása és vele együtt elkerülhetetlenül a kultúra és kultúremleri lét alapfeltételeinek biztosítása is, amely az ezekért aggódó emberre nézve a végszükségbeli védekezést jelenti. Ezt a védekező műveletet tehát a forradalmi irracionizmus fanatizmusától el nem vakított minden kultúremlernek és a nemzet minden becsülettel gondolkozó polgárának akár nyíltan, akár titokban mindenkiel szemben meg kell tennie.

Nem szabad elfeledni továbbá azt sem, hogy efféle nemzeti munkavédelemnek megszervezése és technikai kiegészítése szempontjából az erre nézve jóindulatú államhatalom fontos és nagyértékű segítséget, anyagi, hivatalos hatalommal való támogatást nyújthat ugyan, de végeredményben annak éppen a legnagyobb társadalmi szükségek, tömegsztrájkok, forradalmak stb. esetén való funkcionálását csakis maguk a társadalom egyénei biztosíthatják. Hiszen az efféle társadalommentő szervezetek a tűzpróbát éppen akkor vannak hivatva kiállani, amikor a modern jog és hivatalos szervezetek és berendezések meginognak, amikor tehát a fenntartó társadalmi rétegekhez tartozó embereknek maguknak kell felvenniök technikai és fizikai értelemben is a harcot a forradalmiakkal. Egy nemzeti munkavédelem jól csak akkor működhetik tehát a modern nagy szociálforradalmi válságok és robbanások esetén, ha az végeredményben ellenforradalmi akarattal és elszántsággal van telítve, vagyis hogyha a közérdekű üzemek működésének megvédését mindenkiel szemben is még akkor is elszánt feladatává teszi, hogyha éppen a forradalmi államhatalom birtokosaival szemben kell a termelést és közérdekű szükségletkielégítést biztosítani.

Az üzembiztosítás technikai és társadalmi szervező feladatai mellett másrészt a közérdekű és nélkülözhetetlen üzemekre vonatkozó jogviszonyok rendezésében is biztosítékokat kell találni — mint már jeleztük röviden — a vállalt kötelezettségek teljesítésének fenn nem akadása tekintetében. Ezeket a jogviszonyokat tehát akként kell újból megállapítani, amint azt a közérdekű üzemek működésbeli állandóságának és megszakítatlan folytonosságának az érdekei megkövetelik. Az a munkabérvizony, mely napról napra vagy hétről hétre állapítja meg a dolgozás kötelezettségét az ily üzemekben

alkalmazott munkásokkal szemben, jogi szempontból nem felel meg az ezekben az üzemekben a munkamenet állandóságához és megszakítatlan voltához fűződő közérdekeknek. Ezekhez az üzemekhez fűződő legfontosabb érdek ugyanis a bennük alkalmazott munkások dolgozásának megszakítás nélkül való folytonossága. A szolgálati viszonyt ezeknél az üzemeknél tehát jogilag ehhez az érdekhez kell hozzáigazítani, akként, hogy az ott alkalmazott munkaerők szolgálati, illetőleg alkalmaztatási viszonyai a közhivatali vagy ehhez hasonló természetű eljárásra és mozgalmakra való jogosultság világos, kétségnélküli kizárásával legyenek megállapítva. Ennek megfelelően kell természetesen a közérdekű üzemek szolgálati szabályzatát részletekbe menően is kidolgozni, mindig a nagy társadalmi érdeket: a megszakítás nélkül való működés biztosítását tartván szem előtt. A legfontosabb közérdekű üzemeket (pl. a vasúti fővonalakat, a nagyobb községi vízvezetéki, világítási, közúti vállalatokat, községi kenyérgyárakat) lehetőleg katonai fegyelmi szabályok alatt álló és közhivatali jellegű személyzet kezelése alá kell adni. A szaporodó tömegsztrájkok idejében a kiéheztetés és inségokozás terrorját csak úgy lehet elkerülni. A háttérben természetesen ott kell lenniök a polgárság önkéntes munkavédelmi alakulatainak is szankcióképen. Minthogy pedig a dolgozás akaratát mindig csak *emberek* hordozhatják magukban, a Columbus-féle tojás egyszerűségével attól is fog függni igen nagy részben az alkalmazott munkások dolgozásbeli magatartása, hogy miféle embereket alkalmaznak ezek a közérdekű üzemek, különösen ott, ahol a legnagyobb érdek fűződik a sztrájkba nem lépéshez stb. Ha szocialisztikus szakszervezetekbe beszervezett munkásságból vagy szocialisztikus világnézetű emberekből alakítják meg vagy kénytelenek megalkotni ezek a vállalatok is a maguk munkásgardáját, akkor aligha lehet kétség abban a tekintetben, hogy pl. egy politikai sztrájk alkalmával mint viselkednek, kire hallgatnak ezek a munkások. Ebben az esetben tehát a segítséget csak az önkéntes munkavédelmi alakulatok nyújthatják esetleg. Ha ellenben közhivatali munkaviszony, esetleg katonaihoz hasonló fegyelem, nemzeti szakszervezetek állanak rendelkezésre s emellett az egyéni világnézetbeli megbízhatóság is figyelembe vehető az alkalmazottak kiválasztásánál, akkor igazán egészen más kezekbe van a közérdekű szükséglet-kielégítés szolgálata letéve.

Nagyon fontos szerepet tölthetne be éppen a tömegszükségletek közérdekű kielégítésére hivatott legfontosabb szolgálatok folytonosságának biztosítása céljából katonailag szervezett, *speciális műszaki rendőrség* vagy rendőrségek felállítása, melynek rendszeres kezelésébe volnának átadandók a válságos időszakokban a vízvezetéki, közlekedési, gáz- és villamerőszolgáltató s a legfontosabb élelmezési stb. üzemek. A magán-

tulajdonban levő közérdekű vállalatokat kötelezni lehetne ilyen műszaki rendőrség felállítására vagy a költségeihez való hozzájárulásra.

Ezek a közérdekű üzembiztosító feladatok mindenesetre magasabb rendű állami feladatok. Az államnak, tekintve a modern termelési és technikai berendezettség és fejlettség állapotait, de különösen annak ugyancsak fenyegető modern veszedelmeit, józan ésszel nem lehet tétlenül maradnia ezen a téren és meg nem védelmeznie a közszükségletek kielégítését. Hiába helyezkedünk azonban efféle logikai alapokra és hiába argumentálunk a közérdekek legplauzibilisebb fogalmaival is, hogyha egyszer a kormányzó és intéző hatalom egészben vagy nagyrészen azok kezében van már, akik a társadalom jelenlegi rendjét és vele együtt az államot is meg akarják dönteni és érzésben ugyancsak nem hallgatnak semmiféle argumentumra. Ilyen viszonyok között a közérdekű üzemek e problémájánál alig marad más hátra, mint az, hogy a társadalomnak a közszükségletfedezés érdekeit egyéni áldozatokkal is megmenteni hajlandó részei fogjanak össze védekezőleg — de ha kell támadólag is — a destruáló kisebbséggel vagy többséggel szemben a termelés efficienciájáért, az inség és terror elhárításáért és ezzel a kultúráért is.

13. A német birodalomban annak mai munkajoga értelmében kiépített sztrájkszabadság, mondhatjuk sztrájkalkotmány van. Alaposan kiépített „joggyakorlat” és törvényrendelkezők gondoskodnak róla, hogy sztrájkolni lehessen s hogy általában az osztályharcnak ú. n. békés — de nem kevésbé veszedelmes — fegyverei alkalmazhatók legyenek. Arra nézve azonban, hogy a termelés efficienciája biztosítva legyen, nincsenek jogi garanciák még a papiroson sem. Az új alkotmány ebben a tekintetben inefficiens. Biztosítja a szocialisztikus osztozkodási szempontok szabadságjogait, de nem írja elő s még kevésbé tudja szankcionálni ezzel szemben a társadalmi jószágfedezet eredményes megtermelésének egyetemes társadalmi érdekű kötelezettségeit. Szóval a munkáskövetelmények és a termelési kötelezettségek nincsenek közérdekű szintézisbe foglalva. A német munkajog — legalább is annak polgári értelmezésében¹ — tartalmaz ugyan bizonyos elveket és enyhe rendelkezéseket a sztrájk meg nem engedett eszközeire és eseteire vonatkozóan a közérdekű üzemekre nézve, a tarifaszerveződések, munkabírószabványok megtartása tekintetében, büntetőjogi rendelkezésekkel is találkozunk, de mindez minden egyéb, mint — akár papiroson maradó, jogász értelemben is — komoly garancia a sztrájkok meg nem engedett eszközeivel és eljárásaival szemben a közérdekű és nélkülözhetetlen üzemek védelmében. Ezeken a gyöngye jogi

¹ Lásd: Kaskel i. m.

tilalmakon könnyű túltenni magát azoknak, akik sztrájkolni akarnak, ha a sztrájk konjunktúrái kedvezők, mert mindezek a rendelkezések ugyan nem fogják megakadályozni őket abban, hogy sztrájkoljanak vagy a sztrájk fegyvereit kimerítsék akár közérdekű, akár más üzemeknél. Erős sztrájk-konjunktúrával, osztályharchangulattal szemben tehát a német munkajognak a szerződés megtartó kötelezettségeket, a termeléshez fűződő közérdeket védő rendelkezései kellő gyakorlati szankció nélkül valók, inefficiensek. A német társadalom ekként — mondhatjuk — még az érvényben lévő munkajog terén is ki van szolgáltatva az osztályharcnak, az önsegélynek, legfeljebb az osztályharc bizonyos megnyilvánulásait lehet jogilag tilosnak, enyhén büntetendőnek nyilvánítani. Ily körülmények között kilátás sincsen arra, hogy az állam vetne véget a sztrájkok túlkapásainak.

A közérdekű üzemek védelmére alakult ú. n. „Technische Nothilfe“ (Teno) magánjellegű társadalmi alakulat, mely számos esetben teljesített kitünő szolgálatokat, de amely magábanvéve szintén gyenge arra, hogy általa biztosítottak lehessen látni a német birodalom közérdekű és nélkülözhetetlen üzemének ellátását, különösen akkor, ha az osztályharcban álló másik fél komolyan meg akarja akadályozni politikai sztrájkjai alkalmával ezeknek az üzemeknek a működését is.

A szocialisztikus alapon álló szervezetek nem jó szemmel nézik a Teno működését, bár létrehozásában a hatalmon levő szociáldemokrata vezéreknek is közreműködniök kellett.

Jellemző, hogy a német munkajog csak milyen óvatosan és félénken meri a Teno fellépéseinek jogosult voltát az osztályharc mozgalmaival szemben megindokolni. Így Kaskel szerint¹ csak akkor engedhető meg a Teno közbelépése, ha azt a szükségetszenvedés általánossága és a mindenkre nézve fenyegető veszély indokolja. Ilyen félénk alapon azonban egy nagy birodalom nélkülözhetetlen és közérdekű üzemvédelmét a modern társadalmi küzdelmek nagyobb szabású elmérgesedéseivel szemben következetesen és eredményesen megszervezni nem lehet. Különösen nem lehet a védekezésnek a veszedelem és üzemmegakadás megelőzésében álló nélkülözhetetlen szervezetét és működését megadni. A német birodalomnak alkotmányi és munkajogi új struktúrája annyira inefficiens ehhez a feladathoz, sőt annyira behatolt az új német alkotmány és munkajog felfogásába az a világnézet, mely a szocialisztikus osztályharc kiépítésének és kimélyítésének szabadságjogait jogilag biztosítandóknak tartja és annyira háttérbe szorult ugyanott ezzel szemben az a világnézet, mely a termelés efficienciájának minden támadással és veszedelemmel szemben való megvédését tartja a magasabbrendű közérdeknek.

¹ Lásd i. m. 318. l.

Ha téves illúziókban nem akarjuk ringatni magunkat, azt kell mondanunk, hogy ily körülmények között a német birodalom termelésbeli efficienciáját és ezen belül közérdekű üzemeinek működését is — a vállalkozókra nézve kedvező konjunktúrák időszakain kívül — csak az ellenkező világnézetű polgárságnak nagyobb szabású forradalomellenes, tehát lényegileg ellenforradalmi összefogása védhetné meg, nagy társadalmi ellentétkirobbanások, sorsdöntő politikai vagy általános sztrájkok nagy szükségének esetén és azok támadásaival szemben.

Az osztrák „Technische Nothilfe“ a németnek hasonmása. Tartományonként van szervezve, mint önkéntes alakulat és az egyes tartományok politikai és szociális viszonyai szerint hivatalos részről különféle támogatásban vagy elhanyagolásban részesülnek az egyes tartománybeli „Teno“-k. Ausztriának szociális zavarait, szakszervezeteinek osztályforradalmi szellemét és munkajogának erősen szocialisztikus alakulását és ezekkel szemben a termelés és közérdekű üzemeinek érdekeinek fogyatékos jogi biztosítékait tekintve, az osztrák Technische Nothilfe önkéntes szervezetét ugyancsak nem tekinthetjük valami efficiens garanciának. Az egyes tartományok lakosságának áldozatkészsége, világnézetbeli szelleme az osztályharccal szemben azok a tényezők leginkább, amelyekken kenyértörés esetén az osztrák Tenok működésbeli sikere megfordul.

A német önkéntes munkavédelmi alakulatok példája látszik meg a dán és norvég munkavédelmi alakulatokon is. A dán munkavédelemről tudjuk, hogy több ízben hasznos szolgálatot tett a közérdekű munkák elvégzésében, különösen hajózási sztrájkok alkalmával. Mindazonáltal elég erős garanciákat ez a szervezkedés aligha nyújthat egy nagyobb arányú társadalmi válság esetére, különösen akkor, amikor a politikai hatalom is szocialisztikus befolyás alá kerül. Így pl. 1920 áprilisában a szociáldemokrata fenyegetések előtt meghátráló kormány betiltotta a dán Gesellschaftshilfe működését. A norvég és svéd munkavédelemről nem áll módunkban közelebbről való jellemzést nyújtani a viszonyok konkrét ismerete nélkül.

A francia Union Civique munkavédelmi szervezete erőteljesebb intézménynek látszik s Franciaország egyébként is erőteljesebb jobboldali szervezkedések jeleit adja. A nagy hadsereg technikai segélynyújtásának lehetőségeit is mindenestre figyelembe kell itt venni. Mindezzel szemben a másik oldalon igen veszedelmes és harcias kommunista és forradalmi szocialista szervezkedés és mozgalom áll. A parlament és kormányok politikai és világnézetbeli összetételének változásai és bizonytalanságai mellett a francia polgárság és parasztság önsegélye és fizikai áldozatkészsége itt is elsősorban az a

tényező, melytől a közérdekű üzemek védelme függni fog nagyobb krízisek esetén.

A magyar nemzeti munkavédelem az állam hivatalos szerveként szerepel. Kiépítésében kétségtelenül meglehetősen igyekezet mutatkozott, de Magyarországon az összeomlás utáni hangulat és jobboldali energiák okszerű felhasználásával a társadalmi rend védelmének sokkal efficiensebb nemzeti alakulatait is lehetett volna megalkotni és felkarolni a társadalom önkéntes nemzeti szervezetkiépítéseinek előmozdításával a városokban is, a munka- és önvédelmi alakulatoktól kezdve a nemzeti szakszervezetekig.

Az angol polgárság az 1926-iki általános sztrájk alkalmával átment a forradalmi felfordító kísérlettel szemben a tüzkeresztségen. A National Citizen Union derék munkát végzett. Intő jel volna ez a nemzeti alapon álló társadalmi és gazdasági önvédelemnek oly nagyarányú megszervezésére, amilyen nagyarányú tömegmegmozdulás és gazdasági harc eshetőségei rejlenek a szemben álló oldalról. Az 1927-iki Trade Disputes and Trade Unions Act-nek a sztrájkokról szóló rendelkezéseiről — melyeken nagyrészen kétségtelenül meglátszik az olasz hatás is — alább szövelünk. Ez az angol törvény azonban a közérdekű üzemek védelmére semmiféle külön rendelkezéseket nem tartalmaz.

14. Az olasz, a munka közérdekű vonatkozásainak jogi szabályozásáról szóló 1926 április 3-iki törvény foglalkozik a sztrájk és a közérdekű üzemek kérdéseivel is. Korszakalkotó jelentősége az erre vonatkozó rendelkezéseinek főleg abban áll, hogy munkaügyi — és nem büntető — törvényben tiltja el a sztrájkot és a sztrájktilalom álláspontján a közérdekű üzemek védelmének kérdését, mint olyan jogi kérdést rendez, amelynél a közérdekű üzemek technikai védelmének kérdése is egészen más keretek közt jut érvényesüléshez, mint az osztályharc folytán csak megingott társadalmi renddel és ehhez alkalmazkodó dekadens munkajoggal rendelkező más államokban. Az olasz szakszervezeti törvény nem szorul annak megállapítására, hogy sztrájkok esetén miféle közüzemi védelem a jogos, hanem a sztrájkot és kizárást eltiltván, a közüzemek állandó funkcióját oly magától értetődő jogrendbeli állapotnak tételezi fel, amelynek megvédésére nemcsak minden állami és társadalmi erő és eszköz szabad, hanem kötelesség is, tehát minden olyan magatartás, mely a közérdekű üzemek funkcióját kötelességszerűen nem mozdítja elő, már magában véve büntetendő és tilos cselekmény. Kifejezésre hozza pedig ezt nem valamely büntetőtörvényben, melynek közvetett módon lehetne és kellene azután a rendelkezéseit a szociális helyzetekkel szemben alkalmazni, hanem egyenesen alapvető szociális törvényébe iktatja azt bele és ami a fő, szankcióval is látja el, mert *bírja* is szankcionálni. Szóval jogilag is a leg-

efficiensebb védelmet adja a közérdekű üzemeknek, olyan védelmet s a védelemnek olyan jogi alapját, amelynél azok a technikai védelmi cselekmények és eszközök, amelyeket másutt társadalmi önsegélyképen — tehát a forradalommal szemben mintegy ellenforradalmi jelleggel — kénytelenek a fentartó társadalmi rétegek megtenni, Olaszországban mint a nemzeti kötelességteljesítésnek jogi tényei nyilvánulnak meg minden körülmények között mindenkivel szemben, aki a nemzeti termelés efficienciáját bármily vonatkozásban is veszélyezteti.

Az osztályharcral és annak következtében a jogi és jogrendbeli anomaliákkal megalkuvó politikai rendszerekbe bele-szokott mentalitás még ráeszmélni is csak nehezen tud ennek a példának a korszakalkotó jelentőségére. Itt t. i. a nemzeti termelés és az ezt biztosító jogrend ismét régi piedesztáljára van felemelve az önsegéllyel és szabotázszzsal szemben és a termelő és termelékeny társadalmi kooperáció szempontjából az állam ismét a közérdek állama az osztályérdek államával szemben. A közérdek ugyanis az olasz törvényben nem kompromisszumot köt az egyes osztályokkal, hanem a maga szolgálá-tába rendeli azokat, míg az egyéb modern dekadens munkajogok ezzel szemben egyre inkább a közérdeket háttérbe szorító, alig vagy csak igen gyöngén védő osztálykompromisszumokat, sőt egyoldalú tömegkivánalmakat szentesítenek. Míg tehát az elvakult forradalmi szocialista a közérdekű munkavédelemben is csak sztrájktiltást lát, amelyről a dekadens munkajogok mint magánszervezkedésről nem, vagy alig vesznek tudomást, addig az olasz munkajog synthézisében a közérdekű üzemek efficiens fenntartása és megvédése mindenkitől nemcsak kikényszeríthető, hanem kikényszerítendő kötelesség.

Az olasz törvény rendelkezései a sztrájkokról és közérdekű üzemekről közelebbről a következők: A sztrájkot és kizárást *megtiltja*. Ez az intézkedés — mint azt a szenátus törvény-előkészítő bizottságának jelentése mondja¹ — logikus jogi következménye annak, hogy az állam állandó hatósági intézményt állított fel a tőke és a munka közötti viszályok megoldására. Meg lehet érteni, — mondja a jelentés — hogy a sztrájk és kizárás nem tiltott dolog olyan törvényhozói rendszerek mellett, amelyek a munkaviszályok kérdéseit minden megoldás nélkül hagyják, vagy amelyek csak valamely fakultatív megoldást tudnak csupán alkalmazni ebben a kérdésben. Hogyha azonban egyszer egyetemes módon a bírói úton való megoldás módjával garantálják a munkaviszályok elintézését, akkor a sztrájkhoz és a kizáráshoz való jogot sem lehet többé fenntartani.

Ez az álláspont kétségtelenül az erős állam álláspontja,

¹ Lásd: La réforme syndicale en Italie. Roma, 1926. Imp. Charles Colombo. 172. l.

mely szankcionálni tudja a maga jogrendfenntartó akaratát, ellentétben az osztályharcban meggyöngyült államoknak álláspontjával, amelyek a nagy társadalmi rétegek önsegélyét nem tudják megtiltani, mert hozzá nem elég erősek.

Az olasz törvény felfogása élesen szembeáll az ú. n. békés sztrájk, a békés eszközökkel, megfélemlítés nélkül való sztrájkolás fogalmával. Amint az említett jelentés hangsúlyozza,¹ ezen a címen nem lehet rendszerezíteni a társadalmi rend felforgatását. Mindenekelőtt ugyanis azt kellene megjegyezni az ú. n. békés sztrájk erőltetett kategóriájával szemben, hogy a bérharc, különösen a tömegsztrájk majdnem mindig elkerülhetetlenül együtt jár bizonyos erőszakossággal és fenyegetéssel, hiszen a sztrájk ténye már magában véve majdnem mindig mások akaratára való erőszakos és megfélemlítő befolyásgyakorlást is jelent. Körülbelül ezt mondhatjuk a lock-out-ról is. Tehát a sztrájkhoz való jogosultságnak, mint egyéni szabadságjognak a megadása már magában is ellentmondást rejtő valami, mert ezt a jogot nem lehet bizonyos — legalább is erkölcsi — erőszak vagy fenyegetés, illetőleg nyomás nélkül gyakorolni.

Ott, ahol a törvény a munkaviszályokra kötelező megoldást találni nem tud, ahol ehhez az állam gyöngye, talán még el lehetne fogadni ezt a sántító magyarázatát vagy mentegetését a sztrájkhoz való jogosultságnak, ott azonban, ahol a törvényhozás nagyszabású jogintézményekkel oldja meg a bérharcok kérdését, t. i. a kötelező munkabíróság általánosan kötelező intézményével, ott az önsegély emez eszközének el kell tűnnie végre.

Ebben az olasz munkajog által inaugurált új rendszerben, a sztrájk és kizárás egyrészt a munkaszerződés megszegésének következtében beálló magánjogi felelősséget állapít meg, másrészt pedig még büntetést is von maga után, mert nemcsak a munkaszerződés egyik felének (Partei) jogát sérti meg, hanem megsérti a társadalomnak mint összességnek a rendjét és jogait is. Nem lehet ugyanis tagadásba venni, hogy a sztrájk és a kizárás igen gyakran megzavarja a közrendet, a lakosság nyugalma, gyakran a közbiztonságot és minden esetben kárt okoz a nemzeti termelésnek.² Tarthatatlan okoskodás ezzel szemben az is, hogy a sztrájk megtiltása és büntetése a munkaszabadság eltörlésével volna egyértelmű. Azt, hogy az egyén nem dolgozik, — amikor nem kötelessége dolgoznia — nem tiltja és nem bünteti a törvény. Az egyént nem lehet arra kényszeríteni, hogy dolgozzék, ha egyéni, erkölcsi és fizikai indokok alapján nem akar dolgozni, hiszen ellenkező esetben a rabszolgasághoz jutnánk el. A kollektív módon organizált

¹ U. o. 174. s köv. l.

² Lásd u. o. 174. l.

sztrájk azonban egészen más lapra tartozik, mint az egyéni dolgozni akarás vagy nem akarás. Az összességre nézve a kollektív sztrájk mindig sérelmes és a körülmények szerint kisebb vagy nagyobb kár okozásával jár. A közérdekű és nélkülözhetetlen üzemekben való sztrájk és kizárás pedig az összesség érdekei ellen elkövetett bűn, melyet közérdek megakadályozni.¹ Mint-hogy pedig az olasz felfogás szerint igen nehéz elhatárolni a közérdekű üzemek fogalmát s megállapítani, hogy hol kezdődik és hol végződik az és mert a termelésnek nincsen olyan ága, amelyben a munkamegakasztás az állam polgárai összességének egymással összefüggő érdekeit valamely módon meg ne sértené, vagy kedvezőtlenül ne befolyásolná, a sztrájkot és kizárást már általánosságban közérdekellenesnek és meg nem engedhetőnek kell tekinteni. A törvény 18-ik szakasza tehát megtilt minden sztrájkot és lock-out-ot. E törvényszakasz rendelkezései természetesen meghatározzák a kizárás és a sztrájk fogalmait is. Eszerint azok a vállalkozók, akik kellő ok nélkül és csupán azért függesztetik fel üzeleik működését, hogy az ott alkalmazottakat a munkafeltételek megváltoztatásának elfogadására kényszerítsék, tíztől százezer liráig terjedhető pénz-büntetéssel sújtandók. Hogyha pedig három vagy több munkás, illetőleg alkalmazott előre való közös megállapodással azért hagyja abba a munkát, hogy a vállalkozókat a munkafeltételek megváltoztatására bírja, száztól ezer liráig terjedő pénzbüntetést kell kiszabni. Emellett még a büntetőtörvény rendelkezései is alkalmazandók. Tömegsztrájkolásnál, amikor t. i. nagyszámú egyének vesznek abban részt, a felbujtók, vezetők és szervezők egytől két évig terjedő fogsággal sújtandók.

Közhivatalok és más közintézmények, valamint közérdekű funkciót és közszükségleti szolgálatot teljesítő vállalatok alkalmazottai és személyzete közé tartozó egyének, ha elhagyják munkahelyeiket, vagy megakasztják az illető intézmény vagy üzem működésének folytonosságát egytől hat hónapig terjedő fogsággal és alkalmaztatásuktól való hat hónapi eltiltással bünhődnek, vezetőik, felbujtók és szervezőik pedig fél évtől két évig terjedő fogsággal és legalább három évi hivatalvesztéssel. A közérdekű és közszükségletet ellátó önálló szabadfoglalkozásúakat a törvény szintén (fél évtől egy évig terjedő) fogsággal, ezenkívül pénzbüntetéssel és időleges hivatalvesztéssel is sújtja, ha ebbeli foglalkozásukat jogos indok nélkül felfüggesztik. Az említett büntetések még súlyosabbak, ha a sztrájkból életveszély vagy emberhalál származott. Fogházbüntetés ($\frac{1}{2}$ —1 évig terjedőleg) a büntetése a közérdekű üzemek alkalmazottainak és tulajdonosainak abban az esetben is, ha a sztrájk vagy kizárás alkalmával elmulasztották mind-

¹ V. ö. u. o. 174—75. l.

azt megtenni, ami az üzem rendes menetének biztosításához vagy visszaállításához tartozik.

Hogyha a munkabeszüntetés vagy szabotázs célja a közhivatalok, illetőleg közhivatali tisztviselők működésére erőszakot, kényszert gyakorolni, állami vagy helyi hatóságokat illetéktelenül befolyásolni, a büntetések súlya még nagyobb. A felbujtók 3—7, a többiek 1—3 évi börtönnel sújtandók. A nem szorosan vett gazdasági indokból származó ú. n. politikai, protestáló vagy szimpatizáló sztrájkok és kizárások ez alá az utóbbi rendelkezés alá esnek a törvény hiteles magyarázata, illetőleg szelleme értelmében,¹ mert a politikai, szimpatizáló, protestáló sztrájkok célja éppen az, hogy nyomást vagy befolyást gyakoroljon másokra, illetőleg a hatóságokra.

A sztrájkokat és kizárásokat kísérő erőszakosságok, fenyegetések és egyéb bűntények a törvényt végrehajtó királyi rendelet értelmében a büntetőtörvénykönyv megfelelő minősített bűncselekményét állapítják meg. Ugyane végrehajtó királyi rendelet értelmében a közérdekű üzemek és foglalkozások kategóriáit a korporációk minisztere állapítja meg, kinek rendelete alapján ezeket a vállalatokat és cégeket hivatalos jegyzékbe kell községenként foglalni. A jegyzékeket közszemlére teszik ki és bárkinek joga van beadványt intézni aziránt, hogy a közérdekűek sorába valamely vállalat vagy cég felvéssék vagy onnan töröltessék, ha nem odavaló. Az orvosi, s általában egészségi, ügyvédi, közjegyzői, mérnöki, építési és agrártechnikai hivatású egyének foglalkozásait mindig közérdekűeknek kell tekinteni.

A munkabíróságok határozatait *végrehajtásának* úgy a munkások, mint a vállalkozók részéről való *megtagadása* külön büntetendő cselekmény, mely egy hónaptól egy évig terjedő fogházzal és százezer liráig terjedő pénzbüntetéssel jár. A bírói határozatok végrehajtásának az elismert szervezetek vezetői részéről való megtagadása vagy hátráltatása ennél még jóval súlyosabb szabadságvesztésbüntetést és birságot von maga után. Ha pedig a munkabírói határozatokkal szemben való ellenszegüléshez még sztrájk vagy kizárás is járul, akkor a büntetőtörvénynek a bűnhalmazatokra vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni. Mindezekon felül a szerződésbeli kötelezettségek nem teljesítéséből származó magánjogi kártérítés igényét általánosságban és teljes mértékben is megadja a törvény. (Art. 22.)

Ilyen efficiens jogintézményekkel védi a modern olasz munkajog a termelés eredményességének nagy társadalmi érdekeit.

A szenátusban előterjesztett miniszteri jelentés szerint a törvénynek ez a rendszere, mely egy új és igen terjedelmes

¹ L. i. m. 176—177. l.

szakszervezeti szervezetre támaszkodik s amelyet a termelés erői között való kooperáció szelleme tölt meg, reményt nyújtani alkalmas arra, hogy a munkástömegek lassanként egy új mentalitásra fognak szert tenni, melynek folytán szívesen fogják fogadni azt a rendszert, amely a jog uralmát lépteti a szakadatlan és többnyire meddő harcok helyébe. Ha ez bekövetkezik, akkor a törvény szankciói is a tömegnek beleegyező véleményéből fognak adódni. A munkaviszonyok a kollektív szerződések által való fokozatos szabályozása, a munkás és vállalkozói szindikátusok állandó tárgyalásai és a nagy szervezetek organizációi, valamint a munkabíróságok jövőendő gyakorlata között létrejövő összhang — remélhetőleg — meg fogja teremteni azt az új társadalmi légkört, amelyben a munkások őszinte ragaszkodással fogják fogadni a termelési tényezők egymáshoz való viszonyának új jogi szabályozását....¹

Az új olasz felfogás szerint is a szindikalizmus egyik alapvető intézménye a modern szociális életnek, azonban az állam ellen dolgozó szindikalizmust egy, az államba beilleszkedő szindikalizmussal kell helyettesíteni, mely elfogadja a haza gondolatát, mely békében és háborúban egyaránt a nemzeti szempontoknak rendeli alá a szakszervezetek tömegeit, amely attól az alapelvtől van átítatva, hogy a termelés összes tényezőinek egyetlen nagy erőfeszítésben kell harmonikusan összeműködniök, a termelési tényezők egymással való örök harcának elve helyett.

A munka és tőke közötti összeütközések megoldását nem az erőszak, hanem a törvényes joggyakorlat útján kell megtalálni. A kizárásnak, a sztrájknak tehát el kell tiltva lenniök, mint a gazdasági harcokszak nyomainak. Itáliában annál inkább el kell tűnniök, mert ez a nyersanyagokban nagyon szegény ország nem szakíthatja félbe minduntalan a termelését és magát a nemzetközi verseny terén kell kárpótolnia szegénységéért azáltal, hogy értelmes és erős munkáskezzeinek energiáját a kapitalista és technikai elemekkel való benső társulással a maximumig kihasználja.²

A közömbösségből kilépő állam tehát, szakítva azzal, hogy a közrendnek pusztá őrzője legyen, a szociális igazságosság és a termelőerők koordinációjának egymás mellé állításának feladatait tűzi ki maga elé, amely feladatot a leghatározottabb nemzeti szempontokból vezetett módokon kell megoldani... Ez a törvény a társadalmi szolidaritásnak törvényalkotása. A törvényelmi materializmussal a nemzeten és a társadalmi osztályoknak egy nagy közös munkában való együttműködésén alapuló új idealizmust helyez szembe. Az internacionalizmussal

¹ L. u. o. 178—180. l.

² U. o.

szembehelyezi a munka nacionalizmusát, az erőszak diadalával pedig egy jogi elvet állít szembe.¹

15. Az angol sztrájkjog terén, mint láttuk, 1906 óta a törvényhozás a sztrájkszabadságnak oly irányú kiépítését tette lehetővé, amely az állam rendfenntartó és közérdekű üzembiztosító hatalmát az osztályharcnal szemben lényegesen megcsökkentette. Az 1926. évi általános sztrájk tanulságai és az olasz példa hatása azonban az 1927. évi Trade Disputes and Trade Unions Actot eredményezték, mely ha nem is tudott — a viszonyok különféleségénél fogva sem — olyan efficiens jogintézményt adni, mint az olasz 1926-os szakszervezeti törvény, mégis legalább a legégetőbb szociálpolitikai stabilitást biztosító rendelkezéseket eredményezte a háborút megelőző évek osztályharcnak kedvező reformjaival szemben. Minden attól függ természetesen, hogy az angol munkajog további fejlődése milyen úton történik, ami talán ismét legelsősorban a parlamenti erőviszonyok alakulásától — tehát nagyon is bizonytalan tényezőtől — függ.

Az 1927-es törvény megállapítja, hogy törvénybe ütköző (illegál) minden sztrájk, amely nem azokon az iparágakon és foglalkozásokon belül felmerült vitás kérdésekre (munkaviszonyokra) vonatkozik, amely foglalkozási ágakban az illető sztrájkolók érdekelve vannak. Törvénybe ütköző, ha a sztrájk célja az, hogy közvetlen vagy közvetett nyomást gyakoroljon a kormányzatra azáltal, hogy szükséghelyzetbe hozza a polgárok közösségét. (pl. nélkülözhetetlen üzemek megakasztása). Ugyanily körülmények között törvénytelen a kizárás is. Törvénybe ütköző az ilyen sztrájkok és kizárások kezdeményezése, folytatása, pénzzel való támogatása és fenntartása.

A munkaviszály pedig csak akkor tekinthető valamely ipari, illetőleg foglalkozási ágon belül levőnek, ha olyan munkaadók és munkások között fordul elő, akik ugyanabban a szakmában vagy foglalkozásban vannak alkalmazva és amely viszály az alkalmaztatás, illetőleg nemalkalmaztatás, valamint a munkafeltételek kérdése körül forog. Ugyanabban a szakmában levőnek kell azonban tekinteni azokat a munkásokat, akiknek munkabéreit vagy alkalmaztatási feltételeit valamely ipari vagy békéltető hatóság, illetőleg bíróság, vagy hasonló testület közös elvek szerint, vagy ugyanazon szakmabeli vállalkozókkal történt megállapodással egyértelműen állapította meg.

A törvénytelen sztrájkra vagy kizárásra való rábeszélés, izgatás, vagy ily sztrájk, illetőleg kizárás bármily előmozdítása bírsággal és fogházbüntetéssel van sújtva. (Tíz font, három hónapig, illetőleg hét évig terjedő fogság.) Nem büntethető azonban senki csupán azért, mert saját személyében abbahagyta, vagy nem folytatta a munkát, vagy nem vállalt alkalmaztatást.

¹ I. m. u. o.

A törvény általánosságban is hatályon kívül helyezi az 1906-iki Trade Disputes Act és az 1920-iki Emergency Powers Actnak a vele ellentétes rendelkezéseit.

Külön rendelkezések vannak azoknak a személyeknek oltalmára, akik nem akarnak résztvenni törvénytelen sztrájkban vagy kizárásban. Ilyen személyeket tilos bármily szakszervezetből vagy társaságból kizárni, bírsággal sújtani, jogoktól és kedvezményektől megfosztani, más tagokkal szemben akár közvetlen, akár közvetlenül, bármilyen módon, bármilyen hátrányban részesíteni s ha ilyesmi megtörténne, a származott hátrány bírósággal helyreállítandó s a kizárt tag visszahelyezendő stb.

Az egyének jogtalan akadályozásának és megfélemlítésének kérdését a sztrájk alkalmával megszokásosabb befolyásolásmód, az őrcsapatok (Streikposten) állítása (picketing) szempontjából rendezi a törvény, szemben az 1906-iki, a „békés“ picketinget megengedő Trade Disputes Acttal és visszaállítja az ily sztrájkbeli őrcsapatokkal szemben az 1875-iki Conspiracy Law hatályát s egyúttal körülírja erre vonatkozólag azt is, hogy mit kell a sztrájkbeli megfélemlítés alatt érteni.

Törvénybe ütköző dolog a munkaviszály előmozdítása érdekében akár egy, akár több személynek valamely oly házban amelyben valamely ember lakik, dolgozik vagy tartózkodhatik, vagy annak közelében oly célból várnia vagy tartózkodnia, hogy az illetőt a munkabeszüntetésről értesítsék, vagy arra rábírják, ha ez a várakozás oly módon, vagy olyan számú ember részéről történik, amiből arra lehet következtetni, hogy ez valamely személy megfélemlítésére, vagy az illető házban lakónak közlekedésében való akadályozására stb. szolgálhat. (Egyre-megy, vajjon az illető sztrájkcsapat, vagy annak valamely tagja a saját nevében, avagy valamely szakszervezet, cég vagy vállalkozó nevében cselekszik-e.)

Az ilyen módon való „picketing“-et a Conspiracy and Protection Act hetedik fejezetébe ütköző cselekménynek minősíti az 1927-iki törvény, mely körülírja a „megfélemlítés“ fogalmát is és ért alatta minden olyan körülményt, melynek következtében bárki, akár fizikai és vagyoni, akár más természetű erőszak vagy kár következésétől tarthat akár saját magára, akár valamely családtagjára nézve. Magában véve a részvétel ily őrcsapatban — melynek célja a dolgozástól való visszatartás — húsz fontig terjedő pénzbüntetéssel és három havi fogsággal büntetendő.

Az 1927-iki Actnak a sztrájkörsegekre vonatkozó rendelkezései tehát megszüntetik az ú. n. „békés“ őrcsapatállítás jogosságát, melyet az 1906-iki sztrájktörvény politikai koncesszióképpen adott meg a munkáspártnak, mert a munkától való visszatartás sztrájkra vonatkozó informálás céljából való bármilyen őrcsapat- vagy őrszemállításnak — tehát a picketing tulajdonképpeni céljának — a jogosságát kizárja.

A közérdekű üzemek védelmét azonban elmulasztja az 1927-iki angol sztrájk törvény külön rendelkezésekkel szankcionálni. Úgy látszik, hogy az egyéni munkaszabadság elvi szempontja (jog a dolgozáshoz és a nemdolgozáshoz) akadályozta meg az angol felfogást abban, hogy a nélkülözhetetlen üzemek védelmében a munkakötelezettséget közérdekűen pozitív módon is megvalósítsa, illetőleg törvénybe iktassa. Erre vonatkozólag — mint már fentebb rámutattunk — a munkaviszonynak bizonyos új, jogi szabályozására (t. i. a hosszabb tartamú és a munkakötelezettség jogi folytonosságát állandóan biztosító munkaviszonynak létesítésére) lett volna szükség a technikai közérdekű üzembiztosító szervezés kiépítésén kívül. Ily módon tehát a társadalom erre vonatkozó közérdekű önsegélyének támogatására és jövőbeli efficienciájának intézményesebb kiépítésére nem sietett az angol törvényhozás az 1927-iki sztrájk törvényben.

X. FEJEZET.

Békéltetés, döntőbíráskodás és kollektív szerződések.

1. Régi szociálpolitikai törekvés a munkás és munkaadó közötti ellentéteknek a peres viták analógiájára való elintézése, tehát a küzdelemnek, a vitás kérdéseknek nem önsegélyvel, hanem bírói döntéssel vagy egyezséggel való befejezése. Ebből a törekvésből, amely mögött számos társadalmi és gazdasági ok és érdek húzódott meg, származtak a békéltetésnek és döntésnek szabályozásai, rendszeresítései a munkaviták terén és ezzel szoros kapcsolatban a kollektív szerződések is.

A békéltetés, a vitában való egyezés, a bírói döntés kétségtelenül a küzdelmet, a harcot befejező vagy legalább is felfüggesztő cselekmények. Mint ilyenek tehát szükségszerűen bizonyos viszonyban állanak a vitával, a harccal. A munkabíróságok, a munkaviták terén való egyeztetések s a konkrét viták és viszályok kiküszöbölésére vonatkozó jogi rendezések (szerződések) ekként szintén bizonyos viszonyba jutnak szociálpolitikai szempontból is úgy a munkaadónak és munkavállalónak egyes vitáival, mint magával az ú. n. osztályharc-cal is. E viszonynak, illetőleg e viszonyból folyó jogi szabályozás efficienciájának alakulása szerint válik el azután, hogy a munkabíráskodás gyakorlata az osztályharc törekvéseit és céljait erősítő vagy kiküszöbölő tényezőként szerepel-e végeredményben. Ne feledjük el ugyanis, hogy minden bírói gyakorlat s főleg annak követése jogalkotás. Ez a jogalkotás megvan akkor is, ha egyelőre nem bírói döntésekben, hanem csupán egyezségek megkötéseiben, azonos egyezkedési szokások és feltételek kialakulásában nyilatkozik is meg csupán. Az egyeztető, illetőleg döntőbírói gyakorlat ekként munkajogot teremt éppen úgy, mint egyéb bíróságok határozatai, elvi jelentőségű szokásai. E bírói gyakorlat folytán kialakuló munkajog fejlődési irányzata lehet azután az osztályharc tendenciáival szembehelyezkedő, a szerződési kötelezettségek minden oldalról való megtartását erősítő, a munka eredmé-

nyességét biztosítékokkal támogató, szóval a termelés és társadalmi munkamegosztás efficienciáját szolgáló is, az eddigi példák többsége a békeltető és döntő bíraskodás terén azonban ezt a fejlődési irányt többnyire nem mutatja. A békeltető és döntőbíraskodás legklasszikusabb területein az ily bírói szokás folytán kialakuló munkajog inkább a szocialisztikus, az osztályharc szemszögéből nézett munkajogfejlődés irányát árulja el. E békeltető, illetőleg döntőbíróságok határozataiban öntudatlanul is egyre inkább olyan elvek és szempontok helyezkednek el, amelyek a munkaeredmény biztosítása tekintetéből efficiens kötelmi jogelvekbe a lazítás és repesztés elemeit viszik bele és így szintén hozzájárulnak ama társadalmi intézmények és berendezkedések alámosásához, melyeknek eltüntetését az osztályharc hívei vallják feladatuknak. Nem egy országban váltak a munkabíraskodás útján olyan jogelvek szokásjoggá, amelyeket maguk a törvényhozó testületek nem fogadtak, vagy nem fogadtak volna el és nem egy forradalmasító, vagy osztályharcszerű munkajogi elv törvényhozási kimondása történt meg a munkabírósági szokásjog gyakorlata folytán kialakult kényszerhelyzet nyomása következtében. Nem habozunk ennél fogva a magunk részéről közérdekű szempontnak állítani fel azt a szociálpolitikai célkitűzést, mely szerint *olyan munkabíraskodási rendszert, elveket, eljárási és anyagi szabályokat kell létrehozni és meghonosítani, amelynek folytán a munkabíraskodás, a békeltető- és döntőbíróságok egész működése mindenekfelett a termelés efficienciájának nagy nemzeti és társadalmi érdekét szolgálja s ennek a nagy érdeknek megfelelő efficiens kötelmi jogot tervez és alakít ki a maga területén s nem pedig a termelési efficienciát és a munkában való kötelelességteljesítés és a szerződéskötések megbízhatóságának jogi szankcióit operálja ki lassan-lassan az emberi együttélés szabályaiból s ezzel a társadalmi felbontásnak és robbantásnak válik eszközévé.*

2. A munkabíraskodás szociálpolitikai jelentősége különösen ottan domborodik ki, ahol nem egyes egyének és egyéni érdekviták állanak egymással, vagy egy-egy vállalattal szemben, hanem ahol többeknek, sokaknak, esetleg egész társadalmi rétegeknek érdekei ütköznek össze a munkajog területén. Tehát a *kollektív* érdekekre vonatkozó munkabíraskodás az, amely a szociálpolitikának a sokkal nagyobb és fontosabb problémája.

Amíg egyes érdekek, vagy kevesek érdekei igényelnek valamely bírói vagy egyeztetési segítséget a munkajog terén, a feladat jóval könnyebb, mint kollektív esetekben. Könnyebb pedig elsősorban a bírói döntést vagy az egyezséget hatályossá tevő szankciók rendelkezésre állásánál fogva. Egy-egy emberrel, vagy kisebb, izoláltabb érdekesoporttal szemben nem nagy hatalomra van szüksége az államnak, illetőleg a közigazgatás

szerveinek ahhoz, hogy jogi akaratát szankcionálja, kényszerével kétségtelenné és megmásíthatatlanná tegye a konkrét esetekben. Egészen másként áll ez a dolog kollektív tömegérdekek esetén, különösen akkor, amikor ez a tömeg az önsegélyre könnyen hajlandó, már csak azért is, mert az osztályharc szervezői és kitervezői által következetesen erre van nevelve. Itt tehát erős államra, a társadalomban nagy erővel és erős szankciókkal belegyökeredző jogi rendre van szükség ahhoz, hogy a bírói jogszolgáltatás szükség esetén a munkajog területén való kollektív nagy vitákban is feltétlen szankcióval bírjon bármilyen tömegekkel és tömeghangulatokkal szemben is. Egy erre a feladatra eléggé erős állam pedig modern társadalmi viszonyok között — amikor t. i. a társadalom széles rétegei hajlandók gazdasági érdekvédelmük terén az önsegélyre — csak úgy gondolható el, ha az állam jogi rendje mögött széles és erős olyan társadalmi rétegek is vannak, amelyek a maguk szervezett erejével megvédik és megmentik a közérdekű államot más támadó, forradalmi önsegély alapján álló társadalmi osztályok, vagy rétegek harcával és támadásaival szemben.

A most említett szempontoknál fogva a szociálpolitikai problémák sorában kevésbé érdekelnek tehát minket azok az új. n. ipari, vagy munkabíróságok, amelyek főleg csak egyéni érdekek vagy kisebb szociális érdekeszoportok vagy szervezetek érdekeinek megvédésére, vagy az e körül forgó vitás kérdések eldöntésére alkalmasak. Ilyen intézményekkel elég sűrűn találkozunk különösen az iparosodó modern államokban. Ilyen a napoleoni eredetű Conseil des Prudhommes intézménye Franciaországban, melyet számos más állam, köztük Olaszország, Németország és Anglia is utánzott. Korántsem akarjuk ezzel azt mondani, hogy az ipari jogszolgáltatásnak ez az ága nem eléggé fontos valami és hogy nem égetően szükséges dolog az ilyen természetű jogszolgáltatásnak minél tökéletesebb rendezése és kiépítése a modern államban. Ellenkezőleg. A mai szociálpolitika főkérdései szempontjából azonban mégis a *kollektív* vitákra vonatkozó jogszolgáltatás és jogsegély problémája az, ami előtérben áll.

A Conseil des Prudhommes intézményét újabban a francia 1924 június 21-iki törvény (1—103 szakaszai) rendezi újra. Ez a törvény három részből áll. Az első rész (Titre) a „Juridiction“ címet viseli és az ipari és kereskedelmi munkabérszerződésekből folyó vitákban való jogszolgáltatást szabályozza (juridiction) és ezt a jogszolgáltatást kizárólag a Conseil des Prudhommes intézményének keretébe foglalja. A második rész a vállalkozók és munkások, vagy alkalmazottak között felmerült *kollektív* természetű viták egyeztetésére és döntőbíráskodására vonatkozik és az itt foglalt eljárás már nincsen is juridictionnak szervezve, amint hogy — mint látni fogjuk — nem is az

többé. (A harmadik rész bizonyos hivatásos érdekképviselőket állít fel.)

A német munkajogban ismert „Arbeitsgerichtsbarkeit“ fogalma is hasonló a Conseil des Prudhommes hatásköréhez. A mai német munkajogban is a most említett „Arbeitsgerichtsbarkeit“ valóságos jogsegélybeli illetékességet jelent,¹ melyet az 1926 december 23-iki Arbeitsgerichtsgesetz szabályoz. Ezzel szemben a kollektív munkavitákra vonatkozó „Schlichtung“ intézménye nem igazi jurisdictio, hanem csak afféle „segélynyújtás“, amint azt az erre vonatkozó német jogforrás is megállapítja.

Az angol munkajog nem választja külön ennyire világosan a két problémát az angol munkabíráskodás sokkal változatosabb állami és társadalmi jellegű intézményeiben.

Ami most már a kollektív munkavitákra vonatkozó békéltető- és döntőeljárásoknak és rendszereknek azt a szempontját illeti, hogy t. i. mennyiben tarthatjuk ezeket valóban jogsegélyre és érdekvédelemre alkalmasnak, avagy csak afféle esetleges segélynyújtó intézményeknek, attól függ, hogy vajon csak a vitában álló mindkét fél megegyező akaratával, tehát facultative, választott bíróságféleként vehetők-e azok igénybe, avagy bármelyik fél, feltétlen jogosultsággal fordulhat-e oda egyeztető vagy döntésbeli jogsegélyért. Az utóbbi típusa a kollektív bíráskodásnak ugyanis sokkal nagyobb és egyetemesebb szankción álló erőt igényel az állam részéről, de viszont csakis egy ilyen típusú kollektív bíráskodásnál lehet kilátás arra, hogy olyan gyakorlatot fejleszt ki, mely a munkajog alakulását, a termelés eredményességét és folytonosságát a társadalmi közérdekeknek biztosító fejlődés útjára tereli és általában nem engedi azt az osztályharc javára tett folytonos koncessziók robbantó joggyakorlatává alakulni. Ott ugyanis, ahol a kollektív bíráskodás csak akkor vehető igénybe, ha mindkét fél előzetesen hajlandónak mutatkozik abba bele-menni és ahol a hozott döntések is többnyire csak afféle opportunus javaslatok a felek követendő magatartása tekintetében, joggal tételezhetjük fel, hogy az önsegély alkalmazására különben is könnyen hajló tömegek, illetőleg kollektív felek nem fogják magukat az ilyen kollektív bíráskodásnak alávetni, vagy nem fogják annak határozatait respektálni akkor, ha az önsegélyre való konjunkturáikat kedvezőeknek tartják. Pedig éppen ez a legnagyobb társadalmi veszedelem ezen a téren és a kollektív bíráskodásnak éppen az a hivatása és célja, hogy az önsegélytől tartsa vissza a mai társadalom különböző rétegeit. Ezért a modern egyeztető- és döntőbíráskodás fakultatív és feltétlen jogi szankciókkal, illetőleg az azt megadni képes állami hatalommal nem biztosított formáinak, az általuk két-

¹ L. Kaskel, Arbeitsrecht, III. Aufl. 1928. 313. l.

ségtelenül nyújtott és nyújtható — minden szolgálatok dacára is — már természetükben benne rejlik a nagymértékű inefficienzizmus és a munkajog gyakorlatát (szokásjogát) az osztályharc tendenciái felé irányító valószínűség.

3. A munkaviszályok esetében való békéltető egyeztetés szinte természetszerűen adódott a harcban álló felek között való megoldás kereséséből. Az ipari bíróságok is a különféle rendes közigazgatási hivatalok köréből lassanként kinőtt, ahhoz képest túlságosan nagy szociális jellegű problémává fejlődött a munkavíták esetén való békéltetés vagy döntés kérdése. Tehát erre alkalmasabb szervek után kellett nézni. Elvi szempontból a rendes polgári bíróságok tekinthetők erre alkalmasoknak, hiszen a nyugati fogalmak szerint minden vitás jogi vagy gazdasági probléma a bíróság elé vihető, ami külön törvénnyel ettől eltiltva nincs. Csakhogy a munkavíták nagyra-növése és a társadalmi osztályoknak az önsegélyre való szokása, vagy rákényszerülése folytán igen sok államban fel kellett merülnie a kételyeknek a rendes bírói jogszolgáltatás szankcióival szemben a munkavíták terén.

Az ipari bíróságok (pl. a Conseil des prud'hommes rendszere) továbbfejlesztése, vagy hasonló intézményeknek a kollektív viták eldöntésére is jogosulttá és alkalmassá tévése volt tehát a törekvés az egyik irányban, de még sokkal nagyobb mértékben a választott békéltető bizottságok, esetleg választási döntőbíróóságok útján való keresése a gyakorlati megoldásnak. Különösen Angolország, mely iparosodásával előljárt időbeli sorrendben a modern államok között, lépett erre az útra. A munkavítákat az angol nagyipar világában terelte a magán segíteni akaró társadalom egyre rendszeresebben a választott egyeztető és döntő bíraskodás terére. Ezek a választott bizottsági és bírósági jellegű egyeztető és döntő berendezések azután egyre intézményesebb jellegűvé alakultak ki és egyre több helyről és alakban merült fel az a kívánság úgy gyakorlati, mint tudományosabbnak tekinthető formában is, hogy hivatalos és kötelező békéltető és döntőbíróóságokat kell felállítani, amelyek mint közhivatali jellegű bírói szervek oldják meg a munkavítákat, sőt a társadalmi békét, küszöböljék ki a sztrájkot és kizárást stb. Egyre komolyabban argumentáltak a sztrájk kiküszöbölhető volta mellett, ha állami kötelező békéltető és döntőbíróóságok veszik kezükbe a modern munkajogszolgáltatás feladatait a kollektív viszályok terén.

Érdekes, hogy az anyaország talajában termett gondolat az ausztráliai Commonwealth erősen szocialisztikus lakosságú államaiban talált megvalósulásra. Az 1890-es évek elejétől kezdve valósították meg az ausztráliai államok a kötelező békéltető és döntőbíróóságok közhatósági jellegű intézményeit, melyek funkcióihoz ikertestvérként kapcsolódnak a bérhivatali funkciók. Kötelező békéltetés, döntés, bizonyos mérvű sztrájk-

tilalommal hivatalos munkabérmegállapítás Ausztrália szocialisztikus jellegű társadalmának vívmányai a munkajog terén. Délausztrália, Újzéland, Új Dél-Wales, Queensland egymás után, szinte versenyezve állították fel ezeket a szociálpolitikai intézményeket. A békéltetés és döntés rendszere különbözik államok szerint. Vannak paritásos bérmegállapító hivatalok, melyek a békéltetés funkcióját is ellátják (Viktória). Itt a hivatali funkció főszínpada az egyeztetésre, illetőleg az elnökre esik. Az ausztráliai intézmény jellegzetessége azonban a döntőbírói funkció és a döntés alkalmazásának előtérbetolása az anyaország gyakorlatával szemben. Az ausztráliai rendszerekben többnyire egy vagy több tagból álló döntőbíróóságok szerepelnek, a nyugat-auztráliai változatban az egyes döntőbíró mellé rendelt kiküldöttek fungálnak mindkét vitában álló fél részéről.

Az eredmény? Elsősorban is egy erősen szocialisztikus jellegű munkajog kialakulása bírói döntvények formájában és a bírói döntvények hatásának következtében. A vállalkozást erősen megbénították a hivatalos bérek magasságai igen gyakran, a munkást nagyigényű osztozkodó féllé tették a jövedelemelosztás harcában. Nem tudta azonban az ausztráliai rendszer megadni az efficiens termelés szankcióit. Arra alkalmas lehetett ugyan, hogy a munkásság igényeit nagyra növessze és erre nézve kedvező jogfejlődést inauguráljon, de hiányzott a bíróságok és államok szankcionáló ereje ahhoz, hogy mind a két felet s különösen a munkástömegeket a nemzet és társadalom közgazdasági szükségleteinek és érdekeinek megfelelő efficiens munkahivatásra és kötelességteljesítésre is tudja szorítani. Ha az efféle szociális intézmények, amelyek annyira közrehatnak a tömegigények megnövelésében, meg tudnák adni ezeknek az igényeknek a fedezetét, a velük mindig arányosan növekedő társadalmi jószágkészletet is a tömegszükségleti javakban s azok megszervezhetését a megfizethető árakban, akkor valóban Columbus tojásaiként szerepelnének az anyagi boldogság fokozása terén. Csakhogy az efficiens termelés tényezőinek intézményes szociálpolitikai biztosítékai nélkül gyöngye szankciójú egyoldalú intézményekké válhatnak ezek is csupán.

Az angol anyaországban társadalmi úton igyekeztek a kollektív munkaviszályok kérdéseit a konkrét esetekben megoldani. A választott bíráskodás, az egyezséggel való elintézés módja egyébként is jóval inkább benne van az angol társadalom szellemében, mint másutt. Főleg az ipari és kereskedelmi élet gyakorlatában. Csak érthető tehát, hogy a nehézkes, hivatásos bírói jogsegélyt ily munkavitákat illetőleg lehetőleg elkerülni igyekeztek. A munkással szemben való gyakorlati szankció hiánya csak növelte ezt a tendenciát. A liberális közszellemnek megfelelő felfogás a kollektív munkabeszüntetésekben

sem látott egyebet a dolgozáshoz vagy nem dolgozáshoz való jog gyakorlásánál és csak rendbontás, károkozás esetében gondolt a büntető törvényekre.

A paritásos bizottságokból alakult és Mundella- és Kettle-féle békéltető és döntőbíróságok iskolapéldáivá lettek a magánúton összeállított egyeztető szerveknek. Míg a Kettle-féle rendszer a viták eldöntésére, addig Mundella rendszere az egymás között való békés megegyezésre helyezte a súlyt. Könnyen érthető, hogy az angol viszonyok között a Mundella-féle főleg békéltetőrendszer vált gyakorlatilag használhatóbbá már a döntéshez fűződő szankciók ingatag voltánál fogva is. Majd az állam is igyekezett a békéltetés ügyét hivatalos szervezettel is előbbre vinni az 1896-iki Conciliation Act révén, melynek értelmében a Board of Trade a felek kérésére döntőbírót, békéltetőt, vagy békéltető bizottságot bocsát rendelkezésre. Az 1919-iki Industrial Courts Act pedig a nagy bérharcok szükségleteinek tanulságát vonva le, nagyobb szabású vizsgálóbizottságok összeállítását rendeli el a munkaügyi miniszter által a bajok alaposabb megállapítására. A háború alatt számos különféle terjedelmű és típusú békéltető bizottság és intézmény létesült a sztrájkok megakadályozására és kollektív viták elintézésére. A hadi municions törvény 1915 (Munitions of War Act) a sztrájkot is eltiltotta a fontosabb hadi iparágakban. A háború utáni nagy bányasztrájkok ismét különféle időleges békéltető és bérmegállapító intézményt hívtak életre.

Az angol békéltető és döntőszervek tehát igen változatosak. Több párhuzamos intézmény áll e tekintetben rendelkezésre és vehető igénybe. Állandó jellegű, hivatalos minőségű segítséget is nyújtanak az említett 1896-iki és 1919-iki törvények. Ott vannak az utóbbi (Industrial Courts Act) alapján szervezett ipari tanácsok (Industrial Council), melyeket a munkaügyi miniszter alakít meg az érdekképviselők által be-terjesztett névjegyzékek alapján. Ugyane törvények értelmében rendelkezésre áll a Court of Arbitration, a paritásos békéltető bizottság, valamint a döntésre hivatott Court of Arbitration s ezenkívül több másféle feltűnő, majd letűnő békéltető intézmény a körülmények és események változása szerint.

Mindannyinak jellemző sajátása azonban, hogy csak a felek előzetes megegyezése alapján vehetők igénybe, vagy csak kétoldali megegyezés esetében fejthetnek ki tulajdonképpen működést. Az ú. n. (Arbitration) döntőbíráskodás sem nyújt valami feltétlen jogi szankciókkal ellátott rendes bírói ítéletet vagy jogsegélyt, hanem csak aféle problematikus garanciákkal, úgy, ahogy, támogatott segítséget. Ugy hogy a felek előzetes beleegyezésétől való függés és a gyöngye szankció a jellemző sajátása az angol békéltetésnek és döntőbíráskodásnak a kollektív munkaviták ügyeiben.

Szóval, sokféle ily intézményt és alkalmatosságot termel-

tek ki az angol szociális és gazdasági viszonyok, de ezek az intézmények, bár sok jó szolgálatot nyújtottak és nyújtanak, távolról sem efficiensek eléggé ahhoz, hogy a nagy társadalmi tömegnyomásokkal szemben és nagyobb kenyértörések eseteiben az osztályharc és forradalom alámosó vagy robbantó tendenciáival szemben valami nagyobb társadalmi békefenntartó és békét szankcionáló garanciákat adjanak.

4. A francia békéltető eljárásról és döntőbíráskodásról kollektív ügyekben az 1924. június 21-iki törvény II. része intézkedik. A törvény kimondja, hogy a vállalkozók és a munkások, illetve alkalmazottak között a munka feltételeire vonatkozó kollektív vitákban a vitás kérdéseket *békéltető bizottság* (Comité de conciliation), és ha megegyezés nem jön létre, döntő tanács (conseil d'arbitrage) elé *vihetik* a törvényben megállapított módon.

Jellemző alapfeltétele tehát a francia rendszernek is, hogy úgy a békéltető, mint a döntőbírósi eljárás lefolytatásának csak akkor van helye, ha mindkét fél előzetesen aláveti magát annak. Már az eljárás kezdeményezése maga is a felek akarataira van bízva, a sztrájk esetét kivéve. A békéltető vagy döntő eljárást kívánó fél ugyanis a békebíróhoz (juge de paix) fordul az eljárás megindításáért. A békebíró erre felhívja a másik felet s ha az is belemegy az eljárás elfogadásába, akkor a felek kölcsönösen kijelölik azokat az egyéneket, akiket a maguk részéről a békéltető bizottságba delegálnak. A békebíró erre aztán felhívja a felek által kijelölt egyéneket a békéltető bizottság megalakítására.

Ha a megegyezés létrejön, erről a békebíró hivatalos jegyzőkönyvet vesz fel. Ha nem jön létre, a békebíró arra hívja fel a feleket, hogy nevezzenek meg akár egy közös, akár mindenik külön-külön egy, vagy több döntőbírót az ügy eldöntésére. Ha a felek ebbe belemennek, összeül a döntőbírósi bíróság. Ha a döntőbírák nem tudnak a döntésre vonatkozólag vagy pedig egy olyan új döntőbíró személyében megegyezni, aki a közöttük való vitát szavazatával eldöntse (arbitre départiteur), akkor ezt a felettük álló döntőbírót az illetékes törvényszék elnöke nevezi ki.

A hozott határozatokat a békebíróhoz kell áttenni.

Sztrájk esetében a békebíró hivatalból hívja fel a feleket az eljárás 3 nap alatt való folyamatba tételeire; a békéltetésre és döntőbíráskodásra vonatkozó kérelmet, illetőleg felhívást, a felek elfogadó, vagy visszautasító válaszát és a hozott határozatokat hivatalos falragaszokon nyilvánosságra kell hozni.

Láthatjuk tehát, hogy a most említett francia békéltető és döntőbírói eljárás teljesen fakultatív jellegű. A hozott határozatok szankcióira vonatkozólag a törvény nem is tartalmaz rendelkezéseket s csak annyit mond, hogy azokat a békebírónak kell hivatalosan átadni. A végrehajtási szankciónak kérdése

tehát eszerint az általános jogelvekre van ráhagyva s ezzel egyúttal ki van kerülve éppen az a kérdés, hogy az általános jogelvek és gyakorlat alapján mennyiben lehet szankcióival ellátni a kollektív ügyekben létrejött egyezségek, vagy döntések végrehajthatóságát. A francia szabályozás tehát mindennek tekinthető inkább, mint a kollektív munkaviszonyokban való biztos és efficiens jogsegélynek.

5. A német békéltetés célja, mint azt a birodalmi kormány által az 1923 október 13-iki törvény felhatalmazása alapján kiadott december 29-iki rendelet megállapítja, kollektív megegyezések kötésénél való segélynyújtás az egyéni viták kizárásával.¹ A kollektív megegyezések alatt tarifaszerveződéseket és üzemek közti megállapodásokat kell érteni. A háború előtti Németországban részint kollektív szerződéseken, részint törvényen alapuló számos ily békéltető szerv működött. Az ipari, kereskedelmi és bányabíróságok stb. stb. feladatkörébe tartozott különösen a békéltetés. A háború alatt az ú. n. Hilfsdienstgesetz számos békéltetőbizottságot állított fel. A háború után az 1918 december 23-iki rendelet újból szabályozta a békéltetés ügyét, melynek egységes rendezését évek huzavonája után a fentemlített 1923-iki törvény felhatalmazása alapján kiadott rendelet valósította meg. A békéltetés ügyére a birodalmi munkaminiszterium ügyel fel, a békéltetést magát elsősorban a tarifaszervezésekben megállapított békéltető szervek, illetőleg bizottságok látják el. Ilyenek hiányában vagy nem működése esetén állami békéltetőszervek feladata az egyeztetés elvégzése. Ilyen állami szervek az egyes országok békéltetőbizottságai (Schlichtungsausschüsse), valamint a birodalmi hatóságok gyanánt szereplő egyes „békéltető”-k (Schlichter), akik két munkaadó és két munkásültnöknek bevonásával 5 tagú békéltető kamarában fejtik ki működésüket. Az országos békéltetőbizottságok ugyancsak ily öttagú békéltetőkamarákat alakítanak.

A német békéltetés célja: megegyezések létrehozására irányul. Döntést akkor kell hozni, ha a megegyezés nem sikerül.

Ez a döntés azonban lényegében csupán egy kollektív szerződés megkötésére irányuló javaslat, mely a felekre nézve nem kötelező. Hogyha tehát a felek a békéltető bizottság döntését, illetőleg az abban foglalt tarifaszerveződéstervezetet nem fogadják el, annak hatálya megszűnik. Megtehetik a felek azt is, hogy előre ú. n. Unterwerfungsvertragot kötnek, mely szerint előre kötelezik magukat a döntés elfogadására. Ilyenkor a döntés jogi érvénybe lép, de akkor sem a törvény folytán, hanem a felek szerződésbeli előzetesen kifejezett akarata következtében. A birodalmi békéltetők, illetőleg a birodalmi munkügyi miniszter tarifaszervezési ügyeknél némely esetben a mindkét fél által el nem is fogadott döntést kötelező erővel

¹ L. Kaskel: Arbeitsrecht, Berlin, 1928. 350. s köv. l.

ruházhatja fel (Verbindlicherklärung), ha ez „mindkét fél érdekeinek igazságos mérlegelése mellett gazdasági és szociális okoknál fogva kívánatosnak mutatkozik”.¹ Ebben az esetben tehát a régi tarifaszerződés helyébe egy új kényszerszertarifaszerződés (Zwangtarifsvertrag) lép.

A német rendszer tehát kötelező bírói döntést nem ismer s ilyet a felek nem is igényelhetnek. Csupán társadalmi és gazdasági szempontból *kívánatos* (erforderlich) esetekben van joga a hatóságnak kötelező döntésre. A „kívánatosság” fogalma magában rejtí a bizonytalanság fogalmát is és mintegy előre való elismerése ez az állam gyöngeségének, mely bizonyára nem fogja a kötelező döntést kívánatosnak tartani, ha érzi, hogy nem lesz ereje annak szankcionálásához és ennek folytán csak olyan döntést fog merni meghozni, amelyről gondolja, hogy szankcionálható is lesz a felekkel szemben. Az állam ekként a német békéltetési ügyekben nem szerepel mint akaratát és jogi meggyőződését efficiens ítélettel a felekkel mindig elfogadtatni tudó felsőbbség, hanem csak afféle félénk fenhatóság gyanánt, amelynek meg kell gondolnia azt, hogy csak akkor mondjon ki kötelező döntést, amikor kilátása van rá, hogy kedvezők annak szankcionálási konjunkturái.

6. Az olasz 1926 április 3-iki törvény és az azt életbeléptető 1926 július 1-ei királyi rendelet az előbbiekkal szemben a kollektív szerződések jogát határozott vonásokban és határozott szankciókkal ellátva adja meg. A termelés eredményességének és folytonosságának érdeke az a szempont, amellyel mint közérdekkel vannak harmóniába hozva és alája rendelve kétségbevonhatatlan jogi szankciókkal a részletrendelkezések.

A törvény alapelve, hogy az elismert munkás és vállalkozói szervezetek által kötött kollektív szerződések hatálya kiterjed az illető kategóriabeli mindazon vállalkozókra és munkásokra stb., amelyeket az illető szervezetek a törvény értelmében képviselnek. Ehhez hasonlóan az egyes központi szervezetek által kötött kollektív szerződések érvényesek az alájuk tartozó valamennyi szervezetre. A végrehajtó rendelet kimondja ebből folyólag, hogy az egyes kollektív szerződésekben világosan meg kell jelölni azokat a vállalatokat, valamint azt a területet, amelyre vonatkozólag azt kötötték, mert enélkül valamennyire érvényesnek kell azt tekinteni. Törvényes elismerést nélkülöző szervezetek által kötött kollektív szerződéseknek semmiféle jogérvényessége nincsen.

A kollektív szerződésekben írásban világosan ki kell kötni érvényességük időtartamát is. Ha lejártá előtt két hónappal a szerződést valamelyik fél fel nem mondja, akkor érvényessége automatikusan meghosszabbodik.

¹ L. Kaskel u. o. 369. l.

A felsőbb szervezetek, t. i. a federációk és konfederációk elrendelhetik, hogy a kebelükbe tartozó egyes szervezetek kollektív munkaszerződéseit előzetes jóváhagyásukra szorulnak és ebben az esetben csak a felsőbb szervezetek által jóváhagyott tarifaszerződések érvényesek.

A tarifaszerződések hatálya alá eső egyes munkaadók és munkások egyéni munkabérszerződése is kell, hogy a tarifaszerződések rendelkezéseinek megfeleljenek. Amennyiben a magánszerződések tartalma a tarifaszerződésektől különbözik, a fennálló tarifaszerződések rendelkezései lesznek az irányadók, kivéve azt az esetet, ha a magánszerződés a munkásokra nézve előnyösebb volna.

Minden kollektív szerződést *írásban* kell kötni és szabályszerűen közzétenni és letenni az erre rendelt hatóságnál. Enélkül sem a kollektív szerződések, sem pedig a kollektív munkaviszályok ügyében hozott munkabírószági határozatok nem érvényesek.

A tarifaszerződést kötő szervezetek e szerződésből folyó kötelezettségeikért, károkért, illetve a kötelezettségek meg nem tartásáért felelősek. Felelősek még azért is, ha mindent meg nem tettek tagjaikkal szemben, ami módjukban állott, arra nézve, hogy azok megtartsák a szerződést végrehajtó kötelezettségeiket. A szervezetek kötelesek evégett az alapszabályaikból kifolyó fegyelmi hatalmukat igénybevenni tagjaikkal szemben. Az olasz jog tehát az efficiens munkaakaratot és szerződésbeli kötelezettségteljesítést igyekszik mindeme rendelkezésekkel szankcionálni.

A központi korporációs szerveknek (a korporációk alatt t. i. a vállalkozók és munkások stb. közös összekötő szerveit kell érteni, melyek nem jogi személyek, hanem állami közigazgatási szervek) az alájuk tartozó vállalkozói és munkásszakszervezetekre és egyesülésekre nézve joguk van kollektív munkaügyekben a munkafeltételekre vonatkozóan szabályzatokat kibocsátani, melyek azután tarifaszerződés erejével bírnak és pótolják, illetőleg helyettesítik a tarifaszerződések határozmányait és a velük ellentétben álló tarifaszerződésbeli rendelkezések nem érvényesek. Hogy azonban a korporációk ilyen általános jellegű szabályok hozatalára feljogosítva legyenek, evégett szükséges, hogy a bennük összekötött valamennyi Associazione (tehát a munkások, illetőleg vállalkozók külön-külön való felsőbb érdekszervezetei) részéről erre felhatalmazva legyenek.

A végrehajtó királyi rendelet megállapítja még azt is e kollektív munkaszerződésekre nézve, hogy amennyiben az 1926 április 3-iki törvény másként nem határoz, a közönséges jogot kell mindig alkalmazni és ezzel is megerősíti a jogrend uralmát a munkaviszonyok terén ellentétben azzal a gyakorlattal, mely sok helyen a közönséges jog rendelkezéseinek lazításával

építi ki forradalmi elvekből az új munkajogot az osztályharc javára.

A kollektív munkavitákban való békéltetést és bíraskodást az olasz törvény nem bízta tehát félhatáskörű, szankcionált jogszolgáltatás helyett félénk segélynyújtást adó ad hoc testületekre, hanem a rendes királyi bíróságokra. Mindez, a munka kollektív vonatkozásait illető viták, akár tarifaszerveződésekre, akár a jövőbeli munkafeltételek megállapítására vonatkoznak azok, a felsőbbbíróságok hatáskörébe tartoznak, amelyek ezúttal mint munkabíróságok járnak el.

E munkabíróságok mindenkire kötelező szankcionált ítéleteket hoznak. Mielőtt azonban erre kerülne a sor, a felsőbbbíróság elnökének kötelezően a megegyezés létrehozását kell megkísérelnie.

A feleknek egyébként joguk van az olasz polgári perrendtartás által szabályozott döntőbírói eljárást is igénybe venniük, az 1926-iki törvény azonban kollektív munkaviták esetére olyan fórumot jelöl ki a rendes bíróságokban, amelyhez bármikor lehet fordulnia az arra jogosultnak szankcionált ítélethozatal végett, anélkül, hogy — mint más országok munkajogai szerint — előzetesen volna kénytelen az ellenféllel megegyezni arra nézve, hogy a vita valamely korlátolt hatáskörű döntőbírói vagy bizottság elé vitessék.

Az *egyéni* munkabérviták tekintetében a Conseil des Prud'hommes intézményének, valamint a tartományi egyeztető bizottságok hatáskörét nem érinti a reform, csupán fellebbezési jogot állapít meg határozataikkal szemben, az említett felsőbbbíróságokhoz. A munkabíróság a felsőbbbíróság három tagjából áll, kikhez két, a szakmában jártas polgár, mint szakértő csatlakozik. E szakértő ülnököket a vállalkozó és munkás érdekeltségek sorából összeállított névsorokból hív meg a bíróság elnöke, de ezenkívül álló szakértők meghívásához is joga van. E szakértő ülnököknek az erkölcsi és politikai tekintetben kifogástalan, legalább 25 éves, egyetemet vagy hasonló értékű főiskolát végzett olasz állampolgárokból kell kikerülniük. De kivételt lehet tenni a kvalifikációt illetőleg a gyakorlati szakmájukban kiváló egyénekekkel szemben. A munkabíróság gyanánt szereplő felsőbbbíróság, amikor a már létező munkaszerveződések alkalmazásáról és végrehajtásáról van szó, az érvényben levő törvényes rendelkezéseket alkalmazza, hogyha pedig új munkafeltételek megállapítása szükséges, akkor, amint a törvény előírja, méltányosan, a vállalkozók és munkások érdekeinek közös figyelembevételével és minden körülmények között a termelés magasabbrendű érdekeinek megtartásával kell eljárnia.

Az új munkafeltételek időbeli érvényességtartamát meg kell állapítani. A határozatok ellen a semmítőszékhez van a polgári perrendtartás által meghatározott jogorvoslat. Az el-

járási szabályok szintén a polgári peres eljárás szabályai, melyeken munkaügyekben a végrehajtási rendelet értelmében bizonyos egyszerűsítéseket lehet tenni, hogy az ügyek minél egyszerűbb és gyorsabb elintézéshez jussanak.

Kollektív munkavítákból eredő ügyekben az eljárás megindítására való jog egyedül a törvényesen elismert szervezeteket (asszociációk, federációk, confederációk) illeti meg és ugyan csak a törvényesen elismert szervezetek ellen indítható az eljárás. Ha azonban az ellenfél nem ilyen törvényesen elismert szervezet, akkor részére a felsőbb bíróság elnöke gondnokot rendel ki és az eljárást ezzel a gondnokkal szemben kell megindítani. A gondnokkal való eljárás esetében az érdekelt (a gondnok által képviselt) egyének személyesen is felléphetnek a bíróság előtt, ha akarják.

Ha a kollektív vitában érdekelt vállalkozói, vagy munkásszervezet valamely felsőbb szervezetnek (federáció, confederáció) vagy korporációnak a tagja, akkor a bírói eljárás megindítására csak abban az esetben van joga, ha igazolja, hogy megelőzőleg az illető felsőbb szervezet vagy korporáció megkísérelte az ügy békés megegyezéssel való elintézését és ez nem sikerült.

A federációknak, confederációknak és az ellentétes érdekképviselőket összekötő központi organumoknak (korporációknak) ez a békéltető hatásköre arravaló, hogy a bírói eljárást ne vegyék az egyes érdekszervezetek túlságosan gyakran igénybe. A bírói döntés tehát oly ultimo rációként szerepeljen, amelyet okosan mérlegelve vegyenek csak igénybe. Akkor azonban efficiens erejű és mindenki számára szankecionált jogot szolgáltatató legyen az.¹

A törvényesen elismert egyesületek — de csakis ezek — a szakmabeli összes munkásokat, illetőleg vállalkozókat képviselik a bíróság előtt is. A hozott határozatokat hivatalosan közzé kell tenni.

Mindazok a munkaadók és munkások, akik a munkabíróság határozatait vonakodnak végrehajtani, valamint a kollektív szerződésből folyó kötelezettségeket teljesíteni, egy évig terjedhető elzárással és 1000—5000 líra pénzbüntetéssel büntetendők. Ezenkívül teljes érvényben maradnak a velük szemben a rendes magánjog szerint érvényesíthető kötelezettségeik is. A vezető és igazgató egyének büntetése az előbb említettnek a kétszerese. Ha pedig sztrájk vagy kizárás előidézése esik terükre a munkabíróság határozatainak megtagadásán felül, akkor a büntetőtörvénykönyvnek a büntetendő cselekmények halmazátára vonatkozó rendelkezései alkalmazandók velük szemben.

¹ V. ö. a szenátusi betérjesztő jelentést. La réforme syndicale en Italie. Roma, 1926. Imp. Ch. Colombo, 171. l.

Közérdekből az illetékes minisztérium is megindíthatja az eljárást a munkabíróság előtt. A kollektív munkaügyekben hozott bírói határozat jogilag minden tekintetben a kollektív szerződések hatását gyakorolja s ez utóbbiakhoz hasonlóan nyilvános kihirdetés alá esik. A bíróság ítéletei ellen a polgári perrend erre vonatkozó eseteiben 15 napon belül visszavonási kérelmet lehet intézni, perújításnak és semmisségi eljárásnak ugyancsak a polgári perrendtartás értelmében van helye azzal szemben. Az igazságügyminiszter a bírói eljárás jogi egységének megóvása mellett rendeletileg megbízhatja a semmitőszék mellett működő államügyészt (*procuratore generale*), hogy a fellebbezési bíróságoknál a kollektív munkavitákra vonatkozó ügyekben a szindikátusokra illetékes nyilvános minisztériummal egyöntetűen járjon el. Ezzel is megerősített kifejezésre juttatja a kollektív munkaviszályoknak a *rendes bírói szankciók alá helyezett jellegét*.

Az állami munkabíróságok intézménye — mint a szenátusi jelentés mondja¹ — a törvény alapvető szelleméből folyik. Ha az állam megtiltja a társadalmi osztályok és termelési kategóriák önszegélyét és másrészt nem akar tétlen szemlélője lenni a gazdasági összeütközéseknek, akkor erkölcsi és politikai kötelessége az is, hogy ezeknek az összeütközéseknek a számára oly állandó igazságszolgáltatást létesítsen, amelyben a közérdeket és az összesség érdekeit megtestesítő állam *maga* szolgáltatja az igazságot.

7. Közelebbről nézve a tarifaszerződések természetét, különösen szociálpolitikai hatásuk tekintetében, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ez a hatásuk elsősorban kettősirányú, t. i. nemcsak a munkásság sorsára, hanem a termelés helyzetére és eredményességére is nagyjelentőségű befolyást gyakorolnak azok. Nagyfontosságú kérdés ezért nemcsak általános közgazdasági és szociális, hanem termeléspolitikai tekintetben is a tarifaszerződések tartalma, hogy *milyenné* alakul ki ez a tartalom, milyen fejlődési tendenciát mutat az — mint mondtuk — nemcsak közgazdasági, hanem osztálypolitikai, sőt etikai tekintetben is. Hiszen — amint ezt a magunk részéről határozottan valljuk és hangsúlyozzuk — a munkaetika, a munkahívás és munkaakarat tömegpszichológiai tekintetei, melyek szintén visszatükröződnek a tarifaszerződésekben elért tartalmi, rendelkezésbeli, feltételszábsási eredményekben, ugyancsak fontos tényezők nemcsak a társadalmi béke és a társadalmi rend stabilitása, hanem a termelés eredményességének és a tömegigények társadalmi jószágfedezetének előteremtése szempontjából is.

A tarifaszerződések kialakult tartalma egyszersmind *a)* megadja a munkabéralakulás irányadó típusát, ami a másik

¹ L. i. m. 167. l.

oldalról nézve, a termelési költségek alakulására nézve elhatározó jelentőségű dolog. b) A tarifaszerveződések tartalmának alakulása másrészt a munka körül forgó kötetmi jogok alakulását mutatja a gyakorlatban, c) de anyagi biztosítéka, vagy annak ellenkezője a termelés efficienciájának is. További kérdés a tarifaszerveződések szankcióinak a kérdése. Ezeken fordul meg, — talán első-, de semmiesetre sem utolsó sorban — hogy a tarifaszerveződések és az általuk kiépített munkajog alakulása erősítő bástyája lesz-e a termelés háborítatlan folytonosságának, eredményességének és még számos nagy gazdasági és társadalmi, sőt kultúrérdeknek, avagy aláásója a generációk etikai, gazdasági és technikai munkájával kiépített eredményeknek és tényezője a szociálforradalmi szétmállasztásnak.

Mi a kollektív szerveződésekben foglalt kötelezettségek szankciója? Erre a kérdésre úgy felelhetünk a legpraktikusabban, ha azt nézzük, hogy mi történik abban az esetben, ha a kollektív (tarifa-) szerveződések valamelyik fél — s különösen a tömeghatalmi szempontból erősebbik fél, a munkásság — nem akarja megtartani, vagy meg akarja változtatni?

Megtörténhetik, hogy a régi kollektív szerveződés helyébe békés megegyezéssel, közös akarattal, a munkafolytonosság megszakítása nélkül új szerveződést kötnek a felek.

Ez volna a termelés békés fejlődésének az erőszakos rázkódtatások veszteségeinek elkerülésével való s a jogrend szempontjából nem kifogásolható állapota. Itt is azonban az a főkérdés a jövőbeli alakulás tekintetében, hogy milyen tartalmú és természetű a régi helyébe lépő új kollektív szerveződés? Még pedig a) a munkásság, b) a vállalkozó, c) a köz s itt elsősorban a társadalmi termelés eredményességének érdekeit tekintve. Miként biztosítja t. i. az új szerveződés a munkabér, a vállalkozói nyereség kvótáját és a termelés efficienciájának a szempontjait?

A másik lehetőség a sztrájk vagy kizárás esete. A kollektív szerveződés meg nem tartása miatt, vagy új feltételek kicsikarása végett állanak elő a bérharcoknak ezek a formái, melyek felborítják a termelés folytonosságát és de facto megszakítják a kollektív szerveződésbeli feltételek teljesítésének a rendjét.

A sztrájknak vagy kizárásnak a következménye lehet azután a) a szerveződésbeli kötelezettségek teljesítésére való kényszerítés, tehát azoknak valóságos és eredményes szankcionálásával, illetőleg a szerveződésszegés megtorlásával való *jogérvényszerzés az eredeti szerveződés számára*, akár a szerveződés, akár a törvény rendelkezései alapján. b) *Egyeztetési eljárás megindítása*, melynek eredménye lehet 1. új tarifaszerveződés létrejötte megegyezés útján, 2. meg nem egyezés esetén kötelező bírói döntés vagy 3. meg nem egyezés esetén a termelés további szünetelése, tehát káosz, forradalmi negatívum a jogi alap és kötetmi rend felborításával.

Az efficiens jogrend, amely t. i. nem tűri meg a vállalt kötelezettségek jogellenes megsértését és meg nem tartását, nemcsak egyénnel, hanem a tömegekkel szemben is érvényt szerez magának. Érvényesül tehát az a tarifaszervezőket illetőleg is és teljes jogi szankciót nyújt ezekre vonatkozólag is. Ennek az efficiens jogrendnek egyik legfőbb feladata a társadalom nagy érdekeinek és ezek sorában a termelés eredményességének megvédése és biztosítása.

Az efficiens termelés érdekeinek és az efficiens jogrend követelményeinek tehát az az állapot felel meg, amikor a felek (munkásság és munkaadó) közös megállapodással és a termelés folytonosságának megsértése nélkül újítják meg a kollektív szerződéseket és addig, amíg a megegyezés nem történt meg, az egyeztető tárgyalások a termelés félbeszakítása nélkül folynak tovább s amennyiben a felek megegyezésre nem tudnak jutni, a) vagy marad a régi állapot, t. i. a régi tarifaszervezés és dolgoznak tovább a régi szerződés alapján, b) vagy pedig a felek bármelyikének, vagy mind a két félnek a kérelmére bírói garanciákkal körülvett eljárás során történik döntés és bírósági állapotodik meg az új munkaviszony, annak minden feltételével.

A termelés erőszakos félbeszakítása, a sztrájk vagy kizárás nem felel meg sem az efficiens termelés, sem az efficiens jogrend követelményeinek.

A dolgozáshoz vagy nem dolgozáshoz való egyéni jog egyik kétségtelen követelménye az egyéni szabadságnak — eltekintve bizonyos esetekben való kötelességteljesítési szempontoktól. A kollektív munkabeszüntetés szempontjai azonban nem tévesztendőek ezzel össze, mert itt már valamelyik oldalon bizonyos irányító vezetőség szervezi meg a szerződés meg nem újításának, a szerződésszegésnek, a munkába nem állásnak stb. cselekményeit. Itt tehát az egyéni munkábaállás és dolgozás rendszerinti elhatárolását megváltoztató új koefficiens lép közbe, minek folytán az egyéni dolgozni akarás, vagy dolgozni nem akarás szempontja túlhaladott állásponttá válik a dolgozásnak vagy nem dolgozásnak kollektív irányításával szemben.

Az efficiens, tehát a társadalom nagy érdekeit figyelembevevő és kellő szankciókkal rendelkező jogrend tehát azt kívánja, hogy a termelés folytonosságán és eredményességén csorba ne essék, tehát a munkának bérharcok, illetőleg munkaviták okaiból bármelyik oldalról jövő megszüntetése ne akassza meg a termelés folytonosságát, de másrészt méltányos munkafeltételek állapítódjanak meg, illetőleg állíttassanak helyre.

Nem azt követelik tehát az efficiens jogrend szempontjai ebből a felfogásból folyólag, hogy pl. a munkásság rabszolga módon élet- és kereseti feltételeit ne javíthassa meg és ne fejleszthesse, hanem hogy ezeknek a feltételeknek a meg-

javitása jogrendszerűen és a termelés folytonosságának és eredményességének megóvásával történjék.

Amennyiben tehát megegyezés nem jön létre az új munkafeltételekre vonatkozóan, ott legyen a szankciókkal körülvett bírói döntés lehetősége úgy a munkásság, mint a vállalkozó javára, amelyik félnek az oldalán van t. i. a méltányosság.

Mindezzel szemben inefficiens, beteg társadalmi állapot az az osztályharcbeli fluktuálás sztrájk és dolgozás között, amelynél a tarifaszervezőket egy darabig respektálják és azután egyszerűen megszegik és valamely ürügy folytán — de egész bizonyossággal — sztrájk vagy kizárás következik ismét, azután megint új tarifaszerveződés kötése a következő újabb sztrájkig stb. stb.

Ez az állapot talán megfelelhet egy beteges „válságelmélet” elgondolásának és ugyancsak betegesen vagy cinikusan állított „törvényszerűségeinek”, de nem lehet a gazdasági élet egészséges folyamatának, vagyis a termelés folytonosságának, hanem legfeljebb az osztályharc folytonosságának az állapota, amelyben a tarifaszervezők csak afféle fegyverszünetek, anélkül azonban, hogy ezeket is pontosan betartanák.

Az ilyen állapot — mint már rámutattunk — a jogrend inefficienciájára, az állam gyöngeségére vall. Az orvoslás módja ebből folyóan elsősorban is az efficiens jogrend és szankcióinak helyreállítása, ami csak a társadalom fenntartó elemeinek kellő megszervezésén és erőssé tömörítésén keresztül történhetik meg. Az osztályharc állapotában ugyanis a forradalmi vezetők szuggeszciói alatt álló tömeg leginkább akkor nem fogja megtartani a kollektív szerződéseket és akkor fogja minduntalan a sztrájkok útját követni, ha látja és érzi, hogy a másik oldalon, vagy az állam kezében nincsen olyan és annyi erő, amely az ő szerződésszegéseit megakadályozni és a megtartást szankcionálni tudná, ha látja, hogy a másik fél nem elég erős ahhoz, hogy a folytonos forradalmi lépéseket, önszegélyt, sztrájkokat el ne tűrje s azokkal meg ne alkudjék, azokba bele ne nyugodjék stb.

Hogyha azonban azt tapasztalja ugyanez a tömeg, hogy a másik fél megvédi a munkajogi kötelezettségek betartását és nem tűri a sztrájkok, az önszegély útján kicsikart erőszakos, új helyzetek elé állításokat; akkor a saját érdekében fog fölismélni és a jogrend korlátai között maradni.

Ennek az efficiens jogrendnek a fokmérője a munka életviszonyainak a területén az, hogy az állam a kollektív viszályok esetén tud-e a döntésnek szankcionált módjaival fellépni, még pedig akármelyik féllel szemben egyaránt.

Ott, ahol az állam döntése csak afféle ajánlat, vagy ahol csak esetleg, a körülmények óvatos mérlegelésével tehető a döntés kötelezővé (pl. Verbindlichkeitserklärung), ez már

magábanvéve is elismerése az állam gyöngeségének és az állami akaratnyilvánítás elegendő szankció nélkül való voltának a tömegekkel és a tömeg önségélyével szemben.

Az efficiens jogrend tehát a munkajog területén is világosan előírt kötelezettséget, érvényes jogot, kötelező megoldást tartalmazó szankcionált bírói döntésben nyilvánul meg. Egyetemesebb értelemben vett és magasabbrendű közérdekeket is mérlegelni tudó szempontok szerint elgondolt eredményes és kedvező szociális fejlődés pedig csak ott gondolható el, ahol a szociálpolitika problémáinak területén is efficiens jogrend biztosítja a termelés folytonosságát, eredményességét és ezzel a folyton emelkedő tömegigények társadalmi jószágfedezetének következetes előteremtését.

FÜGGELEK.

Szociálpolitikai alapszemponatok.¹

1. Társadalmi érdek: minél nagyobb emberi boldogság az állam, nemzet, társadalom keretén belül. Ezt a boldogságot egy, a társadalom minél több tagjánál meglevő elégedettség jellemzi, mely a haladás során a fiziológiai és szellemi kielégültség együttes meglétében jelentkezik.

2. Mindezek alapfeltételei: *a)* jóindulatú világnézet, (társadalomfenntartó-etikai kultúra); *b)* kellő szükségletkielégítés és *c)* erős nemzeti és társadalmi szervezet.

3. A kellő szükségletkielégítés követelményei akként állapíthatók meg, hogy minél több és jobb szükségletkielégítési jószág álljon abszolút és relatív eloszlásban is mindenkinek a rendelkezésére (még pedig úgy fiziológiai, mint kulturális tekintetben), még pedig minél biztosabban és minél állandóbban nemzedékeken keresztül. A társadalmi béke és elégedettség szempontjából döntő jelentőségű a tömegek jóindulata, mert nincs olyan földi paradicsom, melyet nyomorultnak ne lehetne feltüntetni.

4. A kellő szükségletkielégítésnek hosszabb korszakokon keresztül egyedüli biztosítója a minél efficiensebb termelés úgy technikai, mint gazdasági és kulturális tekintetben, minél hosszabb korszakokon keresztül.

5. Minél efficiensebb ez a termelés, minél nagyobb mennyiségű és jobbminőségű annak eredménye, annál több juthat belőle átlag is mindenkire.

6. A legegyszerűbb megosztási kulcs mellett is állandóan csökkennie kell az egy-egy emberre jutó jószág- és élvezetaránynak, hogy ha a termelés (és munka) eredményességének csökkenése áll be és ennek következtében a termelés abszolút mennyisége csökken. Egy ilyen állapotban levő társadalmat az elődök által termelt és felhalmozott készletek (anyagi és szellemi javak) következetes felélése és így a következetesen nö-

¹ Lásd erről bővebben: Társadalmi Politika, I. rész. Alapvetés. Budapest, 1924. Centrum kiadó rt. Die Grundlage der Sozialpolitik. Jena. Fischer, 1926. The Foundation of Social Politics. C. W. Clark & Comp. Ilford.

vekvő anyagi és szellemi szegénység és dekadencia fogja jellemezni.

7. Ezzel szemben az (anyagi és szellemi) termelés efficiens voltának következetes és hosszú időn át való megléte és fokozódása következetesen növeli az illető társadalom anyagi és szellemi jószágkészletét és így átlag mindig több és több juthat belőle egy-egy emberre. Áll ez elsősorban pedig a tömegszükségleti, tehát a legfontosabb szükségletkielégítési javakra nézve. Ezeknek nagytömegű termelése pedig csak nagytömegű fogyasztásra alapítható. Akkor teremtünk tehát tömegjólétet, ha sokat termelünk a tömegszükségleti javakból elhasználójuk és elfogyasztójuk: a nagy tömeg számára.

8. Minthogy pedig a 6. alatti állapot a jólét következetes csökkenésének, a 7. alatti pedig a jólét következetes emelkedésének az arányát jelzi, egészen bizonyos, — bármilyen egyenlősítési kulcsot és rendszert alkalmazunk is a társadalom javai-ból — hogy a 6. alatt említett körülmények között előbb-utóbb csak kevesebb juthat az anyagi és szellemi javakból a társadalom egy-egy tagjára, mint a 7. alatti esetben, bármennyire egyenlőtlen legyen is a megoszlás aránya itten. A termelés és munka eredményességének csökkenő állapotában ugyanis a társadalom egyre rohamosabban közeledik ahhoz az állapothoz, amikor az emberek túlnyomó többségénél kevesebb jut az egyenlősítő elosztási kulcs dacára, mint amennyi jutott, vagy jutna a jövedelemeloszlás egyenlőtlenebb, de a termelés eredményességének nem csökkenő vagy fokozódó állapota mellett. Ettől az időponttól kezdve azonban (t. i. amelytől kezdve kevesebb jut a társadalom egy-egy tagjára egyenlő elosztás mellett, mint az egyenlőtlenebb elosztású, de sikeresebb termelés mellett), rohamosan kell romolnia a helyzetnek az egyenlősítő, de a termelés efficiens voltát biztosítani nem tudó társadalom kárára.

Az egyén és társadalom legfőbb érdeke tehát nem a leg-egyenlőbb elosztási kulcs előlegezése és felállítása, hanem az (anyagi és szellemi) termelés minél sikeresebb voltának a biztosítása és hogy ha az elosztási kulcs egyenlővé tétele az akadály a termelés efficienssé alakulásának, ezt kell feláldozni az utóbbi kedvéért és nem megfordítva. A szociálpolitika főszempontjának tehát nem az egy-egy időszakban mutatkozó társadalmi jószágkészlet felélésében és felosztásában kell állania, hanem a jólétnek minél fejlődőbb alakban és minél tartósabb biztosításában. Nagy szellemi és anyagi quótát a társadalom javaiból csak a munkának és termelésnek haladó efficienciátása mellett kaphatnak az emberek.

9. Másrészt azonban garanciák szükségesek a társadalom utilitarista csoportjainak és rétegeinek közérdekellenes visszaéléseivel szemben. A politika szempontjából a faj és nemzet nagyobb jelentőségű lévén a társadalomban az egyesnél, a

nemzet és faj efficiens munkájának eredményét a nemzet számára kell biztosítanunk. Ezért egyes, a nemzettel homogén rétegek parazitizmusánál nemzeti és szociálpolitikai tekintetben sokkal veszedelmesebb — s azért nagyobb jelentőségű probléma is — a heterogén társadalmi csoportok és rétegek parazitizmusa.

10. A termelés efficiens voltát az emberben rejlő fizikai és szellemi energiák minél rendszeresebb és következetesebb előhívása és felhasználása biztosíthatja a legjobban. Ez pedig csak úgy érhető el, ha az emberben rejlő pszichológiai mozgató erőket s elsősorban az akaratot, a hivatásérzetet elő tudjuk hívni akként, hogy az emberi psyché a legeredményesebb munkát akarja is végezni, ne pedig hogy ellenszegüljön a munka szükségének és csak a kényszernek engedve fogjon munkához.

11. A munkaakarat és munkahivatás legnagyobb biztosítóka egy olyan társadalmi rend, melynél az egyén maga egyénileg is élvezheti egyéni nagyobb erőfeszítésének nagyobb gyümölcsét, nem pedig az olyan, ahol minden egyéni erőfeszítésnek a gyümölcse csupán a kollektív (anyagi vagy szellemi) jószágkészletet növeli egy szemernyivel és így az egyénnek élvezeti kvótája csupán egyéni nagyobb erőfeszítése, vagy nagyobb munkaeredménye folytán észrevehetőleg nem növekedik. Az előbbi állapotot a többtermelési eredmény jobb jutalmazására közvetlen egyéni lehetőséget (reményt) nyújtó társadalmi berendezés állapotának, az utóbbit pedig a többtermelési eredmény jutalmazására közvetlen egyéni lehetőséget nem nyújtó berendezés állapotának nevezhetjük.

12. A merev gazdasági egyenlősítés rendszere mellett minél kiválóbb és eredményesebb munkát végez valaki az átlaghoz képest, annál kisebb aránylag a jutalma. A legjobban az jár itt tehát, aki a legkisebb erőfeszítést végzi el azon a munkateljesítményen belül, mely kikényszeríthető, illetve megkövetelődik az egyenlő jutalmazási kulcs előfeltételeként.

13. A magántulajdon rendszere tehát általánosságban arra bír *tendenciával*, hogy annál nagyobb legyen kinek-kinek az élvezetösszege, minél több termeléseredményt mutat fel, míg a jövedelmet egyenlősítő rendszer oda tendál, hogy aránylag annál kisebb ez az élvezet-, illetőleg részesedésarány, minél több termeléseredményt produkál valaki egyénileg s aránylag annál nagyobb, minél kevesebbet.

Habár ez a tendencia a gyakorlatban nem absolute, hanem csupán relative érvényesül is, mégis tagadhatatlanul megvan az s a társadalmi politikának feladata, hogy ezt az annyira fontos és konstruktív hatású tendenciát mindenkor legalább is megvédeni igyekezzék és érvényesülésének következetesen a támogatója legyen.

Ezenkívül ugyancsak nevezetes körülmény még az is, hogy a munkajutalmazás lehetőségeinek elaszticitása is sok-

kal nagyobb a magántulajdon mellett és sokkal inkább simulhat ez az efficienciás mértékéhez, mint az egyenlősítés eseteiben. Az egyenlősítés rendszere legfeljebb egy eredmény-minimumot kényszeríthet ki s legfeljebb büntető szankciókat alkalmazhat evégett, ha azonban nagyobb élvezeti kvótával akar jutalmazni, akkor már elvileg is le kell térnie az egyenlősítés rendszerének alapjáról és az eredményhez való arányosításhoz kell fordulnia. Ezt a termelés eredményességének megadása szempontjából leg hatható sabb eljárást azonban csak kivételes és minimális mértékben gyakorolhatja, mert ha általában véve jelentékenyen nagyobb kvótával jutalmazza az efficiensebb munkát és munkaeredményt, akkor ismét csak ott vagyunk az egyenlőtlen jövedelmek és nyereségek állapotában. Vagyis az egyenlősítő társadalmi rendben nem érdemes egyéni erőfeszítéseket tenni, hanem csak a minimális határmunkát érdemes elvégezni. Ez a rendszer tehát nélkülözi a társadalmi termelés és munka efficienciása szempontjából a legbiztosabb eredménybiztosító tényezőt: a megfeszített egyéni energiakifejtés valószínűségét és érdemes voltát s ezért csak a felélők és elhasználók dekadens társadalma lehet az.

14. A szociálpolitika feladata arra törekedni most már, hogy a társadalom jogberendezésében az említett tendenciának (a termeléseredmény nagyobbodása alapján emelkedő részesedéseredmény tendenciájának) bekövetkezését minél több embernél biztosítsa az állam keretein belül, mert ekkor lesz: a) a társadalom termelése abszolút tömegében is a legnagyobb és legeredményesebb, b) a legefficiensebb a legtöbb egyén termelése és c) a legtöbb egyénnek a legnagyobb a részesedése. Ez tehát a *szociálpolitikai cél*.

E cél elérésére szolgáló *eszközök*: a) minden eredményes termelés és kultúrmunka előfeltétele a társadalomban: a honalapító, életterületet (házat) biztosító, megvédő, békét, biztonságot s jövőt adó (áldozat, erőfeszítés) munka; b) a magántulajdon s általában bizonyos vagyongigok, az individuális ambiciót, energiát és hivatásérzetet fejlesztő intézményeknek megóvása és etikai színvonaluk biztosítása; c) a kizsákmányolás és kihasználás (parazitizmus) elleni védelem legalább olyan mértékben (mert abszolút módon ez sohasem küszöbölhető ki), hogy a nagyobb és eredményesebb munka mindig már *közvetlenül* is nagyobb jutalmat és élvezeti kvótát jelent sen; d) ezt a körülményt (t. i. a c) alatt említettet) azonban a mondott mértékben biztosítani is kell, még pedig két irányban: biztosítani minél méltányosabb határok között az *efficiensebb munka jobb jutalmazását* egyrészt a kizsákmányoló törekvésekkel szemben, akár kapitalisztikus monopóliumok, akár valami más parazitikus irányból származzanak azok, másrészt pedig a nem dolgozni, illetőleg a munka eredményességét lerontani igyekvőkkel szemben (sabotage, szakszervezeti terror,

sztrájkkényszer, terror, osztályharc stb.); e) kiinduló szempontnak a szociálpolitikában ebből folyólag (s így a jövedelemelosztópolitikában is) nem a *munkabérminimumnak*, hanem a *teljesítményminimumnak* (köteletségminimumnak) kell lennie; f) az átlagos munkajutalmazás kedvéért sohase legyen szabad az egyéni teljesítmény minimumát csökkenteni, mert ez már csökkenti a társadalmi termelés eredményességét s a javak abszolút készletét (úgy a fizikai, mint a kulturális javaknál) s így az egy embernek jutó kvótát is. Miért is ez destruktív hatású eljárás. Ebből folyólag tehát csak olyan jutalomnövelés legyen általában véve lehetséges, amellyel szemben a megkövetelt átlagos és egyéni teljesítmény nem csökken. Az egyénnek pedig joga legyen másrészt általában többteljesítményt végeznie (munkaszabadság) s a szociálpolitikai gondoskodás itt irányuljon arra, hogy a többteljesítmény méltányos jutalmát meg is kapja (nagyobb bér stb.), másrészt pedig, hogy a szociálhigiéniai szempontok (fizikai létminimum) sérelmet ne szenvedjenek; g) az efficienciát, munkahívást és munkaérvényesülés biztosításához tartozik, mint eszköz, az egyének, erők, anyagok, készletek, fizikumok védelme, az ezekkel való takarékoskodás is, a küzdelem a rablógazdaság ellen, a munkásvédelem és biztosítás, a nők, gyermekek fizikumának védelme stb., küzdelem az erő és egészség kimerítése ellen és az arra való törekvés, hogy a teljesítmény minimumának is emberi létminimum feleljen meg; h) mint-hogy pedig minden emberi s így társadalmi lét az alapvető fiziológiai funkciókon nyugszik, e fiziológiai funkciók működésének is efficiens módon kell megnyilvánulniok, hogy egy virágzó, haladó és ne dekadens társadalom nyugodhassék rajtuk. Az efficiens fajfentartás és védelem is öntudatos gondoskodás tárgyát kell, hogy alkossa minden, a maga nagy érdekeit megismerő társadalomra, nemzetre, illetőleg államra nézve. Ez a szempont szorosan összefügg a nőkérdéssel is, hogy t. i. a modern nő is eredményesen képviselje fiziológiai és társadalmi hivatását. A nő társadalmi evolúciójának nem szabad tehát olyan irányt vennie, mely megakadályozza mindennél fontosabb fiziológiai és közérdekű erkölcsi feladatainak teljesítését: az efficiens faj- és családfenntartást. E szempontok biztosításának erkölcsi, társadalomgazdasági és hatalmi tényezőit ekként a szociálpolitikának meg kell látnia és köztudatra kell hoznia; i) csakis az ilyen természetű társadalompolitikai irány biztosíthatja a haladást és óvhat meg a szociális dekadenciától és új barbarizmustól. Ezért ennek a konstruktív iránynak (mely egyenlőértelmű a kultúra és civilizáció biztosításával) életrekeltése céljából valóban érdekünkben áll erőinket megfeszítenünk, szervezkednünk és megvívunk az *efficiens* védelmi harcot a kikényszerített forradalmi osztályharcgal szemben is.

TARTALOM

	Oldal
Előszó	3
Előszó a magyar kiadáshoz	5
I. fejezet: A közérdekű társadalmi berendezésről	7
II. fejezet: A modern munkáskérdés alakulásáról általában	17
III. fejezet: A munkásvédelemről általában	22
IV. fejezet: A gyermek- és nőimunka törvényes védelme és a nemzetközi munkásvédelem	31
V. fejezet: A munkaidő	39
VI. fejezet: A munkabér	48
VII. fejezet: A munkásbiztosítás, illetőleg társadalmi biztosítás	84
VIII. fejezet: A szakszervezetek	110
IX. fejezet: A bérharcok	147
X. fejezet: Békéltetés, döntőbíráskodás és kollektív szerződések	186
Függelék: Szociálpolitikai alapszempontok	204

